אלע ווערק פון שלום עליכם

אַלע ווערק פון שלום-עליכם

אידישע ראָמאַנען

ספּעציעלע „מאָרגן-פרייהייט" אויסגאַבע, ניו יאָרק, 1937

Copyright, 1918, by Olga Rabinowitz (Sholom-Aleichem), New York

72

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

אידישע ראָמאַנען

אינהאלט

סענדער בלאַנק און זיין געזינדעל 7

סטעמפעניו 121

ש ראָמאַן אָהן אַ „ראָמאַן".

געשריבען אין יאָהר 1887

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

דער פֿאַרהאַנג הויבט זיך אויף — און די קאָמעדיע הויבט זיך אָן.

צו אַ גרויסען צווייגאָרענדיגען מויער אויף דער שענסטער גאַס פֿון דער שטאָדט ... (אַזוי הויבען־אָן אַלע ראָמאַניסטען, אַזוי הויב איך אויך אָן) פֿאָהרען־צו און פֿאָהרען־אָפּ אַ גאַנץ פֿריהמאָרגען פֿאַיעטאָנען מיט דראָזשקעס מיט פֿערשיעדענע פֿאַרשווינען; די פֿאַרשווינען שפּרינגען־אַראָפּ און בעצאָהלען דעם קוטשער מיט דער ברייטער האַנד, נישט גערונגען זיך.

חוץ וואָס עס פֿאָהרען אהער אַ גאַנצען טאָג מענשען, איז שוין דאָ געוועזען צוויי מאָל דער דאָקטאָר קלוגער, און נאָך יעדען מאָל, וואָס ער איז אַרויסגעגאַנגען פֿון דאַנען, האָבען איהם בעגלייט יונגע לייט מיט ווייבער און האָבען מיט איהם אַ היבשע ווײַלע פֿערבראַכט אויף דעם טראָטואַר, און איינע פֿון די ווייבער, די יונגערע, האָט אַלע רגע צוגעטראָגען אַ קלאָר וויים טיכעלע צו די אויגען און האָט חוץ דעם געשנייצט די נאָז מיט אַזאַ כח, גלייך ווי זי האָט געוואָלט אויסשנייצען אינגאַנצען איהרע צרות דורך דער נאָז. דער דאָקטאָר קלוגער האָט זי בערוהיגט מיט אַלע מעגליכקייט; ער האָט אויסגעשאָסטען פֿאַר דער אומגליקליכער פֿרוי אַ סך מיט שענע ווערטער, וואָס איך מיין, אַז קיינער האָט פֿון זיי ווינציג־וואָס פֿערשטאַנען, מחמת דער דאָקטאָר קלוגער האָט ליעב איבערצושיטען זיין שפּראַך מיט זעהר פֿיעל הויכע ווערטער, אָדער גאָר ווערטער פֿון דער מעדיצין.

— בערוהיגט זיך, מאַדאַם זעמעל, קומט צו זיך! באַטראַכט זיך, אַז איהר זענט אַ מוטער פֿון קינדער, אַ יונגע מוטער, — וואָס טהוט איהר דאָס? זייט רוהיג: אייער פֿאָטער וועט, אם ירצה השם, זיין געזונט. אמת, ער דאַרף איבערטראָגען! זעהר אַ שווערען

קריזיס, נאָר די נאַטור פונ'ם מענטשען איז שטאַרקער פון אייזען. איהר האָט געווים געהערט דאָס וואָרט: „אַ מענטש איז שוואַכער פון אַ שטרוי און שטאַרקער פון אַ שטיין". אַ וואָהל וואָרט, כלע־בען, אַ קלוג וואָרט! מיר דאַרפען זיין צונעגרייט צו אַלעם, ווי אַ גרויסער חכם האָט געזאָגט: „סי וויזע פאַצום פאַראַבעלאַם". אויף אונזער לשון הייסט דאָס: ווילסט דו שלום, טאָ גרייט זיך צו אַ מלחמה... פאַרשטעהט איהר, מיינע ליעבע דאַמען? אַדיעו! אין צוויי שעה אַרום בין איך ווידער דאָ...

— אוי, שוויעגער! איהר פאַרשטעהט וואָס דער דאָקטאָר זאָגט? ער זאָגט, מע דאַרף זיין גרייט, מע דאַרף זיך ריכטען, איהר פאַרשטעהט, שוויעגער?

— אוי, איך ווייס ניט! איך ווייס נאָר, אַז איך בין אומ־גליקליך, עלענד און אומגליקליך! וועה איז צו מיר און צו מיינע יונגע יאָהר!...

פון דעם טיעפען האַרצען איז דער מחבר זיך מודה ומתודה, אַז דער טוידט פונ'ם נגיד מאַכט אויף איהם אַ סך אַ גרעסערען איינדרוק ווי, למשל, פון דעם קבצן; ער האָט זיך נאָך ביז אַהער ניט אָפּגעגעבען קיין דין וחשבון, פאַר וואָס דאָס איז אַזוי; דער קבצן איז דען ניט אַזאַ מענש, ווי דער נגיד? פאַר וואָס זשע הערען מיר אוים גאַנץ קאַלט, ווען דער שמש קלאַפּט מיט דער פּושקע: „צדקה תציל ממות!", אַז יוסעל דער שניידער, אָדער הערשעל דער שוסטער איז געשטאָרבען? און אַז מע זאָגט אונז: „איהר ווייסט? רב יוסעלע איז דאָך געשטאָרבען!" אָדער „רב הערשעלע איז געשטאָרבען!" — טהוט עס אונז אַ חאַפּ און אַ טראָג אין דער לופטען, און מיר ווערען פערצאַפּעלט: „הא? וואָס? רב יוסעלע? וויפיעל איז געבליבען געלד? וויפיעל קינ־דער? ער האָט מסתמא געלאָזט אַ צואה? אַזאַ גוטס! אַזאַ גוטס! אַ רחמנות, כלעבען, אויפ'ן ווייבעל!" ווערט אונז דען קומען אויפ'ן זינען אַפילו צו בעדויערען די לאַגע פון יוסעל דעם

שניידער׳ס, אָדער הערשעל דעם שוסטער׳ס אַלמנה? ווער וועט זיך דאָס פּלוצים אַנידערזעצען מאַכען אַ רעכענונג, וויפיעל קינדער זיי האָבען געלאָזט? וואו וועלען זיי זיך פּריטולען מיט די וויסטע אַלמנות, זייערע מוטערס, און וואָס וועט זיין פון זיי דער תּכלית?

מען קאָן אָבער פון דעם אמת ניט אַוועקגעהן אַפילו אויף קיין טריט, און מיט׳ן גאַנצען ווילען בעגעהרען מיר צו וויסען, וואָס טהוט זיך דאָ אין דעם דאָזיגען הויז? ווער איז דאָ אַזוי מסוכן קראַנק? מיר ווייסען, אַז דאָ וואָהנט סענדער בלאַנק, כּמעט דער גרעסטער גביר פון דער דאָזיגער שטאָדט! קאָן עס דען געמאָהלט זיין, אַז סענדער אַליין זאָל זיין שלאָף און אַזוי מסוכן שלאָף? מיר קאָנען דאָס שוין מעהר אויף זיך ניט טראָגען און בעטען אונזערע נייגיעריגע לעזער מטריח זיין זיך מיט אונז צוזאַמען צו סענדער בלאַנק אין שטוב אריין איהם מבקר חולה צו זיין. נאָר לעת־עתּה וועלען מיר אויף אַ ווײַלע אָפּשטעלען זיך דאָ פון הינטען און צו־הערען די שענע רעדע, וואָס פּרויקע דער משרת האַלט פאַר דעם גאַנצען קאָמיטעט דיענסטען, משרתים און פּריקאַזטשיקעס; און הגם עס איז זעהר ניט שען איבערהויפּט אונטערהערען זיך, ובפרט נאָך אין קיך, וואָס דיענסטען רעדען צווישען זיך, נאָר וואָס זאָל נעבאָך טהון, זאָגט אַליין, איין אָרעמער פּאַנאָראַמשטשיק, וואָס וויל צופריעדען שטעלען אַלע זיינע ליעבע געסט? וואָס זאָל נעבאָך טהון אַ מחבר אַ ראָמאַניסט, וואָס וויל, אַז אַלע קלאַסען לעזער זאָלען זיין צופריעדען? לאָז אייך צו קיין חרפּה ניט זיין, ערדעל־סטע דאַמען! צווישען אייך געפינען זיך אַ סך בעלי־בית׳טעס אַזעלכע, וואָס שטעהען ניט איין מאָל מיט׳ן אויהער הינטער דער טיר צו חאַפּען עפּיס אַ וואָרט פון די דיענסטען אין קיך; פון דעם רעדט מען שוין ניט, אַז אַ שוויעגער איז מחויב זיך אונטערהערען, וואָס רעדט עפּיס דאָס איידעמעל מיט דער טאָכטער אויף איהר, אויף דער שוויענער? און די שנור פון איהר זייט מוז דאָך אַוודאי וויסען, וואָס שושקעט זיך עפּיס דער שוועהר מיט דער שוויעגער דאָרט, און וואָס ווינקט עפּיס דער שוואָגער מיט דער שוועגערין?

אויהערען, מיינע ליעבע פריינד, אויהערען האָט אונז גאָט געשענקט במתנה, אַז מיר זאָלען דורך זיי הערען, וואָס מע רעדט!...

— איך ווייס ניט, — זאָגט פרויקע ווישענדיג די גלעזער און קייענדיג קאָרענעם לעקאך — איך ווייס ניט, וואָס פאַר אַ רוח האָט זיך אריינגעחאַפּט צו אונזער „אַלטען" אין בויך אריין! אַליין ליגט ער, ווי אַ קלאָץ, אויסגעצויגען, מיט אָנגעבלאָזענע באַקען, מיט אַ רויטען פּיסק, מיט אַ קאַרק, אויף מיר געזאָגט געוואָרען, און שרייט, ווי אַ משוגע'ן קעלבעל: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק!" ניט מיט אַזאַ פּנים לעגט מען אין דער ערד אריין, ניין! און דער דאָקטאָר גיסט אין איהם רעצעפּטען, מיט פלעשלעך, מיט דער רוח ווייסט וואָס! מע זאָל ביי מיר פרעגען, וואָלט איך איהם געהייסען אויסטרינקען אַ גלאָז ריצענאויל, אַ טאָפּ כאַראָוועץ מיט אַ דריי קריגלעך זויערמילך, וואָלט עס איהם באַלד געעפענט די אויגען! ניט אַזאַ בויך נעמט מען מיט פלעשלעך!

— די בעל־הבית'טע וויינט דאָך און זאָגט, אַז ער שטאַרבט שוין אַוועק? — האָט זיך אָנגערופען זעלדע די קעכין און האָט אריינגעקוקט אין אויוועץ אריין.

— זי זאָגט? שפּייט איהר אָן אַ פולען פּנים! — האָט פרויקע מיט היץ געענטפערט און ארויסגעשלעפּט פון קעשעני נאָך אַ שטיק לעקאך. — זי ווייסט דאָך יאָ מעהר פון אַ טוידטען! דאָס האָבען איהר די קינדער איינגערעדט; דאָס וואַכסט פון רעוועקע'ן!

— וואָס האָסטו דו צו מיין מאַדאַם, פרויקע? — האָט זיך איינגעשמעלט פאַר איהר בעל־הבית'טע אַ יונג מיידעל פון אַ יאָהר צוואַנציג מיט דעם נאָמען מלכה־סאָסעל.

— ד י י ן מ א ד א ם? — איז אויף איהר פרויקע אָנגעפאַלען.— דיין מאַדאַם וואָלט שוין לאַנג געהרען, אַז דער „אַלטער" זאָל אויסציהען די פיסלעך; פאַר וואָס — דאָס איז שוין „אונזער" עסק און ניט פאַר דיין קאָפּ צו פאַרשטעהן אַזעלכע זאַכען! דיין רעוועקע קאָן נאָר שפּיעלען אין קאָרטען מיט פרעמדע יונגע לייט און אָסיפּ'ען ארויסשטעלען דריי פייגען, און אמאָל שטילערהייד, אַז קיינער זעהט

נים, אפשטעקען איהם טאקי א פינסטערען פאטש אויך. פון וואנען איך וויים — דאס איז שוין „אונזער“ עסק! זי האט אזוי ליעב דעם טאטען, ווי אויגען־וועהטיג; זי קאן נאר אפנארען איהם גוט! און איצט, אז ער איז עפּיס נים געזונט, האט זי זיך עם אביסעל צעפּעסטעט — ננו! גראד איז זי איצטער געווארען א גוטע שוועסטער מיט דער שוועגערין; זי שושקעט זיך מיט איהר און סוד'עט זיך א גאנצען טאג, און נאכדעם שיקט זי מיך, איך זאל שטעהן אונטערהערען זיך, וואס רעדט דארטען סאני מיט דער שוויעגער. א גוטע סחורה דיין רעוועקע, קיין מעשה נים! „מיר“ קענען זיי; „מיר“ זענען דא אויך נים קיין נעכטיגע, פארשטעהסט דו מיך...

— מיין מאדאם סאני הערט זי, ווי דעם פאראיאהריגען שניי! — האט זיך אנגערופען זלאטקע די שווארצע, סאני'ס דיענסטמיידעל. — ביי אונז אין דער היים...

— דיין מאדאם — האט איהר פרויקע איבערגעשלאגען — איז אויך געקומען אהער טאנצען אויף דער חתונה און אפּלעקען א ביינדעל; נאר האט צייט אביסעלע — פּפיו!!! (דא האט פרויקע אויסנעצויגען א לאנגען סווישטש). דיין מאדאם האט אויך נישט פיינר קיין פליאטקעס פיהרען און אנרערען אויף איהר איינענער שוועסטער כל הצרות אויף איהר קאפּ! אומזיסט האט זי מיך געמוטשעט דריי טעג מיט דריי נעבט כסדר, איך זאל איהר דערצעהלען וואס טהוט מארקוס? וואוהין געהט ער דאס אלע טאג? צו וועמען שרייבט ער דאס קוויטעלעך, און וואס לויף איך אלע טאג אויף דער פּאסט נאך בריוולעך? א! דיין סאני איז דאך נאר איין אנטיק! דערפאר אבער האלט זי דער מאן שטארק אין די הענט! נאר איין אסיפ איז א בראווער מאן. ער וואלט יא געוועז אפשר א שטיקעל לייט, ווען ער זאל נים זיין אזא שקרן, אזא לאך, אז ער זאל נים האבען אין זיך קיין וואהר ווארט און זאל...

פרויקע האט געהאלטען אפען דאס מויל און וואלט נאך אפשר גאנץ לאנג געקאמענדירט פאר אונז זיינע פּרינציפּאלען; נאר א שטארקער קלונג פונ'ם גלעקעל האט איהם איבערגעשלאגען אין

מיטען די רעד. ער האָט א וואָרף געטהאָן דאָס האַנטוך מלכה'ן אין פנים אריין און האָט זיך געשווינד געלאָזט לויפען צו די טרעפּ ארויף, אויף דעם אויבערשטען עטאַזש; אָבער ווי פערוואונדערט און דערשטוינט איז ער געוואָרען, אז ער האָט אליין מיט זיינע אויגען דערזעהען, ווי צוויי הויכגעשעצטע און געעהרטע דאַמען שטעהען הינטער דער קיך־טיר! און אז די דאַמען האָבען איהם דערזעהען, האָבען זיי זיך גלייך מיט איהם געלאָזט לויפען אויף די טרעפּ! אונזער אָרעמע פעדער איז ניט אימשטאנד ארויסצו־לאָזען די דאָזיגע ווערטער, נאָר דער אמת פאָדערט פון אונז אויפ־דעקען פאַר אונזערע ליעבע פריינד, אז... גוואלד! די דאָזיגע צוויי דאַמען זענען געווען נישט קיינער, נאָר די הויכגעשעצטע מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל און די געעהרטעסטע מאַדאַם סאָני בלאַנק, וועלכע האָבען מיט אונז קיין וואָרט ניט דורכגעלאָזט פון דעם, וואָס פּרויקע דער משרת האָט געערעדט.

אונזערע פיעלגעשעצטע דאַמען, רעוועקאַ און סאָני, לויפענדיג ארויף אויף די טרעפּ, האָבען זיך פּלוצים ביידע אין איין אויגענ־בליק א חאַפּ געטהאָן צוריק אראָפּ, און מיט דעם דאָזיגען מאַנעוועער האָבען זיי געוואָלט אָפּנאַרען פּרויקע'ן, בכדי ער זאָל מיינען, אז זיי קומען ערשט אָן און לויפען גאָר אראָפּ, ניט ארויף. צי דער מאַנעוועער איז זיי געראָטען, צי ניין, — דאָס קאָנען מיר בשום אופן נישט וויסען, וואָרום פּרויקע האָט נאָר א קוק געטהאָן אויף זיי מיט אויסגעגלאָצטע אויגען, האָט געטהאָן א שמייכעלע, א וואָרף מיט דער גריווע (נויטיג צו בעמערקען, אז ביי סענדער בלאַנק זענען אַלע געגאַנגען אָהן היטלען, חוץ סענדער'ען אליין, וואָס האָט גע־טראָגען א יאַרמעלקע) און געשווינד ארויפגעלאָפען אויף די אויי־בערשטע טרעפּ.

אונזערע געעהרטע דאַמען זענען תחילת געבליבען שטעהן און געקוקט איינע אויף דער אַנדערער מיט גרויס חרפה ובזיון, און נאָט ווייסט, מיט וואָס דאָס אַלץ וואָלט זיך געקאָנט ענדיגען, מיט וואָס וואָלט פּרויקע אָפּגעשפּיעלט פאַר זיין שאַרפע צונג, און ווי

אזוי וואָלטען די דאָזיגע צוויי דאמען געקאָנט זיך קוקען גלייך אין פנים אריין, ווען צווישען זיי וואָלט זיך ניט פערבונדען, טאקי דאָ אויף די טרעפ, אזא מין שמועס:

— נו, וואָס זאָגט איהר עפּיס, רעוועקאַ, אויף אייער טאַטענ׳ס משרתים? דעם גרעסטען בזיון קאָן מען דורך זיי האָבען! א מערכה באַלעדיגט צו ווערען דורך אזעלכע הינט? עס איז מיר א חידוש, כלעבען, אז איהר, רעוועקאַ, זאָלט דערלאָזען האַלטען אזא הונט אין שטוב? מיר דאכט זיך, אז אייערס איין וואָרט וואָלט ביי׳ם שוועהר...

— זאָגט דאָס ניט, סאָני! דער פּאַפּאַשאַ איז ניט שולדיג; דאָס איז „איהר" פּליגעל־אדיוטאַנט, און דאָס בן־יחיד׳על „איהרס" הענגט זיך פשוט אויף זיין האַלז. דער פּאַפּאַשאַ זאָל וויסען אַ צעהנט־חלק, א הונדערט־חלק פון אָט די אַלע זאַכען... אַ, סאָני! ניט אומזיסט קרענקט ער פון „איהר"! „זי" איז זיין מלאך־המות! „זי" דערגעהט איהם דעם עק!...

— און פון דעסטוועגען באַריהמט „זי" זיך, אז „איהר" מאַר־קוסעל וועט זיין אַ האַלבער יורש... אייער טאַטענ׳ס גוטס וועט אריינפאַלען אין אַ מקום קדוש...

— וואָס מיינט איהר דאמיט? איהר האָט תמיד ליעב, סאָני, יענעם באַלעדיגען אומזיסט און אומנישט מיט שטעכווערטלעך און אויפ׳ן וואונק...

— שטעכווערטלעך, רעוועקאַ? איך וויים ניט, ווער האָט ליעב יענעם צו שטעכען, אזוי ווי איהר, רעוועקאַ?

— סאָני! איהר זענט ערשט נעכטען געקומען אהער, הויבט איהר זיך שוין אָן צו קריעגען! איהר מיינט, עס איז אמאָליגע יאָהרען, ווען איהר זענט געזעסען ביי אונז אויף קעסט?

— ב י י א י י ך אויף קעסט, רעוועקאַ?...

ווער ווייסט, מיט וואָס דאָס וואָלט זיך געענדיגט, ווען אין דער מינוט זאָל נישט געוועזען דורכלויפען דער יונגער הערר בלאַנק, מאַרקוס בלאַנק, מיט וועלכען מיר וועלען זיך אין גיכען בעקענען,

און ווען מארקוס זאָל ניט געוועז מיט א שמייכעלע א קוק טהון אויף די דאָזיגע צוויי דאַמען, וואָס האָבען געפונען, אז דאָס דאָזיגע שמייכעלע איז פאר זיי די גרעסטע בעלעדיגונג.

— וואָס זאָגט איהר עפּיס, סאָני, אויף „איהם“ ?

— אויף אייער ברודער, רעוועקא ? וואָס זאָל איך זאָגען ? א וואוילער יונגערמאן, א גאנץ פיינער יונגערמאן ; איין עבירה וואָס ער איז ביז אהער נישט אנטלאָפען, נישט באנומען דעם שוועהר און נישט אנטלאָפען שארלאטאנעווען...

— אנטלאָפען ?

— ווייסט איהר וואָס ? נאט איך אָט דאָס בריוועל, לייענט — וועט איהר אויך ווייסען.

און איינע האָט איבערגעגעבען דער אנדערער א בריעף, וואָס מיר ערלויבען זיך איבערגעבען אונזערע לעזער וואָרט אין וואָרט, ווי א דאָקומענט, וואָס איז נויטיג צו דעם דאָזיגען ראָמאן.

„מיין טייערער אריה־לייב ! מיין עהרליכער לעהרער ! מיין גוטער חבר ! מיין ליעבסטער פריינד ! וואָס וועט זיין פון דעם דער תכלית ? איך קאָן דאָס שוין מעהר נישט איבערטראָגען ! וואָס ווייטער ווערד אלץ ערגער און ערגער. וואָס טהוט מען ? וואָס טהוט מען ? מע מוטשעט מיך, מע האלט מיך אויף איין אייזערנער קייט, מע בעלעדיגט מיך אויף יעדען טריט ! מע רעדט מיר שידוכים, מע וויל מיך חתונה מאכען. איהר פערשטעהט, אריה־לייב ? חתונה מאכען מיט גוואלד ! מע וויל מיר אָנהענגען א ווייב, א ווייב צו נייענצעהן יאָהר ! איהר פערשטעהט ? מע וויל מיך פערקויפען, ווי מע פערקויפט א זאך, א חפץ, פונקט אזוי ווי עס ווערד בעשריבען אין א ראָמאן ! און ווען ? דעמאָלט, ווען איך בין דערפון אזוי ווייט, נאָך ווייטער ווי איהר, אריה־לייב, זענט פון מיר ! אָ, גוטער, ליעבער, טייערער אריה־לייב ! גיט מיר איין עצה : איך בין גרייט אויף אלעס ! איך פיהל, אז אין דער דאָזיגער מינוט איז ביי מיר אויסגעוואכסען פליגעל — און איך וואָלט זיך

געלאָזט פליהען, לויפען אין דער וועלט אריין, וואוהין די אויגען וועלען מיך טראָגען! אבי אנטלויפען, אנטלויפען ווייט פון דאנען, ווייט פון די דאָזיגע ווילדע חיות, מערדער, דעספּאָטען, טיראַנען, וואָס האָבען קיין שום געפיהל פון קיין מענשען, וואָס האָבען קיין שום בעגריף פון דער השכלה, וואָס האָבען נישט געהערט פון קיין ציוויליזאציע, וואָס זענען איבערגעגעבען מיט זייער גאנץ חיות צו דעם געלד און צו די אַלע נארישע, בלינדע, אונמענשליכע געפיהלען. אָ! קיינער, קיינער פערשטעהט מיך נישט, נאָר איהר, אריה־ליב! נאָר איין מענש אויף דער וועלט!... ווי אזוי רייסט מען זיך ארויס פון דאנען? קיין לעהרער ווילען זיי מיר נישט האַלטען; קיין ביכער ווילען זיי מיר נישט קויפען — און איך בין עלענד, עלענד, ווי א שטיין, ווי א פערבלאָנזשעטער אין דער וויסטעניש, ווי אין געפענגעניש. איך האָב אפילו נישט פאר וועמען אויסגיסען מיין ביטער הארץ, א חוץ אייך, מיין עהרליכער אריה־ליב, איז דאָס — מיט גרויס מיה, ווייל איך האָב מורא פיעל צו שרייבען, זיי זאָלען מיך נישט בעמערקען, — און איהר ווייסט דאָך, ווי עס איז שווער אויסצוהאַלטען מיין פּאָטער'ס אָפּעקע. דערום קאָן איך אייך אָפּט נישט שרייבען, און די בריעף אָפּטראָגען אויף דער פּאָסט אליין קאָן איך נישט, מע זאָל מיך נישט בעמערקען. איהר ווייסט דאָך, ווי אזוי דאָ האָט מען ליעב צו קוקען מיט זיעבען אויגען, דערום מוז איך שיקען דעם בריעף דורך אונזער פּרוויקע'ן, פון וועלכען איך האָב גענוג צרות מיט יסורים ביז איך רעד איהם צו און ביז איך בעצאָהל איהם גוט — איהר געדענקט דאָך וואָס פאַר א פּארך און א גנב ער איז... ווי גאָט איז אייך ליעב, אריה־ליב, ענטפערט מיר וואָס גיכער אויף דעם דאָזיגען בריעף מיט איין עצה פון איין אמת'ען גוטען ברודער: וואָס זאָל איך טהון? אצינד וועל איך אייך פאָלגען אלעס, וואָס איהר וועט מיר שאַפען — אפילו אין פייער אריין! אייערע בריעף שיקט וויעדער אויף דעם זעלבען אדרעס, וואָס פריהער, און פערגעסט נישט צו שרייבען „Для передачи Фройкѣ Крокману", — ווען נישט בין איך א פערפאלענער!

„אייער איבערגעגעבענער תלמיד, געטרייער חבר און בעסטער, בעסטער פריינד

מ א ר ק ו ס ב ל א נ ק.

P. S. אריה־לייב! איהר געדענקט דאָך מיין שוואָגער אָסיפ זעמעל? האָט דער דאָזיגער פראַלער נישט לאַנג אריינגעשריבען א בריעף, אז ער עפענט א נייע געשעפט, איין אמעריקאַנישע וואש־פאַבריק, און האָפט צו געווינען א גרויסען פּראָצעס פון אַנדער־האַלבען מיליאָן! עס פערשטעהט זיך, אז מע האָט איהם דערויף אפילו נישט געענטפערט...

א י י ע ר מ א ר ק ו ס".

— וואו האָט איהר געקריגען אזא בריעף, סאָני?

— וואו? אייער אָסיפ האָט דאָס מיר געגעבען, טאַקי אָסיפ אליין!

— מיין אָסיפ? ווי ארום? וואָס הייסט דאָס?

דאָס דאָזיגע שענע בריוועל האָט אין איין אויגענבליק אויפ־געמונטערט די פערזאָרגטע, פערקלאָגטע רעוועקאַ. שען, הויך, גע־זונד און פריש איז רעוועקאַ געוועזען, חאָטש זי האָט געהאַט געלע האָר מיט גרויע אויגען. א קליינינקע, א שווארצינקע, א לעבעדיגע, מיט גאַנץ שווארצע האָר, מיט גרויסע שווארצע אויגען, מיט א קליין נעזעל, א צענויפגעציפּעט מיילכעל, ווי אויף שנירלעך, מיט גריבעלעך אין די בעקלעך, אפילו ווען זי האָט ניט געלאַכט — אָט האָט איהר סאָני'ן אינגאַנצען.

— סאָניטשקע! ליובעניו, הארצעניו, נשמה'ניו! — אזוי האָט זיך רעוועקאַ גאַנץ פריינדליך געווענדעט צו איהר שוועגערין. — איך בעט אייך, געהט, נעמט, רעדט מיט אָסיפ'ען! לאָז ער אייך אַקו־ראַט דערצעהלען, וואו האָט ער דערטאַפּט דאָס דאָזיגע בריוועלע? אלץ, אלץ, אלץ ווערד געוואָהר, איך בעט אייך, סאָניטשקע, האר־צעניו! טאַקי באלד לויפט ארויף! איך וועל אריינגעהן צום פּאַ־פּאַשאַ און וועל אייך ארויסשיקען אָסיפ'ען. גיכער!

— די רגע! — האָט סאָני געענטפערט. און ווי די פויגעלעך, זענען אונזערע געשעצטע דאמען ארויפגעפלויגען אויף דעם אויבערשטען עטאזש, וואוהין מיר בעטען אויך אונזערע לעזער, זיי זאָלען זיך מיט אונז מטריח זיין.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

די אַקטיארען שפּילען געצייכענט גוט.

ווי איין אָרענטליכער ראָמאַניסט, זענען מיר מחויב פאָרצושטעלען א בילד פון סענדער בלאנק'ס הויז און ניט דורכלאָזען קיין קלייניגקייט; נאָר מחמת מיר זענען זעהר נייגיעריג שוין אָנצוקוקען דעם הערר בלאנק עטליכע שעה פאר זיין טוידט, מוזען מיר די בעשרייבונג פונ'ם שענעם הויז אָפּלעגען אויף איין אַנדער צייט, און איצט נאָכגעהן טריט ביי טריט אונזער געשעצטע העלדין, רעוועקא זעמעל, גלייך צו סענדער'ען אין צימער אריין.

דער שארפער ריח פון די אַפּטייק-פלעשלעך שטעלט אונז פאָר אין דער פאנטאזיע איין אויסגעצויגענעם חולה מיט א בלאס געזיכט, מיט א פּאָר גלעזערנע אויגען און מיט פערשמאכטע ליפּען, און מיר פיהלען, אז דאָ האָט זיך דער טוידט געמאכט א נעסט, און דער מלאך־המות ליגט ערגיץ אין א ווינקעלע און מיט א לאַנגען שעכט־מעסער אין דער האנד היט ער איהם די נשמה, אזוי אז א פראָסט לויפט דורך איבער'ן לייב; און יעדער פון אונז, אפילו דער גרעסטער אפיקורס, דערמאָנט זיך אויך אין דעם לעצטען טאָג פונ'ם קורצען לעבען, און יעדער, נאָך זיין פערשטאנד, הויבט אָן צו פילאָזאָפירען אויף זיין שטייגער: דער מאטהעמאטיקער זאָגט, אז די גאנצע וועלט איז געגליכען צו א ראָד, און דער טוידט איז דער צענטער, און מיר, מענשען, זענען נישט מעהר ווי אומגלייכע ראדיוסען, וואָס שפּארען זיך אָן אלע אויף איין פּונקטום... דער זייגערמאכער זאָגט, אז די גאַנצע וועלט איז געגליכען צו א

ציפערבלאַט, די ווייזערס — דאָס איז אונזער לעבען, דער אומ־רוה — דאָס זענען מיר, און אַז די וואָג פאַלט אַראָפּ — איז אונ־זער לעצטע היסטאָריע... דער שוסטער זאָגט, אַז די וועלט איז גע־גליכען, להבדיל, צו אַ חאָליווע, און דער מענש — דאָס איז דער האַמער... דער בעל־עגלה זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען געוואָרען נאָר צוליעב דעם בעל־עגלה; אַי וואָס דרעהען זיך דאָ אַרום אַזוי פיעל מענשען? — דאָס, זאָגט ער, זענען אונזערע פאַרשוינען, פון וועלכע מיר האָבען פּרנסה... פון אַ באַנדער האָב איך אַליין געהערט, ווי ער האָט געזאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען, להבדיל, צו אַ פעסעל, וואָס אַז סע ווערד נאָר צעלעכצט, מוז דאָס דער באַנדער אָנשלאָגען...

אריינגעקומען צו סענדער בלאַנק אין חדר אריין, צום חולה, האָט זיך פאַר אונזערע אויגען פאָרגעשטעלט אַזאַ מין בילד: אויף אַ גרויסען אייזערנעם בעט ליגט מיט'ן בויך אַרויף אַ איד פון אַ יאָהר פופציג, מיט געלע האָר, מיט אַ גרויסער געלער באָרד, דאָס גאַנצע פנים כמעט מיט די הענד בעוואַכסען מיט גילדענע האָר, מיט לאַנגע געלע ברעמען אויף די אויגען (אַ סך עהנליכקייט מיט זיין טאָכטער רעוועקאַ). סענדער איז געשלאָפען, ווי עס האָט אויסגעוויזען, מיט אַ זיסען געזונדען שלאָף, און אויף זיינע באַקען האָט געפלאַמט אַ פייערעל.

רעוועקאַ איז שטיל צוגעגאַנגען צו זיין בעט, האָט צונעלעגט אַ פינגער צום מויל: „ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש!!!" — און דער אומגליקליכער חולה האָט זיך נעבאַך אויפגעחאַפט, האָט אויפגע־עפענט זיינע גרויסע גרויע אויגען און האָט אַרויסגעלאָזט עפּיס ווי פון אַ לעדיגען פאַס: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק!" — אַז די פענסטער האָבען געציטערט. אין איין אויגענבליק האָט זיך רע־וועקאַ'ס פריילין שען געזיכט ווידער פערענדערט, און אויף איהר שענעם ווייסען שטערן האָבען זיך פּלוצים אויסגעלעגט מיט אַ מאָל עטליכע טיעפע, טיעפע קניימשען, און איהרע אויגען האָבען זיך בענעצט מיט אמת'ע, ביטערע טרערען.

— פּאַפּאַשאַ! — האָט איהם אונזער חעלרין געזאָגט, ארויס־שיקענדיג אָסיפּ'ען מיט א וואונק, און האָט זיך געזעצט ביי'ם פּאַ־טער צוקאָפּענס און האָט אנידערגעלעגט איהר ווייכע, ווייסע האַנד אויף זיין שטערן. — פּאַפּאַשאַ! ווער שוין געזונט. סע איז שוין ציים. זעה, וואָסער א פּנים דו האָסט באַקומען, פּאַפּאַשאַ! שטאַרק זיך! פאַל ניט אראָפּ ביי זיך! לאָז זיך ניט אָפּ איינגאַנצען!

— אוי, שלעכט, שלעכט, טאָכטער! — האָט איהר דער פאָטער גענענטפערט. — איין עק! איין עק! גאָט ווייסט, צי איך וועל דערלעבען מאָרגען, גאָט ווייסט! רבקה! קינדער! חיים! מאַר־קוס! וואו זענט איהר? וואו זענען מענטשען? רופט מיר מענ־טשען! איך וויל שרייבען א... א... א... צוואָה!

— א צוואָה? וויים איך, וואָס דו רעדסט, פּאַפּאַשאַ! נאַ דיר נאָר א צוואָה! מילא, אז מע איז ניט געזונט, איז וואָס? סע מאַכט זיך! א מענטש איז ניט קיין אייזען...

— אָ... אוי, טאָכטער, איך וויל שרייבען א צוואָה. איך האָב עטליכע געצעהלטע שעה צו לעבען, צו מוטשען זיך. גוואַלד! גוואַלד!

דער דאָזיגער „גוואַלד" האָט אויפגעהויבען דאָס גאַנצע הויז אויף די פיס. צום אלעם ערשטען האָט מרים־חיה, סענדער'ס ווייב, גע'חלש'ט, און דאָס ווייסען מיר דאָך אלע, ווי גרינג דער שוואַכער פרוי איז צו חלש'ען; צו איהר איז צוגעלאָפען די מאַדאַם סאָני מיט אַזאַ שרעקליך געשריי „שווייענדער!!" — אז ווען מרים־חיה זאָל טאַקי אויף איין אמת געוועזען חלש'ען, וואָלט זי זיך אויך בע־דאַרפט אויפחאַפּען — און זי האָט זיך טאַקי אויפגעחאַפּט, אויפ־געעפענט די אויגען, אנידערגעלעגט דעם קאָפּ ביי דער שנור אויפ'ן האַרצען און גענומען צו לייענען א צעטעל, ווי אַזוי אומגליקליך און עלענד זי איז, ווי אַזוי זי בלייבט ווי אויפ'ן וואַסער, ווי א פער־ווייסטע אלמנה — א יונגע נאָר א פערוויסטע אלמנה! ווער וועט זיך אויף איהר אַרומקוקען?

אויף איהר קוקענדיג, איז סאַני צעגאַנגען געוואָרען פאַר געוויין, און פאַר גרויס רחמנות האָט זי כמעט פערגעסען אין איהרע אייגענע צרות און האָט גענומען טרייסטען די „וויסטע אַלמנה“ מיט די דאָזיגע ריהרענדיגע און הארצרייסענדיגע ווערטער:

— גענוג אייך צו טרויערען, שוויעגער, כלעבען, גענוג! פאַרגעסט ניט אָן גאָט און זינדיגט נישט מיט אייערע רעד, שוויעגער! גאָט וועט אייך ניט פאַרלאָזען. איהר זענט נאָך א יונגענד, און אייער מזל קאָן קיינער נישט וויסען. איהר זענט ניט די ערשטע, און ניט די לעצטע. גאָט קאָן אייך נאָך באשערען, און איהר קאָנט נאָך וויסען פון א וועלט, און מסתמא וועט אייך דער שוועהר ניט פארגעסען אין דער לעצטער מינוט און וועט אייך באוואָהרענען. אָבער איך, שוויעגער, איך קאָן זיך צו אייך נישט גלייכען, איך בין באפאַלען מיט קינדער, און דארף האָבען פיעל זכות־אָבות, ביז איך זאָל פועל'ען ביי גאָט, אז דער שוועהר זאָל מיך אויך נישט פארגעסען מיט מיין מאַן. איהר ווייסט, איך האָב נאָך כמעט קיין חיי־שעה נישט געהאַט, חוץ דחקות, יסורים און הארצוועהטיג, חאָטש מיין חיים איז איין עהרליכער, א שטילער, א לייטישער יונגערמאַן, ניט אזוי ווי אונזער אָסיפ, דער שארלאַטאַן, וואָס פארשפּיעלט, זאָגט מען, אין קאָרטען א יאָהר וויפיעל איך מיט מיין מאַן און מיט מיינע קינדער דארפען פארלעבען, און פון דעסטוועגען ווייסט איהר, וויפיעל מתנות רעוועקאַ האָט תמיד פונ'ם שוועהר, און איך, א חוץ דעם נדן, נישטאָ וואָס צו רעדען!...

און מיט די דאָזיגע ווערטער האָט נעבאָך סאָני בעהאַלטען איהר וויינענדיג פּנים ביי מרים־חיה'ן אויפ'ן הארצען, און אזוי האָבען נעבאָך די דאָזיגע צוויי אומגליקליכע ווייבער אויסגעגאָסען איינס פאַר אַנדערען זייערע הערצער, זייערע ביטערע הערצער, וואָס זענען אָנגעזאָדען פון א צייט מיט יאָהרען מיט קנאה, שנאה, פערדראָס, הארצוועהטיג מיט נאָך אנדערע געפיהלען... מיר זענען אַלע אזוי, לעזער, ווער ווינציגער, ווער מעהר, ווער קליגער, ווער נארישער, ווער אָפען, ווער פערבאָרגען — אָבער עגאָאיסטען זענען מיר אַלע,

האָט אויף מיר קיין פּאַראיבעל ניט! אמת, מיר האָבען אַ בעקאַנטען איינעם, רב הערץ אָדער רב זרח — דאָס איז אַלץ איינס — געדענק איך גאַנץ גוט, ווי אַזוי צוריק מיט אַ יאָהר צוויי, אָדער דריי, אַז דער דאָזיגער רב הערץ אָדער רב זרח האָט בעדאַרפט שטאַרבען און זיינע קינדער מיט זיינע פריינד זענען זיך צענויפגעפאָהרען צו איהם — איז כדאי געווען צו זעהען, מיט וואָס פאַר אַ ריהרענדיגער פריינדליכקייט, מיט וואָס פאַר אַ ווירקליכער איבערגעבענהייט און ליעבשאַפט דאָס דאָזיגע געזינדעל איז געגאַנגען און געהאָנגען ארום דעם חולה; עס איז כדאי געווען צו זעהען, ווי אַזוי דער גאַנצער עולם האָט ארומגערינגעלט דעם דאָקטאָר, און ווי אַזוי איינער איבער'ן אַנדערען זענען געלאָפען צו בעדיענען דעם חולה; און שטעלט אייך פאָר, אַז אַלע האָבען פערגעסען אָן זיך און מע האָט נאָר געהאַט צו טהון מיט'ן חולה, און ביז דער לעצטער מינוט האָבען זיינע קינדער און זיין ווייב זיך נישט געזעצט צו בעדויערען זייער אייגענע לאַגע, ווי אונזערע געשעצטע פרויען מרים־חיה בלאַנק מיט איהר ליעבסטער שנור סאָני בלאַנק, וואָס האָבען, ווי עס ווייזט אויס, בעצייטענס בעוויינט ניט דעם הערר בלאַנק, וואָס האָט זיך געקליבען שטאַרבען, — זיי האָבען בעקלאָגט זיך אליין. שטעלט אייך פאָר, אַז בשעת רב הערץ אָדער רב זרח האָט זיך געראַנגעלט מיט'ן מלאך־המות, האָט קיינער נישט אין זינען געהאַט קיין צוואה מיט קיין בעוואָהרענישען, און ווען עמיצער זאָל זיך געווען דערפון אויסרעדען, וואָלט דאָס געווען די גרעסטע בעלעדיגונג פאַר דעם גאַנצען הויזגעזינד. ניט אַזוי ווי דאָ, ביי אונזער בעריהמטען הערר בלאַנק, וואו די מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל האָט אַ וואונק געטהאָן צו איהר פיעלגעליעבטען מאַן אָסיפּ זעמעל, ער זאָל לויפען און ברענגען וואָס גיכער מענשען, דעם רב, דעם נאָטאַריוס, און אַז דער דאָזיגער וועלטליכער דיפּלאָמאַט, מיט וועלכען מיינע לעזער וועלען זיך באַלד בעקענען גאַנץ נאָהענט, אַז דער דאָזיגער הערר זעמעל, זאָג איך, איז געקומען צום נאָטאַריוס, האָט ער מיט איהם געמאַכט אַ גאַנץ לאַנגען שמועס וועגען זאַקאָנעס

בכלל און וועגען ירושה בעזונדער. ער האָט בעוויזען, ווי ווייט ער איז קלאָר אין זאַקאָנעס, און חאָטש ער איז, דאַנקען גאָט, ניט אזוי נויטבעדערפטיג, דאָך פערהאָפט ער, אז זיין געליעבטער שוועהר, דער הערר בלאַנק, וועט איהר אָפּשרייבען דעם גרעסטען חלק ירושה, מחמת איהם, אָסיפּ׳ען, האָט ער ליעב, ווי איין אייגענעם זוהן. און שפּעטער, אז דער נאָטאַריוס מיט די איבעריגע זענען נעקומען צום חולה, האָט אָסיפּ אַרום זיי שטאַרק אַרומגעטאַנצט, און אזוי איינגענומען און אויפגעלעגט, אז אַ מענש פון דער זייט האָט גע־קאָנט מיינען, אז דאָ וועט מען שרייבען תנאים, ניט קיין צוואָה, אז דאָ איז אַ חתונה, ניט קיין געפעהרליכער קראַנקער, וואָס גע־זעגענט זיך מיט׳ן לעבען... נאָר איין רעוועקאַ האָט זיך ניט פער־לאָרען: די דאָזיגע געטרייע טאָכטער איז ניט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט, אויף קיין רגע, פונ׳ם קראַנקען פאָטער; אויף איהר פנים זענען געווען אָנגעצייכענט אזעלכע יסורים, אזעלכע טיעפע שמערצען, אז דער געפעהרליכער סענדער האָט זי געטרייסט:

— וואָס וויינסט דו, נאַרלע?

די דאָזיגע עטליכע ווערטער האָבען געעפענט ביי דער זעל־טענער טאָכטער אַ נייעם קוואַל פון טרערען, און קוים מיט צרות האָט זי געקאָנט אויסרעדען אָדער אויסקוויטשען:

— טאַטע! מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!

— וואָס, נאַרעלע? וואָס דאַרף מען ניט, נאַרעלע?

— קיין צוואָה דאַרף מען ניט! מע דאַרף ניט! איך וויל ניט! איך קאָן דאָס ניט איבערטראָגען! דו וועסט נאָך לאַנג, לאַנג לעבען!

— געה שוין, געה, נאַרעלע! זעהסט דאָך, אז איך עס זיך!

— מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!

וואָס האָט געקלערט אונזער שענע רעוועקאַ, שרייענדיג: „מע דאַרף ניט“, ביי זיך אין האַרצען? עס איז נישט גרינג צו וויסען, ליעבער פריינד, וואָס איהר אָדער איך קלערען אין האַרצען; דאָס איז בכלל זעהר אַ שווערע זאַך צו טרעפען, און היינטיגע יאָהרען איז גאָר ניטאָ דער נאַר, וואָס זאָל אַרויסגעהן און דערקלערען, וואָס

דער אַדער יענער טראַכט ביי זיך אין האַרצען; יעדער אויף זיינע גערעַנקען איז בעל־הבית און קאָן זיך מיט זיי בענוצען, ווי ער פער־שטעהט... על כל פנים, דאָס קאָן איך אייך זאָגען, אז נאָך דעם געוויין מיט'ן געשריי פון אונזער פיינער העלדין רעוועקאַ „מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!“ האָב איך אליין מיט מיינע אויגען געזעהן, ווי זי, רעוועקאַ, האָט אוועקגערופען איהר געשעצטען מאַן, אַסיפ זעמעל, און האָט זיך מיט איהם עפּיס געַ'סוד'עט און גע־שושקעט עטליכע מינוט, און איהרע אויגען זענען געווען טרוקען, ווי פעפער. וואָס האָבען זיי גערעדט — קאָן איך עד היום נישט וויסען; איך האָב נאָר געחאַפּט עטליכע ווערטער: „ירושה“... „צוואָה“... „אַ חלק“... „זאַקאָן“... „איין אכטעל“... „אַ זוהן“... „אַ סאַכמער“... און דאָס איז שוין גענוג פאַר אונז, און מיר שטויסען זיך שוין אָן, פון וואָס דאָס דאָזיגע פּאַרפּאָלק האָט דאָ געשמועסט. די מאַדאַם רעוועקאַ איז געווען עפּיס זעהר צעטראָגען, ווי אַ סוחר בשעת ער שמועסט פון אַ גרויס געשעפט, און דער הערר אָסיפּ זעמעל האָט אריינגעשטעקט ביידע הענד אין די הויזענקעשענים, פעררייסען די נאָז מיט די אַשקאָלירענע ברילען און האָט אביסעל ווי אונטערגעשפּרונגען, ווי אונטערגעטאַנצט, סקריפּענדיג שטאַרק מיט די שטיוועל, און אויף זיין פרייליך פּנים איז געווען קלאָר, אז עס איז איהם היינטיגען טאָג בכלל זעהר אויפגעלעגט אויפ'ן האַרצען...

דאָס אייזערנע בעטעל, וואָס דער אומגליקליכער קראַנקער ליגט אויף דעם אַצינד און אַמפּערט זיך מיט'ן מלאך־המות, איז, אייגענטליך, ניט קיין שלאָף־בעטעל, נאָר אַזאַ מין קושעטקע, אַ גאַנץ גרויסע, וואו סענדער האָט ליעב געהאַט צו לעגען זיך אָפּרוהען נאָך יעדען מאָהלצייט מיט אַ גאַנץ גרויסער גראָבער ציגאַר אין די צייהן. ווי עס ווייזט אויס, האָט סענדער ליעב פון תמיד אָן שטאַרק און מאַסיוו מעבעל; דאָס קאָן מען בעמערקען נאָך דעם גאַנץ גרויסען רעמבענעם שרייבטיש, און נאָך דער הויכער רעמ־בענער קרעסלע (פאָטעל), וואָס האָט ניכער אַ פּנים פון אַ נאַר־

דעראָבנע שאַפע, איידער פון אַ קרעסלע, חאָטש אין מיטען איז אויסגעהאַקט איין אָרט אויף סענדער׳ס געזים, בעצוינגען מיט אַ גאַנצער יוכטענער פעל. מערקווירדינער, שטאַרקער און מאַסיווער פון אַלץ איז דאָס שרייב־געצייג מיט די אַלע שמאָכטעליאַקעס, וואָס געפינען זיך ביי יעדען לייטישען מענשען פון היינטינער וועלט אויפ׳ן שרייבטיש. אַלץ איז אָפּגעאַרבייט און אָפּגעטעסעט אַזוי ערנסט, אַזוי אָרענטליך, אַזוי געטריי, — ניט אַנדערש, ווי „פּאָ־זאַקאַזו" געמאַכט געוואָרען, וואָרום אַז מע קויפט ביי די היינ־טיגע טאַנדעטניקעס, איז דאָס נאָר קיי און שפּיי, מיט׳ן ווינד און מיט׳ן רויך, אבי נאָר געלד אויסצונאַרען און גענוג! ניין, סענדער איז ניט פון די דאָזיגע שפּרינגנערס, וואָס היינט לעבען זיי און מאָרגען פו־פאָ! סענדער האָט ליעב שטאַרקס, פעכטינגס, מאַסי־וועס — און איז אַליין אויך שטאַרק, פעסטיג און מאַסיוו, פער־פראַוועט פון געזונדע מאכלים מיט די בעכטע וויינען און פער־זאָרגט אויף היבשע, היבשע עטליכע יאָהר. נאָר — אָך! ניטאָ קיין אייבינע זאַך אויף דער וועלט! איין איבעריגער טראָפּען וואַ־סער אין טייך מאַכט אַ גרויסע בעוועגונג אין די חוואַליעס; איין איבעריג שטיקעל געפילטע פיש פון אַ דריי־פיער פונט מאַכט־אָן אַ גאַנצע סומאַטאָכע, אַ רעוואָלוציע אין בויך — און מיר זענען אַלע ביי גאָט אין די הענד!... ווער וואָלט זיך דאָס געקאָנט ריכטען, אַז איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן זאָל חרוב ווערען אַזאַ גרויסע שטאָדט, ווי ביתר? ווער וואָלט זיך דאָס געקאָנט ריכטען, אַז איבער אַזאַ גאָרנישט מיט אַ נישט, ווי אַ שטיקעל העכט, זאָל עס נעמען אומוואַלגערען אַזאַ מויער, ווי סענדער בלאַנק, וואָס האָט זיך נאָך אויף זיין לעבען לעבענס קיינמאָל נישט געקלאָגט, אַז סע זאָל איהם עפּיס וועה טהון? און פון דעסטוועגען זעהט איהר דאָך, אַז אויף דער וועלט קאָן זיך אַלץ מאַכען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

איז אַביסעל צו גרויס, דען עס ווערד דאָ בעשריבען אַ סך פּאַרשוינען און געשמועסט פון פערשיעדענע זאַכען.

אַלסדינג קאָן זיך מאַכען אויף דער גרויסער וועלט, און יעדער צופאַל קומט־אָן אַזוי אומגעריכט, פּלוצים, אַז אונזער מענשליכער פערשטאַנד שטעלט זיך אנידער און ווערד פערגליווערט, אַז ער בעגעגענט אַזעלכע וואונדערליכע זאַכען אין דער נאַטור.

דער פּערפאַסער פון׳ם דאָזיגען בוך איז אַליין געווען איין עדות ביי אַ סך אַזעלכע אומגעריכטע צופאַלען. ווי היינט שטעהט אונז פאַר די אויגען אונזער „רב יוסעל־דוד פּאָני" מיט דער גרויסער באָרד, מיט דער צעפּלעצטער נאָז, מיט׳ן גראָבען בויך, מיט דער ברייטער ליסענע אויפ׳ן קאָפּ; אָט איז ער געקומען פון׳ם דאווענען, אָט האָט ער געמאַכט „שהכל" אויף אַ גלעזעל ספּירט און האָט פערביסען מיט עטליכע הייסע קאַרטאָפּלים, אָט האָט ער זיך צוגעלעגט אַ מינוטקעלע אויפ׳ן טאַפּטשאַן — און אָט האָט ער ניט נעסטייעט!... און אַלי? אַלי דער טלית׳ניק ווי אַזוי איז געשטאָרבען? אין באָד פּרייטאָג, אויף דער אויבערשטער באַנק! נאָר ווען מיר זאָלען נאָר וועלען זיך אריינלאָזען אין לאַנגע שמועסען, וואָלטען מיר געקאָנט אָפּצעהלען נאָך צוואַנציג אַזעלכע צופאַלען, וואו דער טוידט קומט פּלוצים, נישט געריכט. נאָר ניט דאָ איז דער אָרט צו פערנעמען זיך מיט אַזעלכע „ספּורי־מעשיות", און אַז אַ ראָמאַניסט זאָל וועלען אין איין בוך אַרויסשרייבען אַלץ, וואָס ער ווייסט, וואָלט זיין ראָמאַן קיינמאָל קיין עק ניט געהאַט, ביז׳ן טוידט אריין...

מיט אונזער געעהרטעסטען סענדער בלאַנק איז אויך געווען איין אומגעריכטע זאַך. דאָס איז געווען אין אַ שענעם פריהמאָרגען, נישט אין קיין חמארנעם טאָג, איז זיך סענדער אויפגעשטאַנען, ווי אַ מענש דאַרף אויפשטעהן, און טרינקענדיג טיי האָט ער, פּונקט ווי אַלע טאָג, אַ ציה געטהאָן ביי׳ם גלעקעל, און עס איז אריינגע־

קומען אונזער בעקאַנטער פּרויקע, אויסגעצויגען זיך פאַר דעם בעל־הבית, ווי אַ סטרונקע.

— מע האָט שוין געבראַכט די פיש? — האָט סענדער אַ פרעג געגעבען און האָט אָפּגעזופּט אַ האַלבע גלאָז טיי.

— געבראַכט! — האָט פּרויקע געענטפערט, ווי אַ חוואַט.

— העכט?

— העכט.

— גרויסע העכט?

— גרויסע העכט.

— פרישע?

— פרישע.

— זאָג זעלדע'ן, די פיש זאָלען זיין מיט מעהרען געקאָכט, — האָט סענדער אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל און האָט אַ זופּ געטהאָן די אַנדערע האַלבע גלאָז טיי.

— מיט מעהרען געקאָכט, — זאָגט איהם פּרויקע נאָך, ווי נאָך אַ סידור.

— עטליכע קאַרטאָפעלים אין די פיש איז אויך נישקשה, — האָט סענדער געפעהלען ווייטער.

— אויך נישקשה, — זאָגט פּרויקע.

— און בע'טעם'ם, מאַסטקע, ווי מיט קליי, רויטליך, געדעכט, מיט פעפער, הייס, אויסגעזאָדען. דו הערסט, צי ניין?

— איך הער, איך הער.

— קיין זויערע דאַרף מען היינט ניט, — האָט סענדער ווייטער אַרויסגעגעבען אַ אינסטרוקציע.

— דאַרף מען היינט ניט, — זאָגט פּרויקע.

— אויפ'ן אָרט פון'ם זויער — איין עסיג־פלייש.

— עסיג פלייש, — זאָגט פּרויקע.

— גענזען־פלייש אין סוף.

— גענזען־פלייש אין סוף, — זאָגט פּרויקע.

— די דרויבעלעך פון די גענז אויך אין סוף אריין.

— אויך אין סוף אריין.
— באַשיטען מיט גרייפּלעך.
— מיט גרייפּלעך.
— אַ צימעס פון פּאַסטערנאַק.
— פון פּאַסטערנאַק.
— סע איז נאָך דאָ ביי אונז פון׳ם ווייסען ווייןְ ? — האָט פלוצים סענדער אַ פרעג געטהאָן און אַנידערגעשטעלט אויף פּרוי־קע׳ן אַזעלכע אויגען, גלייך ווי איינער רעדט: „זאָג שוין, זאָג, ממזר, נאַ, שטעך מיך, קוילע מיך!“... פּרויקע איז גאָר צעמישט געוואָרען; ער האָט זיך אַ חאַפּ געטהאָן מיטביידע הענד ביי׳ם שטערן, ביי די קנעפּלעך פון׳ם פּידזשאַק, ביי די עלענבויגענס, ביי די קעשענים, און האָט אַ וואָרף געטהאָן מיט די אויגען אויף דער סטעלי, גלייך ווי דאָרט איז געווען אָנגעצייכענט, וויפיעל בוטעל־קעס ווייןְ עס געפינט זיך נאָך ביי סענדער׳ען אין קעלער, און קוים מיט צרות געענטפערט:
— הא? וואָס? ווייסער וויין? ניין! יאָ! סע איז נאָך דאָ.
— פאַרגעס ניט שיקען נאָך ביער.
— נאָך ביער, — זאָגט פּרויקע.
— מע מעג שוין עפענען אַ נייע פאַס אוגערקעס.
— אוגערקעס.
— נערענק זשע, וואָס איך האָב דיר אָנגעזאָגט מכּה די פיש.
— מכּה די פיש, — זאָגט פּרויקע.
— איצט גערה!

פּרויקע איז ארויסגעגאַנגען, און סענדער האָט גיך־גיך געענ־דיגט מיט׳ן אָנבייסען, האָט זיך ארומגעטרייסעלט, אָפּגעווישט מיט דעם טישטיכעל די ליפּען, די הענד, אויפגעשטאַנען, אויסגעגלעט דעם בויך, פערדרייערט אַ גראָבע ציגאַר און האָט זיך אראָפּגעלאָזט אין דער בעקאַנטער קרעסלע אריין. די ציגאַר האָט ארויסגעלאָזט און צעטראָגען איבער׳ן גאַנצען קאַבינעט זעהר אַ שענעם אראָמאַט, און סענדער׳ס געדאַנקען זענען אוועק ווייט־ווייט אין קיך אריין,

און עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז ער הערט א ריח פון געד קאָכטע פיש; סענדער האָט צעשפּרייט די נעזלעכער און האָט מיט'ן גאנצען כח גענומען ארייגשלעפּען צו זיך אין נאָז אריין דעם שמעקען, געשמאַקען אראָמאַט פון די אויסגעצייכענטע געפילטע פיש, און אזוי האָט ער געהאַפּט א דרימעל, זיצענדיג אין קרעסלע, אויף א האַלבע שעה. אויפגעשטאַנען, האָט ער זיך גענומען אביסעל צו די געשעפטען, אָפּגערעדט מיט א צוויי־דריי מעקלערס, איבערגעזעהן די בריעף פון דער פּאָסט, אָפּגעענטפערט וועמען מע דארף און האָט א קלונג געטהאָן צו פּרויקע'ן און האָט געהייסען גרייטען צום טיש.

אז אונזער סענדער האָט אריינגעטראָטען מיט א פּער'חלש'ט הארץ אין עס־צימער אריין, איז שוין דער לאַנגער רעמבעגנער טיש געווען אינגאַנצען גרייט מיט די טעלער, מעסערס, לעפעל, פלעשער און קליינע פלעשעלעך, גלעזער און קליינע גלעזעלעך, מיט אלערליי געזאלצענס, הערינג געשניטענער, הערינג געהאַקטער, שמאַלץ־הערינג, געריכערטער הערינג, געמאראנירטער הערינג, קליינע הערינגלעך, סעררעלען, איקרע און ווארשעווער קאַלבאסען. דאָס עס־צימער אליין האָט מיט דער שטאַרקייט פון'ם מאַסיווען מעבעל געהאַפּט דעם אָפּבליק פון סענדער'ס קאַבינעט; די דאָזיגע צוויי חדרים האָט סענדער ליעב געהאַט מעהר פון זיין גאַנצען גרויסען הויז, מחמת די איבעריגע חדרים זענען געווען אויפגעפּוצט אויף היינטיגען מאַניער, און זייער גרינג, רוויכיג מעבעל האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטען אויף זיך דעם שווערען קערפּער פון'ם געד שעצטען הערר בלאַנק. דריי פּריבאָרען זענען אויפ'ן טיש געשטאַנען: פאַר סענדער'ען, פאַר זיין ווייב און פאַר מאַרקוס'ען.

אונזערע לעזער זענען נאָך ניט בעקענט מיט די איבעריגע צוויי פּאַרשוינען. ביז וואַנען סענדער וועט זיך אָפּפּאַרטיגען מיט די געד זאַלצענע זאַכען, וואָס שטעהען דאָ אויפ'ן טיש, וועלען מיר מיט איין קוק בעטראַכטען סענדער'ס ווייב מיט איהר זוהן מאַרקוס'ען.

מרים־חיה, די מאַדאַם בלאַנק, איז נאָך גאָר אַ יונגע פרוי, פון אַ יאָהר זעכס און דרייסיג, נישט מעהר; זעהר אַ שענע, אַ קלאָר־ווייסע, ווי געפּאַלענער שניי, מיט זעהר שענע בלויע אויגען און שוואַרצע ברעמען, מיט זעהר איין איינגענומען סימפּאַטיש גע־זיכט; די גוטסקייט איהרע ליגט איהר, ווי מע זאָגט, אויפ'ן פּנים. מרים־חיה איז אַ פּשוט'ע, עהרליכע און אַ פרומע אידישע פרוי. זי טראָגט נישט קיין אייגענע האָר. פרעמדע טונקעל־רוסאַווע צעפּ בעשענען איהר קאָפּ. און געקליידט איז זי ניט נאָך דעם לעצטען זשורנאַל, נאָר ריין, ציכטיג, מטשעפּקע, איינגענומען. איהר וואוכס איז ניט זעהר קליין, דאָך ווייזט זי אויס ווי אַ קינד, ווי אַ ליאַלקע, אַקעגען איהר מאַן, וואָס זי שעצט איהם העכער און גרעסער פון אַלעמען אויף דער וועלט, און סענדער'ס וואָרט איז ביי איהר, להבדיל, אַ דין. זי איז ביי איהם די צווייטע פרוי און האָט מיט איהם איין־און־איינציגען זוהן מאַרקוס, וואָס די נאַטור האָט איהם געשענקט מרים־חיה'ס שענקייט מיט סענדער'ס גבורה, און אינ־איינעם איז פון איהם אַרויס אַקוראַט אַזאַ זעלטענער העלד, ווי מיר דאַרפען אין אונזער ראָמאַן. אַרויסלאָזען איהם אויף דער גאַס, ווען עס שפּאַצירען אונזערע מאַמזעלען מיט די דאַמען, איז געווען, מיין איך, אַ געפעהרליכע זאַך, וואָרום אין דער שטאָדט, וואו עס קומט־פאָר אונזע אמת'ע געשיכטע, איז דער צווייטער מאַרקוס ניט געווען. אמת, סע זענען געווען נאָך צוויי, דריי מאַרקוסען, נאָר ניט אַזעלכע מאַרקוסען, ווי אונזער מאַרקוס, מיט אַזעלכע גרויסע בלויע אויגען, מיט אַזאַ ברייטען ווייסען שטערן, מיט אַזעלכע שענע בלאָנדע געקרייזעלטע האָר, מיט אַזעלכע שענע ווייסע הענד, מיט אַזאַ הויכען גרויסאַרטיגען שטאַלט. מיט אַזאַ שען ליכטיג ריין פּנים, מיט אַזעלכע איידעלע מאַניערען, מיט אַזאַ איינגענומענעם רעדען... לאַכט, לאַכט, איהר געבילדעטע מאַמזעלען, קורסיסטקעס! אויב אייערע איידעלע הערצער זענען נאָך ניט פערדאַרבען געוואָ־רען פון פערשיעדענע פרייע, מאָדנע געדאַנקען, וועלען זיי זיך נאָך קאָנען קלאָפּען, בעגעגענענדיג אַזאַ מאַנספּאַרשוין, אַזאַ שענעם קאַ־

װאָליער, װי אונזער יונגער העלד מאַרקוס בלאַנק, מיט װעלכען מיר טרעטען־אַרױס מיט גרױס גדלות אױף די בלעטלעך פון אונזער אמת׳ער ערצעהלונג. איך װײס, איהר װעט מיר ענטפערען: װאָס קומט אונז אַרױס פון אַ שען פּנים מיט אַ גרױסען שטאַלט? דער עיקר איז — צי האָט ער עפּיס אין קאָפּ, אין הארצען? װאָס אמת איז אמת: מײן העלד האָט די נאַטור ניט געשענקט קײן בעזונ־דערע פעהיגקײטען, אָדער טאַלאַנטען; װער פערמאָגט אָבער אַזאַ גוט, װײך, װאַרעם האַרץ, װי מאַרקוס האָט? װער פערמאָגט אַזאַ גליקליכע לאַגע צו זײן אַ זוהן, אַ בן־זקונים בײ סענדער בלאַנק, װאָס קאָן איהם געבען נדן, װיפיעל מײנט איהר? צװאַנציג טױ־זענד, דרײסיג טױזענד, און פאַר װאָס ניט קײן פופציג טױזענד רובעל? סענדער װעט איהם געװיס געבען פופציג טױזענד רובעל, אױב ער װעט גרױיכען דעם שידוך, װאָס ער װיל. און דעם שידוך, װאָס ער װיל, פאַר װאָס זאָל ער איהם ניט גרױיכען? מיט װאָס איז סענדער בלאַנק ערגער פון גרשון מירמעלשטײן?

— װאָס זאָגסט דו, מרים־חיה, אױף דעם ראָזיגען פּאָרך? — זאָגט סענדער צום װײב און קוקט אַרײן אין די פּיש אַרײן.

— אױף װאָסער פּאָרך, סענדער? װאָס פאַר אַ פּיש װילסט דו? אַ מיטעלשטיק? אײן עקשטיק? צי אַ קאָפּ?

— לאָז זײן אַ מיטעלשטיק מיט אײן עקשטיק מיט אַ קאָפּ, — זאָגט סענדער. — איך רעד פון דעם שײגעץ, רעד איך.

— װאָסער שײגעץ, סענדער? נעם — אָט דאָס איז אַ גוט שטיקעל, סענדער.

— טױזענד מאָל דאַרף מען דיר זאָגען, צי װאָס? איך רעד פון גדליה דעם שדכן, רעד איך. ער שרײבט שױן װיעדער אַ מאָל װעגען דעם ראָזיגען גראָביאַן!

— װעגען װאָסער גראָביאַן?

— איך האָב דיר שױן, דאַכט מיר, צעהן מאָל געזאָגט, אַז גדליה דער שדכן דולט מיר אַ ספּאָדעק, איך זאָל אַ שידוך טהון

מיט מאיר קוואשע, אַט דעם בעל־עגלה־יונג, וואָס פאַרמאָגט ניט מיין מיסט. דו פאַרשטעהסט? א העזה פון א שייגעץ!

— וואָס הייסט, סענדער? מע זאָגט דאָך אָבער, אַז ער איז איין עושר, א גביר! נעם, סענדער, דו האָסט דאָך ליעב א געפילטען קאָפּ?

— איין עושר? א גביר, זאָגסט דו? א קבצן, איין עני ואביון! זעהסט דו, דער שותף זיינער, מאָטעל פריעדמאַן, האָט אביסעל געלט, נאָר וואָסער א געלט? געראַבעוועט, גע'גזל'ט, אויסגעריסען מיט גוואַלד. אזוי ווי ראובן בייטשעלע, אָדער שמחה פייג איז אויך א גלייכער שידוך? הא? ווי מיינסט דו, אשטייגער? איאָ, א פיינע זאַך? סענדער בלאַנק מיט שמחה פייג — צוויי גלייכע מחותנים, איאָ?

— איך ווייס? מיר דאַכט, אַז רב שמחה איז א... פיינער מענטש...

— א פיינער מענטש, זאָגסט דו? נו, און רב יואליק שלעפער? און רב אייזיק פאַטשיילע? און זלמן קרום־פּנים? אויך פיינע מענטשען? הא? זאָל איך זיך מיט זיי אויך משדך זיין? ווי מיינסט דו?

— איך זאָג דען, סענדער, אַז...

— אַז וואָס? חס ושלום! דו ווילסט נאָר, איך זאָל נעמען אויף מיינע עלטערע יאָהרען און אוועקגעבען אזא קאַפּיטאַל מיט געלט דער רוח ווייסט וועמען — עפּיס פּייפערס, גנבים, שלעפּערס!

— שלעפּערס?

— פאַרשטעהט זיך, שלעפּערס! זאָלסט דו טאָקי וויסען, אַז סע איז שלעפּערס, קבצנים, כלבים, שאַרלאַטאַנעס, פליהערס, אָנזעצערס, ניטאָ איינער א רעכטער, אַלע אויף פרעמד געלט, אבי קאַרעטעס, פעררלעך! סע איז גאָלע הולטאַיעס, בלוטזויגערס, קו־לעספּאַט... קולעספּאַטאַרגיקעס... ווי אזוי הייסט דאָס דאָרטען ביי דיר, מאַרקוס, אין די היינטיגע ביכלעך?

— עקספּלאָאַטאַטערעס, — פעררעכט איהם מאַרקוס.

— עקסלאַפּאַטאַטשניקעס, מערזאַווצעס, סוואָלאַטשעס, און גע־נוג! און מע וויל, איך זאָל מיך מיט זיי משדך זיין! אָ, ווי לאַנג קרענקען זיי, ניט דערלעבען זאָלען זיי דאָס!

— עס, סענדער. דערווייל עסט דו ניט.

— איך עס, איך עס, וואָס דען טהו איך? זעהסט דו, אָט דער דאָזיגער גרשון, גרשון מירמעלשטיין — אָט דאָס הייסט אַ לייטי־שער מענטש, אַ מענטש, אַ פיינער מענטש, אַ געשטעלטער מענטש, אַ בארוהטער מענטש, אַ מענטש, וואָס סע הייסט מענטש, וואָס מע קאָן אויף איהם זאָגען מענטש, מיט איינעם וואָרט — אַ מענטש!... ווי מיינסט דו, מרים־חיה, אשטייגער, אַז איך זאָל וועלען מיט איהם אַ שידוך טהון, וואָס וואָלט ער געזאָגט, האַ?

— איך ווייס? וואָס קאָן ער זאָגען, סענדער? איך ווייס וואָס?

— אדרבה, ווי מיינסט דו, מרים־חיה? איך וויל הערען דיין מיינונג.

— מיין מיינונג? איך מיין, אַז... איך מיין גאָרניט.

פאַרהאַן ביי אונז אַ סך אַזעלכע ווייבער, וואָס מיינען גאָר־ניט, וואָס מיינען נאָר דאָס, וואָס דער מאַן וויל און וואָס דער מאַן הייסט. מרים־חיה איז געוועזן איינע פון די ווייבער, וואָס האָבען דרך־ארץ פאַר'ן מאַן, נישט מחמת „אהבה“, נאָר מחמת „יראה“, דאָס הייסט, נישט אַזוי פאַר ליעבשאַפט, ווי פאַר אָפּשיי. סענדער איז געוועזן אַ איד, וואָס ביי זיך אין שטוב האָבען אַלע פאַר איהם געהאַט דרך־ארץ, פונ'ם ווייב ביז'ן געבאַלעוועטען מי־זיניק מאַרקוס. אויפ'ן לשון פון די „העכסט־אינטערעסאַנטע ראָ־מאַניסטען“ קאָן מען זאָגען, אַז סענדער איז געוועזן אַ דעספּאָט, אַ טיראַן... איך וואָלט נאָך צוגעזעצט דאָס וואָרט „מערדער“, איז ער אָבער געוועזן ווייט פון אַ מערדער. ער איז געוועזן אַ איד גלייך מיט אַלע אידען, וואָס ביי זיך אין שטוב האָט ער געהאַט די דעה, און ווייטער קיינער ניט. און אַז מיר האַלטען שוין דער־ביי, געבען מיר דאָ איבער אביסעל זיין ביאָגראַפיע אין קורצען:

סענדער איז געווען אַמאָל אַ קליין מענשעלע, גאָר אַ קליין מענשעלע. דאָס איז געווען שוין לאַנג, אָבער גאַנץ לאַנג, נאָך איידער ער האָט געהאַט די קלינגערס, אַז ער האָט נאָך געהייסען סענדער חלפן (למאַי זאָלען מיר לייקענען? ער איז געווען אַ חלפן), האָט ער זיך דעמאָלט אָנגעליטען פון די שענע אידען, זיידענע יונגעלייט, נגיד׳ישע קינדער. אוי, האָט ער זיך פון זיי אָנגעליטען! אוי, פלעגט ער שטעהן פאַר זיי כעבדא קמיה מאריה, האָבען דאָס נייעניעהריגע קדחת! אוי, פלעגט ער זיי מקנא זיין, און אוי, פלעגט איהם אויף זיי ברענען!... און נאָכדעם, אַז ער איז פון אַ חלפן ארויף אויף דער מדרגה פון אַ בעל־הלואה, און פון אַ בעל־הלואה — אויף אַ פעלהענדלער, פון אַ פעלהענדלער — אַ גראַבאַרשטשיק, פון אַ גראַבאַרשטשיק — אַ צעלניקער, פון אַ צעלניקער — אַ קאָמיסיאָנער, פון אַ קאָמיסיאָנער — אַליין אַ סוחר, אַ צוקערהענדלער, אַ גרויסער סוחר, אַ רייכער סוחר, ביז אַ באַנקיר, — איז ער אַלץ געוואַכסען העכער און העכער אין די אויגען פון זיינע באַקאַנטע, און ער האָט אָנגעהויבען אַראָפּוואַרפען איינציגווייז די פריהעריגע נעמען, ווי אַ פויגעל, וואָס וואַרפט פון זיך איינציגווייז די אַלטע פעדערען, און האָט אָנגעהויבען צו בעקומען נייע נעמען: סענדער גראַבאַרניק, סענדער צעלניקער, סענדער האָרטאָווניק. איינער פון זיינע אָרעמע קרובים האָט איהם געשענקט פון זיך אַ „על" — איז געוואָרען „סענדערעל". און צום סוף (אַ צייט מיט יאָהרען האָט מען נישט געוואוסט זיין פאַמיליע) — סענדער בלאַנק!... רב חיימ׳קע, רב זיאַמקע, רב מאיר׳על האָבען ביסלעכווייז אויפגעהערט צו פערדרייסען פאַר סענדער׳ען די נאָז און האָבען אָנגעהויבען ארומדרעהען זיך ארום דעם אויפגעקומענעם נגיד, פריהער נעבענדיג איהם צו וויסען, אַז ער איז פון די „אויפגעקומענע", מיט אַזעלכע אויסרעדלעך, למשל: „אַ! שלום עליכם, אַ באַקאַנטער איד! דאַכט זיך, סענדער? וואָס זשע מאַכט איהר עפּיס גוטס? עפּיס זאָגט מען אויף אייך, אַז סע געהט אייך, אָהן עין־הרע, זעהר גוט?"... און נאָכדעם שוין: „רב סענדער סערדצע!

מיר שטעהען, דאַכט זיך, אויף איין סטאַנציע? קומט אַריין אויף דער נאַכט צו אונז אַביסעל!"... „אַ, רב סענדער! איהר דער־ווייטערט זיך שוין פון אונז?"... „איך האָב צו אייך אַ קליינע בקשה, רב סענדער: עטליכע טויזענד קערבלעך אויף צוויי חדשים"... „אַך! ווערמען זעה איך? ווען איך ווייס, אַז איהר זענט היע!"... און נאָכדעם: „מיר ווילען, די גאַנצע שטאָדט וויל, זי חלש'ט, אויסקלויבען אייך פאַר אַ גבאי, פאַר גלאַסנע, רעפּוטאַט, פאַר דירעקטאָר אין באַנק"... „הערר בלאַנק! מיר האָבען די עהרע, מיר בעטען, איהר זאָלט אונז ניט אָפּזאָגען. זייט אַזוי גוט און געהט אַריין אין אונזער לאַגע, איהר זענט דאָך ביי אונז, ווי זאָגט מען עפּיס, איהר פאַרשטעהט, צי ניין?"...

אונזער סענדער איז ניט געווען פון די דאָזיגע, וואָס פער־חלינען זיך מיט זייער מזל און בלאָזען, ווי מע זאָגט, פון זיך; ניין! ער קאָן אויסהערען די דאָזיגע אַלע קאָמפּלימענטען גאַנץ גלייכגילטיג, מיט עניוות, גלייך ווי ער וואָלט גאָר אַזאַ כבוד ניט פערדיענט, און ענטפערען, אַז ער איז נישט מסוגל, נישט מיט אַלעמען, נישט אויפגעלעגט, סע איז דאָ גרעסערע פון איהם. אָבער דאָרט, טיעף־טיעף אין הארצען, האָט ער געמעגט שטאַרק אָנקוועלען פון ביידע זייטען: אי וואָס ער האָט דערלעבט אַזאַ כבוד, אי וואָס אָט די אַלע כלבים האָבען אָראָפּגעלאָזט די וויידלען און פערשטעהען דרך־ארץ. און נישט פאַר קיינעם, נאָר פאַר'ן ווייב האָט ער ליעב זיך פערגיסען אַמאָל מיט אַ געלעכטער.

— וואָס זאָגסט דו עפּיס, מרים־חיה, אויף רב זיאַמקע דעם מיוחס, חאַ־חאַ־חאַ? געדענקסט איהם חאָטש, אַ רוח אין זיין טאַטען?...

קיין פעטער אָנבייסען, קיין גוט גלאָז ווין האָט ניט געקאָנט איהם צושטעלען אַזאַ פערגעניגען, ווי רב זיאַמקע וכדומה אַזעלכע לייט, ווען זיי האָבען בעראַרפט אָנקומען צו איהם. אויפ'ן שענ־סטען אופן און מיט'ן גרעסטען כבוד האָט אונזער סענדער צוגע־נומען דעם געעהרטעסטען גאַסט ביי זיך אין קאַבינעט, געבעטען

זיצען, גענעבען אַ פּאַפּיראָס, אָנגעצונדען און אונטערגעטראָגען דעם גאַסט אַ שוועבעלע, געפרעגט: „וואָס האָט איהר עפּיס אַזאַ שלעכט פּנים?“ און גענעבען איין אויסרעד: „פאַר וואָס זעהט מען אייך עפּיס ניט?“ ווי אויף נאַרלען איז דער גאַסט געזעסען; ער האָט שוין לאַנג אויסגערויכערט דעם געשענקטען פּאַפּיראָס; ער האָט שוין לאַנג זיך אויסגעהוסט דריי מאָל און אַכצעהן מאָל זיך אונטער־געהויבען אויפ'ן בענקעל, אָפּגעווישט דעם שווייס, גוט אויסגעשנייצט די נאָז, ארויסגענומען און געמאַכט זיך איין אייגענעם פּאַפּיראָס, איינעם, דעם אַנדערען, דעם דריטען, עטליכע מאָל געפּרובט אָנהויי־בען צו רעדען, וואָס ער בעדאַרף, און איבערגעהאַקט געוואָרען אויפ'ן ערשטען וואָרט, — און סענדער האָט אַלץ דערצעהלט פון זיינע גע־שעפטען, פון זיינע פערפאַלענע חובות, פון זיינע משפּטים, וכדומה, מיט גרויס התלהבות, גלייך ווי דער גאַסט בעט איהם, וויינט און חלש'ט פאַר איהם, ער זאָל איהם „איינגאַנצען“ דערצעהלען און חס־ושלום ניט דורכלאָזען קיין ברעקעלע... נאָר יעדע זאַך דאַרף זיך אָבער האָבען איין עק, און אַ מענש האָט אין זיך אַ גאַל! דער גאַסט, רב זיאַמקע, אָדער רב חיימ'קע, האַפּט די מינוט און הויבט־אָן גלייך־גיך, אין איין אָטהעם:

— איך האָב אייך געוואָלט בעטען, רב סענדער, איהר האָט דאָך געהערט מסתמא, אַז איך האָב אַוועקגעקויפט ביי דעם פּריץ שישינסקי'ן איננאַנצען די ווייץ, און מהמת...

— איך ווייס, איך האָב געהערט! — שלאָגט איהם סענדער איבער אינמיטען. — איך האָב געהערט פון אייער גילדענעם גע־שעפט. איך בין אייך ווענינ־וואָס מקנא, רב זיאַמקע, אָבער נאָר ווענינ! ווייסט איהר זשע, פאַר וואָס? איך וועל אייך דערצעה־לען! אָט דער שישינסקי האָט ביי מיר פאַר פיער יאָהרען גע־וואָלט לייהען פופציג טויזענד קערבלעך, און דוקא אויף גוטע קאָנ־ריציעס. איך האָב אָבער דעמאָלט געהאַט איין עסק מיט'ן קאַש־קיוועקער פּריץ. די מעשה איז אַזוי געווען...

און סענדער האָט אָוועקגעצוינגען אַ שפּאָגעל־נייע מעשה אויף נייע זעכס שעה. רב זיאַמקע איז שוין פּיטש־נאַס: עס רינען פון איהם ריקעס שוויים; ער ווישט זיך נעבאַך מיט דער פּאָלע און זיפצט, ווי איין אומגליקליכער פלענער אין געפענגעניש; רב זיאַמ־קע שלאָגט איהם איבער די רעד:

— האָט מיר קיין פאַראיבעל נים, רב סענדער, וואָס איך שלאָג אייך איבער די רעד... איהר ווייסט, וואָס איך בין געקומען צו אייך?

— ניין; פון וואַנען זאָל איך וויסען?

סענדער בלאַנק האָט גאַנץ גוט געוואוסט, וואָס רב זיאַמקע'ס וויזיט בעדייט, נאָר ער מאַכט אַ נאַאיוו פּנים און קוקט איהם אין די אויגען אריין.

רב זיאַמקע איז אויפגערעכט געוואָרען און זאָגט זיך גאַנץ פרייליך:

— פאַרשטעהט איהר מיך, רב סענדער, די מעשה דערפון איז אַזוי: איך האָב די ווייץ אָוועקגעקויפט מיט אַ שותף, מיט אברהם זאַלצוואַסער...

— מיט אברהם זאַלצוואַסער? גאָט זאָל אייך אָפּהיטען, רב זיאַמקע! דאָס איז דאָך אַ שווינדלער, אַ דרעהער, אַ רוצח, אַ קוילער! שטעלט אייך פאָר, אַז פאַר צוויי יאָהרען ווינטער, ארום חנוכה, צי ארום פּורים, — איך געדענק נים אַקוראַט — קומט צו מיר אריין אַ איד. גוט מאָרגען! — גוט יאָהר! זעהר פיין! און מישט מיר אויף אַ מעשה...

רב זיאַמקע בייסט זיך די נעגעל, קראַצט זיך אונטער דער יאַרמעלקע. ער הוסט, ער קלאַפּט מיט די פיס, עס פערשפּיליעט זיך די קאַפּאָטע, ער רוקט־אָן דאָס היטעל שטאַרק, שטאַרק. און סענדער דערצעהלט גאָר אַ נייע מעשה גאַנץ אנגענעהם, בהדרגה, מיט זעהר שענע וויצען פערפּראַוועט, אָהן איין אויסלאָז, אָהן איין עק! רב זיאַמקע שפּרינגט שוין אונטער און פאַלט אריין אין די רעד, שוין גאָר אָהן דרך־ארץ:

— פאַרשטעהט איהר, רב סענדער? האָב איך ביי אייך גע־וואָלט בעטען אַ גמילות־חסד אויף אַ קליינער צייט.

— אַ גמילות־חסד?! — פרעגט סענדער שטאַרק־שטאַרק פער־וואונדערט, גלייך ווי מע האָט איהם דערצעהלט, אַז דער און דער האָט גענומען דאָס גרויסע געווינס, אָדער ס'איז געווען נאָר־וואָס אין דרויסען אַ הריגה, אַ שרפה, אַ מגפה...

— יאָ, אַ גמילות־חסד, — ענטפערט זיך רב זיאַמקע נישט הויך, נישט שטיל, נאָר אַזוי, מיטעלמעסיג, ניט צו פערשטעהן, וואָס וואונדערט זיך דאָס עפּיס אַזוי רב סענדער? — יאָ, אַ גמילות־חסד, ביז ווענעסדע; נישט קיין סך: אַ רובעל צעהנטויזענד.

— איצט האָב איך נישט, בנאמנות, איך האָב ניט איצט ביי זיך, איך זאָל אַזוי ניט האָבען קיין שלעכטס, איך זאָל אַזוי ריין זיין פון שלעק מיט אייך אינאיינעם. פאַר וואָס האָט איהר מיר נעכטען ניט געזאָגט? נעכטען האָב איך גראָד יאָ געהאַט, איז געקומען צו מיר אַ מענטש פון גבריאל פעלקענשטיין און לענט מיר פאַר איין עסק, אַזוי ווי אין טיטיקיוועקע סטראָיעט זיך היינט אַ נייע פאַבריק, און גבריאל פעלקענשטיין האָט געמאַכט אַ קאָנטראַקט מיט די שותפים נאָך פאַראיאָהרען, אַז דער וואַלד דער טיטיקיווע־קער... און אַזוי ווייטער — אָהן איין אויסלאָז, מיט מעשיות און מיט קליינע מעשה'לעך געבונדען און געפלאָכטען, אַזוי, אַז סע ברעכט דעם מוח!...

און אַזוי געהט זיך רב זיאַמקע אוועק נעבאַך אָהן געלד, אָהן כח, איין אויסגעמוטשעטער, אַ נאַסער פון שוויים, און פאַר זיין אוועקגעהן מוז ער נאָך אויסהערען אַ לאַנגע נאָטאַציע פון רב סענדער'ען, אַז ניט אַזוי האַנדעלט מען, אַז מע זאָל דאַרפען אָנ־קומען צו יענעם, און מע טאָר זיך ניט פיהרען אַזוי גרויס, און מע דאַרף זיך היטען פון שלעכטע שותפים, און מע דאַרף וויסען, ווי אַזוי צו האַנדלען און מיט וועמען צו האַנדלען, און מע זאָל פרעגען ביי איהם, ביי סענדער'ען, וואָלט ער קלאָר געמאַכט און געוויזען אַ דרך אין אַלע געשעפטען. און ביי'ם געזעגענען זיך בעט איהם

סענדער אמאָל אריינקומען, מהיכא תיתי, אביסעל שמועסען... רב זיאמקע לויפט אהן איין אטהעם און האָט מורא זיך ארומקוקען! עס געהט איבער א קליינע צייט. מע דארף אבער פאָרט די קליינערם, — וואָס טהוט מען? ער געהט נאָך א מאָל צו רב סענדער'ען, מאָמער, א קשיא אויף א מעשה?... און ווייטער די זעלבע געשיכטע; ווייטער א מאָל דאָס אייגענע! און אזוי איז מיט רב זיאמקע'ן, מיט רב חיים'ען, מיט רב איציקל'ען, און אזוי איז מיט אלע זיינע אלטע בעקאנטע. אָט אזא מין נפש איז ער.

אונזער סענדער איז ניט בעסער און ניט ערגער פון אלע אנדערע אויפגעקומענע גבירים, פשוט'ע מענשלעך, וואָס קאָנען קיין אנדערע פערגעניגענס נישט האָבען פון קיין זאַך, א חוץ געלד און כבוד.

אייגענטליך, וואָלט איך דאָ בעדאַרפט אביסעל בעשרייבען די ביאָגראַפיע זיינע: ווער איז ער? פון וואַנען שטאַמט ער ארוים? ווער זענען זיינע עלטערען? מיט'ן גרעסטען און מיט'ן שענסטען כבוד וואָלט איך דאָס געטהאָן, ווען איך זאָל דאָס וויסען. איז דען מעגליך, אז ראָמאַניסטען זאָלען קענען א גאַנצע וועלט? און וואָס איז אונז דער אונטערשיעד — לאָמיר שמועסען עפענטליך: — וואָס געהט אונז אָן, ווער איז געווען סענדער'ס זיידע, צי סענדער'ס באבע? צי איז זיין פאָטער געווען א מלמד, א שוסטער, א באַנדער, צי א מעקלער? מיר וויסען נאָר כענדער'ען; מיר געדענקען איהם, אז ער איז אמאָל, ניט היינט געדאכט, געווען א געמיינער איד, א חלפן, א פעלהענדלער, א מוכר־תבואה'ניק, און היינט... היינט איז ער ס ע נ ד ע ר ב ל א נ ק! קוקט אייך נוט צו צו איהם: אפשר איז ער אייך אויך קענטליך, אזוי ווי מיר?

ד אָ ס פ י ע ר ט ע ק אַ פּ י ט ע ל.

טראַכטירט פון מארקוס'ען אליין.

שוין צייט, שוין צייט צו פערנעמען זיך אביסעל מיט דעם יונגסטען פון דער פאמיליע בלאנק; שוין צייט, אז אונזערע לעזער

זאָלען אביסעל נעהענטער זיך בעקענען מיט אונזער יונגען העלד, מיט אונזער שענעם מארקוס בלאַנק, — דאָס קלענסטע און דאָס בעסטע קינד פון סענדער׳ען.

„דאָס קלענסטע און דאָס בעסטע" — אזא מיינונג איז געווען וועגען מארקוס׳ען דער פאָטער אליין איבער צוויי זאכען. ער־שטענס, האָט סענדער ליעב געהאט זיינע קינדער, ווען זיי זענען נאָך געווען קליינע, ברעקעלעך, קאראַפּוזיקעס; און ווי באַלד די דאָזיגע קאראַפּוזיקעס האָבען אָנגעהויבען אונטערצוואַקסען, אַזוי האָט אונזער פיינער סענדער אָנגעהויבען בעקומען צו זיי אַ שנאה, וועלכע איז געוואַקסען אַלע מאָל שטאַרקער און גרעסער. ער האָט געקוקט אויף זיי, ווי אויף שותפים, ווי אויף פּרעטענדענטען אויף זיין גוטס, און אָהן קריעג, אָהן סצענעס, אָהן פּעטש האָט זיך נישט געמאַכט קיין שמחה, קיין חתונה; דער פאָטער האָט געאַרבייט מעשים, געטופּעט מיט די פיס, די מוטער האָט געוויינט, די קינדער האָבען נעגאָסען מיט טרערען, — און דער סוף האָט זיך אויסגע־לאָזט, אז סענדער האָט געמוזט עפּענען די האַנד און מיט טוידטע קללות אָפּצעהלען געלד, וויפיעל מע האָט בעדאַרפט.

ביי אַ סך גאַנץ לייטישע מענשען פיהרט זיך אַזוי. דער מחבר פון דער דאָזיגער געשיכטע איז ניט איין מאָל געווען איין ערות ביי אַזעלכע פיינע סצענעס, ניט איין מאָל געווען אַ פערמיטלער צווישען פאָטער מיט זיינע אייגענע קינדער, וואו דער גאַנצער סכסוך איז נעגאַנגען וועגען איבעריגע עטליכע הונדערטערס, וואָס מיט דעם האָט מען געקאָנט פשוט מציל זיין פון הונגער און פון רחקות אַ גאַנצעם הויזגעזינד; געלד האָט טאַקי דער פאָטער גע־געבען, נאָר בלוט האָט ער אָפּגעצאַפּט ביי די אומגליקליכע קינדער אַ סך מעהר, ווי אויף עטליכע הונדערטערס... אז איך האָב אויף אַ ציקאַווּעסט אַ פרעג געטהאָן דעם איינגעשפּאַרטען פאָטער, צו וואָס האָט איהם געטויגט דער גאַנצער טאַרעראַם מיט די בזיונות, מיט די טרערען אומזיסט און אומנישט? — האָט ער מיר גאַנץ ערנסט געענטפערט:

— א קינד טאָר מען ניט ווייזען קיין וועג, א קינד איז א חזיר, א קינד דאַרף מען לערנען, סע זאָל וויסען, אז א קערבעל איז ניט קיין הונט, וועט ער אויך וויסען אויף דער עלטער, ווי אזוי זיך צו באַגעהן מיט א קינד און ווי אזוי מע דאַרף היטען א קערבעל הייני־טיגע יאָהרען...

סע פערשטעהט זיך, אויף אזא לאָגיקע האָב איך ניט געהאַט וואָס צו ענטפערען...

די צווייטע סיבה, וואָס מאַרקוס איז געוועזען טייערער ביי סענ־דער'ען כמעט פון אַלע קינדער, איז ווייל מרים־חיה איז ביי איהם געוועזען דאָס צווייטע ווייב, און אינגאַנצען איהר לעבען איז געוועזען אָפּגעהאַנגען פון איהר טייערען בן־יחיד.

„נו, מילא? — פרעגט מיך דער לעזער. — וואו שטעהט דאָס, אז די קינדער פונ'ם צווייטען ווייב דאַרף מען בעסער ליעב האָבען?"

נו, מילא! — ענטפער איך אויך דאָס אייגענע. מילא אהין, מילא אהער — סע איז פאָרט אזוי איינגעפיהרט ביי א געוויסער קלאַס אידען. נאָר למאי זאָלען מיר אוועקגעהן פונ'ם אמת? מאַר־קוס איז טאַקי געוועזען איין אַנטיקעל, וואָס מע קריגט עס נאָר ניט. די גאַנצע שטאָדט האָט מיט איהם געהאַט צו טהון; אז סענ־דער האָט געבראַכט דעם ערשטען שבת דעם פינפיעהריגען מאַרקעל אין בית־המדרש מיט א זיידען העמדעל, סאַמעטענע הויזלעך און מיט א גילדען היטעלע, האָבען איהם אַרומגערינגעלט א מאַסע יונג־לעך, ווייסע־חברה'ניקעס, און יעדער האָט איהם א טאַפּ געטהאָן. פון יענעם שבת אָן איז אוועקגעגאַנגען א שם אויף דער גאַנצער שטאָדט, אז ביי סענדער בלאַנק איז דאָ א מיזיניקעל, א מאַרקעל, עקט זיך מיט איהם די וועלט! עס איז איהם ניט אין פּנים אריינ־צוקוקען, און קלוג איז ער, אז עס זאָל איהם נאָר קיין גוט אויג ניט שאַדטען... איך וואָלט א בעלן געווען אָנטהון לייזער דעם בעל־עגלה'ס יונגעלע אין א זיידען העמדעל, סאַמעטענע הויזלעך מיט א גילדען יאַרמעלקע, און הערען, וואָס וועלען זאָגען אָט די אַלע צבוע'קעס, וואָס דאַרפען אָנקומען צו סענדער'ס קעשעני, אויף

לייזער׳ס אַנטיקעל, וואָס איז שען און קלוג, אז „עס עקט זיך מיט איהם די וועלט“? אָבער דערווייל זעהען מיר פאַר אונזערע אויגען סענדער׳ס מיזיניקעל און מיר לייענען גרויסע גילדענע אותיות, אָנגעצייכענט אויף זיין ווייסען שטערן:

„געלד וועסט דו האָבען,
א פערד וועסט דו זיין“...

און דאָרט, ביי דער זיים, שטעהט לייזער דעם בעל־עגלה׳ס א זוהנדעל, א שווארץ „איגנבערעל“ מיט א שטיק בולקע אין דער האַנד (קוים דערלעבט דעם גליקליכען שבת!), אָפּגעריסען און באָרפיס, מיט א פּאָר גלעזערנע אויגען, און אויף זיין בעוואַכסע־נעם שווארצען שטערן איז אָנגעצייכענט פערקעהרט:

„א פערד וועסט דו האָבען,
א קבצן וועסט דו זיין“...

אך! פּאַר וואָס בין איך נים קיין פּאָעט? איך זיץ אצינד בע־גייסטערט, פול מיט מחשבות; איך וואָלט אָנגעשריבען דערויף א גאַנצען שיר אין שענע קלינגענדיגע פערזען, מיט מעלאַנכאָלישע, פילאָזאָפישע, הויכע געדאַנקען, מיט טענות צום בורא־שמים, פאַר וואָס קומט דאָס, אז סענדער׳ס קינד, וואָס איז פונקט אזוי קלוג און מיט די זעלבע טאַלענטען, ווי לייזער׳ס אידיאָט, און פון דעסט־וועגען גנעהט יעדער צו צו מארקלען מיט א פארטיג שמייכעלע, מיט א חנופה׳לע, מיט א קניפּ אין בעקעל, און צו לייזער׳ס פעמ־פעק וויל קיינער אפילו קיין קוק נים טהון, און אז ער קומט זיך יאָ עמיצען אונטער די הענד, טהוט מען איהם א שטורך, א שנעל אין נעזעל, א ציפּ ביי׳ם אויהער, אָדער מע רוקט איהם אָן דאָס היטעלע איבער די אויגען און מע מאַכט פון איהם חוזק...

און שפּעטער, אז מיר האָבען דערלעבט צו זעהן אונזער קליינעם העלד צו דער בר־מצוה, האָבען מיר זיך זאַט נים געקאָנט אָנקוקען זיין שענע צורה, און הגם מיר האָבען פון איהם אליין קיין בע־זונדערע שאַרפע חכמות נים געהערט, דאָך האָט מען אונז דער־צעהלט פון דעם דאָזיגען פייער, פונ׳ם דאָזינען מארקעל, אזעלכע

אנטיקלעך, אַז מיר זענען באמת געווען אַנטציקט פון דעם דאָזיגען יונגאַטש. „שטעלט אייך פאָר, — אַזוי האָט דערצעהלט חיים־חנא דער מלמד — אַז מיט זיינע פּליצליכע קשיות, וואָס ער פרעגט ביי איהם, ביי זיין רבי'ן, שטעלט ער איהם אַזוי אַנידער, אַז ער, רב חיים־חנא, מאָהלט אייך, וואָס איז באמת אַ חריף, בלייבט אָפּהענ־טיג און קאָן קיין מויל ניט עפענען אַקעגען דעם דאָזיגען תּלמיד, וואָס דאַרף אויסוואַכסען עפּיס אַ מין גאון, אָדער איך ווייס אַליין ניט וואָס!“... איז נאָך דאָ וואָס צו רעדען פון סענדער'ס פערגנע־ניגען און פון מרים־חיה'ס גליק, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסען אין טרערען? מיט וואָס האָט זי פערדיענט ביי גאָט אַזאַ ברכה? מיט וואָס האָט זי זוכה געווען צו האָבען אַזאַ תכשיט, וואָס גאָט און לייט טהוען זיך פרייהען מיט איהם? ניט אַנדערש, אַז דער־וואָס־לעבט־אייביג האָט זיך ארומגעקוקט אויף איהר, ווי זי קומט נעבאָך אָפּ ביי סענדער'ען, כמעט ווי אַ דיענכט — גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד! ניט אַנדערש, אַז דאָס איז איהר אַ רפואה צו דער מכה...

נאָר מרים־חיה האָט, אַפנים, ניט פערדיענט ביי גאָט, אַז איהר זוהן זאָל באמת זיין אַ גאון־עולם; כל זמן רב חיים־חנא דער מלמד האָט געלעבט, איז מאַרקעל געווען אַזאַ תכשיט, אַזאַ גילדען קעפּעל, אַז קיינער האָט איהם ניט געקאָנט נעמען פערהערען, מחמת חיים־חנא איז דערצו געווען אַ מזיק; ער האָט קיינעם ניט געלאָזט אויס־רעדען אַ וואָרט: ניט דעם פערהערער, ניט דעם תלמיד. ער האָט גערעדט פאַר אַלעמען; ער האָט אַליין געפרעגט און אַליין גע־ענטפערט. און אַז יענער האָט געפרעגט דעם תלמיד, למשל: „וואָס לאָזט מיך דאָ, מאַרקעל, דער תנא הערען?“ — האָט חיים־חנא פערקאָטשעט די אַרבעל, געמאַכט מיט די הענד און אין דער גיך געענטפערט: „נו, זאָגט ער דאָך אייך, אַז עבודה זרה איז ניט גלייך, זאָגט ער, צו דער פרה ארומה; פאַר וואָס? זאָגט ער, מחמת עבודה זרה, זאָגט ער, איז איין אַנדער זאַך, און די פרה אדומה, זאָגט ער, איז ווידער איין אַנדער זאַך; איז געררונגען, זאָגט ער,

אַז דער תנא האָט זיך געשטעלט, זאָגט ער, אויף דעם פּסוק, צו פּרע־
גען, זאָגט ער, אַ ווידערראַנאַנד: מה דאָך, זאָגט ער, עבודה זרה
איז אַזוי, איז דאָך פּרה אדומה, זאָגט ער, על אחת כמה וכמה!"...
און מיט דעם דאָזיגען „זאָגט ער" האָט חיים־חנא אַזוי פֿערדרעדט
און פערקלאָפּט די צייהן, אַז דער פערהערער איז געבליבען זיצען,
ווי אַ מענש, וואָס מע האַפּט איהם אויף פּונ'ם שלאָף און מע זאָגט
איהם: „קוק!" — ער קוקט און קוקט און ווייסט ניט, וואו ער
איז אין דער וועלט...

אַז חיים־חנא איז געשטאָרבען, און מארקעל איז אריינגעפאַלען
צו אַנדערע מלמדים אין די הענד אריין, האָבען די דאָזיגע אָנגע־
הויבען בעמערקען, אַז רב סענדער'ס זוהן האָט אַביסעל „אַ הארט
קעפּעל", אַ „שווערע תפיסה" מיט אַ „קורצען זכרון"; דערצו האָט
סענדער אָנגעהויבען ווערען רייכער און רייכער, און ביי לייטען האָט
ער גענזעהען, ווי אַזוי מע לערענט קינדער אויף דעם נייעם שניט,
האָט ער געקריגען מארקוס'ען אַ צוויי־דריי לעהרערס פון „הייכטי־
גער וועלט", וואָס אונזער יונגער העלד האָט ביי זיי גענאַשט פון
יעדער זאַך צו ביסלעך, עטוואָס פון אויבען, אַזוי, אַז צו זיבעצעהן־
אַכצעהן יאָהר האָט ער געהייסען זעהר אַ פיין בחור'על, ניט ער־
גער פון אַ סך אַזעלכע בחורים'לעך, וואָס איך מיט אייך קענען
זיי זעהר גוט: זיי געהען זעהר שען אויסגעפּוצט, זיי האָבען ביי
זיך אַ סך ביכלעך; צווישען זיך שמועסען זיי אויף דער גאַס וועג־
נען טורגעניעוו'ען, און שרייען אַזוי שטאַרק, אַז איהר מוזט זיי
בעמערקען; צייטונגען לייענען זיי אַלערליי, און מיט פרעמדע
הענד שרייבען זיי אַליין אויך אַ מאָל אריין אַ קאָרעספּאָנדענציע
אין אַ אידיש בלאַט, און שפּעטער, אַז ער ווערד עלטער, דערמאָנט
ער אייך, אַז ער האָט אַמאָל, אין די יונגע יאָהרען, „געשריבען אין די
צייטונגען". מיט איינעם וואָרט, אונזער אויסגעצייכענטער מאר־
קוס וואָלט געוועזען אַ יונגעל אַ משכיל, ווי אַלע משכילים אין דער
פּראָווינץ, אַ „אינטעליגענט", אַ געוועהנליכער טיפּ פון אַ אידיש
בחור'על אַ נאַחאַל, וואָס נעמט אַ שענע כלה מיט רויטע בעקלעך

און מיט א סך נדן, — און האָט חתונה, און ווערד א פיין איידע־מעל, א בעל־הלואה, א שטיקעל סוחר, א גרויסער סוחר, א יונגער־מאַן א גביר מיט עטליכע קינדער, וואָס בעקומען ביי איהם פּונקט אַזאַ ערציהונג, ווי זיינע עלטערען האָבען איהם געגעבען, און אַזוי איז „דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת“ — איין דור געהט נאָך דעם אַנדערען, ווי א זייגער... נאָר ניין! אונזער שענער העלד האָט געהאַט איין אַנדער השגה אין דער וועלט, און זיין צוועק איז געווען נים אַזוי, ווי מיר האָבען פון זיינעטוועגען אויסגעבעט. יע־דער מענש האָט זיך זיין קאַפּריז, זיינע השגות; פאַר וואָס זאָל מאַרקוס בלאַנק זיין ערגער פון אַלע אַנדערע מענשען? איך זעה, אַז מיינע לעזער ווילען טרעפען, אַז מסתמא מוז דאָ זיין א שען מיי־דעל אינמיטען, און מאַרקוס איז שטאַרק פערליעבט... ניין! איהר דאַרפט געדענקען, אַז מיין ראָמאַן איז „א ראָמאַן אָהן א ראָמאַן“! איך וועל אייך ניט געהן שווערען, אַז ווען מיין שענער העלד זאָל געווען בעגעגענען ערגיץ א מין ראָזאַ, אָדער א יעליזאַבעטאַ, וואָלט ער פון איהר אַנטלאָפען וואו דער שוואַרצער פעפער וואַכסט. איך וויים נישט. די עפּאָכע צווישען אַכצעהן און צווישען צוואַנציג יאָהר איז די געפעהרליכסטע צייט פאַר די יונגע קינדער, און אַזוי ווי דאָס ברעקעלע קינד מוז נעבאַך איבערקומען פּאָקען, מאָזלען און צייהנדלעך, אַזו מוז דאָס גרעסערע קינד איבערקומען די צייט פון ליעבע, — און למאי זאָלען מיר זיך נאַרען? מיר האָבען דאָך אַלע געפּאָקט, געמאָזעלט, ליעב געהאַט און, דאַנקען גאָט, איבער־געקומען אָט די אַלע וועהטיגען געזונדערהייד... וואָס קאָן איך אָבער טהון מיט מיין יונגען העלד, אַז עס האָט זיך איהם פּאָרט ניט גע־טראָפען דער צופאַל? קאָן איך איהם דען מיט גוואַלד זאָגען: „געה, מאַרקוס, ליעב זיך אייך, שרייב פלאַמפּייעריגע בריוולעך, ווער צע־גאַנגען ווי א וואַכס, הענג זיך, טרינק זיך, אבי איך זאָל האָבען שטאָף אויף א „העכסט־אינטערעסאַנטען ראָמאַן“? ובפרט, אַז מיין יונגער העלד האָט געהאַט גאָר איין אַנדער אידעע, איין אַנדער ציעל, וואָס ער האָט זיך צו דעם געשלאָגען דורך טיר און דורך טויער מיט

אַלע כחות פון זיין געזונדען יונגען קערפּער, — מיט איינעם וואָרט, מיין מאַרקוס האָט געוואָלט שטודירען. איין מאָל פאַר אַלע מאָל שטודירען: אויף דאָקטאָר, אויף אַדוואָקאַט, אויף אינזשיניער — שטודירען און גענוג!

ווען און ווי אַזוי איז דער דאָזיגער געדאַנק איינגעפאַלען מאַרקוס'ען אין קאָפּ אַריין — קאָן איך אייך אַקוראַט ניט זאָגען; נאָר די בריוולעך, וואָס ער האָט געשריבען צו איינעם פון מיינע חברים, צו אריה־לייב'ען, זענען געווען מיט אַזאַ פייער געשריבען, אַזוי הייס, אַזוי ענערגיש, אַזוי אמת, אַז איך האָב זיך אויף קיין מינוט ניט פערטראַכט, אַז דער דאָזיגער יונגער מענש וועט זיין צוועק דערגרייכען. (איינע פון די דאָזיגע שענע בריעף האָט דער לעזער בעגעגענט אין דעם ערשטען קאַפּיטעל פון אונזער אמת'ער מעשה).

נאַטירליך, האָט דער פאָטער ניט געטאָרט וויסען פון דער דאָזינער פיינער אידעע, און איך רעכען, אַז עס איז גלייכער, וואָס סענדער האָט ניט געוואוסט, וואָס מאַרקוס טראָגט ביי זיך אין קאָפּ און אין הארצען: גאָט ווייסט, וואָס עס וואָלט געקאָנט דער־פון אַרויס! סענדער האָט געהאַט צו טהון מיט די שידוכים, און מאַרקוס האָט געשריבען הייסע בריוולעך צו אריה־לייב'ען, אַזוי ווי אויבען איז געשטאַנען.

מעהר ווי אַלע מאָל האָט זיך אויפגעהויבען דאָס פייער ביי אונזער יונגען העלד זומערצייט, פונקט אין דער עפּאָכע, ווען עס קומט פאָר אונזער נאַטירליכע געשיכטע; אין דער דאָזיגער צייט זענען זיך צענויפגעפאָהרען אַלע תלמידים פון די גימנאַזיעס מיט אַלע סטודענטען פונ'ם אוניווערסיטעט. אך! ווי שטאַרק אונזער מאַרקוס האָט זיי נעבאַך מקנא געווען אויף זייערע גילדערנע קנעפּלעך, די אַפּיצערסקע היטעלעך, די העמדלעך פון די סטודענטען; ווי פריילּיך, ווי פריי, ווי גליקליך זענען די דאָזיגע מענשען, און ווי טרויעריג, געבונדען און אומגליקליך איז ער נעבאַך! דעמאָלט, ווען זיי שיפען זיך אויף דער לאָדקע אין דער אויסגעצייכענטער זומער־

נאכט און זינגען ליעדלעך אקעגען דער זילבערנער לבנה, מוז ער נעבאך זיצען אין דער היים און אויסהערען אט די אלע מעשיות מיט די רעד פונ'ם פאטער, וואס האבען זיך איהם שוין אזוי צו־געגעסען! ער איז פשוט געפענטעט אין קייטען; ער איז אין גע־פענגעניש; מע האט איהם פערשפארט, מע האלט איהם אין אפ־טראג; מע לאזט איהם ניט ארויס אויף דער ליכטיגער שיין. וואס האט מען נעבאך צו איהם און צו זיינע יונגע יאהר און טעג? פאר וואס קאן ער ניט געניסען פון דער זיסער יוגענד, גלייך מיט אט די אלע יונגע מענשען? פאר וואס איז פאר איהם אלץ פערשלא־סען, אלץ בעהאלטען, אלץ פערבאטען? אלע מעגען, נאר ער, מאר־קוס, טאר ניט; ער דארף דא זיצען און פערשווארצט ווערען — ביז וואנען? ביז ווי לאנג נאך?

מיט אזעלכע שווארצע געדאנקען זיצט נעבאך אונזער יונגער העלד, אנגעשפארט דעם שענעם קאפ אויף די ווייסע הענד, און סענדער דערצעהלט זעהר א שענע געשיכטע, ווי אזוי א שותף האט איהם אריינגעפיהרט אין א געשעפט אריין, ווי אזוי ער האט איהם געוואלט „אפקאכען", ווי אזוי זיי זענען ביידע געקומען צום פריץ, ווי אזוי דער פריץ האט איהם געבעטען זיצען, חי אזוי דער שותף האט זיך אריינגעחאפט צו איהם אין די הענד אריין, ווי אזוי דער פריץ האט זיך מיט איהם אפגערעכענט און האט איהם געזאגט: „עי, מאשקא! יאק סיעמאש, פאן מאשקא?" חא־חא־חא! — סענדער לאכט, און זיין פעט לייב טרייסעלט זיך פאר געלעכטער. מרים־חיה לאזט ניט אראפ קיין אויג פון איהר טייערען זוהן, וואס איז נעבאך שוין פון א צייט אזוי בלאס, אזוי אומעטיג; ער עסט ניט, ער טרינקט ניט — וואס איז „דעם קינד"?

— וואס איז דיר, מארקעל? וואס טהוט דיר וועה, מיין קינד? — אזוי זאגט איהם די געטרייע מוטער פאר'ן שלאף, קוקט איהם אין די אויגען אריין און נעמט איהם אן ביי דער האנד, און טרערען קלויבען זיך איהר אויף די אויגען.

— אי, טשעפּע זיך אָפּ פון מיר! גאָרניט! גאָרניט! — מאַר־קוס שלעפּט אַרויס זיין האַנד פון איהרע הענד, און מרים־חיה געהט־אַוועק מיט אַ טיעפען זיפץ פונ׳ם האַרצען.

איך פרעג אייך: ביי אָט אַזעלכע פערשיעדענע אומשטענדען, וואָס איז דער חדוש, אַז יעדען צופאַל, וועלכער זאָל קאָנען אונזער פיינעם העלד אויסלייזען פון זיין טרויעריגער לאַגע, וואָלט ער בע־געגענט מיט פרייד? וואָס איז דאָ צו וואונדערען זיך, וואָס מאַר־קוס האָט גלייך מיט אַלע אונזערע בעקאַנטע ביי סענדער׳ען אין הויז אַרויסגעקוקט אויף דעם דאָזיגען צופאַל, וואָס קיינער פון זיי האָט אויך ניט אַרויסגערעדט און וואָס יעדער בעזונדער האָט גע־טראַכט ביי זיך טיעף־טיעף אין האַרצען?...

ליעבער לעזער, טייערער פריינד! ווער דו ביזט דאָרטען און וואָס דו ביזט דאָרטען — געב מיר אַהער דיין האַנד און לאָמיר זיך ביידע ווינשען, אַז עס וועט קומען אַמאָל די צייט, ווען מיר וועלען זיך דאַרפען אָפּגעזעגענען מיט׳ן דאָזיגען נאַרישען וועלטעל, זאָל אונז גאָט שומר ומציל זיין פון אַזאַ טרויעריגער לאַגע, וואו אונזער געעהרטער סענדער בלאַנק האָט זיך געפונען אין דער צייט, ווען זיין פיינע משפחה האָט זיך צענויפגעפאָהרען צו איהם „מבקר חולה זיין“...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

סענדער׳ס משפחה פאָהרט זיך צענויף ביסלעכווייז.

מיר האָבען איבערגעלאָזט סענדער בלאַנק אין קאַבינעט נאָך דעם גרויסאַרטיגען אָנבייסען. סענדער האָט זיך געפיהלט עפּיס ניט אין בעסטען; אַ שרעקליך שניידעניש איז אויף איהם אָנגעפאַלען, און אַ גאַנצע מלחמה האָט זיך אויפגעהויבען אין זיין בויך.

— שלעכט! שלעכט! — האָט ער געזאָגט צו מרים־חיה׳ן. — ס׳איז מיר שלעכט, זעהר שלעכט!

— וואָס זשע איז דיר אזעלכעס? גאָט איז מיט דיר, סענדער!

— איך ווייס ניט. אָט דאָ איז ביי מיר איין אומגליק! — און סענדער האָט אָנגעוויזען מיט ביידע הענד אויפ'ן בויך. ראשית חכמה, האָט מרים־חיה געשיקט רופען דעם דאָקטאָר. הגם סענ־דער גלויבט ניט אין קיין דאָקטאָר און זאָגט, אז די גאַנצע „שפּיעל" (די מעדיצין) איז נאָר אַ שאַנטאַזש, אַ „פאָקוס" אויף צו נאַרען געלד, פון דעסטוועגען לאָז איהם וועה טהון אַ פינגער — שיקט ער באַלד צום דאָקטאָר. פאַרהאַן אַ סך אזעלכע צווישען אונזערע אי־דען, וואָס האָבען עפּיס קיין „אמונה" ניט אין דער מעדיצין, חאָטש (די מעדיצין) איז נאָר אַ שאַנטאַזש, אַ „פאָקוס" אויף צו נאַרען אויף דער וועלט, און ער מעג יאָ גלויבען און ניט גלויבען — אלץ איינס!

אונזער געהערטער סענדער האָט זיך געהאַט זיין דאָקטאָר, דעם דאָקטאָר קלוגער, און מיט איהם האָט ער ליעב געהאַט אין אַ פרייער צייט אריינצושמועסען מכח „דאָקטאָריע". דער דאָקטאָר האָט לאַנג געקנעלט, ביז ער האָט איהם איינגעבילדעט, אז פונקט אזוי ווי ער קאָן שטאַרבען פון אַ שלאַפקייט, אזוי קאָן מען זיך געזעגענען מיט'ן לעבען געזונדערהייד. דער דאָזיגער כלל איז סוף־כל־סוף איהם אריין אין קאָפּ, און פון יענער צייט אָן האָט ער געפּיהלט, אז זיין לעבען הענגט אויף אַ האָר, חאָטש אפילו ער איז געזונד און שטאַרק אויף אַלע אברים. דעריבער האָט ער זיך געריכט טאָג אויף טאָג און האָט זיך שוין לאַנג צוגעגרייט אַ צואה, אויסגערע־כענט ביז דער לעצטער פּרוטה (דאָס איז ביי איהם געווען בסוד), און יעדער טאָג איז ביי איהם געווען אַ געשענקטער, און דעריבער טאַקי פלעגט ער זיך אָנטהון כל התענוגים אויף דער וועלט: גוט עסען, רעכט טרינקען, אויסרוהען די ביינער, גענוג אויסלאַכען זיך אויף „די היינטיגע", „די קבצנים", אָפּגעבען גאָט זיינס, דאָס הייסט, דאַווענען אַלע טאָג, אמאָל, אז עס איז געווען צייט, אָפּ־זאָגען אַ צוויי־דריי קאַפּיטלעך תהלים, און אמאָל שענקען אַ נדבה (זעלטען, זעהר זעלטען). אך! ווען יעדער פון אונז זאָל האָבען

בכח, אַזוי ווי מיין העלד, מקיים זיין אַלע חובות, וואָס ליגען אויף אונז, און דערצו נאָך אַזוי בערוהט אָפּלעבען זיך דאָס וועלטעל — אַך, ווי גרינג וואָלט אונז געווען צו געהן פון דער וועלט! ווי אַנגע־נעהם וואָלט ביי אונז געווען דער טוידט! בערעכענט זיך אַליין: איך עס מיר אָפּ אָנבייסען, פערדרייכער מיר אַ געשמאַקע ציגאַר, טרינק מיר אויס אַ גוט גלאָז ביער, זאָג מיר אָפּ אַ פּאָר קאַפּיטלעך תהילים, שענק מיר איין אָרעמאַן אַ צוויי גראַשען, איך נעם מיר דעם טינט־און־פּען און מאַך מיר אַ חשבון: דעם זוהן אַזוי פיעל, דער טאָכטער אַזוי פיעל, עטליכע קערבלעך אויף דער שוהל, אַ פּאָר רובעל אויפ'ן מרחץ, להבדיל, עטליכע גריוונעס אויף צעטיילען די תלמוד־תורה־יונגלעך פאַר דער מטה, אַז זיי זאָלען פון מיין כבוד וועגען שרייען: „צדק לפניו יהלך!“ נאָכדעם זאָג איך מיר אָפּ גאַנץ בערוהיגט ווידוי מיט אַ גלאַטען לונג־און־לעבער און מיט אַ ריינעם סאָוועסט, איך לעג מיך צו, פערמאַך מיר איין אויג, דאָס אַנדערע אויג — און ווער אַנשלאָפען... און אויף מאָרגען וויעדער אַ מאָל דאָס אייגענע... אַז דער דאָקטאָר איז געקומען צו סענדער'ען, האָט ער איהם געפונען זעהר אין אַ טרויעריגער לאַגע.

די ערשטע פראַגע, וואָס סענדער האָט פאַרגעלעגט דעם דאָק־טאָר, איז געווען:

— איז מיין שלאַפקייט ניט געפעהרליך, און צי וועל איך נאָך קאָנען געזועגענען זיך מיט מיינע קינדער?

— ווען איהר זאָלט זיין אַזוי געפעהרליך, — האָט איהם דער דאָקטאָר קלוגער גאַנץ ערנסט געענטפערט — וואָלט איך איצט ניט געהאַט דאָס גליק מיט אייך צו רעדען; נאָר נאָך די קינדער שיקט וואָס צום גיכסטען. טהוט־אָפּ אייערס, וועט איהר זיין רוהיג, אַראָפּ אַ משא!

טוידט ווי די וואַנד איז סענדער געוואָרען, אַז ער האָט דער־הערט דעם דאָקטאָר'ס רעזאָלוציע. און ער האָט אָנגעהויבען צו ציטערען, צאַפּלען מיט אַלע אברים: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק! אָט דאָס איז שוין מיין עק! אָט דאָס איז מיין עק!“...

— זאָגט מיר, דאָקטאָר, דעם אמת, דעם ריינעם, לויטערען אמת: צי קאָן איך האָבען אַ שטיקעל האָפענונג? איך בין ערשט אַלט דריי און פופציג יאָהר! מיין פאָטער האָט געלעבט פיער און אכציג יאָהר, מיין מוטער — זעכס און נייענציג יאָהר, און מיין זיידע, זאָגט מען, האָט אָפּגעלעבט מעהר אַלס הונדערט יאָהר; פאַר וואָס זשע קומט עס מיר, איך זאָל אַזוי גיך?...

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך סענדער צעוויינט, ווי אַ קליין קינד. מרים־חיה האָט גע׳חלש׳ט, און מארקוס, וואָס האָט געהאַט זעהר אַ גוט ווייך הארץ, האָט זיך געווישט די נאַסע אויגען.

און דער דאָקטאָר קלוגער האָט צענומען די הענד, אויסגעצויגען דעם קאָפּ און געמאַכט אַזאַ מינע, פונקט ווי דער רייזענדער מאַכט, בשעת עס ברעכט זיך איבער איין אַקס און דער וואָגען טהוט אַ טראַסק אין דער ערד אריין.

די דאָזיגע מימיקע האָט אויף אונזער סענדער׳ען געווירקט שרעקליך: עס האָט זיך איהם דייטליך פאָרגעשטעלט, ווי זיין איינווענינגסטע „מאַשינעריע“, די „געדערים“, האָבען פּלוצים געלאָפּנעט, און צוהערענדיג זיך צום בויך, האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז דער מאָגען האָט זיך איהם ווירקליך אנידערגעשטעלט אויף אייביג. דאָך האָט ער זיך געשעמט אַ פרעג טהון דעם דאָקטאָר און האָט איהם נאָר געבעטען, ער זאָל איהם נאָך אַ מאָל גוט בעטראַכטען. דער דאָקטאָר קלוגער איז מרוצה געוואָרען צו בעטראַכטען דעם חולה נאָך אַ מאָל און האָט זיך צוגעלעגט מיט׳ן אויהער צום קראַנקען׳ס בויך. בעטראַכטענדיג איהם, האָט דער דאָקטאָר ניט ארויסגעלאָזט קיין פּיפּס פונ׳ם מויל, נאָר גלאַט אַזוי געקניימשט מיט די פּלייצעס, געדרעהט מיט׳ן קאָפּ, געסמאָרעט מיט דער נאָז, לאנג־לאנג געטראַכט, געקוקט דעם חולה אין די אויגען אריין, געזיפצט, ווייטער געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, געקנייטשט מיט די פּלייצעס און אַזוי ווייטער. סענדער בלאַנק האָט דאָס אַלץ גוט בעמערקט, און טראָפּענס שוויים, קאַלטער שוויים, האָבען ארויסגעטראָטען אויף זיין פּנים. נאָכדעם האָט זיך דער דאָקטאָר אויפ־

נעחאַפּט, אויסגעשנייצט די נאָז שטאַרק־שטאַרק און האָט אַזוי געזאָגט:

— מיין ליעבער הערר בלאַנק! איהר ווייסט, אַז איך בין אייך אַ גוטער פריינד. איך וועל טהון אַלע מיטלען. נאָר איהר וועט מיך פאָלגען, צי ניין? רופט נאָך אַ דאָקטאָר, וועלען מיר מאַכען אַ קאָנסיליום. ביי אונז אין דער מעדיצין איז דאָ אַ גלייך וואָרט: איין קאָפּ איז גוט, צוויי איז נאָך בעסער... — מיט די דאָזיגע ווער־טער האָט ער זיך אָפּגעזעגענט מיט'ן חולה און מיט אַלע אַנדערע און איז געשווינד ארויסגעגאַנגען פון קאַבינעט. אַראָפּגעלאָפען פון די טרעפּ און געקומען אַראָפּ, האָט ער געטראָפען פרויקע'ן מיט זיין פאַלטאָ אין די הענד. ארויפגעוואָרפען אויף'ן דאָקטאָר דעם ראָק, האָט זיך פרויקע ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אַ פרעג געטהאָן דעם דאָקטאָר: „וואָס הערט זיך מיט'ן בעל־הבית?" האָט איהם דער דאָקטאָר קלוגער געענטפערט מיט אַ זיס שמייכעלע אויף לאַטיין (דער דאָקטאָר קלוגער איז זעהר אַ פּשוט'ער ביי זיך, זעהר אַ ליעבענסווירדיגער מענש און איז מיט יעדען אַ גוטער ברודער):

— נישקשה, אביסעלע גאַרגולעס, אביסעלע פלעריז קסוחאַטי־וואַ, נאָר סע וועט זיין רעכט: דער דאָקטאָר קלוגער שלאָפט ניט!...

— דער רוח ווייסט איהם, וואו ער נעמט אַזעלכע טערקישע ווערטער! — האָט פרויקע געזאָגט צו זיך אַליין און פערשלאָסען די טיר.

מיר ווייסען וואָהל פאַר קלאָר, אַז פרויקע האָט זיך גאָרניט אָנגעקערהט מיט די בלאַנקס; נאָר מחמת ער דיענט שוין דאָ אַ יאָהר זיעבען־אַכט, דערפאַר האַלט ער זיך מיט זיי שטאַרק היימיש, נאָהענט, כמעט ווי אַ ווייטער קרוב, און דעריבער האָט זיך פרויקע גערעכענט ביי זיך, אַז על־פּי יושר קומט איהם אויך אַ שטיקעל חלק פון סענדער בלאַנק'ס ירושה. ער איז געווען, נאָך זיין השגה נאָך, זעהר גערעכט: האָרעווען האָט ער געהאָרעוועט, ווי איין אייזעל, און אין דער גאַנצער צייט פון זיין געטרייער דיענסט האָט

ער נאָך ניט געזעהען פון זיין בעל־הבית קיין מתנה אפילו פאר א צווייער, און חוץ לזה האָט נאָך סענדער געהאט א טבע אָפּנעמען חשבון ביי פרויקע׳ן פונ׳ם מארק ביז דער לעצטער קאָפּיקע! מיט זיין גאנצען לעבען איז פרויקע געווען איבערגעגעבען דעם בעל־הבית, און פון זיינעטוועגען וואָלט ער געגאנגען אין פייער און אין וואסער, און דעריבער האָט פרויקע נעשאַרפט די צייהן אויף דריי טוץ זילבערנע לעפעל, א גרויסען זילבערנעם הדס, א גוטען בור־שטיינענעם, אין גאָלד געפאסט, ציגארען־שפּיץ, וואָס נאָך זיין רעכע־נונג נאָך האָט ער בעדאַרפט ווערטה זיין, צום ווענינסטען, פינף און דרייסיג רובעל, א טוץ געפרעסטע העמדער, מיט נאָך אזעלכע קלייניגקייטען, וואָס די יורשים וואָלטען זיך ביי׳ם טראסק ניט ארומגעקוקט. און איבערהויפּט איז פרויקע געווען אנטציקט פון סענדער׳ם גילדענעם זייגער מיט דער מאסיווער גילדענער קייט; דאָס דאָזיגע קייטעל האָט סענדער בלאנק אליין געלאָזט מאכען אין דער פאבריק, און דעריבער איז דאָס געווען אזוי מאסיוו. פרויקע פלעגט ניט איין מאָל האלטען דאָס קייטעל מיט׳ן זייגער, אָנמעס־טען זיי אויף זיך, קוקען אין שפּיעגעל אריין און אָנקוועלען פון זיך. נאָר פרויקע איז ניט געווען קיין גנב; חלילה! גאָלד האָט געמענט ליגען פאר זיינע אויגען, וואָלט ער ניט געטשעפּעט. „נאָר נאָך דעם בעל־הבית׳ם טוירט, — האָט ביי זיך פרויקע גע׳פּועל׳ט — ווען אלע וועלען נעמען, וועל איך אויך נעמען: ווער וועט זיך ארומ־קוקען אויף דעם עלענדען פרויקע׳ן?“ און איצט, אז פרויקע האָט דערזעהען, ווי זיין בעל־הבית פּאַכט מיט דער נשמה, האָט אין איהם אָנגעהויבען קלאַפּען דאָס הארץ פאר שרעק, און זיצענדיג אונטען אויפ׳ן בענקעל און ווארטענדיג, אז אָט־אָט וועט מען איהם שיקען נאָך דער „חברה־קדישא“, האָט זיך פרויקע דערווייל גע־מאכט א צעטעל, וואָס ער דאַרף, און אז עס איז געקומען צום זייגער מיט דער קייט, האָט ער זיך געטראכט, וואָס זאָל ער טהון מיט זיי: צי זאָל ער זיי פערקויפען, צי זאָל ער נעמען זיך דעם זייגער און דאָס קייטעל אוועקשענקען בליומקע׳ן (זיין כלה), צי

אפשר זאָל ער גאָר איבערמאַכען דאָס קייטעל אויף אויהערינגלעך מיט אַ בראָש פון בליומקע'ס וועגען ?...

— דזין! דזין! דזין! — האָט דאָס גלעקעל זיך געלאָזט הע־רען פון אויבען. פייל אויס דעם בויגען האָט זיך פרויקע געלאָזט לויפען ארויף און אין עטליכע מינוט אַרום איז ער אַראָפּגעלאָפען מיט צוויי דעפּעשען. וואָס מע האָט איהם געגעבען אַוועקצושיקען עקסטרע צו די קינדער און מע האָט איהם צעהן מאָל אָנגעזאָגט: „ער זאָל לויפען גיך, אויף איין פוס!“ פון דעסטוועגען האָט זיך פרויקע ערלויבט צו צוזעצען זיך אויף אַ רגע'לע, זעהען, וואָס שטעהט דאָ אין די דעפּעשען.

צום כבוד פון'ם דאָזיגען געטרייען דיענער מוזען מיר בע־מערקען, אַז אין די פינף יאָהר, וואָס פערשיעדענע לעהרערס האָבען פערבראַכט ביי די בלאַנקס אין הויז, האָט זיך פרויקע צוגעלערענט אביסעל רוסיש לייענען און שרייבען. מע קאָן ניט זאָגען, אַז פרויקע האָט זעהר טייערע פעהיגקייטען צום לערנען; דערפאַר האָט אָבער מאַרקוס אליין גענוג געקנעלט מיט איהם, ביז ער האָט דער־לעבט, אַז פרויקע קען שוין האַלב טראָף (סקלאַדעס) און חתמ'ענען זיך אויף רוסיש: „פרויקע קראָקמאַן“. אַזוי אַז עס איז אויסגעקו־מען גאָר: „מאַנפרויקערקאָקער“. נאָך צום רעכענען האָט פרויקע געהאַט אַ זעלטענעם קאָפּ, און ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ מאַטהע־מאַטיקער פון איהם וואָלט אַרויס, ווען זיין פאָטער, קאָפּעל קראָקמאַן, זאָל ניט געוועזען זיין קיין קוימענקעהרער און זאָל ניט געווען פון בראָנפען שטאַרבען און פאַר דעם טוידט אָפּגעבען פרויקע'ן צו אַ קאָוואַל. און דער קאָוואַל זאָל איהם ניט געוועזען שלאָגען אַלע טאָג ווי אַ הונד, און פרויקע זאָל ניט געוועזען אָנקומען פריהער צו זיין אַ הויף־משרת און נאָכדעם אַ לאָקיי ביי סענדער בלאַנק. די גרעס־טע „זאַראַטשע“ האָט פרויקע געקאָנט אויסרעכענען אויפ'ן קאָפּ, אַזוי אַז דער בעל הבית פלעגט ניט איין מאָל נבהל ונשתומם ווע־רען.

בכן, האָט אונזער געבילדעטער משרת צוגעטראָגען די דעפע־שען צום פענסטער און איז אָפּגעשטאַנען איבער זיי קרוב צו אַ האַלבער שעה, ביז ער האָט יאַקאָש צעגויפּנעלענט.

— בוקי... אָן... על... יע... נאַש — באַליען... שלאָף! אָן... פּאַקאָי... אז... סלאַוואָ... נאַש... אָן — אָפּאַסנאָ... זעהר געפעהר־ליך! אָפּאַסנע! דאָס הייסט, אַט שטאַרבט ער. אהא?...

און פּרויקע׳ס געדאַנקען האָבען זיך ווייטער איינגעפּלאָנטעט אין דעם גילדענעם זייגער מיט דער שווערער קייט... אויף דעם טע־לעגראַף האָט פּרויקע פריהער געוויזען די דעפּעשען עפּיס אַ רויטען אידען, ער זאָל זיך מטריח זיין איבערלייענען און געבען איהם צו פערשטעהן, וואָס שטעהט דאָרטען.

„אַך, ווען מע זאָל מיך געוועזן לערנען אין די יונגע יאָהרען!“ — האָט זיך פּרויקע געטראַכט, אראָפּגעלאָזט מיעף אין דער אונטער־שטער קעשעני די צוויי רובעל מיט די פערציג קאָפּיקעס אויס־גאָב, אַזוי, אַז זיי זאָלען טאַקי ביי איהם בלייבען, מחמת ווער וועט זיך היינט ארומקוקען, צי עס איז דאָ אויסגאָב, צי ניין? נאָר ווי איבעררაשט איז ער געוועזן, אַז אריינגעקומען צו רב סענדער׳ען אין קאַבינעט, האָט איהם זיין געפעהרליכער פּרינציפּאַל באַלד אַ חאַפּ געטהאָן:

— אויסגאָב, פּרויקע! צוויי מיט פערציג!...

„ער האָט שוין אַפילו אויסגערעכענט, דער אַלטער גאַנאַמ־ניק!“ — האָט פּרויקע געטראַכט און האָט במחילת כבודו אויסגע־לעגט אויפ׳ן טיש די צוויי רובעל מיט די פערציג קאָפּיקעס און איז מיט אַ ביטער הארץ אַוועק אין זיין רוה אריין.

באַלד אויפ׳ן אַנדערען טאָג איז געקומען סענדער׳ס עלטערער זוהן, חיים בלאַנק, מיט זיין ווייב סאָני און מיט צוויי קליינע קינ־דער: פאַני — אַ מיידעל פון אַ יאָהר אכט, און מאַני — אַ קליי־גיטשקע פון זעכס יאָהר.

ווי אַזוי סענדער׳ען איז געגאַנגען אין זיינע געשעפטען גוט, אַזוי איז זיינע קינדער געגאַנגען שלעכט. אַז חיים איז אַראָפּ פון קעסט, האָט ער געהאַט זיינע עטליכע טויזענד רובל.

— געדענק, חיים, — האָט איהם דער פאָטער געזאָגט — אַז איך האָב פון מיין צד געגעבּ יוצא געווען: דיך אויסגעהאָדעוועט, חתונה געמאַכט, געגעבען נדן, געהאַלטען פינף יאָהר אויף קעסט אויך — און וואָס נאָך? האָסט צו מיר כלל וכלל ניט! מיט מיר קעהרסט דו זיך שוין היינט וויינציג־וואָס אָן: איך האָב נאָך קינדער; איך האַלט אַ טאָכטער אויף קעסט און דאַרף חתונה מאַכען אַ זוהן. פאָהר דיר געזונטערהייד און זיי מצליח! אַז דו וועסט זיך שאַנעווען, וועסט דו האָבען געלט און סע וועט דיר זיין גוט, אם ירצה שם. זעה, היט־אָפּ אַ קערבעל, וועסט דו זיין אַ מענטש!...

אַז חיים איז געבליבען אָהן געלד, האָט ער צום פאָטער ניט געוואָלט שרייבען: ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז עס וועט זיין אומזיסט. נאָר אַז מע האָט שוין אַלסדינגג אויסגעפּערקויפט פון שטוב, און די קינדער האָבען געבעטען ברויט און עס איז ניט געווען, האָט זיך חיים געזעצט און האָט אָנגעשריבען אַזאַ מין בריעף:

„לכבוד אהובי אָבי היקר הגביר המפורסם החכם ומופלג כש״ת מוהר״ר סענדער נ״י.

„שוין מעהר אַז צוויי יאָהר, זינט איך בין געבליבען אָהן אַ קאָפּיקע, האָב איך דיר דען אפילו מזכיר געווען, זעהסט דו דאָך אַליין, אַז מסתמא האָב איך שוין קיין געלד ניט... וואָס רעד איך? די קינדער און מיין ווייב און איך שטאַרבען פאַר הונגער... איך בין דאָ אַ פּרעמדער... על כן, אהובי אָבי! פערשטעהסט דו שוין... ניטאָ וואָס צו רעדען... אַזעלכע צוויי קינדער, ווי איך האָב, דאַכט מיר... און מיין ווייב איז דוקא ניט קיין אויסברענגערין, ווי אַנדערע... און איך ווייס? פערקעהרט, מיט אַלע מעגליכקייטען... ווען ניט אָט דער פּייפערמאַן, אָט דער גזלן... ער האָט ביי מיר אויסגענאַרט דריי טויזענד רובעל... מזומנ׳ע דריי טויזענד קאַרבען!... קיין אַנדערע געשעפטען איז דאָ ניטאָ... אפשר דאָרט, אין דיין

שטאָדט, וואו מע קען מיך, מע ווייסט ווער איך בין... מע זאָגט, אז יעקב־משה צוקערשטיין האָט געוואונען צעהן טויזענד רובל... גרים לאמי ח' היקרה מרת מרים־חיה, לאחותי היקרה מרת רבקה עם בעלה היקר מו"ה יוסף זעמעל מיט זייערע קינדער... ווי געהט עס זיי היינט? גרים לאָחי המשכיל החכם מוהר"ר מארקוס שיחיה. זייט געזונד און פיל גליקליך, ווי עס ווינשט אייך

דיין זוהן חיים בלאנק.

„גם איך האָב דיר פערגעסען מודיע זיין, אז זוגתי מרת סאָני שתחיה איז איצטער ניט בקו הבריאה, און מיין קלענערע טאָכטער מאַניטשקע פּאָקט.

חיים הנ"ל".

פון טאָג אויף טאָג איז חיים געגאַנגען אויף דער פּאָסט, און ערשט אין צוויי וואָכען ארום איז אָנגעקומען א בריעף.

— א בריעף, סאָני, א בריעף פון דער היים!

סאָני איז שוין געזונד געוואָרען און האָט זיך קוים ארומגע־שלעפּט איבער דער שטוב, נאָר דאָס קינד איז נאָך אלץ געווען שלאָף. מיט גרויס ציטערניש האָבען זיי זיך געזעצט לייענען דעם לאַנג־ערוואַרטעטען בריעף:

„לבני היקר הרבני מוהר"ר חיים נ"י ע"ש זוגתו היקרה מרת סאָנע תחי' עכב"ב.

„ראשית מודיעכם, אז מיר זענען אלע ברוך השם אין בעסטען געזונד, געב גאָט דאָס נעמליכע פון אייך צו הערען ניט ערגער, אָמן! והשנית, פערשטעה איך ניט, וואָס האָסט דו געהאַט צו מיר, בני היקר, וואָס זאָלסט מיר אָנטהון אזעלכע יסורים, און מיר אלע זאָלען האָבען איבער אייך א פערשטעהרטען יום־טוב? לאָז מען פרעגען ביי דער וועלט, צי האָב איך ניט יוצא געווען אקעגען דיר, ווי דער בעסטער פאָטער? על כן, בני היקר, בעט איך דיך, זאָלסט מיר ניט מקצר ימים זיין און ניט שרייבען מיר אזעלכע בריעף, וואָס זיי זענען מיר ניט לרצון. און אהער האָסט דו ניט וואָס צו פאָה־רען, מחמת אָהן געלד קריגט מען אין ערגיץ קיין נעשעפטען ניט

היינטיגע יאָהרען, און אַזעלכע פּייפּערמאַנס, וואָס נאַרען־אויס געלד, זענען דאַ אומעדום אויף דער גאַנצער וועלט. וואָס זאָל מען טהון? שווערע יאָהרען היינט! פון דעסטוועגען, אַז מע איז אַ מענש, קומט מען נים דערצו, אַז מע זאָל בלייבען ווי אויפ'ן וואַסער. דיין שוואָגער מוהר"ר יוסף זעמעל האָט היינט דאָס גרעסטע געשעפט, און מע זאָגט, אַז ער פערדיענט גרודעס מיט געלד. איך זיץ שוין היער מעהר פון דרייסיג יאָהר, האָט זיך מיר נאָך איין מאָל נים געמאַכט אַזאַ גליקליך געשעפט, ווי חתני מוהר"ר יוסף נ"י האָט בעקומען דאָרט אין זיין שטאָדט; עס איז אַ סברה, אַז ער קויפט זיך אַ דירה פאַר צוואַנציג טויזענד רובל, — לאָז איהם גאָט העלפען; איך פערגין איהם מיט'ן גאַנצען האַרצען. היינט נעהט מיר אַ נייע סדרה: מע דאַרף אַ שידוך טהון מיט מאַרקוס'ען און געבען איהם אַ דרייסיג טויזענד רובעל נדן און אַ קוויטאַנציע פאַר אַ זעכס טויזענד רובל. היינט הלבשה און חתונה־הוצאות! איך האָב צורעכט געמאַכט מיין הויז, קאָסט מיך בלאַ גוזמאַ צעהן טויזענד רובעל! היינט איז ביי מיר געוועזן בתי מרת רבקה תחיה צו גאַסט מיט'ן קינד (אַ זעלטען קינד!), האָט מען איהר געמוזט שענקען ת"ק קערבלעך אַ מתנה! פון וואַנען זאָל זיך דאָס נעמען אַלעס? גרים לזוגתך מיט די קינדערלעך.

פון מיר אָביך סענדער בלאַנק".

נאָך אַ יאָהר — אַ שווער יאָהר! — האָט זיך חיים אָפּגע־מוטשעט, ביז ער האָט זיך נעקריגען ענדליך אַ שטעלע מיט פופציג רובעל אַ חודש געהאַלט, און אין אַ יאָהר אַרום האָט מען זיך אַרומ־געקוקט, אַז חיים איז איין אָרענטליכער מאַן און איז אַ געטרייער מענש, האָט מען איהם מוסיף געווען נאָך פופציג רובעל. דערפאַר האָט ער אָבער געהאָרעוועט און איז געווען אינגאַנצען פערקויפט דעם פּרינציפּאַל און האָט פערבראַכט גאַנצע טעג מיט נעכט אין וואַלד (דאָס איז געווען זיין שטעלע).

אין דער דאָזיגער לאַנגע איז ער געווען, ווען ער האָט פלוצים דערהאַלטען די עקסטרע־טעלעגראַמע פונ'ם פאָטער, וואָס רופט איהם

ארויס, ער זאָל תיכף ומיד קומען מיט די קינדער. חיים האָט ניט גע־קאָנט וואַרפֿען דעם וואַלד אפילו אויף צוויי טאָג; נאָר עס איז אַ תירוץ, אַז דער פֿאָטער איז געפֿעהרליך שלאַף און רופֿט, מע זאָל קומען?

אַז חיים איז אַריינגעקומען צום פֿאָטער אין קאַבינעט אַריין, איז ער איהם געפֿאַלען אויפ'ן האַלז, און אויף סענדער'ס אויגען האָבען זיך בעוויזען טרערען. ער האָט צוגערופֿען צו זיך די שנור, געפֿרעגט „וואָס מאַכסט דו?" און האָט אויסגעצויגען די לינקע האַנד די צוויי איינִיקלעך, אַז זיי זאָלען אַ קוש געבען דעם קראַנקען זיידען; דערפֿאַר האָט ער זיי אַ קניפּ געטהאָן אין בעקעל און גע־הייסען זיי געהן זיך שפּיעלען. די קינדער זענען מיט גרויס פֿער־געניגען אַרויסגעלאָפֿען זיך שפּיעלען און דערווייל בעטראַכטען דעם זיידענ'ס גרויסען הויף מיט'ן שענעם גאָרטען. אונטען האָט זיי פּרויקע איבערגענומען, געשענקט צו מאַרמעלאַדען און האָט זיך גע־נומען אויספֿרעגען ביי זיי: ווי רופֿט מען זיי? וויפֿיעל זענען זיי אַלט? וואָס טהוט זייער פֿאָטער אין דער היים? וואָס טהוט די מוטער? צי האָבען זיי אויך אַזא גרויסע שטוב, ווי דער זיידע? צי קאָנען זיי שוין לייענען, שרייבען? די עלטערע, פֿאַני, האָט איהם געזאָגט, אַז זי קאָן שוין גיך לייענען ניט נאָר געדרוקטע, אפילו געשריבענע אויך. פּרויקע האָט זיך ניט געפֿוילט זי באַלד אויפ'ן אָרט אָפּעקזאַמענירען. ער האָט אַרויסגעחאַפּט אַ שטי־קעל פּאַפּיער פֿון דער קעשעני און האָט מיט אַ שטיפֿטעל אָנ־געצאַראַפּעט: „מאַנפּרויקערקאַקער". די קינדער האָבען אויסגע־שאָסען אַ געלעכטער און זענען מיט אַ קוויטש אַוועק אין גאָרטען אַריין, שרייענדיג: „מאַנפּרויקערקאַקער!!" אונזער גערייהמטער פּרויקע האָט דאָס געהערט, און פֿון יענער מינוט אָן האָט ער גע־טראָגען אַ שנאה אין הארצען אויף די דאָזיגע צוויי קינדער מיט זייערע עלטערען צוזאַמען.

חיים איז שפּעטער מיט צוויי שעה אַריינגעגאַנגען צו מאַר־קוס'ען אין קאַבינעט, וואו יענער האָט איהם בעוויזען אַלע זיינע אַנטיקלעך פֿון דער ביבליאָטהעק ביז די מינדסטע קליינִינקייטען.

אונזער יונגער העלד איז געווען אַזוי צופֿריעדען, אַזוי גליקליך מיט'ן גאַסט, וואָס ער האָט זיך שוין אַזוי לאַנג מיט איהם נישט געזעהן, אַז ער האָט גאָר פֿערגעסען צו פֿרעגען חיימ'ען, ווי געהט עס איהם, און חיים האָט פֿון זיין זייט אויך ניט געמאַכט פֿון זיך קיין רעדע און האָט די גאַנצע צייט, וואָס זיין יונגערער ברודער האָט געפּלאַפּעלט, קיין איינציג וואָרט ניט געזאָגט. און סאָני? סאָני איז געזעסען מיט מרים־חיה'ן אין אַ ווינקעלע און האָבען זיך שטילערהייד געשמועסט פֿון היימישע זאַכען: פֿון די דיענסטען די הולטייקעס, פֿון די קינדערשע מלבושימ'לעך, ווי עס קאָסט יעדע זאַך גאָלד, פֿון דעם יקרות בכלל און פֿון היהנער, גענז, קאַטשקעס, אַז צו וואָס מע ריהרט זיך צו, הייסט מען זיך אָפּגילטען!

— אַנומעלט האָב איך מיר געהייסען ברענגען אייער — האָט מרים־חיה דערצעהלט דער שנור און זיי האָבען ביידע געפּלאַמט — ביי מיר איז שוין אַ מקח זיעבעציג קאָפּיקעס; סיידען ערב פּסח צאָהל איך אַ קערבעל, אַ קערבעל מיט פֿינף — אָבער נישט מעהר. איך צעהל־אָפּ די אייער... פֿינף שאָק האָב איך זיך געהייסען ברענגען, מחמת איך האָב געוואָלט אָפּבאַקען אַ טאָרט פֿון צעהן פֿונט, חאָטש אפילו יענע וואָך האָב איך אָנגעבאַקען אַ פֿולע שאַפֿע מיט צוקערלעקאַך, און עס איז אין דריי טעג פֿאַרשוואונדען געוואָרען; איך זאָל זאָגען אויף דער אידינע — קאָן איך ניט: ביי מיר איז היינט איין עהרליכע אידינע, איך זאָל האָבען אַזאַ יאָהר... שאַ! דו דאַרפֿסט זי קענען, זי איז ביי מיר געווען פֿאַר זעכס יאָהרען, זי הייסט זלאַטע...

— אוי! זלאַטע? שוויגער, זלאַטע איז ביי אייך?

— יאָ, זלאַטע! זי האָט זיך שוין גע'גט מיט'ן מאַן און וויעדער אַ מאָל חתונה געהאַט.

— ווער זשע האָט זי גענומען, שוויגער?

— ווייס איך ווער זלאַטע האָט גענומען! אַזאַ יאָהר זאָל ער האָבען! עפּיס אַ שאַרלאַטאַן, איין אויסוואורף. ער איז כלומרשט אַ שניידער, אַ קורנאָסער שלים־מזל!...

— אפשר מרדכי צפורה'ס ? איך איך טרעף, שוויגנער ?
— יאָ, פון וואנען ווייסט דו, סאָני ?
— און וואו איז היינט צפורה ? זי דיענט נעבאך ?
— יאָ ? אוודאי ! שוין לאנג געשטאָרבען !
— אוי ! צפורה איז געשטאָרבען ? ! וואָס רעדט איהר, שוויע־גער ? ! אי־אי־אי ! ! !...

און גאָט ווייסט, וואוהין די געעהרטע דאמען וואָלטען פער־קראָכען אין זייער לאנגען שמועס, און צי זיי וואָלטען זיך אמאָל אומגעקעהרט צו די פינף שאָק אייער, צי זיי וואָלטען אזוי, שפרינ־גענדיג, ניט פערפאָהרען העט־העט, אין די ווייטע לענדער אריין, — ווען פרויקע זאָל ניט געווען פלוצים אריינגעהן און אָנזאָגען א נייע בשורה, אז דער הערר אָסיפּ זעמעל מיט דער מאדאם און מיט'ן קינד, מיט נאָך עפּיס איין אַלטער אידינע, זענען געקומען צו פאָהרען.

מיינע לעזער וואונדערען זיך, וואָס אונזערע האָכגעשעצטע דאמען האָבען אין אזא צייט, ווען דער אַלטער ליגט כמעט אויפ'ן טוידטען־בעט, נישט געפונען קיין אנדער זאך אויף צו שמועסען, נאָר אייער מיט היהנער וכדומה ?... שאַט ! איהר האָט ניט וואָס צו וואונדערען זיך : זיי זענען אומגעהרען אריינגעפאַלען אין אזא אינטערעסאנטען שמועס מכח בעל־הבית'ישקייט, וואָס עס קומען אריין אין דעם אי היהנער, אי אייער, אי פעטרעשקע, אי קובעבע מיט לאָקריץ. דער מחבר פונ'ם דאָזיגען בוך האָט אליין געזעהען מיט זיינע אויגען, ווי א פּראָווינציאַלע דאַמע האָט זיך צוגעגרייט אין טהעאַטער, שען, פיין, ווי עס קעהר צו זיין ; אפילו א בילעט גענומען אין דער ערשטער רייה קרעסלעס פאר דריי רובעל מיט פופציג קאָפּיקעס. פּלוצים, אין מיטען וועג, געהענדיג, דערזעהט זי, ווי א סאָלדאַט טראָגט א ווייסען האָהן אונטער'ן שיניעל און קוקט זיך עפּיס אַלע מינוט ארום אויף אַלע זייטען. דער מאַדאַם איז איינגעפאַלען אין קאָפּ אריין א פרעג טהון דעם סאָלדאַט, עס קאָן זיין אויף קאַטאָוועס :
— משטאָ טעביע זא פּיעטוחאָ ?

— דוואָרצאָס פּיאָט קאָפּעיעק סערעבראָמ'ס!

— וואָזמי דוואָרצאָט! — האָט איהם די דאַמע אויף געלעב־טער געענטפערט און האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ רגע'לע און האָט דערווייל געחאַפּט אַ קוק אויפ'ן האָהן.

— פּאַזשאַליטע דיענעך'ס! — האָט איהר דער יון געענטפערט אויף איין אמת. די דאַמע האָט לאַנג ניט געטראַכט און האָט זיך פערקערעוועט צוריק אהיים מיט'ן סאָלדאַט און מיט'ן האָהן.

ערשט צום דריטען אַקט, אַז איך האָב אַ קוק געטהאָן דורך מיין בינאָקל ארויף, האָב איך דערזעהען, ווי מיין דאַמע פונ'ם האָהן איז אריינגעקומען אין טהעאַטער אריין און דאָס פּנים האָט איהר צוויי מאָל אזוי פיעל געשיינט, ווי פריהער.

געקומען אהיים פון טהעאַטער, האָב איך זיך דערמאַנט, אַז מאָרגען איז ערב יום־כפור און מע דאַרף אַ וויסען האָהן אויף כפרות...

„גליקליכער מאַן! — האָב איך זיך געטראַכט. — דו האָסט דאָס געטרייעסטע ווייב אויף דער וועלט!"...

דאָס זעכסטע קאַפּיטעל.

רעוועקאַ, איהר געשיכטע אין קורצען, און אסיפ זעמעל מיט זיינע ירושות.

אַז די פאַמיליע זעמעל איז אריינגעקומען אין שטוב אריין, איז די מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל ארויפגעפאַלען דער שטיפמאַמע און דער שוועגערין אויפ'ן האַלז אָהן ווערטער, און פון זיי איז זי מיט דעם אָנטהון מיט אַלעמען אוועקגעפלויגען צום קראַנקען פאָטער אין קאַבינעט אריין, און דער מאַן איהרער מיט די קינדער, מיט דער שוויגער און מיט דער שוועגערין זענען געבליבען דאַ. פאַר וואָס דער הערר אָסיפּ זעמעל איז אויך ניט אריינגעגאַנגען באלד מבקר־חולה זיין דעם שוועהר — וועלען מיר גיך געוואָהר ווערען; און דערווייל וועלען מיר זיך בענוצען מיט דער דאָזיגער געלעגענהייט צו בעקענען זיך מיט דעם הערר זעמעל.

ער איז אַלט אַכט און צוואַנציג יאָהר, און מע קאָן בשום אופן ניט וויסען, צי איז ער אַ שענער, צי אַ מיאוסער יונגערמאַן, ווייל די אויגען זענען פערשטעלט מיט אשקאַלירענע ברילען, די האָר מיט דער גערוזירטער באָרד זענען אָפּגעפּארבט, אָנגעפּאָמאַדעט און לאָזען פון זיך אַ שרעקליכען אַראָמאַט. דער קאָלנער פון העמ־דעל איז אַזוי אָנגעקראָכמאַלעט, אַז דער הערר זעמעל קאָן זיך קיין ריהר ניט טהון מיט׳ן קאָפּ און מוז זיך דרעהען מיט׳ן גאַנצען קאָרפּוס פון זיין דינעם, לאַנגען שטאַלט. אויף זיין קלאָר־ווייסען קאַמזויל הענגען עטליכע קייטעלעך מיט מעדאַליאָנען, און אויף דריי פינגער — פיער פערשידענע פינגערלעך מיט אַ גרויסען סיגנעט, און די שטיוועל סקריפּען ביי איהם אויף אַזאַ קול, אַז מע דאַרף אָפּטרעטען די שטוב. אונזער זעלטענער פּארשוין אָסיפּ זיצט ניט איין אויף איין אָרט, און אפילו ווען ער רעדט מיט עמיצען, האָט ער אויך ליעב אַרומשפּאַנען אַהין און צוריק און קוועטשען די סקריפּקעס פון די שרייענדיגע שטיוועל, האַלטענדיג די הענד אין די קעשענים. מיר האָבען שיער ניט פערגעסען בע־מערקען, אַז אין דעם טייערען האַלזטוך ביי איהם שטעקט אַ גיל־דענע שפּילקע מיט אַ קעפּעל פון אַ חזיר, מיט זעהר שענע אָפּגע־ארבייטע חזיר׳שע אויהערלעך, און אויפ׳ן קליינעם פינגער פון דער לינקער האַנד איז ביי איהם אַ לאַנגער, גאַנץ לאַנגער נאָגעל.

— וואָס זשע מאַכט איהר עפּיס, סאָפיא אבראַמאָוונאַ? — האָט זיך אָסיפּ געווענדט צו זיין געעהרטער שוועגערין און האָט זיך צוגעזעצט צו איהר; מרים־חיה איז אוועקגעגאַנגען מיט די קינדער אין זאַל אריין. — שוין אַ לאַנגע צייט האָבען מיר זיך ניט געזעהען!

— יאָ, אָסיפּ מאַיסעיעוויטש, — האָט סאָני געענטפערט, בע־טראַכטענדיג דעם געשעצטען שוואָגער, — שוין גאַנץ לאַנג! אַ סך וואָסערען זענען אָפּגעלאָפען פון יענער צייט. גענוג צרות האָבען מיר איבערגעטראָגען! ווי געהט דאָס עפּיס אייך אין אייערע גע־שעפטען? דער שוועהר האָט אונז אַמאָל געשריבען, אַז דאָס גליק

·אַגט אייך פּשוט נאָך. איך ווייס ניט, ווי אַזוי היינט? מע זאָגט עפּיס, אַז אייערע שותפים האָבען אייך ניט שען באַהאַנדעלט, אַזוי ווי אונז... דער געוויסער מערדער פּייפּערמאַן...

— אָ, סאָפּיאַ אַבראַמאָוונאַ! — האָט איהר אָסיפּ געענטפערט און האָט זיך אויפגעחאַפּט פון'ם בענקעל, ווי איין אָפּגעבריהטער, און האָט אָנגעהויבען אַרומשפּאַנען איבער דער שטוב, סקריפּענדיג מיט די טייערע שטיוועל. — אָ, איהר ווייסט גאָר ניט, וואָס פאַר אַ שווינדלער עס איז דאָ אויף דער וועלט! זיי האָבען מיך גע־וואָלט אומגליקליך מאַכען אויף טויזענדער, אויף הונדערט טוי־זענדער, אויף מיליאָנען! טשעסטנאָיע סלאָוואָ! נאָר איך האָב זיך יאַקאָש אויסגעדרעהט פון זייערע הענט און האָב מציל געווען אַ גרויסען קאַפּיטאַל. און הגם דאָס געשעפט האָט זיך צוגעשטעלט אויף אַ קליינער צייט, פון דעסטוועגען שלאָף איך ניט און וועל מיט גאָט'ס הילף אויספיהרען מיינס. איך רעכען, אַז היינטיגס יאָהר זאָל מיר אומקעהרען דאָס, וואָס מיינע שותפים האָבען ביי מיר צוגענומען... אַ חוץ האָט ביי מיר דאָס הויז, וואָס איך האָב געקויפט, צוגענומען גוטע פופציג טויזענד רובעל... דער גאָרטען אליין קאָסט מיך אַ קאָסע געלט... דער גערטנער נעמט ביי מיר ת"ק קערבלעך אַ יאָהר. היינט וואו איז דער עקיפּאַזש מיט די פערד? וואו איז זייטיגע הוצאות? וואָס מיך קאָסט אָפּ אַ יאָהר אונטערהאַלטען קרובים און פרעמדע, וואָלט מען זיך, איך ווייס?... טשעסטנאָיע סלאָוואָ!

— נו, אין קאָרטען שפּיעלט איהר היינט אויך? — האָט איהם סאָני געפרעגט מיט אַ זים שמייכעלע אויף די ליפּען.

— חס ושלום! — האָט איהר אָסיפּ געענטפערט מיט אַ גע־פיהל פון אַ מענשען, וועלכען מע בעלעדיגט אומזיסט. — לאָז מיך גאָט היטען! סיידען אַמאָל אין אַ פרייהער צייט, אין אַ לאַנגער ווינטער־נאַכט, אַז סע איז ניטאָ וואָס צו טהון, זעצט מען זיך אַמאָל צום „גרינעם טישעל". אי דאָס, דאַרפט איהר געדענקען, אַז איך פאַרשפּיעל קיין מאָל ניט; פאַרקעהרט, איך געווין שטענדיג,

טשעסטנאָיע סלאָוואָ! (דאָ האָט זיך אָסיפּ צוגעשטעלט און האָט זיך צעלאַכט, בעוויזען זיינע שוואַרצע צייהן). אָט דאָ נים לאַנג געפאָהרען פון אדעס, האָב איך זיך בעקענט מיט א יונגענמאַן אין וואַגאָן ערשטער קלאַס. ער פרעגט מיך, ווער איך בין? זאָג איך איהם: דער און דער. זאָגט ער מיר: אזוי? קען איך דאָך אייך! פרעג איך איהם: ווי ארום? ענטפערט ער מיר: מיין פאָטער האָט ביי אייך פאַראיאָהרען געהאַנדעלט ווייץ אויף הונדערט טויזענד רובעל. ווער זשע איז אייער פאָטער? — פרעג איך איהם. האָט ער אָנגערופען זיין נאָמען. בקיצור, אהין — אהער, מיר האָבען זיך געזעצט שפּיעלען, און ביז קיעוו האָט ער מיר אנידערגעלעגט פופצעהן טויזענד רובעל און איז געווען טוידט ווי די וואַנט, און איך האָב איהם נאָך געמוזט לייהען אויף הוצאות א פופציגער, חאַ־חאַ־חאַ! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!...

ביי די לעצטע ווערטער איז רעוועקאַ אריינגעקומען צוריק פונ׳ם פאָטער׳ס קאַבינעט און האָט זיך ווייטער ארומגעהאַפּט קושען מיט סאָני׳ן לאַנג־לאַנג, ווי צוויי געטרייע שוועסטער, וואָס האָבען זיך שוין פון צעהן יאָהר נים געזעהן, און דער גוטער גאָט האָט זיי געבענשט, אז זיי קאָנען זיך ווידער זעהן און, קושענדיג און האַלזענדיג, קאָנען זיי אויסגיסען זייערע הערצער... אך! אין דעם דאָזיגען מאָמענט האָבען אונזערע צוויי געעהרטע דאמען גאָר פערגעסען, אז בשעת זיי זענען געווען אויף קעסט, האָבען זיי זיך געריסען, ווי די קעץ, און זענען געווען א גאַנץ יאָהר ברוגז דערפאַר, וואָס רעוועקאַ האָט געזאָגט אויף סאָני׳ן, אז זי האָט ביי איהר אוועקגע׳גנב׳עט א נאָזטיכעל, און סאָני האָט איהר אויסגעוואָרפען דעם מאן דעם „קאַרטיאָזשניק“. עס קאָן זעהר זיין, אז אין דער דאָזיגער מינוט האָבען זיי זיך מיט׳ן גאַנצען הארצען מוחל געווען, וואָס זיי האָבען זיך אמאָל געקריעגט, געזידעלט, געיאָגט, און אזעלכע צוויי גוטע פריינד, ווי אונזערע געשעצטע דאמען, רעוועקאַ און סאָני, אין דער מינוט, זענען אויף דער גאַנצער וועלט גאָר נים געווען. עס איז שווער געווען צו חאַפּען אלץ, וואָס זיי האָבען גע־

רעדט; ווי די פוינעלעך, האָבען זיי געשטשעבעטשעט, און האָבען „אנטפּלעקט“ און פערגלויבט איינע פאַר דער אנדערער אזעלכע זאכען, וואָס פאַר זייערע געטרייע מאַנען וואָלטען זיי דאָס געוויס ניט געטרויעט! סע איז נאָר אַ תענוג צו זיצען פון דער ווייטענס און קוקען אויף אַזאַ שענער קאַרטינע, וואו שענהייט, גראַציע, אויפ־ריכטינקייט און אומשולדיגקייט ווערען צענויפגעגאָסען אינאיינעם, און איהר קוקט דערויף מיט פערגעניגען און מיט קנאה אינאיינעם...

ערשט אין אַ האַלבע שעה אַרום איז רעוועקאַ אויפגעשטאַנען, האָט אוועקגערופען אָסיפ׳ען אויף אַ זייט און האָט איהם געזאָגט אויפ׳ן אויהער:

— געה נאָר אריין צום טאַטען, אָסיפ; נאָר זעה האַלט צונג, וואָרום ער קען דיך שוין, — גלויב מיר! טאַמער וועט ער דיך זידלען, שווייג איהם אָפּ היינטיגעס מאָל, בכדי זאָלסט קיין חרטה ניט האָבען. נערענק זשע!

אָסיפ האָט זיך כלומרשט צעלאַכט, און רעוועקאַ האָט איהם געזאָגט אויף אַ קול:

— געה, אָסיפ, דער פּאַפּאַשאַ וויל זיך מיט דיר זעהן! — און אָסיפ האָט מיט אַ פערריסענעם קאָפּ און סקריפּענדיג מיט די שטי־וועל אוועקגעשפּאַנט ווייטער.

ווי אַזוי סענדער בלאַנק האָט איהם צוגענומען און וואָס זיי האָ־בען גערעדט — ווייסט נאָר איין פּרויקע, וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען הינטער דער טיר און האָט זיך צוגעהערט צום שמועס פון דעם געשעצטען שוועהר מיט זיין געעהרטען איידעם אָסיפ זע־מעל.

אונזערע לעזער זענען אומזיסט אין כעס אויף דעם פאַלשען משרת, וואָס האָט אַ העזה צו אונטערהערען זיך, וואָס די פּרינצי־פּאַלען רעדען צווישען זיך. איהר דאַרפט מוחל זיין דעם עלענדען משרת, וואָס איז ניט מעהר ווי אַ פערקויפטער מענש, איין „אומ־גליקליכער קנעכט“, וואָס מוז יעדען פאָלגען: — איהם האָט גע־שיקט אונזער געעהרטעסטע דאַמע סאָפיאַ אַבראַמאָוונאַ, ער זאָל

זיך אונטערהערען, וואָס זיי רעדען דאָרט, און דערפאַר וועט ער בעקומען אין יד אריין וויפיעל ער האָט זיך קיינמאָל ניט געריכט...

שפּעטער מיט עטליכע שעה האָט שוין בליומקע (פּרויקע׳ס כלה) אויך געוואוסט, אַז רב סענדער האָט קראַנקערהייד געזידעלט דעם איידעם, ווי אַ הונד, און אָסיפּ האָט איהם דאָס אַנדערע וואָרט ניט געענטפערט און איז די גאַנצע צייט געשטאַנען, ווי אַ גולם מיט גלעזערנע אויגען, און נאָך אַ סך אינטערעסאַנטע זאַכען האָט פּרוי־קע דערצעהלט זיין געליעבטער כלה, פערבייסענדיג מיט שטיקער טאָרט פון דער קעשעני, מיט ניס און מיט נאָך גוטע זאַכען.

לאָזען מיינע לעזער ניט מיינען, אַז אונזער אָסיפּ האָט קיין שכל ניט געהאַט ענטפערען דעם שוועהר צוריק, אָדער ער האָט אויף איהם געלעגט כבוד; אָבער גאָר לאָ! אָסיפּ האָט געקאָנט פער־רעדען צעהן מענשען מיט אַ מאָל. און וועגען אָפּגעבען כבוד איז אויך אַ ספק. וואָרום סע איז געווען אַ צייט, ווען אָסיפּ איז געזעס־סען ביי׳ם שוועהר אויף קעסט און האָט געהאַט אַ סך געלד, האָט, פערקעהרט, דער שוועהר איהם אָפּגעגעבען כבוד. און ווער שמועסט, אַז אָסיפּ מיט רעוועקאַ׳ן זענען אַראָפּ פון קעסט, און סענדער האָט דערהערט, אַז זיין איידעם מאַכט אזעלכע גרויסע, גליקליכע געשעפטען, איז ער געווען צופריעדען גאָר אויף איין אַנדערען אופן; ער פלעגט זיי שיקען גאַנץ אָפטע בריעף און שענקען רעוועקאַ׳ן אמאָל די שענסטע מתנה, און אויף אָסיפּ׳ען האָט ער געזאָגט, אַז איהם פּאַסט צו זיין אַ גרויסער גביר, אַז ער האָט אַ פּנים פון אַ „מיליאָנשטשיק".

די ערשטע שפּעקולאַציע, וואָס אָסיפּ האָט זיך צו איהר גענו־מען, איז געווען דער האַנדעל פון ברויט, ווען עס האָט גראָד גע־גאָלטען, — האָט ער, געוועהנליך, פערדיענט אַ סך געלד; נאָר זאָ־גען האָט ער זיך ערלויבט צוויי מאָל אזוי פיעל, און אזוי איז ער אויסגעוואַכסען געוואָרען ביי יעדען אין די אויגען. דער מסחר פון ברויט האָט געפלאַמט, און אָסיפּ האָט נאָך מעהר געפלאַמט און האָט איינגעקויפט אַ היבשען טראַנספּאָרט ווייץ אויף אַ יאָהר און

אויף צוויי יאָהר; ווייץ איז געפאַלען, נאָר אָסיפּ איז ביי זיך נים געפאַלען: ער האָט אָפּגעשאָטען דאָס ברויט אין די שפּייכלערס און האָט דאָס געהאַלטען אַזוי לאַנג, ביז האַלב איז כפּרה געוואָרען, און די אַנדערע האַלב האָט ער נעבאַך געמוזט פערקויפען פאַר האַלב געלד. אַז סענדער איז געוואָהר געוואָרען פון אַזאַ מעשה, האָט ער איהם אָריינגעשריבען אַ בריוועל, פול מיט שטעכווערטלעך, אַז ניט אַזוי האַנדעלט מען: מע דאַרף קאָנען טרעפען אַ צייט, מע דאַרף זיין געהיט, מע דאַרף ניט לאָזען קריכען ווייט. אָסיפּ האָט איהם אָפּגעענטפערט, אַז אַזוי האַנדלען, ווי ער, אָסיפּ, האַנדעלט, קאָן קיינער ניט, און סע וואונדערט איהם, אַז אַזאַ מענש, ווי זיין שוועהר, וואָס האָט קיינמאָל ניט אַנגעקוקט קיין פוד ווייץ, לעהרענט איהם, אָסיפּ'ען, ווי אַזוי צו האַנדלען... דעם דאָזיגען ענטפער האָט סענדער צעריסען און איז געווען ברוגז אַ קליינע צייט, ביז ער האָט פּלוצים מקבל געווען אַ דעפּעש פון רעוועקאַ'ן, אַז אָסיפּ'ס באָבע, אַ רייכע אַלמנה, איז געשטאָרבען און האָט איהם אָפּגעשרי־בען הונדערט זעכציג טויזענד רובעל. סענדער איז אויפגעמונ־טערט געוואָרען און האָט אַוועקגעשיקט אַזאַ מין בריעף צו די קינ־דער:

„לכבוד חתני הגביר המפורסם החכם המשכיל היקר ומהולל מוהר"ר יוסף נ"י הער זעמעל.

ולכבוד בתי הגבירה המפורסמת החכמה המשכלת היקרה המהוללה מרת רבקה שתחי' עכב"ב. מיט פיעל עגמת־נפש האָב איך איבערגעלייענט אייער טעלעגראַמע, און סע טהוט מיר הערצ־ליך לייד, וואָס דיין געריהמטע באָבע, מיין הויכגעשעצטע מחותנת־טע, איז נאָך גאָר יונג פון דער וועלט געגאַנגען. תנצב"ה! נאָר וואָס קאָן אַ מענש העלפען מיט זיין וויינען און טרויערען, מסתמא הייסט גאָט אַזוי, און דיין געטרייהע באָבע וועסט דו שוין נים לעבעריג מאַכען; לאָז זי האָבען אַ ליכטיגען גן־עדן, און איהר זענט נאָך יונגע קינדער און דאַרפט נאָך לעבען אויף דער וועלט. לכן, חתני היקר ובתי היקרה, נעמט זיך ניט צום האַרצען און פער־

נעסט, און לאָז גאָט געבען, מיר זאָלען שוין מעהר פון קיין צער ניט וויסען מיט דעם כלל ישראל, און קיין יונגערע זאָלען ניט שטאַרבען — אָמן! מיין דעה איז, קינדער, אַז דאָס געלד זאָל לעת־עתה ליגען אין באַנק, ביז גאָט וועט העלפען, איהר וועט זיך אַרומ־קוקען און סע וועט זיך אייך מאַכען עפּיס אַ רעכט געשעפט. איך רעכען, אַז דאָס פּריצענט פון אַזאַ קאַפּיטאַל דאַרף אייך טראָגען צום לעבען, ובפרט איהר ווייסט, אַז איך האָרעווע אויך פון אייערט־וועגען און וועל מיין געלד אין קבר אריין ניט מיטנעמען, און אַ מענש לעבט ניט אייביג... בלייבט אייך געזונד און פּיעל גליקליך, און איך זאָל האָבען פון אייך אַ גרעסערען נחת, ווי פון מיין זוהן חיים נעבאך, וואָס האָט מיך ניט געוואָלט פאָלגען... גריסט אייער טהייער ליעב קינד גאָר פריינדליך.

פון מיר אייער געטרייער פאָטער

ס ע נ ד ע ר ב ל א נ ק.

גם זוגתי מרת מרים־חיה גריסט אייך אַלע הערצליך.

ס ע נ ד ע ר ה נ " ל".

דאָס דאָזיגע בריוועל איז געווען ביי אָסיפ׳ען שטאַרק אָנגע־לעגט: ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געזעהען, אַז זיין שוועהר זאָל איהם שרייבען: „הגביר המפורסם החכם המשכיל". האָט ער איהם צוריק אָפּגעענטפערט, דוקא אויף העברעאיש, אַ מליצה־בריעף מיט זעהר אַ סך גריזען, און פון דעמאָלט אָן זענען זיי געוואָרען שלום אויף אַ היבשע צייט, ביז וואַנען אונזער פיינער אָסיפּ זעמעל האָט אָנגעוואָרען דאָס געלד, און ביז וואַנען ער האָט דאָס ניט גע׳פּטר׳ט איינגאַנצען, האָט ער זיך ניט בערוהיגט. און אַז ער האָט דאָס גע׳־פּטר׳ט, איז איהם געוואָרען גרינגער אויף דער נשמה און ער איז פון דעסטוועגען ביי זיך ניט אַראָפּגעפאַלען דאַמיט; אונזער דאָ־זיגער פיינער העלד איז געבאָרען געוואָרען אונטער אַזאַ גליקליכען שטערן, אַז כמעט זיין גאַנצען לעבען האָט ער גענומען איין ירושה נאָך דער אַנדערער, און ביז ער האָט צעטראַנזשירט איין ירושה,

איז איהם שוין אונטערגעשפּרונגען אַ נייע ירושה; דאָס פון אַ באָבע, דאָס פון אַ פעטער, דאָס פון אַ מוהמע! און איך מיט אייך, ליעבער לעזער, האָבען גאָר קיין זכיה ניט ביי גאָט צו האָבען אַזעל־כע באָבעס, פעטערס מיט מוהמעס, וואָס זאָלען אונז אויך דערמאַ־נען פאַר'ן טוידט צו גוטען... ניין! איך מיט אייך האָבען אַנדערע גליקען: איין אָרעמע פּלימעניצע חתונה מאַכען... אונטערהאַלטען אַ געפאַלענעם „שני שבשלישי"... צענויפלעגען זיך אויף אַ „נשרף" נעבאַך פון'ם ווייב'ס צד, אָדער פיהרען צום פּריזיוו אַ גליעד־גליעד־שוועסטער־קינד, עפּיס אַ שלים־מזל, אַ דער רוח ווייסט וואָס!... נימאָ וואָס צו רעדען, לעזער! מע דאַרף צומאַכען די אויגען און מע מוז שווייגען.

. . . .

מע קאָן ניט זאָגען, אַז רעוועקאַ האָט תמיד געלעבט גוט און פיין מיט איהר מאַן. אמת, אַז רעוועקאַ איז אַ כלה געוואָרען פאַר אָסיפּ'ען, איז זי געווען כמעט איינגעליעבט אין איהר שענעם, רייכען חתן. רעוועקאַ איז נאָך געווען אַ קינד פון פופצעהן יאָהר, דאָך האָט זי פערשטאַנען, אַז עס ערוואַרטעט זי אַ גרויס גליק; דאָס האָט געזאָגט די גאַנצע שטאָדט, און ס'איז ניט געווען קיין ליגען: מ ש ה ז ע מ ע ל איז געווען אַ גרויסער גביר, און די מתנות, וואָס ער האָט איבערגעשיקט דער כלה, זענען טאַקי געווען גרויסאַרטיג, און די בריעף, וואָס דער חתן האָט איהר געשיקט אַ יאָהר כסדר, זענען געווען אַזוי שען, מיט אַזאַ פייער געשריבען, אַז די יונגע, שענע, געזונדע רעוועקאַ, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסען בעגריעף אין די שענסטע ראָמאַנען אויף דער וועלט, האָט זיך, ניט ווילענדיג, איינ־געליעבט אין איהר חתן, וואָס איז שוין דענסטמאָל אַלט געווען צוואַנציג יאָהר. ניט איין נאַכט פלעגט די פערליעבטע רעוועקאַ אויסליגען אויפ'ן בעטעל מיט טרערען אויף די אויגען און איהר פאַנטאַזיע האָט איהר פאַרגעשטעלט איהר חתן, אָסיפּ זעמעל, פאַר אַזאַ שענעם העלד, פאַר אַזאַ גרויסאַרטינען, הויכען, קלוגען מאַנס־

פּארשוין, אַז יעדער טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט האָט זיך געצווי־גען ביי איהר אין די אויגען אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג!... אמת, זי האָט זיך אַ מאָל דריי געזעהען מיט איהר חתן, האָט ער ביי איהר אויס־געוויזען ניט אַזוי, ווי די פאַנטאַזיע האָט איהר געמאָהלט. רע־וועקאַ האָט פון איהם קיין גרויס קלוגשאַפט, שענקייט און בילדונג ניט אַרויסגעזעהען. פערקעהרט, זי האָט בעמערקט אין איהם איי־ניגע קליינינגקייטען און נידעריגע תנועה׳לעך, און אָפטמאָל געהאַפּט אין אַ ליגען. דאָך האָט זי גערעכענט, אַז דאָס איז דערפאַר, ווייל ער איז אַ געבאַלעוועטער, אַ ציטעריגער און אויף ראָסקאָש אויפגע־צויגען, און אַז אָסיפּ פלעגט אוועקפאָהרען און ווייטער שיקען זיינע הייסע, פייעריגע בריוולעך, פלעגט זי ווידער אָנהויבען פאַנטאַזי־רען, אַזוי אַז דער אמת׳ער אָסיפּ איז אַרויסגעפלויגען פון איהרע געדאַנקען, און אויף זיין אָרט איז אויסגעוואַכסען ווייטער אַ גרוי־סער, אַ שענער, אַ גוטער, אַ טייערער אָסיפּ, אַ ווירקליכער העלד!

מיט גרויס ציטערניש האָט רעוועקאַ געצעהלט די טעג צו דער חתונה, און דאָ האָט מען גענייהט אויף איהר די טייערסטע און שענסטע מלבושים אויף דער וועלט: אונזער הויכגעשעצטער סענ־דער בלאַנק האָט זיך צעבייטעלט, בכדי ער זאָל חלילה ניט פער־שעמט ווערען פאַר אַזאַ מחותן, ווי משה זעמעל. אָט נאָך אַ חודש, נאָך אַ וואָך, נאָך צוויי טאָג, נאָך אַ טאָג, נאָך אַ נאַכט, נאָך אַ שעה, נאָך אַ מינוט — דער חתן איז שוין דאָ!... די חתונה... די כלי־זמר... דער באַל... די טענץ... דאָס ווייסע קלייד... די חברתהס... די חופּה־וועטשערע... דאָס געזעגענען זיך... אויס חתונה...

דער ערשטער חודש, דער „האָניג־חודש“, ווי מע רופט דאָס, דאָס איז דער פריהלינג ביי דעם יונגען פּאָרפאָלק. די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען געוואָרען פון זייער כבוד וועגען, זיי צו פרייליך מאַ־כען; און אפילו אָט דער וואַסער־פיהרער, וואָס האָט געלאָזט אין דער היים אַ קראַנק ווייב מיט הונגעריגע קינדער, בעקומט ביי זיי אין די אויגען עפּיס אויך אַ מין חן, און דער בעטלער, וואָס שטעהט מיט אַ הוילען קאָפּ, אָנגעלעהנט אויפ׳ן שטעקען, מיט איין אויס־

געשטרעקטער האנד — אַך, ווי שען דאַס איז!... אַך, עס זאָל זיך ציהען אייביג אַזוי!...

ניטאָ, ניטאָ קיין אייביגע זאַך אונטער'ן הימעל! דער פריה־לינג געהט אוועק, דער „האָניג־חודש" געהט אוועק, — אַלץ געהט אוועק! רעוועקאַ האַט פינף וואָכען נאָך דער חתונה בעמערקט איהר געליעבטען אַסיפ'ען, אַז ער געהט, קוועטשט ער אויף די סקריפקעס, בכדי זיי זאָלען שרייען, און סע זשומעט איהר פשוט אין די אויהערען, און סע דרעהט זיך איהר דער קאָפּ... אַסיפ האַט איהר גענטפערט, אַז סע ווייזט זיך איהר אויס, אַז סע איז ניט מעהר ווי אַ נארישער קאַפּריז, טשעסטנאָיע סלאָוואָ!... רעוועקאַ האָט איהם גענטפערט, אַז זי ווייסט ניט, ווער איז צווישען זיי דער נאַר און ווער איז דער קלוגער. אַסיפ איז אָנגעצונדען געוואָרען און האָט איהר מיט כעס גענטפערט, אַז אַזעלכע קלוגע, ווי זי, האָט ער געזעהען, אַז שטעכווערטלעך האָט ער פיינט, אַז דאָס, וואָס זי ווייסט, האָט ער שוין לאַנג פערגעסען, טשעסטנאָיע סלאָוואָ!... רעוועקאַ איז שוין אויך בייז געוואָרען און האָט איהם געזאָגט, אַז זי פערשטעהט ניט, אין וואָס ליגט זיין חכמה מיט זיינע קענטעני־שען, אַז זי האָט זיך מעהר אָנגעלייענט פון איהם, אַז עס איז קיין מלאכה ניט זיין אַ פוסטער גרלן מיט אַ שענעם, גלאַטען העמד און מיט אַ לעדיגען קאָפּ... אַסיפ איז שוין אונטערגעשפרונגען פאַר הארצוועהטיג און האָט איהר אויסגעוואָרפען איהר פאָטער דעם גראָבען יונגאַטש, וואָס פערמאָגט ניט דאָס מיסט, וואָס וואַלגערט זיך ביי זיין פאָטער אויף'ן הויף, טשעסטנאָיע סלאָוואָ!... רעוועק־קאַ'ן האָט דאָס שטאַרק פערדראָסען, האָט זי איהם געזאָגט: אויב עס שטעהט איהם ניט אָן צו זיין ביי איין אָרעמען שוועהר, קאָן ער זיך פאָהרען געזונדערהייד צו זיינע רייכע עלטערען אפילו היינטי־גען טאָג, און זי, רעוועקאַ, וועט איהם כלל ניט נאָכלויפען... אַסיפ האָט מיט גרויס קוראַזש אָנגעהויבען ארומשפאַנען איבער דער שטוב, מיט די הענד אין די קעשענים און מיט גרויס גדלות; ער וועט טאַקי אוועקפאָהרען צו זיינע פיינע עלטערען, סע אַהרט איהם ניט.

אז רעוועקאַ וועט איהם ניט נאָכלויפען; אזעלכע פיינע בריות, ווי זי, האָט ער שוין געזעהען אַ סך, און דוקא שענערע, קליגערע און מעהר געבילדעט פון איהר, טשעסטנאָיע סלאָווא!... דאָס האָט שוין רעוועקאַ ניט געקאָנט איבערטראָגען און האָט זיך בעגאָסען מיט טרערען און האָט, ווי אַ צעמישטע, געשריגען אויף אַ קול:

— וואָן, וואָן, שאַרלאַטאַן! וואָן פון מיינע אויגען! איך קאָן דיך ניט אָנקוקען! וואָן!!!

נישט מעהר ווי אין אַ האַלבער שעה אַרום איז שוין אונזער העלד אָסיפ געשטאַנען פאַר זיין טייערער רעוועקאַ'ן אויף די קניעס, זי געבעטען מחילה, אַז ער איז שולדיג, אַז ער האָט געזינדיגט פאַר זיין טייערע, טייערער רעוועקאַ, אַז ער איז ניט ווערטה איהרע טריט, איהר מינדסט פינגערל, איהר נאָזטיכעל, אַז ער מעג זיין די כפרה פאַר איהרע שענע ליבטיגע אויגען, אַז ער מעג אַ מיתה־משונה איינגעמען פאַר איהר איין שמייכעלע, אַז וואָס ער האָט גערעדט האָט ער געבילט, טשעסטנאָיע סלאָווא!...

אזעלכע און אַנדערע סצענעס זענען געווען עפטער און עפטער, ביז אָסיפ האָט געמוזט מאַכען פּליטה צום פאָטער אויף אַ דריי חדשים, און חאָטש ער האָט זיך אַמאָל געשוואָרען, אַז צוויי שעה אפילו קאָן ער אָהן רעוועקאַ'ן ניט לעבען, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם חלילה נים געשאַדט און ער האָט דאָס, דאַנקען גאָט, אויסגע־האַלטען און איז ניט געשטאָרבען. פערקעהרט, מע זאָגט, אַז ער האָט זיך נאָך אביסעל פערדרעכט דאָרט אין זיין שטאָדט, צווישען זיינע אַלטע בעקאַנטע, און שלעכטע מענשען, שונאים, האָבען אונ־טערגערעדט, אַז ער שדכנ'ט זיך יאַק־בי צו זיינער אַ קוזינע, זעהר אַ שען פריילין, וואָס וואַרט נאָר ביז אָסיפ וועט זיך גט'ען מיט רעוועקאַ'ן (אַ, בייזע מיילער!)... די דאָזיגע רכילות'ען האָבען גע־גרויכט צו דער וויסטער עגונה — רעוועקאַ בלאַנק, אָדער רעוועקאַ זעמעל, — וואָס עס האָט זי גענוג געקרענקט און פערשאַפט גענוג שמערצען, צי פאַר גרויס ליעבשאַפט, צי פאַר שנאה — ווען קאָן דאָס וויסען?... גאָט ווייסט, וואָס וואָלט דערפון אַרויס, ווען עס

וואָלט ניט אָנגעקומען אזא מין דעפּעשע צו דער מאַדאם רעוועקא זעמעל:

,,Передать Ревеккѣ, скончался папенька, оставилъ 300,000. Сердечно сокрушенъ. Пріѣзжай. Осипъ Земель.''

אויף אידיש הייסט דאָס:

„איבערגעבען רעוועקא'ן, געשטאָרבען מיין פאָטער, געלאָזט דריי הונדערט טויזענד. הערצליך דערשלאָגען. קום צו פאָהרען. אָסיפּ זעמעל".

אונזער געריהמטער סענדער בלאַנק האָט געהאלטען סאַמע אין מיטען מיטאָג, ווען עס איז אָנגעקומען די דאָזיגע טעלעגראַמע; פון דעסטוועגען איז דער פאָטער אוועקגעגאַנגען מיט דער טאָכטער אין קאבינעט אריין, און זיי האָבען זיך דאָרט פערזאַמט אַקעגען א האַלבער שעה, און אַז זיי זענען ארויסגעגאַנגען, איז רעוועקא געווען פערוויינט... פאַר קיין געלד וואָלט רעוועקא ניט געפאָהרען צום מאַן! נאָר ווער ווייסט ניט, אַז די פרויען זענען ווייכהערציג און האָבען רחמנות אויף אונז, מאַנספּאַרשוינען, אפילו ווען מיר טהוען זיי שלעכטס?... אָסיפּ איז נעבאַך געבליבען א יתום און איז נעבאַך דאָרט איינער אַליין ביי אזא צופאַל, ביי אזא שווערען נסיון!... רעוועקא האָט זיך זעהר שען אָנגעטהאָן, און פונ'ם וויי־נען האָבען איהר געפלאַמט די בעקלעך. פערבייגעהענדיג אין זאַל, האָט זי דערזעהען איהר שטאַלט אין שפּיעגעל, און זי האָט בשום אופן ניט געקאָנט ניט אָפּשטעלען זיך אקעגען שפּיעגעל און בע־טראַכטען זיך אביסעל. אויף איהר שען מיילכעל האָט זיך בעוויזען א שמייכעל, ווי איינער רעדט: „קיין מעשה ניט?"... שפּעטער, אַז רעוועקא איז געזעסען אין וואַגאָן, און דער קוריער־צוג האָט זי געטראָגען אהין, אהין, צו איהר געליעבטען מאַן, צו איהר עלענ־דען אָסיפּ'ען, האָט זיך איהר געטראַפען א צופאַל, וואָס מיר קאָנען ניט פערדעקען פון אונזערע לעזער און מוזען איהם אין קורצען דער־צעהלען.

אריינגעקומען אין וואגאָן אריין, האָט רעוועקאַ אָנגעהויבען זיך זוכען אַ רעכטען אָרט און איז אַ פּאָר מאָל דורכגעגאַנגען אהין און צוריק איבער׳ן וואגאָן; ענדליך האָט זי זיך געפונען איין אָרט ביי׳ם פענסטער — אקעגען אַ יונגענמאַן, וואָס איז געוועזען פער־טיעפט אין אַ בוך. דער צוג איז שוין לאַנג אָפּגעפאָהרען, און דער יונגערמאַן האָט ניט אויפגעהויבען די אויגען פון׳ם בוך. רעוועקאַ איז בטבע געוועזען אַ פרייליכע און האָט פיינט געהאַט זיצען און שווייגען; דאָך האָט זי ניט געוואָלט די ערשטע פערבינדען אַ שמועס מיט איהר שכן, איהר Vis-à-vis. זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט׳ן עלענבויגען אויפ׳ן פענסטער און האָט זיך פערטראַכט. רע־וועקאַ איז געוועזען געטליך שען אין דער דאָזיגער מינוט. דער יונ־גערמאַן האָט פערמאַכט דאָס בוך און האָט זיך געקלויבען חאַפּען אַ דרימעל; נאָר זיינע אויגען האָבען זיך, ניט ווילענדיג, אָפּגע־שטעלט אויף רעוועקא׳ן, אויף איהר קלאָר ז׳וויים העלדשעל, וואָס איז געוועזען אינגאַנצען נאַקעט. דער יונגערמאַן איז וואַכענדיג גע־וואָרען און האָט פּשוט אויפגעגעסען מיט די אויגען די יונגע שענע פרוי.

— איהר פאָהרט ווייט, מאַדמואזעל?

רעוועקאַ האָט דערהערט דאָס וואָרט „מאַדמואזעל“, איז זי רויט געוואָרען און האָט נאָך שענער אויסגעזעהען ווי פריהער. זי האָט איהם געזאָגט, וואוהין זי פאָהרט, און צווישען זיי האָט זיך גיך פערבונדען אַ לאַנגער שמועס, פון וואָס רעוועקאַ איז געוואָהר געוואָרען, אַז דער יונגערמאַן איז אַ איד, אַ סטודענט, זעהר אַ פיינער, אַ קלוגער און אַ פרייליכער יונגערמאַן. דער סטודענט האָט דערצעהלט טויזענדער אַנעקדאָטען, און רעוועקאַ האָט ערנסט, ערנסט געלאַכט, צום גרויסען פערגעניגען פון׳ם יונגענמאַן, וואָס האָט ליעב געהאַט זיין פרייליך און אויך יענעם פרייליך מאַכען. רעוועקאַ האָט אויך ניט געשוויגען און האָט, פון איהר זייט, אויך דערצעהלט עטליכע שענע מעשיות — און די יונגע מענשען האָבען שטאַרק־שטאַרק געלאַכט צוזאַמען. אויף די וואָקזאַלען זענען זיי

ביידע אַראָפּגעגאַנגען, געגעסן, געטרונקען, גענאַשט — אויך צו־זאַמען. אויף איין וואָקזאַל האָט מען בעדאַרפט וואַרטען אויפ׳ן צוג דריי שעה. אונזערע יונגע רייזענדער זענען אַרומגעגאַנגען — גע־אָרעמט — אויף דער פּלאַטפאָרם, און דער סטודענט האָט געהאַל־טען עפּיס זעהר אַ לאַנגע און אַ שענע רעדע. רעוועקאַ האָט דאָס ערשטע מאָל דערהערט אַזעלכע זאַכען, וואָס זי האָט אין איהרע בעסטע ראָמאַנען ניט געלייענט. אַ נייע וועלט האָט זיך פאַר איהרע אויגען געעפענט, אַ שענע, אַ גרויסע, אַ ליכטיגע וועלט!... און די זון האָט געשיינט, געקוקט פון אויבען. עס האָט אַלץ געבליהט, געזונגען, געלעבט — עס איז געווען תחילת מאַי, איהר פער־שטעהט?... רעוועקאַ האָט אויפגעהויבען איהרע אויגען אויף דעם יונגען סטודענט און האָט זיך בעגעגענט מיט זיינע גרויסע, שוואַר־צע, פייערדיגע אויגען. זי האָט דערפיהלט, אַז זי איז רויט גע־וואָרען, און אויפ׳ן האַרצען איז איהר געווען אַזוי גוט, אַזוי ליב־טיג, אַזוי וואַרעם, ווי אין דער נאַטור. דער קאָפּ האָט אויף איהר ווי געברענט... רעוועקאַ האָט נאָך קיינמאָל אַזעלכעס ניט געפיהלט, ווי אין דער דאָזיגער מינוט. זי געדענקט ניט, ווי אַרום איהר האַנד איז געלעגען אין די גרויסע וואַרעמע הענד פונ׳ם יונגען סטודענט. זי געדענקט ניט, וואָס ער האָט איהר אַזעלכעס געזאָגט. זי האָט נאָך אַ מאָל זיך בעגעגענט מיט זיינע שענע אויגען און האָט פּלו־צים אויסגעריסען איהר האַנד פון זיינע הענד און זי האָט זיך דער־מאַנט, אַז אויף איהר קוקט־אַרויס איהר מאַן אָסיפּ, איהר עלענ־דער אָסיפּ!... נאָך איין מינוט איז זי געשטאַנען און האָט געקוקט אויף דעם יונגענמאַן, גלייכענדיג איהם מיט איהר אָסיפּ׳ען, זיי־נע שענע אויגען מיט אָסיפּ׳ס קליינע רויטליכע אויגעלעך אונטער די אשקאָלירענע ברילען, זיין ליכטיגען קלוגען פריילעכען קאָפּ מיט אָסיפּ׳ס שאָפּען־קעפּעל, וועלכעס איז לעדיג, ווי אַ מיאַטשיק, דעם יונגענמאַנ׳ס גרויסאַרטיגע רעדע מיט אָסיפּ׳ס ליגינים... „אוועקט, אוועקט, שלעכטע מחשבות! אוועקט, אוועקט, פאַלשע געדאַנקען!... אהין, אהין דאַרף איך פאָהרען!... איך דאַרף, איך מוז, איך קאָן

ניט אנדערש!... ווער אנדערש? וואס אנדערש?... אהין! אהין!!!..." — האט רעוועקא געטראכט און האט זיך מיט א קלאַפּענדיג הארץ אפּגעזעגענט מיט'ן סטודענט.

אז רעוועקא איז געקומען וואוהין זי איז געפאהרען, האט זי נאך דורך דעם פענסטער דערזעהען אסיפ'ען שטעהן אויף דער פלאטפארם שטארק אויסגעפוצט; און אין איהר קאפּ איז, ווי א ווירבער, דורכגעפלויגען דער יונגער סטודענט, וואס זי האט זיך מיט איהם אפּגעזעגענט פריהער מיט צוויי שעה. און זי האט נאך ניט אוספעיעט אפילו א קלער טהון, ווי עס געהער צו זיין, איז שוין אסיפ געווען מיט איהר אין וואגאן און האט זי געהאלוט און געקושט און גערעדט מיט היץ, מיט פייער. רעוועקא האט ניט געהערט גאר־ניט... נאר אין פאעטאן (אסיפ איז ארויסגעפאהרען מיט'ן פאטער'ס גרויסארטיגען עקיפאזש אקעגען רעוועקא'ן) האט זי זיך אנגעשפּארט מיט איהר הייסען קאפּ אויף אסיפ'ס פּלייצעס און האט זיך צעוויינט, ווי א קליין קינד... אסיפ האט זי געטרייסט און איינגענומען, ווי ווייט ער האט געקאנט, און אזוי זענען זיי געקומען אהיים. די נייע שטאדט, דאס נייע הויז, נייע קענטשאפט, נייע קאמפּלימענטען מיט נייע געראנקען האבען מיט גוואלד ארויסגעטריבען פון רעוועקא'ס קאפּ דאס בילד פון'ם יונגען סטודענט.

אין דער דאזיגער צייט זענען צווישען מאן און ווייב פארגעקומען עטליכע מיאוסע סצענעס, וואו אסיפ האט געשפּיעלט די ראלע פון א פערזיינדיגטען, וואס האט אויף די קניעס געבעטען מחילה, און רעוועקא פלעגט איהם, פאר רחמנות, מוחל זיין... איינמאל אין א פריהמארגען האט זיי דאס שטובמיידעל געטראפען אין א טרויעריגער לאגע: די מאדאם רעוועקא איז געשטאנען אין איין העמד און האט אויף זיך געריסען די האר, און דער הערר אסיפ איז געשטאנען מיט א שטיוועל אין איין האנד און מיט א פאר אשקאלירענע ברילען אין דער אנדערער האנד. ווי אזוי אבער זענען זיי אלע מאג ארויסגעפאהרען מיט'ן קנאק און מיט'ן פייף! ווי גרויסארטיג איז רעוועקא געווען געקליידט! וויפיעל דאמעז און

מאַמזעלען האָבען איהר מקנא געווען אויף איהר רייכטהום, אויף איהר גרויסקייט! אַ כפרה, לעזער, אַ גוטער איידעלער געבילדע־טער מאַן פאַר אַ פּאָר גרויע פערדלעך! אַ כפרה, לעזערין, אַ גליק־ליך לעבען מיט דעם אָרעמען ליעבענדען מאַן פאַר אַ לאָזשע אין טהעאַטער! אַ כפרה, קינדער, אַלע אידעאַלען פאַר אַ גרויסאַרטי־גען אָבענד, פאַר אַ גלענצענדען באַל, פאַר אַ טאַנץ מיט איין אָפי־ציער!...

אַז דער ערשטער טרויער איז איבערגעגאַנגען, און אָסיפּ האָט אויפגעהערט צו קלאָגען נאָך זיין טייערען פאָטער, האָט ער אין אַ יאָהר אַרום אויפגעבראָכען זעהר אַ גרויס געשעפט פון ערד־קויהלען מיט עטליכע שותפים, און אויף אָסיפּ'ס הויז איז פּלוצים, אין אַ שענעם פריהמאָרגען, אויסגעוואַכסען אַ גאַנץ גרויסע טאַבליצע, מיט גילדענע אותיות, מיט די דאָזיגע ווערטער:

,,Главная Контора Каменоугольнаго Товарищества Земеля, Файфермана и Ко."

אין דער דאָזיגער קאַנטאָר זענען תמיד געזעסען דריי בוכהאַל־טערס, צוויי קאָרעספּאָנדענטען, אַ סעקרעטער מיט אַ קאַסיר און האָבען פון זייגער נייען אין דער פריה ביז פינף בייטאָג געשפּיעלט אין פּרעפעראַנס; און זעמעל, פייפערמאַן מיט דער קאָמפּאַניע זע־נען געזעסען אין פּעטערבורג — גאָט ווייסט צו וואָס, צו ווען! רע־וועקאַ איז זיך געזעסען אין דער היים, זעהר אין אַ שען הויז, און די פיינסטע יונגע לייט פון דער שטאָדט פלעגען זיך דאָרט כמעט אַלע נאַכט צענויפקליבען „חאַפּען אַ קערטעל". אַזוי איז אַוועק־געגאַנגען דריי יאָהר; דריי גוטע, בערוהטע יאָהר פאַר זעמעל'ס בוכהאַלטערס מיט די קאָרעספּאָנדענטען, דריי פריילינע יאָהר פאַר רעוועקאַ'ן מיט איהרע בעקאַנטע, — און דריי ביטערע יאָהר פאַר דעם אומגליקליכען הערר אָסיפּ זעמעל, וואָס האָט נעבאַך גע'פּטר'ט אינגאַנצען זיין קאַפּיטאַל און האָט נאָך געהאַט אַ פּראָצעס מיט זיין שותף פייפערמאַן, וואָס האָט איהם אָנגעפייפט מחילה אין די ערד־קויהלען. שטיל. אָהן צערעמאָניעס, איז די גילדענע טאַבליצע

ארויף, און שטיל, אָהן צערעמאָניעס, איז זי אראָפּ פון זעמעל'ס הויז און ארויפגעטראָגען געוואָרען אויפ'ן בוידעם. דאָרט, צווישען אלע אלטע חאָליעוועס, ליגט זי נאָך עד היום הזה; שפּינען בויען אויף איהר זייערע קונציגע שטיבעלעך און מייז טאנצען אויף איהר ארום מיט גרויס עזות... אויף איהר אָרט הענגט היינט איין אנדער טאבליצע, שוין נישט מיט קיין גילדערנע אותיות:

,,Механическое Прачешное Заведенiе.''

דער נאָמען „זעמעל" שטעהט שוין ניט ארויסגעשטעלט; נאָר מיר ווייסען, אז די וועש־פאבריק איז זיינע, און ס'איז גאָר קיין עולה נים, אבי פערדיענען געלד. דער חסרון איז אָבער, וואָס סע פערדיענט זיך נים. אונזער אָסיפ זעמעל האָט געעפענט די פאב־ריק, ווי א גרויסער פריץ, און מיט אזא שיק, אז גאָט ווייסט אויב זי וועט זיך האלטען נאָך א חודש, אָדער העכסטענס צוויי חדשים.

ביי די דאָזיגע אומשטענדען און ביי דער דאָזיגער לאגע פון זייערע געשעפטען האָבען זיי, אָסיפ מיט רעוועקא'ן, פלוצים ערהאל־טען די טרויעריגע דעפּעשע, און אָט אזוי זענען זיי געקומען צו סענ־דער'ען אין שטוב אריין, וואו מיר האָבען געהאט די עהרע זיי שוין צו זעהען.

דאָס זיעבעטע קאפּיטעל.

וואו דער לעזער בעקענט זיך מיט צוויי זייטיגע פּארשוינען אינ'ם דאָזיגען ראמאַן.

די אלטע לייט האָבען שוין אזא מזל, משטיינס געזאָגט, אז ווי באלד זיי חאפּען זיך נאָר אריין צווישען יונגוואַרג, אזוי פער־געסט מען גאָר אָן זיי, גלייך ווי זיי זענען גאָר ניטאָ אויף דער וועלט.

צווישען אלע אונזערע פּארשוינען, וואָס דרעהען זיך דאָ ארום ביי אונזער פיינעם סענדער'ען אין הויז, האָבען מיר גאָר דורגעלאָ־זען די מוהמע דאָבריש, סענדער'ס איין איינענע שוועסטער, איין

אַלטע אידינע פון אַ יאָהר זיעבעציג, מיט אונטערגעבונדענע צייהן, אַ הויכע און אַ גראָבע, אויף סענדער'ס מאַניער.

— ווי קומט איהר אַהער, מוהמעניו? — האָבען זי די יונגע דאמען געפרעגט. — ווען קומט איהר אָן? ווי אַרום, און פון וואַנען?

— אָך! — האָט זיי די מוהמע דאָבריש געענטפערט, קרעכצענדיג און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ. — אָך! איך האָב דערהערט די גוטע בשורה פון אַ היגען בעל־עגלה, וואָס פאָהרט צו אונז אַלע וואָך; פון איהם בין איך געוואָהר געוואָרען פונ'ם שלאָג! אָך! איין ברודער! איין־און־איינציגער ברודער! און וואָסער אַ ברודער! אַזאַ ברודער! אָך! אָך!

— וואָס אָבקעט איהר, דאָבריש? — האָט זיך מרים־חיה אָנגערופען. — גאָט וועט געבען, וועט ער, אם ירצה השם, זיין געזונט.

— יאָ, מיין קינד, יאָ, ביי גאָט איז אַלץ מעגליך, יאָ! ער איז אודאי אַ גרויסער בריה! ער איז אַ דאָקטער איבער אַלע דאָקטוירים!

דער בעריהמטער אָסיפּ זעמעל, וואָס האָט נאַר־וואָס געהאַט דעם שענעם פּסק פון זיין שוועהר, האָט פערבונדען אַ שמועס מיט דער מוהמע דאָבריש און האָט אויסגעשאָסען אינגאַנצען זיין סאַטירע, אַלע זיינע וויצען מיט די ווערטלעך איבער איהר, און דערמיט צעלאַכט דעם גאַנצען עולם. ערשט אין אַ פּאָר שעה אַרום נאָך איהר קומען האָט מען זי אַריינגערופען צום קראַנקען ברודער, וואו זי איז אָפּגעזעסען עטליכע מינוט און איז צוריק אַרויסגעגאַנגען, שנייצענדיג די נאָז און ווישענדיג די אויגען. דער ניט־געפאַלענער אָסיפּ האָט זי בענעגענט מיט אַ הילכינגען געלעכטער און האָט איהר אין די אויגען איבערגעקרימט, ווי זי וויינט און שנייצט די נאָז. דער עולם האָט אויסגעשאָסען אַ געלעכטער, און אָסיפּ האָט געשיינט פאַר שמחה.

— לאַכט, לאַכט, קינדערלעך! — האָט זיי די גוטע מוהמע

געענטפערט מיט גרויס הכנעה. — איהר וועט אמאל אויך אלט ווערען, וועט מען אייך אויך אויסלאכען!

דער לעבעדיגער אסיפ האט ניט אויפגעהערט צו שפעטען פון דער אלטער מוהמע, צום גרויסען פערגעניגען פון דער גאנצער פא־מיליע, און די גוטע מוהמע דאבריש האט ניט איבערגערעדט דאס צווייטע ווארט און האט געלאכט גלייך מיט זיי אלע.

שווער צו פערשטעהן די פראסטקייט און די ווייכקייט פון דער דאזיגער אלטער: צי ווייל זי איז טאקי בטבע אזא גוטע פרוי, צי איבער איין אנדער זאך? מיר קענען די מוהמע דאבריש פאר א אידינע, וואס האט ביז פופציג יאהר עקספעדירט דריי געזונדע מאנען אויף יענער וועלט און איז געבליבען א „קטלנית". ווי עס ווערד ביי אונז אנגערופען, און קיין קינדער האט זי ניט געהאט.

די מוהמע דאבריש האט, ווי עס ווייזט אויס, געוואוסט, אז אויף דער עלטער וועט זי בלייבען עלענד, ווי א שטיין, האט זי פון פריהער צוגעגרייט א שטיקעל פערמעגען, עטליכע הונדערט רובעל מיט א קליין שטיבעלע און מיט איין אייג קלייטעל פון „באקא־ליע", פון וואנען זי ציהט זיך איהר בערערפעניש. אין שטאדט הייסט זי ביי איטליכען „די מוהמע דאבריש". און כריסטען רופען זי „דאברוכא". א חוץ וואס זי האט א קלייטעל, איז די מוהמע דאבריש א שטיקעל רופא'טע אויך; ביי איהר קריגט מען אלערליי רפואות, פערשיעדענע גראזען, סם, מישיאק, ראזמארין, שאלווי, ראמאשקעס, און זי איז א ווילדע מומחה'טע אויף אפשפרעכען איין עין־הרע, צייהנווערטיג, א „בעשיכע", אפקוועטשען „זובישטשעס", אויסגיסען אויף וואכס, ווארפען אויף קארטען, ברענגען איין אנט־לאפענעם מאן אויף א קאמשערע, פערטרייבען מכשפות, שדים, לצים, „דאמאוויקעס" און א סך אנדערע תחבולות און סגולות. פאר דער מוהמע דאבריש האט יעדערער אפשיי, און די ריסטען גע־בען איהר אפ גרויס כבוד, נאך איהר ווערטה נאך. זומער קאן מען זי אפט בעגעגענען גאנץ פריה, איידער די זון געהט אויף, אין פעלד, קלויבען איהרע גראזען, און ווינטער, שפעט אין דער נאכט,

אַקעגען דער לבנה, מאַכען מיט די הענר און שעפּטשען מיט די ליפּען. אין דער שטאָדט, וואו די מוהמע דאָבריש וואָהנט, דערצעהלט מען וועגען איהר עטליכע זעהר ניט קיין שענע מעשיות, און „נאַטשאַלסטווע" האָט אויף איהר שוין לאַנג איין אויג, נאָר אין די קליינע שטעדטלעך ווערד אַלץ אָפּגעטהאָן פערנייהט און פּערדעקט.

— איהר זענט דאָך עפּיס יאָ אַ מומחה'טע, — האָט זיך צו איהר אָסיפּ ניט אויפגעהערט צו טשעפּען, — ווי זשע קומט דאָס, אַז איהר זאָלט ניט געבען קיין רעכטע רפואה דעם שוועהר?

— גאָט, גאָט וועט איהם צושיקען אַ רפואה שלמה, מיין קינד! ער איז אַ רופא כל בשר, מיין קינד! ער איז אַ מפליא לאיינסעס (לעשות), מיין קינד!...

די מוהמע דאָבריש קאָן אַ גוזמא לשון־קודש־ווערטער, און דערפאַר גילט זי פאַר אַ למדנ'טע, אַ וואָהלקענענדיגע, אַ מאַנסבילשער קאָפּ.

— נו, און אָפּשפּרעכען העלפט רען ניט? — האָט איהר אָסיפּ ווייטער דעקומשעט מיט זיין סאַטירע.

— ניין, מיין קינד! אין אַ פרעמדער שטאָדט קאָן מיין שפּרעכען ניט עולה יפה זיין, מיין קינד.

אונזער העלד אָסיפּ האָט לאַנג געטריבען קאַטאָוועס מיט דער מוהמע דאָבריש, וואָס האָט איהם גערופען „מיין קינד" און איז ניט ברוגז געווען, וואָס מע שפּעט איבער איהר אַזוי אָפּענטליך; נאָר אָסיפּ'ס סאַטירע האָט זיך סוף־כל־סוף צוגענעסען איטליכען, האָט איהם רעוועקאַ געזאָגט:

— גענוג שוין, אָסיפּ! — און האָט אויף איהם אַזאַ קוק געטהאָן, אַז אָסיפּ איז אַנשטומט געוואָרען אויף אַ היבשער ווייל'ע, ביז דער דאָקטאָר קלוגער איז געקומען בעזוכען דעם חולה, און ביי'ם געזעגענען זיך האָט זיך מיט איהם אָסיפּ צערעדט מכח זיינע געשעפטען. ער האָט איהם דערצעהלט וועגען דעם גרויסען פּראָצעס, וואָס ער פיהרט מיט זיין געוועזענעם שותף פּייפערמאַן, וואָס

האָט איהם בעראַבעוועט אויף אַנדערהאַלבען מיליאָן, און וועגען דער אַמעריקאַנישער וועש־פאַבריק, וואָס געהט ביי איהם זעהר גוט — טשעסטנאַיע סלאָווא!

דער דאָקטאָר קלוגער האָט זיך תחילת שטאַרק פעראינטערע־סירט מיט אָסיפּ׳ס מעשיות און איז זעהר נייגיעריג געווען צו בעקו־מען אַ בעגריף וועגען דעם אינטערעסאַנטען פּראָצעס אויף אַנדער־האַלבען מיליאָן און וועגען דער אַמעריקאַנישער וועש־פאַבריק. און־זער העלד האָט זיך פּשוט מחיה געווען, וואָס גאָט האָט איהם צו־געשיקט אַזאַ מענשען, וואָס אינטערעסירט זיך מיט איהם, האָט ער ארויסגענומען אַ גאַנצען פּאַק פּאַפּיערען: פּראָשעניעס, קאָפּיעס, חשבונות, פּלאַנען, וועכסלען, קוויטלעך און גלאַט אַזוי פּאַפּיערען. דער דאָקטאָר קלוגער האָט נעבאַך געמוזט איבערקוקען דעם גאַנצען פּאַק מיט פּאַפּיערען, און אַ קאַלטער שווייס האָט איהם בעשלאָ־גען. וואָס האָט ער געקאָנט טהון, אז ער האָט זיך אַליין אָנגע־פרעגט איין אומגליק? עטליכע מאָל האָט ער זיך געריסען פון זיי־נע הענד, געקוקט אויפ׳ן זייגער, נאָר אומזיסט: אָסיפּ איז איהם אריינגעפאָהרען מיט זיינע געשעפטען גלייך אין הארצען אריין און האָט איהם אָפּגעמוטשעט אַ גוטע שעה צייט, ביז רעוועקאַ האָט איהם מיט איהר אריינקומען איבערגעשלאָגען (פאַר איהר האָט אונזער העלד געהאַט דרך־ארץ).

אז דער דאָקטאָר קלוגער איז ארויסגעפאָהרען פון סענדער׳ס הויף, האָט ער ארויסגעלאָזט אַ פרייען זיפץ פונ׳ם הארצען, ארומ־געקוקט זיך, צי עס לויפט איהם ניט נאָך דער הערר זעמעל מיט זיינע דאָקומענטען.

— אַ זעלטענער קאָפּ! — האָט דער דאָקטאָר קלוגער דער־צעהלט ביי זיינע אנדערע פּאַציענטען. — אַנדערהאַלבען מיליאָן! איך בין געווען ביי אַ פּאַציענט, ביי דעם הערר בלאַנק; איהר קענט דאָך דעם הערר בלאַנק? האָט ער איין איידעם, אַ זעלטענער קאָפּ. שטעלט אייך פאָר, ער פיהרט אַ פּראָצעס אויף אַנדערהאַלבען מי־ליאָן!

— אזוי? וואָס זשע מאכט עפּיס אייער חולה? ווי נעהט עס דעם הערר בלאַנק׳ען אין געזונט?

— עט! דערווייל אָהן אַ שום פאַרענדערונג, סטאַטוס נער־וואָזוס... איך רעכען, אז מאָרגען אָדער איבערמאָרגען — נים שפּע־טער — דאַרף זיין דער קריזיס, אָדער אהער, אָדער אהין... — און דער דאָקטאָר קלוגער האָט בעוויזען מיט׳ן גאַנצען גוף אהער און אהין.

— אוי־וואַ! איין עבירה אזאַ מענטש, ווי רב סענדער, כלעבען. ווי זאָגט איהר, הערר דאָקטאָר?

— אָ, אָהן אַ שום ספק! אַ פיינער מענטש, אַ לייטישער מענטש, אַ פּאָטשטיענע מענטש, אַ זעלטענער מענטש!

— נו, און דאָס ווייב מיט די קינדער, הערר דאָקטאָר?

— אָ, פרעגט נאָר נישט! אודאי, אַ גרויסער בראָך, אַ גרוי־סער בראָך, אַ גרויסער אומגליק פאַר׳ן ווייב מיט די קינדער נע־באָך. גוטע מענטשען, עהרליכע לייט, אַלע, די גאַנצע פאַמיליע! וואָסער אַ פּאַסטוך, אזעלכע שאָף. דאָס עפּעלע פאַלט נישט ווייט פונ׳ם בוימעלע... לייטישע מענטשען! נאָר וואָס זאָל מען טהון?

— אַ דימענטענער מענטש, אַ גילדענער מענטש, אָט דער דאָק־טאָר קלוגער!

אזוי זאָגען איהם נאָך זיינע פּאַציענטען, און אזוי זאָגען מיר איהם אויך נאָך דעם זעלבען שבח: אַ דימענטענער, אַ גילדענער מענש! אַלע קענען איהם. אומעטום איז ער דאָ. וואוהין מע זאָל איהם נישט רופען, פאָהרט ער; וועקט איהם אויף אין האַלבע נאכט, וועט ער מיט אייך פאָהרען אין עק וועלט אריין, אבי דאָס האַלבע קערבעל... אוי, האָט ער ליעב דאָס האַלבע קערבעל!

זייט זשע מוחל, וואָס האָט איהר געוואָלט: אומזיסט זאָל ער צו אייך פאָהרען? פון די דאָזיגע אידעאַליסטען איז נים אויסצו־שטעהן!

דער דאָקטאָר קלוגער האָט ליעב דאָס האַלבע קערבעל; ער האָט דאָס אזוי שטאַרק ליעב, אז ער לויפט נאָך דעם גאָך, און

דינגט זיך מיט׳ן אָרעמאַן, וואָס קאָן עס איהם נישט געבען, אַזוי לאַנג, ביז ער מוז עס איהם געבען. און איך זעה דאָ בפירוש נים אַרוים קיין שום עולה פון זיין זייט, ובפרט, אז מע טרייבט איהם:

— געה, נשמה מיינע, איך האָב געהערט אין מאַרק, אַז ער ליגט אויף אַ טיפוס, און ביי דעם מאָזועלט אַ קינד! געה, מיין לע־בען, גיכער. דאַרט קאָנסט דו נעמען אַ קערבעל, און אפשר טאַקי צוויי, מחמת איך ווייס, וויפיעל פלייש מע נעמט אהין יערען טאָג. און דו זאָלסט זעהן, וואָסער אַ טאַליעט זיין ווייב מיט זיינע טעכ־טער טראָגען, וואָלסט דו אַליין געזאָגט, הארץ מיינס, אַז דער רוח וועט זיי נים נעמען! נישקשה, מאַמע מיינע, האָסט געגוג געהאָ־רעוועט, ביז דו האָסט בעקומען דעם דיפּלאָם צו מזל! שעם זיך נים, מיין קרוין, דאָס איז דיין פרנסה; דאָס איז מיין קלייט, מיין קראָם, און דאָקטוירים איז היינט דאָ געמוג...

איך רעכען, אַז מיין לעזער שטויסט זיך שוין אָן, אַז אַזעלכע זיסען רעד קאָן נאָר זאָגען אַ ווייב — אַ ווייב, וואָס איז איבערגע־געבען צום מאַן מיט׳ן גאַנצען לעבען. אַז וואָהל איז דיר, הערר דאָק־טאָר, אויף דער וועלט, און אַז וואָהל איז דיין ליעבען נאָמען, גע־בענשטער, דער גליקליכסטער פון אַלע, פון אַלע מאַנען! מיר פער־גינען דיר מיט׳ן גאַנצען, גאַנצען האַרצען!...

איך מוז ווידער אַ מאָל בעטען מחילה פון מיינע לעזער און לעזערין, וואָס איך האָב אַוועקגעוואָרפען אונזער ליעבסטע פאַמי־ליע בלאַנק און האָב זיך אַביסעל פערנומען מיט זייטיגע פּאַרשוי־נען: ערשטענס, איז די גוטע מוהמע דאָבריש אונזער סענדער׳ס איין איינענע שוועסטער, בלוט און פלייש; און אַזוי ווי די דאָ־ויגע באַרמהערציגע שוועסטער האָט געקאָנט קומען מבקר חולה זיין דעם ברודער, האָט זי געווים פערדיענט אַ שטיקעל אָרט אין אונזער כראָניקע; און צווייטענס, דעם דאָקטאָר קלוגער האָבען מיר אהער נים געבראַכט; איהם האָט געבראַכט צו פיהרען פרוי־סע דער משרת.

ווי באַלד דער דאָזיגער גוטער דאָקטאָר איז געקומען צו פאָה־רען דאָס ערשטע מאָל, האָט ער אָנגעהויבען צו פאָהרען אהער פינף מאָל אין טאָג און האָט געמאַכט פון סענדער'ס בויכוועהטיג א גאַנ־צען יריד, און זיין געטרייע פרוי, די דאָקטאָרשע, האָט צעקלונגען איבער דער גאַנצער שטאָדט, אז דער אַלטער בלאַנק איז פערביי, איין אומגליק, א מין חלירע! סע געהט ארום א חלירע אין שטאָדט! מע דארף זיין נעהיט זעהר, זעהר! מע דארף זיך זעהן בעצייטענס מיט'ן דאָקטאָר, נישט אָפּלעגען אין דער לאַנגער באַנק אריין!...

דאָס אכטע קאַפּיטעל.

דער זאַטער גלויבט ניט דעם הונגעריגען, די געזונדע פערגעסען אינ'ם חולה, און עפּיס נאָך.

דער זייגער האָט געקלונגען צעהן, אז סענדער בלאַנק'ס משפּחה האָט זיך געזעצט עסען וועטשערע.

אויבען־אָן, אויף מרים־חיה'ס אָרט (מרים־חיה איז געזעסען אין קאַבינעט נעבען איהר מאַן דעם חולה), איז געזעסען רעוועקא; נעבען איהר, פון דער רעכטער האַנד — סאָני, ביי דער לינקער האַנד — חיים; נעבען חיימ'ען איז געזעסען אָסיפּ, נעבען סאָני'ן איז געזעסען מארקוס, נעבען אָסיפּ'ען — די אַלטע מוהמע דאָבריש. דער מאָהלצייט איז צוגעגאַנגען גאַנץ געוועהנליך; אַלע זענען גע־זעסען סטאַטעטשנע, ווייל סענדער'ס שטוהל איז געשטאַנען לעדיג, און עס איז עפּיס געוועזען ניט פריילִיך. אונזער ניטפערלאָרענער העלד אָסיפּ האָט יאָ א פּאָר מאָל א לאַך געטהאָן איבער דער מוהמע דאָבריש, נאָר זיין סאַטירע האָט אָבער דאָ ניט געווירקט. די מוהמע דאָבריש האָט געגעסען מיט גרויס דרך־ארץ, דהיינו: זי האָט נאָך יעדען זופּ אוועקגעלעגט דעם לעפעל און אָפּגעווישט די ליפּען, און אזוי ווייטער. פּרויקע האָט דערלאַנגט צום טיש מיט גרויס קוראַזש: ער האָט זיך געוואָלט אויספּיינען פאַר די געסט, און פאַר גרויס איספּעט האָט ער אויסגעגאָסען אויף דעם הערד זעמעל א טעלער

יויך; אתזער פראַנט האָט זיך אויפגעחאַפּט פון׳ם אָרט און האָט אָפּגעשטעקט דעם געטרייען משרת עטליכע פייערדיגע פּעטש און האָט מיט טרערען אויף די אויגען זיך גענומען ווישען, בערשטלען, רייניגען און שעלטען פרויקע׳ן מיט טוידטע קללות, און פון יענעם אָבענד אָן איז צווישען אונזער אריסטאָקראַט זעמעל מיט פרויקע דעם משרת געוואָרען א ברענענדיגע שנאה אויף טוידט.

נאָך דער וועטשערע זענען אַלע געגאַנגען זאָגען דעם קראַנקען פאָטער „א גוטע נאַכט“. מרים־חיה איז געבליבען ביי סענדער׳ען אין קאַבינעט. די מוהמע דאָבריש האָט זיך געלעגט שלאָפען ער־גיץ אין א ווינקעלע מיט גרויס הכנעה און עניוות. די קליינע קינ־דער זענען שוין לאַנג געשלאָפען מיט׳ן זיסען, טייערען שלאָף, און חיים, מאַרקוס, רעוועקאַ, אָסיפּ און סאָני האָבען זיך אַלע בעזעצט אין דער שענער, גרויסאַרטיגער זאַל — און איך וויים עד היום נים, ווי אַרום, פון וואָס און פון וואַנען זענען אַלע פּלוצים מוסכם גע־וואָרען צו שפּיעלען אין קאָרטען? — נאָך איידער מע האָט זיך אַרומגעקוקט וואו מען איז אין דער וועלט, האָט שוין אָסיפּ געהאַל־טען א פּעשעל קאָרטען אין די הענד און דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט פאַר שמחה. נאָר אָסיפּ׳ען איז היינטיגען אָבענד נים בעשערט געוועזען צו טיילען קאָרטען, ווייל רעוועקאַ האָט זיך נים געשעמט און אויסגעשריען אויף א קול צו איהר געליעבטען מאַן:

— זייט זשע מוחל, אָסיפּ מאָיסעיעוויטש, גיט אַהער די קאָר־טען, מחמת איהר זענט צו א גרויסער מזיק אויף פינף טייז...

דער עולם האָט זיך צעלאַכט, און אָסיפּ האָט זיך נעבאָך גע־ביסען די נעגעל פאַר דאָסאַדע; ער האָט אויסגעלאָזט זיין ביטער הארץ צום אומגליקליכען פרויקע׳ן, וואָס האָט אין דער מינוט אריינ־געטראָגען ליכט מיט א שטיקעל קרייד. פרויקע האָט דערלעבט א נקמה אין זיין שונא און האָט שוין כמעט פערגעסען, אז פון אָסיפּ׳ס פּעטש איז איהם אויפגעלאָפען א באַק.

רעוועקאַ האָט געטיילט קאָרטען, און דער גאַנצער עולם האָט כלומרשט געשפּיעלט אָהן חשק, אָהן ווערטער; נאָר ביסלעכווייז,

וואָס ווייטער, איז מען געוואָרען אלץ מונטערער, לעבעדיגער; יע־
דער האָט גערעדט, געקוקט, גערעכענט, געצעהלט און געשטעלט
געלד, געחאַפּט אַ קוק צו יענעם אין די קאָרטען אריין, געווּאונקען,
געשמייכעלט, חוץ איין חיים, וואָס איז געזעסען, ווי אַ פרעמדער,
און האָט כסדר צעביטען איין קערבעל נאָך דעם אַנדערען. מעהר
פון אלע האָט געלעבט דער הערר אָסיפּ זעמעל: זיינע האָר זענען
געווען צעקאָשמעט, דאָס פּנים פערפלאַמט, דער שטערן פערשוויצט.
און אליין איז ער אלע מאָל אונטערגעשפּרונגען:

— וואַליאַי!... איך קויף!... שנייד!... געב איהם אהער, דעם
חברה־מאַן!... איך בראָק ווייטער!... דער מלכה אַ קניפּ אין בעקעל,
און דעם מלך אַ פייג אונטער דער נאָז!... צוויי טייז, ווי די מייז!...
אַ פליאַסק אין פּיסק!... אהאַ, רעוועקאַ!... געב נאָר, געב!... גוט־
גוט!... נאָך! נאָך! נאָך!... אָט אַזוי לערענט מען ביי אונז!...
האַק אַ צדיק!... דו פייפסט, ברודער?... קריך, קריך, חיים־סערצע!...
סאָפּיאַ אַבראַמאָוונאַ! לעגט זיך שלאָפען!... אָט־אָט־אָט־אָט־אָט־
אָט!... האַק! טפּרררררו! לויף ניט!... מאַרקוס, שטעל געלט!...
זוך, זוך, חיים!... רעוועקאַ, מאַלאַדיעץ!...

אונזער געעהרטער אָסיפּ האָט אַזוי לאַנג געסמאַליעט אַ וועלט,
ביז ער האָט זיך אויסגעבייטעלט ביז גאָר, איז ער אויפגעשטאַנען
און האָט עפּיס איינגערוימט רעוועקאַ׳ן אַ סוד אויפ׳ן אויהער.

— איך וויל ניט, איך וויל ניט! — האָט איהם זיין ליעבסטע
פרוי געענטפערט אויף אַ קול. — בעסער הער־אויף צו שפּיעלען, אַז
דו האָסט קיין געלט ניט!

אָסיפּ איז געווען אויסער זיך פאַר כעס; פון דעסטוועגען האָט
ער זיך איינגעהאַלטען און האָט געזאָגט הויך אויף אַ קול:

— דו מיינסט, אַז איך האָב קיין געלט ניט? איך האָב,
טשעסטנאָיע סלאָווא! אָט וועל איך באַלד ווייזען.

און אונזער העלד איז אוועקגעלאָפען גלייך צו פּרויקע׳ן אונ־
טען, ביי די טרעפּ, און ביי איהם געבעטען אַ הלואה ביז מאָרגען
זייגער אַכט אין דער פריה, טשעסטנאָיע סלאָווא!... פּרויקע האָט

איהם דערמאַנט די פּייערדינע פּעטש און האָט לאַנג ניט געוואָלט געבען; נאָר ער האָט אויף איהם רחמנות געהאַט (פּרויקע האָט זעהר אַ גוט הארץ!) און האָט איהם געליהען צעהן רובעל, בתנאי, אַז ניט שפּעטער ווי מאָרגען זייגער אַכט זאָל ער איהם דערפאַר געבען פופצעהן רובעל.

אָסיפ איז אַריין מיט גרוים קוראַזש אין זאַל אַריין:

— אַ פיינע שטאָדט! זייגער צוועלף ביינאַכט קאָן מען שוין ניט צעביימען קיין הונדערטער, טשעסטנאָיע סלאָוואָ!

עס איז איבערגעגאַנגען נאָך אַ האַלבע שעה, און ביי אָסיפ׳ען האָבען די צעהן רובעל געטאָגט, און חברה וואָלט זיך אפשר צע־גאַנגען פון די קאָרטען בשלום יעדער אין זיין רוה אריין, ווען דער צעהיצטער הערר זעמעל וואָלט פּלוצים זיך ניט אויפגעחאַפּט פונ׳ם אָרט, ווי איין אָפּגעבריהטער, מיט אַ גוואַלד:

— סאָפּיא אבראַמאָוונאַ! איהר דאַרפט געדענקען, אַז איהר שפּיעלט ניט מיט קיין זשוליקעס! איך האָב פיינט אַזעלכע אָפּע־רעס! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!

סאָני איז געוואָרען אַלערליי פאַרבען, און דער עולם איז אָנ־געפאַלען אויף אָסיפ׳ען:

— האַ? וואָס איז דאָרטען? וואָס? ווי אַזוי? וואו? ווען?

— סטייטש! — האָט אָסיפ געשריגען ניט מיט זיין קול. — ווי אַזוי דערלאָזט איהר גאָר אַזעלכעס? מיר זענען ניט קיין קאַר־מאַנשטשיקעס! דאָ שפּיעלען אָרענטליכע מענטשען, ניט קיין קאַר־טיאָזשניקעס! סאָפּיאַ אבראַמאָוונאַ! איך פּראָטעסטיר פאַר אַלע־מען, אַז איהר האָט געשטעלט אַ גילדען און האָט אַרויסגענומען אַ פערציגער אויסגאָב! זיים זיך מודה! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!

— אָך, איהר קאַרטיאָזשניק! — איז אויף איהם סאָפּיאַ אבראַ־מאָוונאַ אָנגעפאַלען. — איהר זענט אַליין דער גרעסטער אָפּעריסט! איהר מיינט, אַז איך זעה ניט, ווי איהר טרעט־אָן רעוועקאַ׳ן אַלע מאָל אויף די פיס אונטער׳ן טיש?

— אַ, דו מערזאַווקע איינע! — איז רעוועקאַ אויף איהר אָנ־געפאַלען. — דו האָסט שוין אָנגעהויבען דיינע אַלטע שטיק?... — און רעוועקאַ האָט איהר אַ וואָרף געטהאָן די קאָרטען אין פּנים אַריין און איז אַרויס פון'ם טיש.

— דו ביזט אַליין אַ מערזאַווקע! — האָט איהר סאָני געענט־פערט מיט כעס. — און דיין פּראַנט האָט פאַרשאַרלאַטאַנעוועט אינ־גאַנצען זיין ירושה אין פּעטערבורג אויף גוטע זאַכען...

— האַ?! וואָס??! איך????!! איך????!!! איך?????!! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!!!!

— לאָז זיין שטיל!

— וואָס זאָגסט דו אויף דער קאַטאַסטראָפע, אויף אַזאַ טראַ־געדיע? — האָט מאַרקוס געזאָגט צו זיך אַליין.

— ששששששאַ! דער בעל־הבית האָט באַפוילען, עס זאָל זיין שוין שטיל! — האָט פּרויקע געזאָגט, אריינגעלאָפען אַ דערשראָ־קענער.

ווי דער כח פון עלעקטרי, האָבען דאָ פּרויקע'ס ווערטער גע־ווירקט, און חברה האָט זיך ערשט דערמאַנט, אַז ניט איצט איז די צייט אין קאָרטען שפּיעלען — און יעדער איז זיך צעגאַנגען אָנגע־בלאָזען, מיט איין אַראָפּגעלאָזטער נאָז, צו זיך אין זיין רוה אַריין, אָהן ווערטער, אפילו אָהן אַ „גוטע נאַכט", שטיל, אויף די שפּיץ פינגער...

* * *

ליגענדיג אין בעט, האָט חיים אַ פרעג געטהאָן זיין סאָני'ן: „וואָס הייסט דאָס?" — און סאָני האָט זיך געשוואָרען ביי איהרע קינדער, אַז זי ווייסט ניט „פון קיין פּותר און פון קיין חלום". און זי וועט געהן שווערען ביי אַ ספר־תורה, אַז זי האָט אַליין געזעהען, ווי אָסיפּ האָט אונטערגערוקט עטליכע מאָל זיינע קאָרטען רעוועּ־קאַ'ן, און ווי רעוועקאַ האָט געוואונקען אויף מאַרקוס'ען...

— מענסט זיך טאַקי איבערנעמען, חיים, מיט דיין משפחה! ביי מיין טאַטען וואָלט אויך אַזוי געוועז, איאַ, חיים? האַטש דיין

שוועסטער איז א טאָכטער, ניט קיין זוהן, וועט זי נעמען מעהר ווי דו! איך האָב פארשפיעלט צוויי און צוואנציג קערבלעך, און רע־וועקא האָט זיי אָפּגעוואונען, און ירושה וועט זי אויך נעמען מעהר פון אונז, חאָטש זי איז א טאָכטער און דו ביזט א זוהן!... רעוועקא האָט תמיד געקאָנט מאכען דעם שוועהר חניפה׳לעך מיט חנ׳דלעך, דערפאר וועט זי זיין א גרעסערע יורש׳טע פון דיר, דאָס זאָג איך דיר פריהער, חיים! דו מעגסט זיין אויף מיר ברוגז וויפיעל דו ווילסט!...

* * *

— וויפיעל האָסט דו געוואונען, רעוועקא? — האָט אָסיפּ א פרעג געטהאָן, ארומגעהענדיג איבער׳ן צימער האלב אויסגעטהאָן און נאָך אלץ שטארק פערפלאָמט.

— דו דארפסט דאָס טאקי נויטיג וויסען, אָסיפּ? — האָט איהם רעוועקא געענטפערט און האָט זיך גענומען איבערצעהלען איהר קאפּיטאל: — פערציג, פופציג, זעכציג, פינף און זיעבעציג, אכציג, דריי און אכציג, זעכס און אכציג, זיעבען און אכציג, נייען־ציג, צוויי און נייענציג מיט פערציג קאָפּיקעס... צוויי און נייענ־ציג רובעל מיט פערציג קאָפּיקעס... אָסיפּ! געב נאָר אהער מיין שקאטולקע! — אָסיפּ האָט איהר צוגעטראָגען די שקאטולקע, און רעוועקא האָט אהין אריינגעלעגט איהר ביסעל אָרעמקייט, האָט פערשלאָסען און געגעבען אָסיפּ׳ען צוריק דאָס קעסטעלע, ער זאָל דאָס אוועקשטעלען. מיט גרויס קנאה האָט נעבאך אָסיפּ געקוקט אויף רעוועקא׳ס קעסטעלע.

— עס וואָלט שוין, בלעבען, א יושר געווען, רעוועקא, אז דיין „אלטער" זאָל...

— וואָס מאכט ער דיר קאלי, אז ער לעבט, אָסיפּ?

— איך מיין פון דיין טובה וועגען, רעוועקא! טשעסטנאָיע סלאָווא...

— איך בעט דיך, זאָלסט ניט זאָרגען פאר מיר, אָסיפּ!

— המ...

— ווי אזוי ווייזט „ער“ דיר אויס, אַסיפּ?

— שלעכט, זעהר שלעכט, רעוועקא. היינט, מאָרגען... טשעסט־נאָיע סלאָוואָ!

— נו, נו! ביים זיך אָפּ די צונג!

— המ...

— וואָס זאָגט דער דאָקטאָר, אַסיפּ?

— ער זאָגט, אז „ער“ דאַרף שרייבען א צוואה, מחמת...

— דער דאָקטאָר איז אזא שוטה, ווי דו!

— המ...

— איך מיין, אז ביי איהם ליגט ערגיץ א גרייטע צוואה! ווי מיינסט דו, אַסיפּ?

— לאָם איך דיר דערצעהלען, רעוועקא, נאָר דו וועסט דאָך מיר אויף קיין שבועה נים גלויבען, — שווער איך דיר, אז ווען נים, זאָל איך א מיתה משונה איינגעמען דאָ אויפ׳ן אָרט, איך זאָל נים דערלעבען אויפשטעהן, טשעסטנאָיע סלאָוואָ!...

— א? דו שווערסט זיך שוין? איז דאָס געווים א ליגע! נענוג, גענוג, אַסיפּ!

. . . .

א גוטע נאַכט! מיר האָבען בעלעגט אַלע אונזערע העלדען, וואָס דאַרפען אצינד רוהען און געניסען דעם זיסען שלאָף נאָך אַלע נאַרישקייטען מיט די שטות׳עריי׳ען פונ׳ם גאַנצען טאָג. איך מיין, אז עס דאַרף זיין א גרעניץ פאַר דעם ראָמאַניסט אויך, ביז וואַנען איהם איז ערלויבט נאָכצוגעהן מיט׳ן לעזער פּיס־טריט נאָך זיינע העלדען. פון אונזער זייט איז דאָס אַליין שוין אויך נים אזוי שען און איידעל, וואָס מיר האָבען זיך ערלויבט אונטערהערען, וואָס אונזערע פיינע העלדען שמועסען צווישען זיך פאַר׳ן שלאָף. ארויס־געהענדיג פון סענדער׳ס הויז, האָבען מיר דאָס רעכט ביי זיך און צווישען זיך רעדען, שמועסען, בעדויערען און חוזק מאַכען פון אַלע.

מיט וועלכע מיר האָבען זיך דאָ בעקענט — קיינער קאָן אונז נישט שטעהרען; דערויף בין איך אַ שרייבער, און איהר, מיין ליעבער פריינד, אַ לעזער, אַז מיר זאָלען רעדען פון „יענעם“ — און „יענער“ לאָז רעדען פון אונז. וואָס ער וויל און וויפיעל ער וויל... אַ נוטע נאַכט!

דאָס נייענטע קאַפּיטעל.

אַט דאָ הויבט זיך אָן דאָס רעכטע שפּיעל, וואו די אַקטיאָרען קאָנען בעווייזען איינגאַנצען זייער קונסט.

עס מאַכט מיר פערגעניגען, וואָס איך האָב די געלעגענהייט אָנצוהויבען דאָס דאָזיגע קאַפּיטעל, ווי איין עכטער ראָמאַניסט, און פאָרשטעלען מיין ליעבען לעזער אויך הארצרייסענדיגע סצענעס מיט ריהרענדיגע בילדער, גלייך מיט אַלע מיינע חברים די ראָמאַניסטען, וואָס האָבען שוין לאַנג קונה־שם געווען און וואָס איך קאָן זיך צו זיי בשום אופן נישט גלייכען, דען זייער קליין פינגערעל איז גרעבער פון מיינע לענדען, און אַז איך זאָל אפילו לעבען נאָך הונדערט יאָהר, וואָלט איך אויך נישט געקאָנט אָנשרייבען אַזוי פיעל שענע ראָמאַנען, מיט וועלכע אונזער ניי־זשאַרגאָנישע ליטעראַטור האָט זיך נישט וואָס צו שעהמען אַקעגען אַנדערע ליטעראַטורען, און איך פערהאָף אויף דעם וואָס לעבט אייביג, אַז עס וועט, אם ירצה השם, קומען אַ צייט, וואָס מע וועט די דאָזיגע שענע זשאַרגאָנישע ראָמאַנען אַנגרוזען גאַנצע וואַגאָנעס און מע וועט זיי עקספּעדירען ווייט־ווייט, און איך האָב מורא, אַז דער, וואָס וועט זיי אוועקהאַנדלען, וועט געוויס פערדיענען אַ גוזמא געלד אינ׳ם דאָזיגען „פּאַפּיער־מסחר“... איך שטעל מיר פאָר די טרויעריגע לאַגע פון די דאָזיגע ראָמאַניסטען (אויב זיי וועלען דאָס דערלעבען) מיט זייערע אויסגעצויגענע פנים׳ער, אַז זיי וועלען דערזעהען, ווי אַזוי זייערע אינטערעסאַנטע ווערק ווערען געפּאַקעוועט אין זעק און אין טיוקעס, ווי אַזוי אַ באָסיאַק חאַפּט אַ גאַנצען טיוק מיט

„העכסט־אינטערעסאַנטע“ ראָמאַנען פון פיער טהייל מיט איין עפּי־לאָג און מיט א „שיר“ און טהוט איהם א שליידער אין וואַגאָן אריין! אוועק־אוועק אָט די אלע בלאָנדע העלדען, די שרעקליכע מערדערס, די אידישע גראַפען מיט די באַראָנען, די ווילדע מיליאָ־נערען, די אומגעלומפּערטע אידישע פּראַצענטניקעס, וואָס זענען ניט געשטוינען און ניט געפלויגען, אָנגעצויגען אויף הויכע דרוקעם אין דער ווילדער פאַנטאַזיע פון די דאָזיגע בעהעלפער, וואָס האָבען זיך א נאָמען געגעבען שרייבערס, פּערפאַסערס, ראָמאַניסטען!...

נאָר אזוי ווי ביז דעמאָלט דאַרף נאָך אוועקגעהן א היבשע צייט, ביז וואַנען דאָס אידישע פּובליקום וועט זיך אַרומקוקען, אז מע האָט זיי געהאָרעוועט א לאַנגע צייט מיט שמאַטעס, געגעבען קייען שטרוי, פּשוט ווי בהמות, און די בעהעלפערס וועלען זיך נעמען צו זייער אַלטער מלאכה און וועלען אויפהערען צו פּאַטשקען ריין פּאַפּיער, — ביז אָט די דאָזיגע גליקליכע צייט וועט קומען, וועלען מיר זיך אויך פּרובען חאָטש אויף א מינוט נעמען זיך אויף דעם דאָזיגען שניט און געבען די לעזער א ראָמאַנטישע סצענע, ווי א סורפּריז, ווי א פּרעמיע צו דעם דאָזיגען ווערק.

בכן, איז געווען איין אויסגעצייכענטע, א זעלטענע זומער־נאַכט: אויפ׳ן הימעל איז אַרומגעשוואומען די שענע לבנה (וואָס אלע פערליעבטע זענען זעהר געהרען), און האָט מיט איהר בלאַס געזיכט אַראָפּגעקוקט אויף דער ערד, צו זיין איין עדות אויף די אלע נידעריגקייטען, וואָס ווערען אָפּגעטהאָן צווישען די זינדיגע מענשען. די שטערען זענען געווען, ווי ברילִיאַנטען, אויסגעשאָטען אויף דעם ריינעם בלויען הימעל. און א שרעקליך שטילשווייגעניש האָט געטהאָן הערשען אויף דער ערד, גלייך ווי די גאַנצע נאַטור מיט אלע איהרע בעשעפענישען זענען אַנשלאָפען געוואָרען מיט א זיסען, א שרעקליכען שלאָף, גלייך ווי אלץ איז אויסגעשטאָרבען אויף דער ערד. מע האָט נישט געהערט קיין קול פון קיין מענשען, קיין געזאַנג פון קיין פויגעל, קיין בילען פון קיין הונד, קיין שאָראָך פון קיין גרעזעלע, קיין בעוועגונג פון קיין צווייגעלע. אלץ איז

געשלאָפֿען מיט'ן טייערען, מיט'ן זיסען שלאָף אין דער שענער שטאָדט .N, וואו עס קומט־פאַר אונזער פיינע געשיכטע.

און איך, דער פערפאַסער פון'ם דאָזיגען בוך, נאָר איך אליין בין געווען דער איינציגער מענש אין דער גאַנצער שטאָדט, וואָס האָט געוואַכט די דאָזיגע שענע זומער־נאַכט; איך האָב מיר גע־שפּאַציערט איינער אליין איבער אלע גאַסען, פערטיעפט אין גע־דאַנקען, און געזוכט מאַטעריאל צום שרייבען, און וויפיעל איך האָב ניט געטראַכט און געקלערט, האָב איך גאַרנישט געקאָנט אויסקלע־רען אזעלכעס, וואָס זאָל טויגען אין א ראָמאַן אריין, ביז גאָט האָט רחמנות געהאָט אויף א יונגען שרייבער, און מיינע אויגען האָבען דערזעהען עפּיס א רעדעל פון שווארצע פיגורען... די פיגורען זענען צוגעגאַנגען אלע מאָל נעהענטער צו מיר, און מיר האָט זיך אויס־געוויזען, אז איך זעה מתים, אנגעטהאָן אין שווארצע קליידער; די מתים האָבען עפּיס ווי געוועדט צווישען זיך, גע'טענה'ט און געקריגט זיך; זיי זענען געשטאַנען ארום א מיטה, און איך וואָלט געקאָנט שווערען, אז זיי האָבען געהאַלטען א מין זאַך, ווי א פלע־שעל, א בוטעלקע, וואָס יעדער בעזונדער האָט זי אָנגעבויגען צו זיך אין מויל אריין און איבערגעגעבען דעם צווייטען, דער צווייטער דעם דריטען, און אזוי ווייטער. א פראָסט איז איבערגעגאַנגען איבער מיין לייב, און די האָר האָבען מיר זיך געשטעלט קאַפּויר. איך האָב געוואָלט זיך לאָזען לויפען, האָבען מיך די פיס ניט גע־פאָלגט. עד היום הזה קאָן איך עס ניט פערשטעהן, ווי אזוי איך בין ניט געשטאָרבען פאַר שרעק, פאַר פחד! נאָר שטעלט אייך פאָר מיין איבערראַשונג, אז די דאָזיגע מתים מיט דער מיטה זענען צוגעגאַנגען נאָהענט צו מיר, און איך האָב זיי דערקענט!

— א גוטען אָבענד! דאָס זענט איהר, חברה שמשים? **חברה** מקברים?

— גוט יאָהר! יאָ, דאָס זענען מיר, מיר.

— פון וואַנען? וואוהין?

— פונ׳ם בית־הקברות צו רב סענדער דעם נגיד... זלמן! וואו זענען די כלים? ביי לוי־מרדכי׳ן? שטעלט אַנידער די מיטה און גיט אהער דאָס פלעשעל, וועלען מיר נעמען צו קאַפּעטשקעלעך.

— רב רפאל! וואָס רעדט איהר? רב סענדער איז געשטאָרבען?

— יאָ געשטאָרבען, ניט געשטאָרבען — ס׳איז נישט אונזער עסק: מע האָט געשיקט רופען, געהען מיר. מסתמא ניט פאַר וואוילטאָג, פארשטעהט זיך! ווען קומט מען אָן צו רפאל דעם אויבער־שמש? אז מע געהט אויף יענער וועלט.... מיכאל, האָסט, דאַכט זיך, אַ שמעק טאַבאַק?

— אַזוי? הייסט דאָס, איז רב סענדער אויך אָפּגעשטאָרבען, רב רפאל? איין עבירה, בלעבען.

— איין עבירה? וואָס איז? געהאַט אַ גראָבען בויך? לאָזען זיך די ווערעם פרייהען.. אויסבאַהאַלטען זיך פונ׳ם טוידט איז אַביסעל שווערליך, און אויפ׳ן בית־עולם איז דאָ אָרט גענוג, טאַטע מיינער!... חברה, נו? גענוג אייך שוין צו חלעפּטשען, לאָזט איין אָרט אויף שפּעטער. סענדעריכע איז אַ גאַנץ וואוילע אידינע, און איין עמער שפּירעט וועט מסתמא זיין, האַ? מיר זאָלען איהם חאָטש קאָנען ביז טאָג מאַכען זיין רעכט... ווי מיינט איהר, ס׳איז שוין שפּעט?

— זייגער צוועלף, רב רפאל.

— האַ? צוועלף? קינדער! קינדער! די נאַכט שטעהט ניט! היידא!

די פלוצימדיגע בשורה פון סענדער׳ס טוידט האָט אויף מיר אַזוי שטאַרק געווירקט, אז איך האָב זיך געלאָזט געהן מיט דער חברה שמשים, נישט געפרעגט זיך, וואוהין און צוליעב וואָס. אז סענדער האָט געלעבט, איז ער מיר ווענינ־וואָס אָפּגעגאַנגען, און אז איך האָב דערהערט, אז ער איז געשטאָרבען, האָט דאָס מיך עפּיס ווי אַ ציפּ געטהאָן, אַ ריס אין הארצען: וואָס פרעגט איהר? אַ מענש לעבט, עסט, געהט ארום, און פלוצים — נאַ דיר! ווי

אזוי זאָל דאָס נישט אָננעמען ביי׳ם הארצען? ובפרט נאָך אזא סענדער, וואָס... וואָס...

נאָר לאָמיר בעסער הערען, וואָס זאָגט די שטאָדט, וואָס רעדט דער עולם, אָט די אַלע רעדלעך, וואָס שטעהען דאָ ארום דעם הערר בלאַנק׳ס הויז, ביי דעם הערר בלאַנק אין הויף, ביי׳ם הערר בלאַנק אין שטוב?...

דער ערשטער אקט.

— וואָס פאר א גרויסער עולם, קיין עין־הרע ניט!

— ניט אומזיסט זענען מיר אידען, רחמנים בני רחמנים.

— וואָס זשע מיינט איהר? ער האָט אודאי פארדיענט, אז מע זאָל איהם אָנטהון א כבוד.

— וואָס איז דאָרט אזעלכעס? מיט וואָס?

— יאָ, די גרויסע טובות, וואָס די שטאָדט האָט פון איהם דאָ געהאַט? די גליקען?

— טובות ווילט איהר? וואָס פאר טובות?

— צי אפשר א בעל־צדקה א גרויסער?

— וואָס הייסט ביי אייך, רב מאיר, א בעל־צדקה?

— צי גלאַט אזוי א גרויסער נדבן?

— איך וויים ניט, וואָס איהר ווילט האָבען?

— און דערצו א גרויסער למדן מסתמא?

— יאָ, א גאון־עולם, חוץ זיין שאָדען...

— דערפאַר איז ער אָבער געווען א גרויסער ירא־שמים!

— יאָ, א גוואַלדאָוונע זאַך!

— א למד־ואו׳ניק, חא־חא־חא!

— איהר זענט אַלע זעהר פרום!

— פרום, זאָגט איהר? אונזערע קינדער געהען אויך אָהן היט־לען, ווי רב סענדער׳ס קינדער, הא? וואָס זאָגט איהר, רב חיים? מיין איידעם רויכערט אויך א פאַפּיראָס אים שבת, איאָ?

— און אונזערע טעכטער טראגען מסתמא אויך די אייגענע האר, הא?

— קומט אייך א דאנק!

— וואס טויגען אונז אט די אלע שטות'ערייען, איך בעט אייך? וואס זאגט עפּיס אונזער גבאי?

— אונזער גבאי פון חברה־קדישא?

— יא, יא, אונזער רב קלמן פלאקען?

— איך ווייס? איך מיש מיך שוין ניט אין קהל'שע זאכען... לאזען זיי זיך דארט שלאגען קאפּ אין וואנט!

— וואס זאגט איהר אויף איהם? ער מישט זיך שוין ניט אין קהל'שע זאכען!... גוטע יאהרען? הא?

— איך מיין, וואס טויג אונז אט די דאזיגע פּוסטע מחלוקת'ען? זאגט בעסער, מע וועט עפּיס געבען געלט?

— וואס הייסט געלט?

— וויפיעל געלט? געלט צו געלט איז ניט גלייך!

— איך מיין א צעהן זעקלעך...

— פאר וואס ניט קיין צוואנציג, איך בעט אייך?

— צוואנציג טויזענד קערבלעך? וועה איז מיר! וואס וועלען מיר טהון מיט אזא סומע געלט?

— טפו זאלכט דו ווערען, אז אך און וועה איז דיין שכל!... וואס זאגט איהר אויף אזא שאלה פון א תם?...

— איך זאג אייך דעם אמת, צוואנציג טויזענד קערבלעך איז גאר ניט אזא אי־אי־אי! וואס איז דארטען? וועט אנקומען ווינ־ציגער אביסעל די יורשים! א גרויסער אומגליק!...

— ער האט אנגעזאמעלט געגוג, נישקשה!...

— כשר געלט!

— מיט פרעמדע הענט!

— אידיש בלוט!

— שא!... וואס איז דארט אזא גוואלד?

— וואו? אין שטוב? מע קעהר איהם שוין „אויפהויבען“?
ניין! מיר דאכט, אז עס איז געצעל׳ס קול?

— וואסער געצעל׳ס?

— געצעל דעם שניידער׳ס!

— וואס וויל ער? דאס איז א שייגעץ! אומעטום מישט ער זיך אריין!

— א שניידערעל, א פאלגע! איהר ווייסט דען נים?

— אזוי טאקי? און איהר קאנט דאס נים סובל זיין? ווי באלד א נאשבראט זאגט א ווארט, אזוי חאפט אייך אוועק דער רוח!... אז געצעל איז א שניידער, איז אייך וואונד און וועה? איך בין אויך א שניידער און שעם מיך כלל נישט מיט מיין מלאכה! אבי נים קיין פוסטעפאסניק, קיין בלוטזויגער, קיין שבתי־צבי׳ניק! א רוח אין אייער טאטענ׳ס ביינער אריין, פאר וואס זאל מען טאקי דא נישט אפלעקען קיין ביינדעל?... איהר האט א סך אזעלכע רב סענדערס? פאר וואס זאל מען טאקי נישט נעמען אויפ׳ן שניידערשען שוהלכעל אויך א מטבע? פרעסערס! זויפערס! שקצים! הולטאיעס!...

— איהר האט זיך אפגעזוכט כבוד, וואס טויג מיר מעשיות...

— וואס שרייט מען דארט אזוי?

— דאס טענה׳ט א טרעגער; ער שרייט — דרייסיג טויזענד! דרייסיג טויזענד, און געננוג!

— דרייסיג! פערציג! דרייסיג!

— פערציג! פערציג!

— וואס פערציג?

— פערציג טויזענד קערבלעך!

— פערציג! פערציג! פערציג!...

— שרייט, קינדער, פערציג!

— פערציג! פערציג! פערציג!!!...

דער צווייטער אקט.

— איך פרעג אייך אַליין, רב קלמן, איהר זענט איין עהרליכער איד: ווי קומט דאָס, איהר זאָלט אַזעלכעס זאָגען?...

— וואָס זאָג איך, וואָס? איך זאָג דען חלילה עפּיס? וואָס זענט איהר מיך דאָ חושד, רב חיים? אייער פאָטער — לאָז איהם גאָט געבען יאָהרען, גאָט איז אַ גרויסער קינצלער — נאָר ווען חלילה וחס, די שעה זאָל ניט זיין, ער מאַכט־צו איין אויג, וועט מען אייך צעטראָגען די שטוב אויף שטיקלעך! איהר זעהט? טהוט אַ קוק, זייט מוחל, דורך דעם פענסטער, וואָס פאַר איין עולם עס קלויבט זיך!

— וואָס זשע ווילט איהר, רב קלמן?

— וואָס וויל איך? וואָס זאָל איך וועלען? איך וויל גאָר ניט! פּראָמענע — לאָז זיין ווי איהר ווילט! איך בין אייך, גלויבט מיר, דער בעסטער גוטער פריינד, און מיט אייער פאָטער — איז איך ווייס? מיט׳ן שענסטען אופן! מיט אַ הלואה, מיט אַ גמילות־חסד, מיט, מיט אַליז... איך מיין אייער טובה דאָ. איהר מוזט דאָ יוצא זיין. פאָרט, ווי זאָגט מען, אַ קאַפּיטאַל... דער ערשטער גביר אין שטאָדט... דער ראש וראשון!... און למאי זאָלען מיר זיך דאָ טאַקי נאַרען? אייער פאָטער איז אודאי געווען אַ פיינער מענטש, איין עהרליכער מענטש... אויב ער לעבט נאָך, לאָז איהם גאָט געבען יאָהרען... און אויב ניט, לאָז ער מיר מוחל זיין... ער האָט פאָרט נישט יוצא געווען פאַר דער שטאָדט!... איז אַ יושר, אַז איהר, אַ יורש, איין עלטערער זוהן... אַ... אַ... ווי זאָגט מען...

— וואָס האָט איהר צו אונז, רב קלמן, גאָט איז מיט אייך? דער טאַטע איז טאַקי פארביי... ער איז דאָך אָבער נישט געשטאָרבען — ער לעבט דאָך נאָך! עס איז דען נישט קיין שפיכות־דמים? איך פרעג אייך, רב קלמן? איהר האָט גאָר קיין מורא ניט פאַר גאָט?...

— ע, רב חיים, איהר שמועסט זיך מיט מיר אויס גאָר אויף איין אנדער אופן! ווער איז שולדיג? איהר זענט אליין שולדיג!... איהר האָט געמאַכט א גוואלד: „אידען, ראטעוועט!“ איז זיך דער עולם ביסלעכווייז צענויפגעלאָפען... מע הערט אזא געוויין!... מע זעהט אלע לויפען, אלע שרייען: „געשטאָרבען! געשטאָרבען!“... מע האָט געפרעגט דעם דאָקטאָר, זאָגט ער: „שלעכט! שלעכט!“... אייער משרת זאָגט: „איין עק! א סוף!“... און דאָ ווייגט מען, — נו, איז מען דאָך אידען, לויפט מען! אייער פאָטער איז דאָך פאָרט, ווי זאָגט מען... און פרובט זאָגט דעם עולם, אז ער איז נאָך ניט געשטאָרבען, וועט מען אייך דען גלויבען? שוין צו שפעט!... אָן געהען די חברה נושאי המיטה, — נו גער, טענה מיט זיי!... שקצים! ווער האָט געשיקט נאָך אייך?... שכורים, ארוים, אין אייער טאַטענ׳ס מאמע׳ס טאַטען אריין!...

דער דריטער אקט.

— אוי, א דונער האָט מיך דערשלאָגען! זעלדע, איהר הערט א געוויין? איהר הערט, ווי די בעל־הבית׳טע רעוועט?

— וויסט איז מיר! זלאטקע, אט דאָס איז ער אויסגעגאנגען, אפנים! וואונד איז מיר! ניטאָ שוין מיין בעל־הבית!... מלכה! זלאטקע! לויפט ארויף און טהוט א פרעג ביי פרויקע׳ן, א מכה איז מיר א גרויסע!

— אָן לויפט פרויקע.

— וואו? וואָס טראָגט ער דאָס? עפּים א פעקעל?

— פרויקע־סערדצע, וואָס הערט זיך דאָרט? שוין, צי נאָך ניט? פרויקע! וואָס שטומסט דו? רעד! שוין, צי נאָך ניט?...

— שוין... נאָך ניט... געפעלט דיר אביסעל, ווי זי האָט גע־עפענט א מויל! ליגט אין דער ערד אלע! ווערד די כפרה פאַר מיר און פאַר מיין בליומקע׳ן! א שענע פאַדריאַקע! געדיענט און געדיענט — זאָלסט זאָגען, אפילו אין האַנט אריין אָנגעשפּיגען...

ווער? וואָס? וועמען? איין איבערשטע העמד, איין אַלטען זשילעט — מכות־בכורות אייך אַלע מיט אייער בעל־הבית'טע צו־זאַמען! זי האָט דערזעהען ביי מיר די שליסלעך, האָט זי זיי ביי מיר צוגענומען... געווען זיעבען יאָהר, האָב איך קיין פאַדעם נישט גענומען, וועל איך געהן היינט צו דער שאַפע, געהן זאָלט איהר אויף קוליעס!... האָרעווע פון אייערטוועגען טאָג מיט נאַכט, ווי א פאַרקויפטער, קיין חיי־שעה, — און וואָס?... ברענען זאָלט איהר אויפ'ן פייער! איין אומגליק וואָלט געווען, ווען פרויקע זאָל האָבען נאָך א גאַרניטער מיט נאָך א פּאָר שטיוועלעטען!... און א זייגער? ווער האָט היינט ניט קיין זייגער? א ליאַדע פּאַרך טראָגט זיך היינט אַרום מיט א זייגער: נאַ, זעה, קוק מיך אָן! און פרויקע דאַרף ניט! פרויקע דאַרף גאַרניט! פרויקע דאַרף נאָר דיענען יעדען באַזונדער, ווי א הונט!... די שטיוועל פוץ, צום טיש דער־לאַנג, גענג לויף, א בריעף טראָג־אָפּ, אַהין געה, דאָרט שטעה — טפו זאָלט איהר ווערען אַלע מיט אַנאַנדער!... זעלדע! די לע־פעל! ניט אַהער די לעפעל!

— וואָסערע לעפעל? וואָס טשעפּעסט דו זיך?

— אָנאָ, די זילבערנע לעפעל! א טויז לעפעל! ניט נאָר אַהער, זייט מוחל, די זילבערנע לעפעל, זעלדע! נו, גיכער, גיכער!...

דער פיערטער אקט.

— אוי, מיין קרוין, מיין סענדער! אויף וועמען לאָזט דו מיך איבער? ביי נייען און דרייסיג יאָהר איין אַלמנה — וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַזעלכעס?...

— וויינט ניט, שוויעגער, גאָט איז א פאָטער, און דער שוועהר קאָן נאָך לעבען בלייבען, שוויעגער!

— אוי, זאָג עס ניט, סאָניטשקע, זאָג עס ניט! דו האָסט איהם נישט געזעהן היינטיגע נאַכט, סאָניטשקע! סע איז גאָר ניט דער סענדער, וואָס פריהער!

— אַט וועלען מיר הערען, וואָס וועט דער דאָקטאָר זאָגען, שוויגער! דער דאָקטאָר איז דאָרט?

— אוי, וואָס קאָן איהם דער דאָקטאָר העלפען, סאָניטשקע, אַז איך בין אַזוי זינדיג ביי גאָט און אַזוי אומגליקליך, עלענד און אומ־גליקליך?...

— אוי, אַזאַ ברודער, איין־און־איינציגער ברודער, ווי איין אויג אין קאָפּ! קינדערלעך, בעט גאָט, ער איז אַ גרויסער גאָט, אַ שטאַר־קער גאָט, אַ גוטער גאָט, ער קאָן אַלץ, ער קאָן פון טוידט אויך לע־בעדיג מאַכען!... אוי, מיין טייערער סענדער! געדענקסט דו, ווי טייער דיין איינציגע שוועסטער, דיין דאָבריש, איז ביי דיר געוועזען? געדענקסט דו, סענדער מיינער, ווי געטריי, ווי גוט איך בין געוועזען צו דיר, אַז דיר איז, ניט היינט געדאַכט, די צייט געוועזען ניט אין בעסטען, און איך האָב דיך, סענדער, אונטערגעהאַלטען מיט אַלץ, ווי ווייט איך האָב געקאָנט, און דו האָסט מיר צוגעזאָגט, אַז גאָט וועט דיר צושיקען אַ שטיקעלע הצלחה, וועסט דו מיר אָפּדאַנקען מיט'ן גרעסטען כבוד, און צום כוף, סענדערעל, האָסט דו פאַרגעסען אָן דיין איינציגע שוועסטער דאָבריש, וועלכע איז דיר אפשר גע־טרייער פון איין אַנדערען, סענדערעל, לאָז דיר גאָט מוחל זיין, ווי איך בין דיר מוחל מיין קריוודע, סענדערעל! מסתמא וועלען מיר דיינע טייערע קינדערלעך ניט פאַרלאָזען אויף דער עלטער, און עמיצער וועט זיך אפשר אַרומקוקען אויף מיר אויך, דיין איינציגע שוועסטער, אַ פאַרוויסטע אַלמנה און אַ קראַנקע, סענדערעל! נאָר איך האָב נאָך אַ בטחון אויף דעם, וואָס איך בין ניט ווערטה זיין הייליגען נאָמען צו דערמאַנען אָט דאָ, אַז אויב איך האָב ביי זיין שטוהל אַ שטיקעלע זכות, וועט ער איהם נאָך צושיקען אַ רפואה־שלמה, אם ירצה השם, חאָטש אַנדערע קוקען אַרוים, סענדערעל, אויף דיין טוידט, און איך וועל נאָך האָבען די זכיה צו רעדען מיט דיר, אם ירצה השם, און דאָס אַלץ דערצעהלען אין פריידען!...

דער לעצטער אקט.

דער דאָזיגער לעצטער אקט קומט־פאָר אין א צוגעשלאָסענעם חדר, וואוהין מיר קאָנען בשום אופן נישט אריין. איך האָב נאָר געקאָנט זעהען דורך דעם פענסטער אונזער געעהרטעסטע מאדאם רעוועקאַ זעמעל, וועלכע איז געזעסען מיט זעהר א פערפלאָמט פנים ביי א קיילעכיגען טיש, אנגעשפארט דעם קאָפּ אויף איהר שענער ווייסער האנד, און איהרע גרויע אויגען האָבען אומגעבלאָנזעט פער־טראַכט.

נאָר איין גאָט ווייסט, וואָס טראַכט אצינד די דאָזיגע פיינע פרוי? ארום איהר דרעהט זיך ארום איהר ליעבליכער מאן, דער געריהמטער אַסיפּ זעמעל, מיט די הענד אין די קעשענים, קוועטשענ־דיג די סקריפּענדיגע שטיוועל; ער וויל צוגעהן צו רעוועקאַ'ן און וויל איהר עפּיס זאָגען, נאָר, ווי עס ווייזט אויס, קאָן ער ניט...

וואו איז אונזער מארקוס, דער יונגסטער פון אלע יורשים?... סע קאָן זיין, אז ער איז דער איינציגער, וואָס זיצט אצינד איבער'ן פּאָטער'ס קאָפּ. סע קאָן זעהר געמאָהלט זיין, אז מארקוס איז דער איינציגער, וואָס האָט אין דער מינוט לחלוטין פערגעסען אָן זיך און טרעט נישט אָפּ פונ'ם קראנקען פּאָטער, וואָס איז פארביי. אלץ קאָן זיין אויף דער וועלט, און מיר זענען נישט מחויב אריינ־קריכען יעדען בעזונדער אין הארצען אריין. גיט אהער אייער האנד, לעזער, און לאָמיר אוועקגעהן פון דעם דאָזיגען הויז אין דער דאָ־זיגער נאַכט, מחמת קיין פערגעניגען, ווי איהר זעהט ארויס, קאָנען מיר דאָ היינטיגע נאַכט נישט געניסען... לאָז גאָט געבען פריילי־כערע און מעהר איינגענעמענע סצענעס אין אונזער לעבען!

דאָס צעהנטע קאַפּיטעל.

וואו אונזער געשיכטע בעקומט גאָר איין אנדער פנים

שווארצע וואָלקענס האָבען זיך אָנגערוקט אויף סענדער בלאַנק'ס הויז און א פינסטערע, א שרעקליך פינסטערע נאַכט האָט זיך דאָ

אויסגעצויגען: א גאָט'ס שטראָף האָט זיך אויסגעגאָסען אויף סענ־דער'ס קאָפּ מיט זיין גאַנץ הויזגעזינד. נאָר... למאי זאָלען מיר זיך נאַרען? איהר האָט שוין געווים געלייענט גענוג ראָמאַנען און זענט שוין מסתמא גוט בעקענט מיט די אַלע אָנשטעלען, מיט די קונצען פון דעם ראָמאַניסט, וואָס פיהרט אייך און פיהרט אייך, און איהר מיינט, אַז איהר זענט שוין מיט איהם איינגאַנצען פאַרטיג! צום סוף — סטאָפּ! אייערע נערוועז זענען שטאַרק אָנגעצויגען אוּן ביז'ן סוף געפינט איהר זיך אין איין ציטערניש, אין איינע פּחדים. ניין, רבותי! איך בין אַ שלעכטער ראָמאַניסט, איך קאָן ניט אָט די מלאכה, און סודות האָב איך פיינט: אונזער פיעל־געליעבטער העלד סענדער איז ניט געשטאָרבען, הגם איך וואָלט געקאָנט אויס־פיהרען גאַנץ לייכט, אַז ער זאָל יאָ שטאַרבען, אַזוי ווי עס שטאַרבען פיעל העלדען ביי'ם פערפאַסער אונטער דער האַנד און ווערען ביי איהם דערטרונקען אין איין טראָפּען טינט. נאָר, איך פרעג אייך, איז דאָס אַ קונץ אַ גרויסער — אַזוי זיך בעגעהן מיט אַ פרעמד לעבען? מע דאַרף האָבען יושר, מיינע ליעבע פריינד, און מע דאַרף בערעכענען יענעם אויך. סענדער בלאַנק האָט טאַקי געשריי־בען אַ צוואָה, געזאָגט ווידוי, זיך פיין געזעגענט מיט דער פאַמי־ליע, נאָר שטאַרבען האָט ער פּונקט אַזוי געוואָלט, ווי איך מיט אייך ווילען שטאַרבען.

— נו? וואָס האָב איך געזאָגט? ווער איז גערעכט? האָב איך אייך דען ניט געזאָגט, אַז עס מוז קומען אַ קריזיס? אָט קאָ־עזאָר אָט ניהיל — אָהין אָדער אַהער! דאַנקען און לויבען גאָט, וואָס אַהער!

אַזוי האָט געזאָגט אונזער געטרייער דאָקטאָר קלוגער מיט אַזאַ רוהיגער שטימע, אַז די מוהמע דאָבריש האָט זיך צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, און האַלטענדיג די הענד איבער'ן קאָפּ, האָט זי צע־שטופּט דעם גאַנצען עולם און האָט זיך געלאָזט צום חולה אין קאַ־בינעט אריין.

— אוי, לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך צו איהם! איך וויל איהם זעהען מיט מיינע אויגען! איך וויל איהם אָנקוקען! לאָזט מיך! לאָזט מיך!

ביי די דאָזיגע ווערטער האָבען זיך אַלע אונזערע בעקאַנטע פרויען איבערגעקוקט צווישען זיך. אונזער געליעבטער סאַטיריק אָסיפ זעמעל האָט אַזוי אָנגעטראָטען מאַרקוס'ען אויפ'ן פוס, אַז יענער האָט אַזש אויסגעשריגען פאַר וועהטיג.

דאָס גאַנצע געזינדעל האָט זיך צענויפגעקליבען אַרום דעם קראַנקען סענדער'ען, וואָס איז פון טוידט לעבעדיג געוואָרען — מזל טוב!

— וואָס זאָגט איהר אויף מיין מאַן? — האָט די גוטע דאָק־טאָרשע געקלונגען אין אַלע גאַסען. — וואָס זאָגט איהר עפּיס? איאָ, מע מעג בעט'ען גאָט פאַר אַזא דאָקטאָר? פון טוידט לעבעדיג געמאַכט! וואָס? ניין אפשר? וואָס, איך בעט אייך? אַ מענטש האָט עפּיס אַ ווערטה? אָט לעבט ער, און אָט — טפו!

און די גוטע דאָקטאָרשע שנייצט די נאָז און ווישט די אויגען, און אַלע גוטע ווייבער שנייצען די נעז און ווישען די אויגען.

. . . .

אָך, ווי שען, ווי איינגענומען, ווי זיס דאָס איז אָנצוקוקען פון דער ווייטען אַזא אידיליע, ווען די גאַנצע פאַמיליע טאַנצט־אַרום אַרום דעם קראַנקען, וואָס האָט איבערגעלעבט די שווערע קראַנק־הייט, איבערגעקומען, אָפּגעשוויצט, איבערגעטראָגען דעם קריזיס. און אַצינד הויבט ער אָן קומען צו זיך, ביסלעכווייז ווערען אַ מענש, איבער־אַ־נייעס לעבען, לעבען צוזאַמען מיט אָט די אַלע איבערגע־בעבענע, ליעבע, געטרייע, וואָס קוקען איהם אין די אויגען אריין און קאָנען זיך גאָר זאַט ניט אָנקוקען, גלייך ווי מע האָט איהם ניט געזעהען שוין פון צוואַנציג יאָהר, גלייך ווי ער האָט זיך אומגע־קעהרט פון אַ ווייט לאַנד, און יעדער לויפט איהם מקבל־פּנים זיין, און ביי יעדען אין די אויגען בעקומט ער גאָר איין אַנדער חן, און

וואָס ער זאָל ניט זאָגען, איז דאָס אַ חכמה. אַלע דרעהען זיך אַרום איהם, נאָר מעהר פון אַלע איז דאָס ווייב. מיר דאַכט זיך, אַז די ווייבער זענען דערויף בעשאַפען געוואָרען, אַז זיי זאָלען וויינען, ווען מיר ליגען שלאָף, און פרייהען זיך און אַרומטאַנצען אַרום אונז, ווען מיר הויבען־אָן געזונד צו ווערען.

דער מחבר פון׳ם דאָזיגען בוך האָט ערגיץ אַ חבר און זעהר אַ נאָהענטען גוטען פריינד, וואָס איז אָפּגעלעגען דריי וואָכען אויף אַ היציגע שלאַפקייט, און אַז ער האָט אָנגעהויבען קומען צו זיך, און איך בין געקומען איהם צו בעזוכען, האָט מיך בעגעגענט אין פאָרצימער זיין ווייב, זעהר אַ צערטליך בעשעפעניש, וועלכע איז איהם געווען אַזוי שטאַרק איבערגעגעבען, טאַקי נאָר ווי אַ גוט, אַ געטריי ווייב קאָן זיין איבערגעגעבען איהר מאַן אַ יאָהר דריי נאָך דער חתונה.

— נו, וואָס מאַכט ער, דער פיינער מענטש?

— אָ, ער האָט אויסגעטרונקען אָט ערשט דריי לעפעל זופּ, דריי גאַנצע לעפעל זופּ!... — און דאָס יונגע ווייבעלע האָט זיך בעגאָסען מיט טרערען.

— איך פאַרשטעה ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו וויינען, אַז אַ מענטש טרינקט־אויס דריי לעפעל זופּ? איך בין אייך מבטיח, אַז שפּעטער מיט עטליכע טעג וועט ער קאָנען אויסטרינקען אַ סך מעהר פון דריי לעפעל, ניט נאָר זופּ, אַפילו באָרשטש, און נאָך בעסערס פון באָרשטש!

— אָ, וואָס ווייסט איהר? וואָס ווייסט איהר? פריהער מיט דריי טאָג האָט ער מיך שוין כמעט־כמעט גאָרנישט דערקענט!... און רעדען? וואָס ווייסט איהר? וואָס ווייסט איהר?...

— פּע, כלעבען, אַ חרפּה, אַ בושה אייך צו וויינען אַצינד! פרייהען דאַרפט איהר זיך, פרייהען, לאַכען, זינגען, טאַנצען, ניט וויינען!

— וואָס איז, איך וויין דען? — האָט מיך דאָס דאָזיגע נאַרישע ווייבעל געפרעגט, און טרערען האָבען זיך געגאָסען פון איהרע שענע

אויגען, וואָס איז איין עבירה געווען, זיי זאָלען זיין רויט און נאַס פון נעוויין.

— אוי, פּאַוואָלי! פּאַמעליך! — האָט זי אָנגעשריגען אויף מיר, אַז איך האָב מיין חבר אַ גרינגען קוועטש געטהאָן ביי דער האַנד. — זעצט זיך אָט דאָ, ביי דער זייט, אָט שטעהט אַ בענקעל. איהר קאָנט איהם חלילה אומגעהרען אַ זעץ טהון מיט דער האַנט, אָדער מיט'ן פוס... — און אַליין האָט זי זיך געשטעלט אויף די קניעס ביי איהם צוקאָפּענס און האָט אָנגעהויבען צו איהם רעדען, ווי מע רעדט צו אַ ברעקעלע קינד, וואָס ליגט נאָך אין וויעגעלע און עס שפּיעלט זיך מיט די פיסעלעך:

— נו, מוציקעל? וואָס ווילסט דו? ווי אַזוי איז דיר, מוציקעל?

און „מוציקעל" איז געלעגען, פערוואָרפען דעם קאָפּ אַרויף, און האָט זיך געפּעסטעט, געמאַכט חנ'דלעך, ווי אַ קליין קינד, און אַז איך האָב געוואָלט מיט מיין חבר, וואָס איז אַצינד זעווען אין בעסטען געזונד, אביסעל שמועסען וועגען אונזערע געשעפטען, האָט דאָס דאָזיגע ווילדע ווייבעל אַנידערגעלעגט איין הענטעל אויף איהר מאַנ'ס מויל און דאָס אַנדערע הענטעל אויף מיין מויל און האָט אונז מעהר קיין וואָרט נישט געלאָזט אויסרעדען.

דאָס אַנדערע מאָל, אַז איך בין געקומען צו מיין חבר און האָב נאָך ניט אויסגעיעט אָראָפּוואַרפען די קאַלאָשען פון די פיס, איז שוין זיין ווייבעל געלאָפען אַקעגען מיר מיט פאַרטיגע קולעקעס; איך האָב געמיינט, אַז זי וויל מיך דאָ טוידטען אויפ'ן אָרט.

— וואָס איז ביי...?

— ששששששא! ששששא! ששא! שא! ער שלאָפט. נאָר־וואָס אנשלאָפען געוואָרען. ששא!

— ער שלאָפט? לאָז ער שלאָפען געזונטערהייד! לאָז...

— שששששא!!! אוי, איך בעט אייך, ששששא!...

און אויף איהר פּנים איז געווען אויסגעגאָסען אַזוי פיעל רחמנות מיט געבעט, אַז איך האָב געמוזט אַנטרונען ווערען פון דאַנען און

ניט שטעהרען דעם זיסען שלאָף פון מיין גליקליכען חבר, וואָס, איך בין זיך מודה, איך האָב שטאַרק־שטאַרק מקנא געווען איהם אין דער דאָזיגער מינוט!...

איינער פון די דאָזיגע געבענשטע לייט, וואָס אויף זייער דאָלי איז אָנגעצייכענט געוואָרען צו פערזוכען דעם טעם פונ׳ם דאָזיגען גליק, איז געווען, בלתי ספק, אונזער געשעצטער סענדער בלאַנק, בשעת ער איז אינגאַנצען געזונד געוואָרען און איז אויפגעשטאַנען פונ׳ם בעט. דער ערשטער, וואָס איהם איז בעשערט געווען אָנצוקוקען איהם פריהער פאַר אַלע, איז געווען אונזער בראַווער משרת; מיט ציטערענדיגע הענד האָט פרויקע גענומען ארויפציהען אויף זיין בעל־הבית די מלבושים, און אז עס איז געקומען צום גילדערנעם זייגער מיט דער שווערער קייט, האָט זיך פון פרויקע׳ס הארץ ארויסגעהאַפּט אַ שווערער, שווערער זיפץ.

מיט גרויס פאַראַד איז אונזער העלד אריינגעקומען און האָט זיך געזעצט צום טיש מיטאָג עסען, ארומגערינגעלט מיט זיין גאַנצער פאַמיליע. סענדער׳ס הארץ איז אַזוי צעווייקט געוואָרען, קוקענדיג אויף זיינע קינדער מיט די אייניקלעך, אז ער האָט אָנגעהויבען צו לאַכען, זאָגען ווערטלעך, אויספרעגען און אויסהערען יעדען בעזונדער, און דערמיט האָט ער פריילין געמאַכט דאָס גאַנצע הויז, און יעדערער האָט דערצעהלט, ווי איבערראַשט, דערשראָקען ער איז געווען, אז ער האָט דערהאַלטען די טרויעריגע טעלעגראַמע. און רעוועקאַ האָט, דערצעהלענדיג, זיך אַזש צעוויינט. האָט זי דער פאָטער בערוהיגט:

— וואָס וויינסט דו, טאָכטער? אָט בין איך שוין געזונט, נאַרעלע!...

— יאָ, פאַפּאַשאַ! — האָט איהם די געטרייע טאָכטער גענטפערט. — איך דערמאָן זיך אָבער, אין וואָס פאַר אַ טרויעריגער לאַגע איך האָב דיך געטראָפען, וויינט אין מיר מיין הארץ... אַך, פאַפּאַשאַ!...

— ווײַן ניט, נאַרעלע! אבי גאָט האָט געהאָלפען, איך קאָן זיצען גלײַך מיט אײַך אַלע בײַ׳ם טיש, עסען און טרינקען, ווי אַ מענטש. דאַנקען גאָט דערפאַר, נאַרעלע!

— קײן עין־הרע ניט! — האָט די מוהמע דאָבריש אַרײַנגע־שטעלט איהר וואָרט.

— ווען קאָן איך אײַך זעהען נאָך אַ מאָל, קינדערלעך? — האָט זיך סענדער געווענדעט צו דער גאַנצער פאַמיליע מיט זעהר אַ ריהרענדיגער שטימע. — איהר וועט זיך אַלע צעפאָהרען, יעדער אין זײַן שטאָדט אַרײַן, און איך וועל ווײַטער בלײַבען אַלײַן! אַך, ווען איך זאָל אײַך אַלעמען קאָנען האַלטען דאָ אַרום זיך! (סענדער האָט בעוויזען מיט זײַנע גרויסע הענד אַרום זיך, ווי אַ קוואָטשקע מיט די פליגעל, וואָס שיצען אונטער זיך אַ סך היהנדעלעך).

— איהר קאָנט דאָס דען ניט אויספיהרען? — האָט זיך די מאַדאַם סאָני בלאַנק אײַנגעשטעלט פרעגען דעם גוטען, באַרעמ־הערציגען שוועהר.

— נײן, קינדער, איך קאָן דאָס ניט אויספיהרען: יעדער האָט זיך זײַנע געננג און איטליכער לעבט זיך מיט זײַן שכל, און עס איז זעהר שווער, אַז מיר זאָלען זיך אַלע קאָנען אויסגלײַכען. גאָט זאָל מיר העלפען, איך זאָל שוין פּטר׳ען, חתונה מאַכען מײַן בן־זקונים, וואָלט איך שוין מעהר ניט באַדאַרפט האָרעווען און וואָלט מיר געלעבט מיט מײַן אַלטיטשקער, ווי זאָגט מען, דיר דאַ באַבאַ. האַ? וואָס זאָגסט דו, מרים־חיה׳ניו?

— נו, און מיט׳ן געלט וואָס וועט איהר טהון? — האָט זיך אָסיפ ניט ווילענדיג אַרויסגעהאַפּט און איז פאַרטיג געווען די רגע נעמען דאָס וואָרט צוריק, נאָר עס איז שוין געווען שפּעט: סענדער איז אָנגעצונדען געוואָרען פאַר כעס און האָט איהם מיט אַ שטאָך געענטפערט:

— וואָס איך וועל טהון מיט׳ן געלט? איך וועל דאָס געבען, געוויינטליך, דיר, און דו וועסט שוין מסתמא מאַכען דערמיט גרויסע געשעפטען פון ערד־קויהלען מיט גרויסע אַמעריקאַנישע פאַבריקעס...

דער גאַנצער עולם איז געבליבען זיצען ווי אויף נאָדלען, און אונזער פיינער אָסיפ האָט אראָפּגעלאָזט די נאָז און האָט אָנגע־הויבען רייבען איין פוס אָן דעם אַנדערען. אַלע האָבען דערפיהלט, אַז דערפון קאָן אַרויס זעהר אַ מיאוסע סצענע, און האָבען, ווי מ׳ע זאָגט, געגאַפט אויף די נעגעל. נאָר איין מאַרקוס, וואָס איז עפּיס היינט געווען זעהר אויפגעלעגט און פריילין, האָט פּלוצים אויסגע־שאָסען אַזאַ שטאַרקען געלעכטער, אַז אַלע זענען פערציטערט גע־וואָרען. דאָס געלעכטער האָט זיך אָפּגעצווינגען היבשע עטליכע מי־נוט, און מאַרקוס האָט זיך פערגאַנגען און איז געוואָרען ברוין און בלוי, אַזוי, אַז אַלע האָבען געמיינט, אפשר איז ער געריהרט...

— ערד־קויהלען!... חאַ־חאַ־חאַ! חאַ־חאַ־חאַ־חאַ!... — האָט מאַרקוס קוים אויסגערעדט און האָט זיך ווייטער פערגאַנגען אויף אַ לאַנגע צייט.

— און דאָס געלט פאַרטעכערען — זאָגט זיך סענדער ווייטער — און פיהרען נאָכדעם אַ פּראָצעס מיט פייפערמאַנ׳ען?...

— פיי... חאַ־חאַ־חאַ! פייפ... חי־חי־חי־חי! פייפער... חאַ־חאַ־חאַ! פייפערמאַנ׳ען?... — האָט מאַרקוס קוים אויסגעשריגען און האָט זיך פערגאַנגען פּשוט אויף צו שטאַרבען.

מיר ווייסען ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן וואָס צו לאַכען אויף ערד־קויהלען, אָדער אויף אַ פאַמיליע פייפערמאַן? נים אַנדערש, אַז מאַרקוס׳ען האָט געגומען אויף צו לאַכען דער הערר זעמעל אַליין מיט זיינע געשעפטען און פּראָצעסען, און ווייל דעם פאַ־טער׳ס ווערטער האָבען דאָ געהאַט דעם גרעסטען עפעקט, דעריבער האָט זיך מאַרקוס ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט געמוזט איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַרויסלאָזען דאָס, וואָס האָט איהם עטליכע טאָג כסדר אַזוי געשטיקט. אקעגען זשע אָבער, פאַר דעם הערר זעמעל איז דאָס געווען די גרעסטע בעלעדיגונג, און מיר קאָנען איהם, על־פּי יושר, בשום אופן נים שולדיג מאַכען, וואָס ער האָט זיך אויפגעחאַפּט פונ׳ם אָרט און האָט אָפּגעשטעקט זייז געליעב־

סטען שוואָגער א פלאם־פייערינגען פאַטש, אזוי, אז די פענסטער האָבען אזש געקלונגען.

דער דאָזיגער אומגעריכטער פאַטש האָט ווי א דונער דער־שלאָגען יעדען בעזונדער, און קיינער האָט קיין וואָרט ניט געקאָנט אויסרעדען. סענדער איז געוואָרען מלא כעס וחמה און די אויגען זענען ביי איהם אָנגעגאָסען געוואָרען מיט בלוט — און ער איז טאַקי געוועבט געוועןי: וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אזא עזות, אז מע זאָל פאַטשען פאַר איהם אין די אויגען, ביי זיין טיש, אין זיין הויז, זיין קינד, זיין פלייש און בלוט?!... ווי א צערייצטער בער, ווי א לייב, ווען ער האַפּט זיך אויף פונ'ם שלאָף, ווי א בייזער לעמפּערט, איז אונזער סענדער אויפגעשטאַנען פונ'ם אָרט, האָט אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף דער טיר און האָט אויסגעברומט אויף דער גראָבער שטימע:

— וואָן!... וואָן פון מיין טיש!... וואָן פון מיין שטוב!... אלע וואָן!... אלע!... איהר האָט געמיינט, איך שטאַרב שוין, זענט איהר געקומען מיך ירש'ענען?!... וואָן!!!...

. . . .

נוואלד, וואו נעמט מען אזא פעדער צו בעשרייבען די דאָזיגע סצענע? וואו נעמט מען אזא פאַרב אויסצומאָהלען דאָס דאָזיגע שענע בילד, ווי עס זיצען פערשטיינערטע מענשען מיט גלעזערנע אויגען און מיט אָפענע מיילער, און אויף זייערע פּנים'ער שטעהט אָנגעקריצט שרעק, ציטערניש און פערשטומונג? וואו נעמט מען אזא כח אָראָפּצולאָזען זיך צום גרונד פון יעדען'ס האַרץ, וואָס יעדער האָט געפיהלט, וואָס יעדער האָט געטראַכט אין די דאָזיגע עטליכע שווערע מינוטען?... לאָזען זיך אונזערע לעזער אליין פאָר־שטעלען, איטליכער ווי ער קאָן, נאָך זיין השגה נאָך.

דאָס לעצטע קאַפּיטעל.

דער פּאַרהאַנג לאָזט זיך אַראָפּ און דאָס שפּיעל נעמט איין ענדע.

א טאַרעראַם, אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער! מרים־חיה האָט זיך געקושט מיט די געסט, געזעגענט מיט די קינדער. סאָני האָט גע־וויינט. דער הערר אָסיפּ זעמעל איז אַרומגעגאַנגען שטאַרק צע־רודערט און האָט געסקריפּעט מיט גרויס רעש. מאַרקוס האָט זיך בעהאַלטען ביי זיך אין צימער און האָט עפּיס אַלע מאָל אַרויס־גענומען אַ קאָנווערט און האָט איהם צוגעטראָגען צום מויל, צום האַרצען און ווייטער צום מויל. די קליינע קינדער האָבען צענויפּ־געלעגט זייערע קוקלעס, וואָס די באַבע האָט זיי געקויפט. נאָר איין רעוועקאַ איז אַרומגעגאַנגען זעהר צערודערט און איין באַק האָט איהר אַזוי געפלאַמט, אַז זי האָט זיך געמוזט פערשטעלען מיט׳ן נאָזטיכעל. נאָר מעהר פון אַלעמען איז געוועזען פערנומען אונזער פיעלגעליעבטער געטרייער משרת פּרויקע: ער האָט דאָס געבאַך געהאָרעוועט מיט אַלע זיינע כחות, לויפענדיג אויף די טרעפּ — טאָ אַראָפּ, טאָ אַרויף, און האָט געשלעפּט פון די קע־שענים לעקאַך, ניס און קאָנפעקטען, און האָט געקנייפּט זלאַטקע די שוואַרצע און מלכה דאָס מיידעל און האָט זיי געזאָגט:

— נו, קינדער? מאַרש! מאַרש! וואָס האָב איך אייך גע־זאָגט? חאַ־חאַ־חאַ! מאַרש אין אייער רוהע אַריין, פון וואַנען איהר זענט געקומען! און מיר, זעלדע, וועלען בלייבען פּאָסטאַראָמו אויף אונזער מיסט — טראַ־לאַ־לאַ! טראַ־לאַ־לאַ! טראַ־לאַ־לאַ!...

* * *

סענדער בלאַנק האָט זיך געזעגענט מיט די קינדער זעהר ליעב־ליך. ער האָט זיך צעקושט מיט רעוועקאַ׳ן, מיט חיימ׳ען, מיט חיימ׳ס קינדער, און האָט עטליכע מאָל איבערגערעדט, וואָס ער האָט פערגעסען שענקען זיי עפּיס אַ מתנה.

— אוי־וואַ! אוי־וואַ! פאַר וואָס האָט איהר מיך נעכטען, איי־ערנעכטען ניט דערמאָנט? אוי־וואַ!...

נאָר אַז עס איז געקומען צום געשעצטען הערר זעמעל, האָט איהם סענדער זעהר קאַלט געזאָגט „פּאָהר־געזונט“ און האָט איהם אויסגעצויגען דעם גראָבען פינגער, וואָס אָסיפ האָט שטאַרק־שטאַרק געדריקט און האָט מיט זעהר אַ ריהרענדיגער שטימע געזאָגט צום שוועהר:

— איך פאַרהאָף, אַז איהר וועט אונז געווים פּאַרצייהען. איהר ווייסט, אַז אונזער גאַנצער ווילען איז... אַז מיר... אַז איהר... אַז אייער געזונט... אַז דאָס, וואָס איהר זענט, דאַנקען גאָט, אין בעס־טען געזונט... אַז מיר אַלע... אַז... אַז... אַז...

מיט דעם לעצטען „אַז“ האָט זיך דער שענער העלד זעמעל דערוואָרגען און איז געוואָרען רויט ווי פייער פאַר חרפּה, וואָס ער איז פערקראָכען דער רוח ווייסט וואוהין!...

אָנגעצויגען, שטאַרק אָנגעצויגען איז געווען דאָס געזעגענען זיך און דאָס אָפּרייזען פון דעם הערר בלאַנק'ס קינדער, און יעדער האָט דאָס געפיהלט, און סע איז עפּיס יעדען געווען אַזוי ביטער, אַזוי שלעכט אויפ'ן הארצען, אַזוי לעדיג אינווענינ!... נאָר ארויסרע־דען, אויפדעקען דאָס איינער פאַר דעם אַנדערען האָט קיינער ניט געוואָלט און ניט געקאָנט. יעדער האָט זיך געהאַט זיינע געדאַנקען, יעדער איז געווען פערנומען מיט זיך זעלבסט. נאָר די קליינע קינדער האָבען פערטרויט איינס דעם אַנדערען זייערע געפיהלען מיט זייערע געדאַנקען.

— זעה נאָר זעה, מאַני, וואָס פאַר אַ הויכער מויער! אי־אי־אי! ביי אונז איז ניטאָ אַזאַ שטוב! אי־אי־אי! וויפיעל פענסטער! וויפיעל קוימענס! וואָס איז דאָס? פּאַפּאַשאַ! מאַמאַשאַ! וואָס איז דאָס? ווער זיצט דאָ? וואָס פאַר אַ גראָז! וואָס פאַר בוימער!

גליקליכע קינדער! קוועלט־אָן, קוועלט־אָן פונ'ם גרינעם גראָז, פון די שענע בוימער, פון דער גרויסאַרטיגער רייכער נאַטור! גיך־ניך וועט איהר אפשר געוואָהר ווערען פון אַנדערע זאכען, וואָס וועלען אייך פערשלאָגען דעם קאָפּ, און איהר וועט פערגעסען די נאַמור מיט איהרע שענע בילדער, גלייך מיט אייערע עלטערען

אַצינד, וואָס זענען אויך אַמאָל געווען קינדער און האָבען אויך געקוקט אויף דעם דאָזיגען גראָז, מיט די דאָזיגע בוימער, מיט דער דאָזיגער זון, מיט די זעלבע אויגען, וואָס איהר קוקט אַצינד... גליקליכע קינדער! געב גאָט אויף לאַנג, אויף לאַנג אייער גליק!...

נאָר ווי וויסט און פינסטער עס איז אונזערע רייזענדער געווען אויפ׳ן הארצען, אַזוי, פערקעהרט, ליכטיג, פריש, ווארעם, גרין און פריילִיך איז געוועזען אין דרויסען. אין די לעצטע טעג פונ׳ם חודש מאַי איז דאָס געווען, און די זון האָט נאָך ניט אַזוי געבראָטען, ווי געוואַרעמט, געלייכט, געמאַכט לעבעדיג אַלץ, אי דאָס גראָז, וואָס אויפ׳ן פעלד, אי די שעפעלעך, וואָס אין פעלד, אי די מענשען מיט די קליינע מענשעלעך, די קינדער, וואָס קריכען־אַרוים גאַנץ פריה פון די פינסטערע האַלב־צעוואַלגערטע שטיבעלעך, פונקט ווי די טאַראַקאַנעס פון די שפּאַלטען — אַלע און אַלץ בענשען, לויבען און דאַנקען די שענע וואַרעמע ליכטיגע זון, וואָס שטעהט אַצינד אין האַלבען הימעל און גיסט פון זיך איהר צערטליכע וואַרעמקייט אויף דעם גרויסען ברייטען פעלד, וואָס האָט דאָ ניט לאַנג אַרויפגעצויגען אויף זיך דאָס גלאַטע גרינע קלייד. ווי אַ לויטערער שפּיעגעל איז ריין דער הימעל; עס שווימען אַרום ערטערהווייז שיטערע שטיקער וואָלקענס, נישט אויף אַ רעגען, נאָר אַזוי שווימען זיי, אַזוי לאַנג, ביז זיי ווערען צעקראָכען, צעגאַנגען, און מע ווייסט ניט, וואוהין זיי זענען אַוועק. ווייט־ווייט אויפ׳ן האָריזאָנט זעהט זיך אַרוים אַ שפּיץ קלויסטער, אָדער אַ גרינער דאַך פון אַ פּריצ׳ישען הויף, עס בעווייזט זיך אויף אַ מינוט און עס ווערד ווייטער פערשוואונדען. דער וועג איז אַ פּאָסט־וועג און איז גלייך, ווי אויף אַ ברעט. דער שטויב איז נאָך ניט אַזוי גרויס, ווי אין חודש תמוז. די סטאָפּעס פונ׳ם טעלעגראַף פליהען פאַרביי! פאַרביי! און עס שווינדעלט אין די אויגען, און מע הערט אַ געזאַנג פון פויגעלעך, און מע זעהט דעם גערודער, וואָס עס טהוט זיך צווישען די קליינע בעשעפענישען אין דער נאַטור. גויים מיט זייערע אָכסען און מיט זייערע אַקער־צייג בעגעגענט מען גאַנץ אָפט; אייניגע פון זיי נע־

מען־אַראָפּ דאָס היטעל און געבען־אָפּ דעם גוט־מאָרגען פון דער ווייטען.

פּלוצים, מע קוקט זיך גאָרנישט אַרום, אַט איז שוין דער וואַלד! פּלוצים איז ווי פינסטערער געוואָרען און עס האָט מיט אַ מאָל אַ זעץ געטהאָן אַ גרינער, אַ פרישער אַראָמאַט אין נאָז אריין, און עס איז עפּיס ווי קיהלער געוואָרען אויפ'ן לייב. מע הערט כמעט יעדען קלאַפּ פון די פיס פון די פערד און פון די רעדער. ווי אַ לאַנג, שמאָל שנירעל ציהט זיך דער וואַלד; פון ביידע זייטען יונגע בעריאָזעס, ווי מיט קרייד אָפּגעווייסט; קיין ווינט איז ניטאָ, און זייערע גרינע בלעטלעך געפינען זיך בערוהיגט, שטיל; צווישען דעם ים מיט בוימער לייכט זיך דורך די ליכטיגקייט — לויטער, פונקט ווי אַ שפּיעגעל. פון ווייט הערט מען אַ קול: „אאו!“ און דער ווידער־קול ענטפערט אויך „אאו!“... נאָר אָט האָט זיך שוין דער וואַלד אויך געענדיגט, און מע איז אריינגעפאָהרען אין אַ זאמד, אַ געדיכט, טרוקען זאמד, וואו די פערד געהען געמאָסטענע טריט, און דער וואָגען קאָטשעט זיך פאַמעליך, און אָפּטמאָל האַפּט זיך אַרויס פון איין אקס אָט ווי אַ זיפץ, אָדער אַ קרעכץ. די פערדלעך איז נישט גרינג צו שלעפּען די פיס פונ'ם זאמד. דער רייזענדער איז דעמאָלט אויפגעלעגט אָנצושפּארען זיך אויף אַ זייט און האַפּען אַ דרימעל, אָדער אַזוי ליגען אויסגעצויגען און קוקען אהין, אין דער ווייטקייט, און קלערען, טראַכטען, אָדער גאָר ניט קלערען, אַזוי לאַנג, ביז דער בעל־עגלה טהוט אַ געשריי אויף די פערד מיט אַ פייף, און די פערד טהוען פּלוצים אַ שלעפּ דעם וואָגען און הויבען־אָן ווייטער לויפען, ווי פריהער, ביז עס קומט צום טייך, וואו די פערד שרעקען זיך פריהער און נאָכדעם געהען זיי טריט ביי טריט, און דאָס וואַסער זשומעט, רוישט אונטער די רעדער. און אז מע קוקט אַראָפּ, זעהט מען דעם אָפּשיין פון דער זון, וואָס ציטערט אין וואַסער און וויעגט זיך אהין און אהער, גלייך ווי מע וואַרפט זי אונטער אין אַ ליילעך... נאָך דעם טייך איז נאָך אביסעל זאמד, און ווייטער — דער זעלבער ברייטער פּאָטשטאָווער שליאַך מיט די

גרינע פעלדער פוןביידע זייטען און מיט די סטויפּעס פון דעם טעלעגראַף, גלייך צום וואָקזאַל. וואָס מע זעהט אַרום פון דער ווייטען.

אויפ'ן וואָקזאַל, אין הויף, האָבען אונזערע פאַרשוינגען שוין געטראָפען עטליכע דראָזשקעס מיט פאַעטאָנעס, און די זון האָט זיך שוין אָנגעהויבען אַראָפּלאָזען נידעריגער און נידעריגער. אַראָפּ־געשפּרונגען פונ'ם וואָגען, האָט אָסיפּ געחאַפּט די דאַמען אונטער די הענד, ווי איין עכטער קאַוואַליער, און האָט זיי אַראָפּגעטראָגען אויף דער פּלאַטפאָרמע, אויסגעשריגען אויף אַ קול: „נאָסיל־שטשיק!", חאָטש דער נאָסילשטשיק (טרעגער) האָט שוין גאָר־ניט געהאַט וואָס צו נעמען, מחמת חיים בלאַנק האָט אין זיינע ברייטע אָרעמס אַריינגעחאַפּט אַלע חפצים מיט די קינדער, אפילו די בולקעס מיט די בייגעל, וואָס האָבען בעדאַרפט פערנעמען איין אָרט כמעט ווי אַ פּאַסאַזשיר; נאָר אונזער גערעהרטעסטער אָסיפּ זעמעל האָט געהאַט אַ „ברייטען כאַראַקטער", און האָט ליעב געהאַט אין וועג אויסשטעלען זיך לייטיש, ווי אַ פיינער מענש, אַזוי, אַז אַלע זאָלען אַרום איהם פערדיענען... אַריינגעלאָפען אין זאַל ער־שטער קלאַס, האָט דער הערר זעמעל אַ געשריי געטהאָן זעהר ברייט: „עי, טשעלאָוויעק! טשאַיו!" — חאָטש עס איז געוועזען צעהן מינוט צום צוג, און קיין טיי האָט זיך לחלוטין קיינעם ניט געגלוסט. דער הערר זעמעל האָט נישט געקאָנט ליידען, וואָס דער בופעטשיק שטעהט צענויפגעלעגט די הענד. קיין טיי האָט ער אַליין נישט געטרונקען, ווייל ער האָט בעדאַרפט אַוועקלויפען נאָך בילעטען, און בדרך הליכה איז ער צוגעלאָפען צום בופעט, האָט גיך בע־טראַכט דורך די אשקאַלירענע ברילען און אויסגעשמעקט מיט דער נאָז אַלע גוטע זאַכען, וואָס אויפ'ן בופעט, האָט אויסגעטרונקען (ווייטער אָהן חשק) און פערביסען, זיך צעצאָהלט אָרענטליך, גע־נומען בילעטען, מיט אַ צוויי־דריי בעקאַנטע זיך געוויטעט, שטאַרק געסקריפּעט מיט די שטיוועל, געקוקט דורך די אשקאַלירענע ברילען אויף אַ יונגע דאַמע אַזוי שטאַרק, אַז די דאַמע האָט געמוזט אָפּ־

טרעטען אין איין אַנדער זייט, און האָט זיך גענומען אַריינצוזעצען די דאַמען, רעוועקאַ׳ן מיט סאָני׳ן, אין וואָגאָן אַריין אַזוי געטריי, גלייך ווי ער וואָלט דערפאַר גענומען גאָט ווייסט וואָס פאַר אַ געהאַלט!...

אין צוויי מינוט אַרום איז שוין קיין צוג נישט געווען; נאָר אַ ווייסער צעגאַנגענער רויך האָט זיך געקויקעלט־געקויקעלט און איז אויך פערשוואונדען ווייט־ווייט, אין דעם אונטערגעפאַרבטען הימעל, און אַ שטאַרקער פייף מיט אַ טויבען גערויש האָט נאָך אַביסעל געקלונגען אין די אויהערען פון דעם פערשוואונדענעם צוג. נאָר גיך איז אַלץ שטיל געוואָרען. דער בופעטשיק פערמאַכט שוין זיין קרעמעל; דער סטאַראָזש פערקלאַפּט שוין די טיר; די נאַ־סילשטשיקעס כיט די זשאַנדאַרמען צעגעהען זיך, דער אַהער, דער אַהין; און עס ווערד אומעטיג, — פונקט ווי אין אַ אידישער שוהל פרייטאָג צו־נאַכטס, נאָך מעריב, אז אַלע צעגעהען זיך אַהיים, נאָר אַהרן־משה דער שמש׳ דרעהט זיך נאָך אַרום צענויפקלויבען די איבערגעלאָזענע סידורים אויף די סטענדערס, און יאַרעמע דער שוהל־סטאַראָזש קריכט פערלעשען די לאָמפּען מיט׳ן מויל און די ליכט מיט צוויי בעשפּיגענע פינגער, און קוקט־אַרוים, אז עס זאָל שוין זיין נאָך וועטשערע, בכדי ער זאָל שוין קאָנען געהן פערלעשען די ליכט ביי עטליכע בעלי־בתים און חאַפּען דערפאַר אַ טרונק בראָנפען מיט אַ שטיקעל „שבת׳קאָווע“ קוילעטש.

נישטאָ קיין צוג, נישטאָ קיין פּאַרשוינען, נישטאָ קיין העלדען. אפשר ווילען מיר זיך נאָך אַ מאָל מיט זיי בעגעגענען?

עס קאָן זיין.

דערווייל לאָמיר זיך געזעגענען.

אויף וויעדערזעהן!

א אידישער ראמאן.

געשריבען אין יאהר 1888

לכבוד מיין ליעבהארציגען זיידען

רב מענדעלי מוכר־ספרים.

טייערע, געטרייער זיידע לעבען!

„סטעמפעניו“, מיין ערשטער אידישער ראָמאַן, וואָס איז אָנגעשריבען לכבוד אייער ליעבען נאָמען, — איז אייערער; ער איז אייערער ניט נאָר דערפאַר אַליין, וואָס איך האָב איהם לכבוד אייך געשריבען, נאָר אויך דערפאַר, וואָס איהר האָט מיר אריינגעגעבען אַ חשק אַזאַ ראָמאַן צו שרייבען.

אין איינעם פון אייערע בריעף זאָגט איהר צו מיר:

„איך וואָלט אייך געראָטהען קיין ראָמאַנען גאָר ניט צו שרייבען, דען אייער גוסט, אייער זשאַנר איז גאָר עפּיס אַנדערש; און איבערהויפּט, אויב עס איז נאָר דאָ אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק ראָמאַנען, זענען זיי עפּיס גאָר אַנדערש, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. מען מוז עס גוט פערשטעהן און גאָר אַנדערש שרייבען“...

אייערע ווערטער זענען מיר טיעף אין מוח אריין, און איך האָב אָנגעהויבען צו פערשטעהן אויף וויפיעל אַ אידישער ראָמאַן דאַרף זיין אַנדערש פון אַלע אַנדערע ראָמאַנען, מחמת דאָס אידישע לעבען בכלל און די אומשטענדען, ביי וועלכע דער איד קאָן ליעב האָבען, זענען גאָר ניט גלייך, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. הײנט אויסער דעם האָט דאָך דאָס אידישע פאָלק זיין אייגענעם כאַראַקטער, זיין

אייגענעם אידישען גייסט מיט בעזונדערע מנהגים און רגילות'ען, וואָס זענען גאָר פערענדערט ווי ביי אַנדערע אומות. אָט די נאַציאָנאַל־סימנים אונזערע, וואָס בלייבען תמיד עכט אידיש, מוזען זיך ארויסווייזען אין אַ אידישען ראָמאַן, אויב ער איז נאָר באמת גענומען פונ'ם לעבען. דאָס האָב איך אָפּגעלעהרענט פון אייערע רעד און דאָס האָב איך געוואָלט ארויסזאָגען דורך דער אידישער טאָכטער, רחל'ע די שענע, וואָס שפּיעלט די גרעסטע ראָלע אינ'ם דאָזיגען ראָמאַן, און דורך אַלע אַנדערע פּארשוינען, וואָס דרעהען זיך דאָ ארום איהר. אויף וויפיעל דאָס איז מיר געראָטען — דאָס איז אַ בעזונדערע שאלה; נאָר מיין רצון איז געווען צו געבען אַ אידישען ראָמאַן, ווי איהר פאָדערט עס מיט רעכט פון יעדען אידישען ראָמאַן־שרייבער.

אויך דאָמיט איז סטעמפּעניו אייערער, ליעבער זיידע, ווייל דער נאָמען איז אייערער און די אידעע איז אייערע: ביי אייך, זיידע לעבען, אין איינעם פון אייערע לעצטע ווערק, האָב איך בעגעגענט פערבייגעהענדיג דעם נאָמען סטעמפּעניו מיט אַ פלעשעלע „ליעבע־טראָפּען“, וואָס אַלע משרתים און דיענסט־מיידלעך קויפען עס ביי איהם אויף אָפּצוטהון... דאָס איז שוין געווען גענוג אויף אויפצווועקען אין מיין זכרון די אַלע וואונדערליכע מעשיות, וואָס איך האָב זיך אָנגעהערט יונגעלווייז אין חדר אויף סטעמפּעניו'ן — און מיין פאַנטאַזיע האָט מיר שוין אונטערגעהאָלפען צו בעשאַפען דעם דאָזיגען ראָמאַן.

עס קאָן זיין, אַז אין פיעל מקומות, ווי למשל אין דער ליטאַ, האָבען אידען פון קיין סטעמפּעניו גאָר ניט געהערט, און דעריבער וועט דער נאָמען אַליין עפּיס אויסקומען ביי זיי משונה־ווילד; דער־פאַר אָבער איז דער דאָזיגער נאָמען זעהר גוט בעקאַנט ביי אונז, אין דער גאַנצער גלופּסקער סביבה פון מאַזעפּעווקע ביז יעהופּעץ, און ווער שמועסט דאָרט, אין אייערע שטעדטלעך, אין גניל־אָפּיאַטסק, צוויאַטשיץ און טונעיאַדעווקע — דאָרט ווייסט אַ קינד אויך, ווער

סטעמפעניו איז געווען, פון וואנען ער שטאמט און וואס איז מיט איהם דער יחוס.

נאר נישט סטעמפעניו אליין איז דא אינגאנצען דער מיוחס. מיין כונה איז געווען מיט דעם דאזיגען ראמאן צו בעשאפען דריי פערזאנען, אדער, ווי מע רופט עס אן, „הויפט־העלדען": ד ע ם אידישען קינסטלער סטעמפעניו מיט זיין פיעדעלע, די אידישע טאכטער רחל'ע די שענע מיט איהר אידישער עהרליכקייט און דאס אידישע ווייבעל פריידעל מיט איהר סוחר'ישען גייסט און מיט איהר ציטערען איבער'ן קערבעל — יעדער מיט זיין בעזונדער וועלטעל. סטעמפעניו, רחל'ע און פריידעל — דאס זענען מיינע פארשוינען די מיוחסים, וואס זיצען אויבען־אן אין בויד, און די אלע איבעריגע זענען שוין גלאט אזוי זייטיגע פארשוינען, וואס האפען זיך איבער, ווי עס איז, זיצען תמיד אקעגען. דערפאר בין איך אפגעקומען די איבעריגע חברה מיט א צוויי־דריי ווערטער, און מיין גאנצע הארע־וואניע האב איך אוועקגעגעבען יענע דריי מיוחסים.

איך מיין, אז אידישע מוזיקאנטען, דאס הייסט, אונזערע חברה כלי־זמר, זענען פאר זיך גאר א בעזונדערע וועלט, און ס'איז כדאי אריינצוקוקען אין זייער לעבען אריין פיעל טיעפער, אלס איך האב עס געטהאן אינ'ם דאזיגען ראמאן. מע בעדארף דערצו האבען אייער אויג, זיידע לעבען, אייער פעדער מיט אייער התמדה.

אך, וואו נעמט מען התמדה, ישוב־הדעת? געדולד וואו נעמט מען?

„איבער א ווערק — זאגט איהר מיר אין איין אנדערען בריעף — איבער א ווערק, ליעב אייניקעל, בעדארף מען שוויצען, מען בעדארף ארבייטען, פיילען איטליכס ווארט; געדענקט, וואס איך זאג אייך — פיילען, פיילען!"

פיילען! אט דאס איז טאקי די צרה מיט אונז, יונגווארג, וואס מיר האבען קיינמאל קיין צייט ניט און האפען־אפ דאס גאנצע ווערק, שטעהענדיג, ווי מע זאגט, על רגל אחת, טאקי אין איין

אָטהעם, נישט אָפּגעשטעלט זיך אויף יערען גערֹאנק, אויף יעדען וואָרט בעזונדער, צו א ר ב י י ט ע ן און פ י י ל ע ן, ווי איהר טהוט. איך וויים, ליעבער זיידע, איך פיהל עס, ווי נויטיג עס איז געווען איבערצוליטערען „סטעמפּעניו'ן" אין עטליכע וואסע־רען. אודאי ביי אייך וואָלט סטעמפּעניו בעקומען גאָר איין אנדער פּנים; פון אייערע הענד וואָלט ער ארויס אנדערש, גאָר אנדערש; ביי אייך, זיידעניו, וואָלט שוין דאָ געווען א „מעשה איבער א מעשה", א „מעשה אין א מעשה" און „די מעשה אליין".

„איך האָב ליעב, — זאָגט איהר ווידער אין א בריעף — אז חוץ דעם שענעם פּנימ'על זאָל אין א קאַרטינקע אויך זיין לעבען, שכל און ג ע ד א נ ק, ווי אין א לעבעדיגען מענשען; א קאַרטינקע בעדארף, חוץ שענע מליצה, אויך מ י ך ל א ז ע ן ע פּ י ם ה ע ר ע ן"...

אָט דער סוד איז אָבער אנטפּלעקט נאָר אייך אליין און ווייטער קיינעם נים; בעשאַפען בילדער, וואָס זאָלען האָבען אין זיך צוויי געשטאַלטען, א רעכטע זייט מיט א לינקער זייט, איין אויבערצייג מיט איין אונטערשלאָג, אזוי אז אינ'ם אָפּנעמם זאָל ליגען בעהאַל־טען א פערבאָרגענעס, א תוך־זאַך — דערויף, זיידע לעבען, זענט איהר נאָר אליין דער איינציגער קינסטלער אין אונזער ליטעראַטור, און ווער קאָן זיך צו אייך גלייכען? מיר, יונגוואַרג, דאנקען גאָט, ווען די מעשה אליין קומט ביי אונז ארויס בשלום, אָהן א מום, מיט אלע אברים פון א ליטעראַריש בעשעפעניש.

נעמט זשע אויף, ליעבהאַרציגער זיידע לעבען, די מתנה — מיין ערשטען אידישען ראָמאַן, ויהי רצון, און ס'זאָל זיין דער גוטער ווילען פון זיין ליעבען נאָמען, אז מיין סטעמפּעניו זאָל געפינען ליימזעליגקייט אין אייערע אויגען, און איהר זאָלט האָבען נחת, ווי איהר ווינשט זיך אליין, פון אייער איבערגעבענעם אייניקעל

ד ע ם מ ח ב ר.

קיעוו, 1886.

I.

סטעמפעניו׳ס יחוס.

סטעמפעניו — דאָס איז אַ מין צונעמעניש, וואָס איז איהם איבערגעגאַנגען בירושה פון זיין טאַטען; זיין טאַטע, עליו השלום, איז געווען אַ כלי־זמר, האָט געהייסען בערעל באַס, אָדער „בערעל סטעמפּעניר“, פון סטעמפּעני, אַזאַ דאָרף אינ׳ם געגענד פון מאַזע־פּעווקע, געשפּיעלט אויפ׳ן באַס און איז אויך געווען אַ גוטער בדחן, אַ שענער גראָם־זאָגער, אַ פערשלעפּטע קרענק, האָט זיך פערשטעלט אויף אַלע חתונות פּאַר אַ בעטלער, איבערגעקעהרט די אויגען, געטאַנצט ווי אַ בער, נאָכגעמאַכט ווי אַ אידינע געהט צו קינד און שרייט: „באַבעניו, איך שווערע אייך ביי אַ פּאָר תפלין, אַז עס וועט מעהר אַזוי נישט זיין!“... אָדער געלאָזט פלוצים אַ וואַסער אין מיטען שטוב, אַזוי אַז אַלע אידען האָבען פערקאַטשעט די פּאָלעס און די ווייבער האָבען אונטערגעהויבען די קליידלעך; אָדער גאָר אויפגעהאַנגען אַ לונג־און־לעבער דער מחותנת׳טע אויפ׳ן פּאַרטוך, און נאָך אַזעלכע אָנשטעלען און קונצען לרוב.

כלי־זמריי איז ביי זיי געגאַנגען בירושה פון אַ סך דורות: בערעל באַס, אָדער בערעל סטעמפּעניר, ווי מיר ווייסען שוין, האָט געשפּיעלט אויפ׳ן באַס; בערעל׳ס טאַטע, רב שמואל׳יק טראָמייט, האָט געשפּיעלט אויפ׳ן טראָמייט; זיין זיידע, רב פייביש צימבלער, האָט געשפּיעלט אויפ׳ן צימבעל, און זיין עלטער־זיידע, רב אפרים פּאַיאַל... הכלל, סטעמפּעניו קומט־אַרויס פון כלי־זמרים ביז צעהן דורות — און ער שעמט זיך דוקא ניט דערמיט, ווי ביי אידען, צווישען אונז רעדענדיג, שעמט זיך דער בעל־מלאכה מיט זיין גראַד; און עס איז גאָר קיין חידוש ניט: אַזאַ נאָמען, ווי סטעמפּעניו האָט געהאַט אין מאַזעפּעווקע, אַזאַ שם, ווי ער האָט זיך געקויפט אויף דער גאַנצער וועלט כמעט, איז ניט קיין קלייניגקייט. אַ ווערטעלע אויסצורעדען — סטעמפּעניו!

א זכיה איז געווען אומעדום ביי אידען, אז מע האָט געהאָרכט ניסי בעלזער זינגען, גדיק ברחן — זאָגען, און סטעמפּעניו'ן — שפּיעלען. דערפון קאָנט איהר זיך שוין מעלדען, אז סטעמפּעניו איז ניט געווען קיין פּשוט'ער כלי־זמר, קיין אבי־ווער, און מסתמא האָט ער זיך פערדיענט אזא שם צווישען אלע גרויסע נישט אומ־זיסט. אידען האָבען ליעב מוזיק און פערשטעהען נגינה — דאָס וועלען אונזערע שונאים אויך ניט אָפּלייקענען, און הגם, אז מע וויל שמועסען צוריק, קומט דאָך דעם אידען אויס צו הערען מוזיק עפּים ניט אזוי אָפט, דען וואָס איז מיט אונז אזוי די שמחה, מיר זאָלען זיך פּלוצים פערנעמען מיט שפּיעלען אָדער טאַנצען ? דאָך, איהר מעגט אייך זאָגען וואָס איהר ווילט, זענען מיר פּאָרט מבינים, שאַרפע מבינים הן אויף זינגען, הן אויף שפּיעלען, הן אויף אלע אנדערע זאַכען. צו אונז אז עס קומט אראָפּ א חזן, לויפען מיר אויף בילעטען איהם הערען, און כלי־זמר אויף א חתונה איז דאָך אודאי ביי אונז א חיוב. הערען ווי די „קאַפּעליע“ שפּיעלט א „שטיקעל“ צו דער גילדענער יויך, געוועהנליך, נישט קיין פּריי־ליכס (א פּריילי‌כס אויף שפּעטער) — דערפאַר וועלען מיר אוועק־געבען א זאַק באָרשטש. דער עולם זיצט מיט גרויס דרך־ארץ, און די כלי־זמר שפּיעלען איין אומעטיגס, א „מאַראַלנע“, א וויינענדיגס. דאָס פּידעלע וויינט, פּערגעהט זיך אויף דער גראָבער סטרונע, און די איבעריגע חברה האַלט איהם אונטער אויך גאַנץ טרויעריג. עס פאַלט־אָן אויף'ן עולם א שטיקעל מרה־שחורה, און יעדער ווערד ווי פערזאָרגט, אפילו גאַנץ אנגענעהם, נאָר פערזאָרגט: יעדער פערטראַכט זיך, לאָזט־אראָפּ די נאָז, און רייבענדיג מיט'ן פינגער אין טעלער, אָדער קנעטענדיג קייקעלעך פון דער פרישער חלה, פערטיעפט זיך יעדער אין זיינע געדאַנקען, אין זיינע טרויעריגע געדאַנקען, דען יעדער האָט זיך מסתמא זיין זאָרג, און קיין צרות דאַרף א איד ניט געהן לייהען. און אזוי ווערד צענויפגעגאָסען דאָס אומעטיגע שפּיעלען מיט די טרויעריגע מחשבות אינאיינעם, און יעדער קרעכץ פונ'ם פידעלע „טיאָך־טיאָך־טיאָך“ רופט זיך אָפּ

ביי די חתונה־לייט אין הארצען און געפינט דארט א ווידער־קול. דאס הארץ בכלל, און דאס אידישע הארץ בפרט, איז א פידעלע: מע קוועטשט די סטרונעס און מע ציהט פון דעם ארויס פערשיע־דענע, און צום מייסטען טרויעריגע, וויינענדיגע ליעדער... מע דארף נאר האבען דערצו א רעכטען מוזיקאנט, א בריה, א כלי־זמר, אזא בריה, ווי סטעמפעניו איז געווען.

אוי, איז סטעמפעניו געווען א בריה! ער פלעגט א חאפ טהון דאס פידעלע און א פיהר טהון מיט'ן סמיק, איין פיהר טהון, נישט מעהר, פלעגט דאס שוין אנהויבען ביי איהם צו רעדען. אבער ווי אזוי, מיינט איהר, רעדען? טאקי מיט ווערטער, מיט א צונג, ווי, להבדיל, א לעבעדיגער מענש. רעדען, טענה'ן, זינגען מיט א געוויין, אויפ'ן אידישען שטייגער, מיט א גוואלדערניש, מיט איין אויסגע־שריי פונ'ם טיעפען הארצען, פון דער נשמה. דעם קאפ פלעגט סטעמפעניו פערווארפען אויף א זייט, די לאנגע שווארצע פאטלע האר צעווארפען אויף זיינע ברייטע אכסלען, די אויגען, די שווארצע ברענענדיגע אויגען, פערריסען ארויף, און דאס שענע ליכטיגע פנים פלעגט ביי איהם ווערען מיט א מאל בלייך, ווי דער טוידט; אט נאך איין מינוט — אוים סטעמפעניו! מע זעהט נאר, ווי א האנד פליהט ארויף און אראפ, ארויף און אראפ, און עס הערען זיך פער־שיערענע קולות, און עס גיסען זיך אלערליי מיני געזאנגען, און אלץ אזעלכע אומעטיגע, טרויעריגע, אז עס נעמט־אן ביי'ם הארצען, עס ציהט ביי דער נשמה, עס נעמט־ארוים דאס געזונד. דער עולם נעהט־אוים מיט אלע כחות, מע שטארבט, מע שטארבט מיט אלע אברים. דאס הארץ ווערד פול, צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען. און סטעמפעניו? — ווער סטעמפעניו? וואס סטעמפעניו? פרעגט איהם בחרם, וואו ער איז אין דער וועלט? ער טהוט זיך זיינס: „טיאך־טיאך־טיאך" — און גענוג! און אז ער הערט־אויף צו שפיעלען, טהוט עס א שמיץ דאס פידעלע און נעמט זיך אן ביי'ם הארצען; די אויגען ברענען איהם דעמאלט ווי צוויי הבדלות.

און זיין שען פּנים שיינט, ווי די גאַנצע וועלט. דער עולם האַפּט זיך אויף ווי פון א שלאָף, פון א טרויעריגען נאַר א זיסען שלאָף, און אַלע אידען הויבען־אָן ארויסצוזאָגען זייער התפעלות, אַלע אין איין קול. מע אבקעט, מע אָבקעט, מע לויבט, מע שמוצערט, מע וואונדערט זיך, מע קאָן זיך גאָר ניט אָפּלויבען.

— ננננ, סטעמפּעניו! אי, סטעמפּעניו!

און די ווייבער? פון די ווייבער איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען. ס'איז א גרויסער ספק, אויב עס ווערד אין שוהל ערב יום־כפור צו קנויטלעך לעגען פערגאָסען אזוי פיעל טרערען, ווי פיעל טרערען עס פלעגט דאָ אויסגעגאָסען ווערען ביי סטעמפּעניו'ס „שטיקלעך"; אויף חורבן בית־המקדש דאַרף מען אזוי פיעל ניט וויינען, ווי די ווייבער האָבען געוויינט בשעת סטעמפּעניו'ס שפּיעלען.

— לאָז מיך גאָט בענטשען, אז אויף מיין קלענערער טאָכטער'ס חתונה זאָל איך קאָנען אראָפּברענגען סטעמפּעניו'ן, רבונו של עולם!

אויף אזא אופן האָבען זיך געווינשעוועט די ווייבער, אויסגעווישען זיך די פערשוואָלענע רויטע אויגען און אויסגעשנייצט זיך דאָס איבעריגע ביסעל נאָז, און דערנסטמאָל, בשעת ווינשעווען, האָבען זייערע העלזער פערעל מיט די גילדענע אויהערינגלעך, מיט די פינגערלעך, מיט די בראָשען, גאָרגעל־קייטען און מיט דער איבעריגער אידישער ציערונג געשיינט און געבלישטשעט און געפינקעלט מיט פייער.

און ווער שמועסט די מיידלעך, די „מאַמזעלען", — די זענען גאָר געבליבען שטעהן צוגעקאָוועט צו זייערע ערטער, ווי די טאָקען, געקוקט אויף סטעמפּעניו'ן מיט זיין פיעדעלע, נישט געריהרט מיט קיין אבר, נישט געפינטעלט מיט קיין אויג; נאָר וואו ניט וואו, דאָרט ערגיץ אויף יענער זייט קאָרסעט, קלאַפּט דאָס הערצעל: טיק־טיק־טיק, און עס האַפּט זיך ארויס אָפּטליך פון דאָרט א פער־באָרגענער זיפץ...

II.

סטעמפעניו מיט זיין „קאפעליע".

דעם רעש, וואס סטעמפעניו האט אנגעמאכט, קומענדיג ערגיץ אין א שטעדטעל מיט זיין קאפעליע (ארקעסטער), און דאס קאָ־כעניש, וואס עס האט זיך בשעת מעשה געקאכט, איז גאר ניט צו בעשרייבען.

— שאט, אן שניידט זיך עפּיס א בויד פון הינטער די מיהלען מיט פיער פערד; דאס זענען אודאי די מחותנים, הא?

— ניין, דאס זענען די כלי־זמר. דאס פאהרט סטעמפעניו מיט זיין קאמפּאניע.

— א? סטעמפעניו? סטעמפעניו איז שוין דא? אט דאס וועט עס זיין א פריילינבע חתונה ביי חיים־בנציון גלאק, א מכה איהם!

אידיישע ווייבלעך ווערען רויטליך. די אידישע מיידלעך האפען זיך צו פערקעמען און פערפלעכטען די לאנגע צעפּ. יונגלעך פער־קאטשען די הויזלעך אריבער די פּולקעס און מע לויפט מקבל פנים זיין סטעמפעניו'ן. און אפילו אידען, בעווייבטע אידען, שוין מיט בערד, בעווייזען אויך מיט א שמייכעלע, אז עס טהוט זיי ווילד הנאה, וואס סטעמפעניו איז געקומען שפּיעלען די חתונה צו חיים־בנציון גלאק; מהיכא־תיתי, וואס אהרט דאס זיי? עס קאסט זיי געלד?

ביז די בויד פאהרט־צו צו דער אכסניה ווערד דערווייל די גאס פול מיט מענשען; יעדער איז נייגיעריג א קוק טהון אויף סטעמ־פעניו'ן מיט זיין קאמפּאניע און שטעלט זיך אפּ אויף א רגע'לע.

— זעה נאר, ווי מע שפּארט זיך! — שרייט יעדער בעזונדער, און שפּארט זיך ארויס צום אויבען־אן, ווי דער שטייגער איז ביי אידען. — זעהר נאר זעה, ווי ער ארבייט מיט די עלענבויגענס און וויל דוקא זיין דער ערשטער! וואס האט איהר דא ניט געזעהען? כלי־זמר ווי אלע כלי־זמר!

אזוי טענה'ט איטליכער פאר זיך און שטופט זיך ארוים צו דער בויד, פון וועלכער די חברה כלי־זמר הויבען זיך אָן ארויסצור־רוקען איינציגווייז.

פריהער פון אַלע קריכט־ארוים רב יאָקעל קאָנטרבאַס (וואָס שפּיעלט אויפ'ן קאָנטרבאַס), א בייזער איד מיט א צעפּלעצטער נאָז און מיט שטיקלעך וואַט אין די אויהערען. נאָך איהם רוקט זיך רב לייביש מיט'ן קלאַרנעט, א שלעפּעריג אידעל מיט א פּאָר גראָבע ליפּען. שפּעטער בעווייזט זיך חייקעל האַרבעטש, דער גע־וויסער חייקעל בדחן מיט'ן האַרב. שפּעטער — א שוואַרצער קאָל־טענעוואַטער איד, שרעקליך בעוואַכסען, כמעט ווי א ווילדער מענש פון די מדבריות, מיט אזעלכע לאַנגע ברעמען, אז עם פאַלט־אָן א פּחד. דאָס איז רב שניאור־מאיר דער אונטערהאַלטער (סעקונדרע). נאָך איהם שפּרינגען־ארויס א צוויי־דריי יונגען, משונה־ווילדע פער־זעהענישען מיט פערשוואָלענע באַקען, אונטערגעשלאָגענע אויגען, מיט שרעקליכע צייהן, ווי די לאָפּעטעס. דאָס זענען חברה לערענ־יונגלעך, וואָס ארבייטען נאָך דערוויילע אומזיסט, און שפּעטער, מיט דער צייט, קאָן פון זיי ארויס לייטישע כלי־זמר. און גאָר צו לעצט קאַטשעט זיך ארויס מיט קרומע אויסגעבויגענע פיסלעך דער געלער מעכטשי פּייקלער מיט א באַראַבאַן, וואָס איז גרעסער פון מעכטשי'ן א גוזמא. ביי מעכטשי'ן הויבט זיך אָן אויסצושיטען א בערדעל, א געל בערדעל, נאָר אויף איין זייט פּנים, אין דער רעכטער זייט, און די אַנדערע זייט, די לינקע זייט פּנים, איז נאַקעט, הויל ווי א סטעפּ. ער, מעכטשי פּייקלער, מוזט איהר וויסען זיין, האָט חתונה געהאַט צו דרייסיג יאָהר און האָט גענומען, ווי מע שמועסט, א ווייב איין אנדרוגינוס...ווייסע־חברה'ניקעס שווייגען ניט מסתמא, אז סטעמפּעניו קומט־אָן מיט זיין קאַפּעליע. יעדעם מאָל פער־גנב'עט זיך א חדר־יונגעל און טהוט א זעץ אין באַראַבאַן, אָדער א ציה די גראָבע סטרונע פונ'ם קאָנטרבאַס. דער חברה־מאַן בע־קומט א שנייד אין האַלז און נאַקען פון רב יאָקעל קאָנטרבאַס דעם בייזען. און די גאַס הויבט־אָן ביסלעכווייז צו רודערען און צו

קאָכען, דען דער חתן איז שוין אויך אריינגעפאָהרען אין שטאָדט אריין מיט א האַלבער מאה בחורים, וואָס זענען ארויסגעפאָהרען אקעגען דעם חתן ביז צו יענער זייט מיהלען — והעיר יאַמפּעלי, און דאָס שטעדטעל יאַמפּעלי, צהלה ושמחה, — קלינגט און פרעהט זיך גאָר אויף איין אנדער אופן...

אַזוי איז אין יאַמפּעלי, אַזוי איז אין סטריסטש, אַזוי איז אין אַלע שטערטלעך, וועלכע האָבען א זכיה אראָפּצובערענגען סטעמ־פּעניו׳ן אויף א חתונה, און אַזוי איז אויך דאָ, אין מאַזעפּעווקע, וואו סטעמפּעניו האָט זיך בעזעצט אויף תמיד. הכלל, עס קאָכט מיט סטעמפּעניו׳ן די גאַנצע וועלט!

III.

סטעמפּעניו׳ס הכנות.

וואָס איז אין מאַזעפּעווקע אַזוי גרויס די שמחה?

רב חיים־בנציון גלאָק מאַכט חתונה די קלענערע טאָכטער, די מיזינקע רבקה׳לע, — נו, פאַר וואָס זשע זאָל מען זיך ניט משמח זיין מיט איהם? עס איז כדאי צו זיין אויף אַזאַ חתונה: פּאָרט, ווי זאָגט מען, א נגיד אין שטעדטעל. אַלע וועלען זיין אויף דער חתונה: ווער פאַר גוט־פריינדשאַפט, ווער פאַר קנאה, ווער פון יוצא וועגען, און ווער צו בעווייזען דעם ווייב׳ס פּערעל, די אויהע־רינגלעך, אָדער די נייע גאָרגעל־קייט, וואָס ער האָט געבראַכט דעם ווייב פונ׳ם יריד, און נאָך מעהר — צוליעב סטעמפּעניו׳ן. הכלל, אַלע זענען דאָ אויף דער חתונה! גאַנץ מאַזעפּעווקע פרעהט זיך ביי חיים־בנציון גלאָק אויף רבקה׳לע׳ס חתונה! און ווער שמועסט אייזיק־נפתלי מיט׳ן ווייב און מיט די קינדער אודאי, דען אייזיק־נפתלי איז חיים־בנציון גלאָק׳ס א שותף אין קלייט, א שותף אין דער מיהל, און דערצו א שטיקעל קרוב אויך, סע הייסט, אייזיק־

נפתלי'ס ווייב קעהר זיך אָן אַ שטיקעל איינעגע מיט דער מחותנת־טע, עפּיס אַ שטיקעל שני שבשלישי פון דער מאַמע'ס צד.

דעריבער דרעהט זיך אַרום אייזיק־נפתלי'ס ווייב, דוואָסי־מלכה, אויסגעשלייערט, ווי איין אמת'ע מחותנת'טע. זי דרעהט זיך אַרום און טהוט גאָר ניט, נאָר זי מאַכט מיט די הענד און שרייט און פּילדערט, גלייך ווי זי טהוט עפּיס. און דוואָסי־מלכה'ס שנור, רחל'ע די שענע, שטעהט נעבען דער כלה אויסגעצוויקעלט, ווי אַ בת־מלכה, און איהרע גרויסע בלויע אויגען שיינען, ווי צוויי גרויסע בריליאַנטען, און איהרע רויטע בעקלעך שפּיעלען איהר, ווי צוויי בליהענדיגע רויזען. מיט איין האַנד האַלט זי דער כלה'ס צעלאָזטע האָר, וואָס די ווייבער האָבען איהר צעפלאָכטען פאַר'ן „בעדעקענס" מיט גרוים געוויין, און מיט דער אַנדערער האַנד גלעט זי זיך איהר ווייסען האַלז, גאַרנישט צו בעמערקען, ווי אַ פּאָר שוואַרצע ברע־נענדיגע אויגען קוקען אויף איהר די גאַנצע צייט גלייך אָהן איין אויפהער... די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס לויפען אַרום, ווי די פער'סמ'טע מייז. די מחותנים ליאַרעמען: „אוי, גוואַלד! שוין צייט צו באַדעקען די כלה! ביז וואַנען איז דער שיעור צו מוטשען די קינדער, וואָס פאַסטען נעבאַך אַזאַ זומער־טאָג?" אַלע שרייען: „שוין צייט! שוין צייט!" — נאָר טהון טהוט מען גאָרניט. אייזיק־נפתלי דרעהט זיך אַרום מיט אַ סאַמעטען קאַשקעטעל, די הענד פערלעגט אַרונטער, ווי אַ מגיד, און דוואָסי־מלכה פּילדערט אויף קולי־קולות. די איבעריגע מחותנים פון ביידע צדדים לויפען איינער איבער'ן אַנדערען מיט די הענד אויף־צו־פריהער, גלייך ווי זיי וואָל־טען עפּיס געוואָלט טהון אַזעלכעס, נאָר מע גיט זיי קיין אַרבייט נים.

— נו, פאַר וואָס טהוט מען שוין עפּיס נים? — פרעגט חתנ'ס צד.

— פאַר וואָס הויבט מען שוין עפּיס נים אָן צו טהון? — ענט־פערט כלה'ס צד.

— האָסט דו געזעהען, מע זאָל האַלטען אַזוי לאַנג הונגעריגע קינדער? — שרייט חתנ'ס צד.

— האָסט דו געהערט, מע זאָל אַזוי לאַנג האַלטען הונגעריגע קינדער? — שרייט כלה׳ס צד.

— וואָס לויפט מען אַרום הין און צוריק?

— וואָס איז פאַר אַ לויפען, וואָס מע לויפט?

— אַלע לויפען, אַלע פּילדערען און מע שטעהט אויף איין אָרט, — שענע פּאַראַדקעס!

— אַבי מע לויפט און מע פּילדערט — און טהון וויל קיינער פון דאַנען אהין.

— טאָמער וואָלט שוין געגוג געווען צו רעדען? שוין צייט עפּיס טהון! עס מוז דאָך אַמאָל האָבען איין עק!

— נו, גענוג שוין רעדען! לאָז מען שוין אָנהויבען טהון! איין עק לאָז דאָס האָבען!

— וואו זענען די כלי־זמר? — פרעגט חתנ׳ס צד.

— די כלי־זמר וואו זענען? — ענטפערט כלה׳ס צד.

און די כלי־זמר זענען זיך פערנומען מיט זייער אַרבייט: מע שמירט די סמיטשקעס, מע שטעלט־אָן די כלים. רב יאָקעל באַס טראָגט אַ יונגעל פאַר איין אויהער און טיילט איהם איין שטילער־הייד: „הער, ממזר, איך וועל דיר ווייזען ווי אַזוי צו ציהען סטרונעס!“ מעכטשי פייקלער קראַצט זיך דאָס בעוואַקסענע האַלבע פּנים, נישט קוקענדיג אויף קיינעם. רב חייקעל בדחן רעדט מיט אַ בעקאַנטען מלמד, נעמט ביי איהם אַ שמעק טאַבאַק מיט צוויי פינגער און שיט ווערטלעך, ווי פון אַ זאַק. און די איבעריגע כלי־זמר, די פערשוואָלענע יונגען מיט די גרויסע צייהן ווי די לאָפּעטעס, שטעהען אַרום סטעמפּעניו׳ן און שמועסען זיך מיט איהם אויס אויף זייער לשון וועגען אַ וויכטיגען ענין.

— ווער איז אָט די דאָזיגע שעבטע[1], וואָס שטעהט נעבען דער סמיסאַנקע[2]? — פרעגט סטעמפּעניו אויף כלי־זמר־לשון, אָנווייזענדיג מיט די אויגען אויף רחל׳ע דער שענער. — געה נאָר,

---

[1] שעבטע — נקבה. [2] סמיסאַנקע — כלה.

ירחמיאל, — זאָגט ער צו איינעם פון די געשוואָלענע כלי־זמר־יונגען, — געה נאָר און פּראָבע־אוים[3] מהטאם[4], אָבער חידקע[5], ירחמיאל, חידקע!

ירחמיאל קומט גיך צוריק מיט א קלאָרער תשובה:

— דאָס איז ניט קיין שעכטעל[6], דאָס איז שוין א יאלדאָווקע[7]. דאָס איז אייזיק־נפתלי׳ס שנור, פון סקווירע איז זי, און אָט דאָס איז איהר יאָלד[8] — זעהט איהר? אָט דרעהט ער זיך ארום מיט א סאמעטענער קאטערוכע.[9]

— די כפרה זאָלסט דו ווערען, ירחמיאל! — זאָגט סטעמפעניו גאנץ אויפגעלעגט. — אזוי גיך ביזט דו געוואָרען געוואָהר? ע, זי איז דאָך טאקי גאָר א קליווע[10] יאלדאָווקע! זע נאָר, זעה, ווי זי מאטרעט[11] מיט די זיקרעס[12]!

— אויב איהר ווילט — פרעגט ירחמיאל דער פערשוואָלענער ביי סטעמפעניו׳ן — אויב איהר ווילט, וועל איך געהן מיט איהר טירען[13]...

— ליג אין דער ערד! — ענטפערט איהם סטעמפעניו. — מע בעט דיך ניט פאר קיין שילאטען־שמש. איך וועל אליין טירען מיט צוזעניכע[14].

— אנו, ווארף נאָר ארוים פון דער פיעדעל א פּאָר שווארצע אויגען! — רופט זיך אָן שניאור־מאיר אויף זייער לשון. — שלעפּ נאָר ארוים פון דער פיעדעל אידישע קישקעס!...

סטעמפּעניו נעמט זיך צום פיערעלע, טהוט א וואונק צו דער חברה, און מע נעמט זיך אָנשטעלען די כלים.

---

[3] פּראָבע אוים — ווער געוואהר. [4] מהטאם — ווער איז זי. [5] חידקע — געשווינד. [6] שעכטעל — מיידעל. [7] יאלדאווקע — ווייבעל. [8] יאלד — מאַן. [9] קאטערוכע — היטעל. [10] קליווע — שענע. [11] מאטרעט — קוקט. [12] זיקרעס — אויגען. [13] טירען — שמועסען. [14] מיט צוזעניכע — מיט דער דאָזיגער.

IV.

סטעמפעניו׳ס פיערעלע.

בקיצור, גאָט האָט געהאָלפען, און סטעמפעניו האָט זיך גע־נומען בעזעצען די כלה.

אך, איך פיהל, אז מיין פעדער איז שוואך צו בעשרייבען, ווי אזוי סטעמפעניו האָט בעזעצט א כלה! דאָס איז ניט געווען גלאָט אזוי געשפיעלט, געררימפעלט; דאָס איז געווען א מין „עבודה“, א גאָט׳ס דיענסט מיט עפּיס זעהר א הויכען געפיהל. מיט עפּיס זעהר איין איידעלען גייסט! סטעמפעניו האָט זיך אוועקגעשטעלט אקעגען דער כלה און האָט איהר געהאַלטען א דרשה אויפ׳ן פיע־דעל, א שענע א לאַנגע דרשה, א ריהרענדיגע דרשה, איבער דעם פריי און גליקליך לעבען פון דער כלה ביז אהער, פון איהר מיידעל־שטאַנד, און איבער דעם פינסטערען ביטערען לעבען, וואָס ער־וואַרט זי אויף שפּעטער, שפּעטער: — אוים מיידעל! איבערגע־רעקט דעם קאָפּ, פערשטעלט די שענע לאַנגע האָר אויף אייביג... נימאָ די פרייליכקייט! זיי געזונד, יוגענד. אָט ווערסט דו א אי־דינע!... עפּיס זעהר נישט פרייליך, גאָט זאָל נישט שטראָפען פאַר די רעד!...

אָט אזעלכע ווערטער הערען זיך כמעט ארוים פון סטעמפּע־ניו׳ס פיערעלע. אלע ווייבער פערשטעהען גוט דעם פשט פון דער דאָזיגער שטומער דרשה. אלע ווייבער פיהלען עס; זיי פיהלען דאָס, און וויינען דערוויף מיט ביטערע טרערען.

— ווי לאַנג בין איך אזוי געזעסען — קלערט זיך א יונג ווייב־בעל, שלינגענדיג די טרערען — ווי לאַנג בין איך אזוי געזע־סען מיט צעלאָזטע צעפלאָכטענע צעפּ און האָב נאָר געמיינט, אז מלאכים שפּיעלען זיך גאָר מיט מיר, אז איך בין איינע א גליקלי־כע? צום סוף... אך, צום סוף!...

— בעשער איהר, גאָט, — טהוט בעטען איין אלטע אידינע, א מוטער פון דערוואַכסענע טעכטער — בעשער איהר, גאָט, מיין על־

טערער טאָכטער איהר זיווג אין גיכען, נאָר מיט מעהר מזל ווי מיר, נאָר מיט אַ שענערער דאָליע ווי איך האָב ביי מיין מאַן, גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען פאַר די רעד!...

אָט אין אַזעלכע מחשבות פאַלען־אַריין די ווייבער, און סטעמפעניו טהוט זיך זיינס: ער אַרבייט מיט אַלע כלים, און דאָס פיעדעלע רעדט. דאָס שפּיעלט סטעמפּעניו אַ וויינענדיגס, און די קאַפּעליע האַלט איהם אונטער. עס ווערד שטיל, אויס ליאַרם, אויס געפּילדער. אַלע, אַלע ווילען הערען סטעמפּעניו'ן. אידען ווערען פערטראַכט, ווייבער ווערען אַנשוויגען, יונגלעך, מיידלעך קלעטערען אַרויף אויף בענק און אויף טישען — יעדער וויל הערען סטעמפּעניו'ן.

— ששאַ! שטילער! עולם, לאָז זיין שטיל!!

און סטעמפּעניו צעגיסט זיך אויפ'ן פּיעדעלע און צעגעהט זיך, ווי אַ וואַכס: טיאָך־טיאָך־טיאָך — מעהר הערט מען נישט; אַ האַנד פליהט אויף און אָפּ — מעהר זעהט מען ניט. און עס הערען זיך אַלערליי קולות, און עס גיסען זיך פערשיעדענע מיני געזאַנגען, און אַלץ אומעטיגע, טרויעריגע, אַז עס נעמט אָן ביי'ם האַרצען, עס ציהט די נשמה, עס נעמט אַרויס דאָס חיות. דער עולם געהט־אויס מיט אַלע כחות, דער עולם שטאַרבט, שטאַרבט מיט אַלע אברים. דאָס האַרץ ווערד עפּיס אַזוי פול, אַזוי צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען... און סטעמפּעניו?—ווער סטעמפּעניו? וואָס סטעמפּעניו? מע זעהט איהם גאָרניט, מע זעהט ניט קיין סטעמפּעניו, מע זעהט ניט קיין פּיעדעלע; מע הערט נאָר זיסע קולות, געטליכע געזאַנגען, וואָס פילען־אָן די גאַנצע שטוב... און רחל'ע די שענע וואָס האָט נאָך ביז איצט נישט געהערט קיינמאָל סטעמפּעניו'ס שפּיעלען, רחל'ע, וואָס האָט געהערט, אַז ס'איז דאָ אַ סטעמפּעניו. נאָר זי האָט נאָך נישט געהערט אַזאַ מין שפּיעלען, שטעהט און הערט זיך צו צו די כשופ'דיגע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פערשטעהט ניט וואָס דאָס איז? עפּיס ציהט דאָס איהר דאָס

הארץ, עפּים גלעט דאָס זי ביי דער נשמה, נאָר וואָס דאָס איז — פערשטעהט זי נים. זי הויבט אויף די אויגען, אהין, פון וואנען עס גיסען זיך די זיסע קולות, און דערזעהט א פּאָר וואונדערשענע שווארצע אויגען, פייערדיגע אויגען, וואָס קוקען גלייך אויף איהר, און נעמען זי דורך, ווי שפּיזען, ווי שארפע שפּיזען. די וואונדער־שענע שווארצע פייערדיגע אויגען קוקען אויף איהר און ווינקען צו איהר און רעדען מיט איהר. רחל׳ע וויל אראָפּלאָזען איהרע אוי־גען אראָפּ — און קאָן נים.

„אָט דאָס איז סטעמפּעניו?"

אזוי קלערט זיך רחל׳ע די שענע, ווען דאָס „בעזעצען" האָט זיך שוין געענדיגט און די מחותנים הויבען אָן צו טראַכטען מכח פיהרען צו דער חופּה.

— וואו זענען ערגיץ די ליכט? — פרעגט חתנ׳ס צד.

— די ליכט וואו זענען? — ענטפערט כלה׳ס צד.

און אזוי ווערד וויעדער דער אייגענער געפּילדער, וואָס פריי־הער. אלע לויפען און מע ווייסט נים וואוהין. מע קוועטשט זיך, מע שטופּט זיך, מע טרעט־אָן אויף מאזאָלים, מע צערייסט קלייד־לעך, מע שוויצט, מע זידעלט די סאַרווערס מיט די שמשים, און זיי זידלען צוריק די מחותנים, און די מחותנים אמפּערען זיך צווי־שען זיך — עס איז, ברוך השם, גאַנץ לעבעדיג!

אין דער מהומה, וואָס עס ווערד בשעת מע געהט צוריק פון דער חופּה, האַפּט זיך סטעמפּעניו ארוים פון דער קאַפּעליע, און אָט איז ער שוין אויסגעוואַכסען צווישען די ווייבער, אָט דאָ, נע־בען אייזיק־נפתלי׳ס שנור, רחל׳ע דער שענער. ער וואַרפט זיך איבער מיט איהר מיט א פּאָר ווערטער, צושמייכלענדיג און קרייד־לענדיג זיך זיינע שענע לאַנגע האָר. רחל׳ע ווערד רויטליך, לאָזט־אראָפּ די אויגען אויף דער ערד און ענטפערט איהם דאָס צעהנטע וואָרט. עס פּאַסט נים עפּים זיך שטעלען פּלוצים אויסשמועסען מיט א כלי־זמר, און נאָך פאַר אַזא עולם!...

V.

דאָס ערשטע בעגעגעניש פון סטעמפעניו׳ן מיט רחל׳ען.

דערצעהלען דערצעהלט מען פון סטעמפעניו׳ן פיעל פערשיע־דענע מעשיות. מע דערצעהלט פון איהם, אז ער קען זיך מיט אלע מכשפים און מיט אלע „גוטע לייט“, אז קוים וויל ער אָפּרעדען א כלה פון א חתן — קאָן ער, אז ער קען אזא מין „שפּרוך“, אז ער דאַרף נאָר א קוק טהון, א רעכטען קוק טהון אויף א מיידעל, — איז זי שוין אָפּגעקאָכט, — מע זאָל גאָר בעהיט ווערען! א סך מאַמעס ווייסען פון דעם סוד און היטען דעריבער זייערע קינדער, די כלה׳ס, אז וועז זיי רעדען מיט סטעמפּעניו׳ן, שטעהט ביי דער זייט איין עלטערע שוועסטער, א מוהמע, א שוועגערין, אָדער אזוי א ווייבעל, וואָס האָט א מאַן... אמת, דאָס איז פאַר אונזער העלד נישט אזא שענער קאָמפּלימענט, נאָר וואָס מאַכט דאָס אויס? וואָס קעהר זיך אָן שלום צו מחלוקת? דערפון ווערד סטעמפּעניו׳ס נאָ־מען חלילה נישט קלענער. אלע ווייסען, אז סטעמפּעניו איז א גוטער „ימח־שמו׳ניק“, — נו, בכן איז וואָס? קיין שידוך טהוט מען דאָך נים מיט איהם, כלעבען, און סטעמפּעניו בלייבט סטעמ־פּעניו

געבענשט זענט איהר, אידישע ווייבלעך, וואָס האָבען מאַנען, און געבענשט זאָלען זיין די מאַנסבילען, וואָס האָבען אייך גע־שענקט אזא טייערע מתנה — פרייהייט — און וועה איז צו די מיידלעך נעבאָך, וואָס זענען געבונדען און געפּענטעט, געהיט און אָפּגעהיט, ביז מע דעקט צו דעם קאָפּ — און ערשט דאַן ווערען די מיידלעך אויך ווייבלעך, אויפגעבונדענע, פרייע, גליקליכע וויב־לעך...

רחל׳ע, אלס ווייבעל, האָט שוין נים געהאַט וואָס צו אַנט־לויפען פון סטעמפּעניו׳ן, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו איהר מיט׳ן פיעדעל אונטער דער האַנד און מיט א שמייכעלע אויף די ליפּען, —

וואָס האָט זי מורא? פאַר וועמען דאַרף זי זיך בעהאַלטען? דער שוועהר, רב אייזיק־נפתלי, איז פערטראַגען מיט דער חתונה: ער געהט זיך אַרום פערלעגט די הענד אַרונטער און גיט אַכטונג אויף די סאַרווערס, אַז זיי זאָלען זיך ריהרען גיכער, און די שוויעגער, דוואָסי־מלכה, איז דאָך אַזוי פערפאָרעט, אַז מע זאָל ביי איהר אַראָפּנעמען דעם שלייער פונ'ם קאָפּ, וואָלט זי אויך ניט געפיהלט. פערביילויפענדיג, האָט זיך דוואָסי־מלכה אפילו יאָ אָפּגעשטעלט אַ קוק טהון, וואָס טהוט דאָ עפּיס סטעמפעניו נעבען איהר שנור? נאָר זי האָט זיך באַלד בעקלערט: „וויים איך וואָס, נאַרישקייטען, זייערע זאַכען, נאָט אייך אַ גראָשען!"... און איז אַוועקגעלאָפען ווייטער קאָמאַנדעווען מיט די סאַרווערקעס, זיי זאָלען טהון גיכער. רב אייזיק־נפתלי מיט דוואָסי־מלכה'ן האָבען געקאָמאַנדעוועט אויסנעצייכענט. די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס זענען אַרומ־געפלויגען, ווי די משוגעים, די מחותנים פוןביידע צדדים האָבען געפּילדערט, ווי דער שטייגער איז, דער עולם האָט זיך געוואַשען און האָט אָנגעהויבען צו פערהאַפּען ערטער אויף די לאַנגע בענק אַרום די לאַנגע טישען, אויף וועלכע עס זענען דערווייל געלעגען אָנגעגרייט פרישע בולקעס אַ גאַנצע שורה, — פּלוצים איז געוואָרען אַ גוואַלד: עס איז אויסגעגאַנגען וואַסער פון דער דייזשקע!

— וואו קריגט מען ערגיץ וואַסער? — האָט געפרעגט חתנ'ס צד.

— וואַסער וואו נעמט מען? — האָט געענטפערט כלה'ס צד.

— וואַסער! — האָט געשריגען דוואָסי־מלכה, שוין אַביסעל הייזעריגליך.

— וואַסער, וואַסער! — האָט איהר אונטערגעהאָלפען שרייען אייזיק־נפתלי, פערקאַטשעט די פאָלעס און געמיינט, אַז ער טהוט עפּיס.

אין דער דאָזיגער נייער מהומה האָט סטעמפעניו געהאַט די גע־לעגענהייט צו שמועסען נאָך אַביסעל מיט רחל'ען, וואָס איז גע־ווען ערנסט און עפּיס ווי פערטראַכט. איהרע שענע בלויע אויגען

האָבען געקוקט ווייט־ווייט, ניט אויף סטעמפּעניו׳ן, און איהרע אויהערען האָבען אויסגעהערט פון איהם אַ גאַנץ לאַנגען שמועס.

און רעדען האָט סטעמפּעניו געקאָנט. ער האָט גערעדט גוט, דער כל־בו׳ניק! מיט די רעד האָט ער אַרומגענומען אַרום און אַרום, ווי אַ גוטער מזיק, געקוקט גלייך אין די אויגען אַריין... וואָס זאָג איך? אין הארצען אַריין, טיעף־טיעף אין הארצען אַריין.

סטעמפּעניו האָט גערעדט, און רחל׳ע האָט געהערט, און דער רעש פון די חתונה־לייט איז געוועזען אַזוי גרויס, אַז מע האָט ניט געקאָנט הערען זייער שמועס, אַ חוץ די לעצטע עטליכע ווערטער:

— אַט דאָס איז אייער משה־מענדעל? — האָט זי סטעמפּעניו אַ פרעג געטהאָן, אָנגעוויזען מיט די אויגען אויף אַ יונגענמאַנטשיק, וואָס האָט געהאַלטען אַ לאַץ פון אַ אידישער קאַפּאָטע און האָט גע׳טענה׳ט צו יענעמ׳ס לאַץ מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים.

— דאָס איז ער... — האָט איהם רחל׳ע געענטפערט און איז אָפּגעטראָטען אויף אַ זייט, ווי בעלעדיגט.

רחל׳ע האָט זיך געפונען בעלעדיגט און האָט שוין מעהר נישט געקוקט אפילו אין יענעם ווינקעל, וואו די כלי־זמר זענען געזעסען. סטעמפּעניו האָט נאָכדעם לאַנג אַרומגעפּאַדקעוועט אַרום איהר, — נאָר עס האָט איהם גאָרנישט געהאָלפען. מע קאָן בפירוש זאָגען, אַז ער איז איהר נמאס געוואָרען, נמאס ומאוס, אַט דער סטעמ־פּעניו מיט זיין עזות׳דיגען קוק און מיט זיינע אַלע גענג... „פּע, ס׳איז אַ חרפה, אַ בושה, אַז אַ אידישע טאָכטער זאָל גאָר שטעהן אין זיינע דל״ת אמות״...

אַזוי קלערט זיך רחל׳ע, צוגעהענדיג צוריק צו דער כלה, און איז שוין פאַרטיג צו פערגעסען, אַז ס׳איז דאָ אַ סטעמפּעניו אויף דער וועלט. נאָר — שאַ! וואָס איז דאָרט פאַר אַ גערודער פּלו־צים? סטעמפּעניו שפּיעלט שוין וויעדער אַ וויינענדיגס, און די קאַפּעליע האַלט איהם אונטער; אוים ליאַרעם, אוים געפּילדער! אידען ווערען פערטראַכט, ווייבער ווערען אַנשוויגען, יונגלעך, מייד־לעך קלעטערען־אַרויף אויף די בענק און אויף די טישען — אַלע וור־

לען הערען סטעמפעניו׳ן. אייזיק־נפתלי האַלט דעם קאָפּ אויף אַ זייט און הערט זיך איין, ווי אַ גוטער מבין. דוואָסי־מלכה, ווי זי איז געשטאַנען מיט׳ן זיידען טיכעל פערבונדען ארונטער, מיט אַ טעלער אין דער האַנד, אַזוי איז זי געבליבען שטעהן אין דער פּאָזע. און אפילו די סאַרווערס מיט די פערקאַטשעטע פּאָלעס און די סאַרווערינס מיט די אונטערגעשטעקטע קליידלעך זענען אויך גע־בליבען, ווי פערגליווערט, אויף זייערע ערטער אין מיטען שטוב. און סטעמפעניו האָט זיך צעגאָסען אויפ׳ן פיעדעלע מיט אַזעלכע טרויעריגע אומעטיגע געזאַנגען, אַז דער עולם איז געבליבען אָהן אָטהעם, געשטאָרבענע, טאַקי פשוט געשטאָרבענע, טוידטע מענ־שען!... דאָס האַרץ ווערד פול, צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרע־רען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויי־נען... און סטעמפעניו? — ווער סטעמפעניו? וואָס סטעמפעניו? מע זעהט איהם נאָרניט, מע זעהט ניט קיין סטעמפעניו, מע זעהט ניט קיין פיעדעלע; מע הערט די זיסע קולות, געטליכע געזאַנגען, וואָס פילען־אָן די שטוב... און רחל׳ע די שענע, וואָס האָט נאָך ביז היינט ניט געהערט סטעמפעניו׳ס שפּיעלען, שטעהט און הערט זיך צו צו די כשוף׳דיגע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פער־שטעהט נישט, וואָס דאָס איז? עפּיס ציהט דאָס איהר דאָס האַרץ, עפּיס גלעט דאָס זי, נאָר וואָס דאָס איז — פערשטעהט זי ניט. זי הויבט־אויף די אויגען און קוקט אַהין, פון וואַנען עס גיסען זיך די וואונדערליכע מעלאָדיען, און דערזעהט אַ פּאָר וואונדערשענע שווארצע אויגען, וואָס קוקען גלייך אויף איהר, גלייך אויף איהר, וואָס נעמען זי דורך, ווי צוויי שאַרפע שפּיזען; די וואונדערשע־נע שווארצע פייערדיגע אויגען קוקען אויף איהר און ווינקען צו איהר און רעדען מיט איהר... רחל׳ע לאָזט־אַראָפּ דעם קאָפּ און זעהט די וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען, רחל׳ע קוקט אויף אַלע זייטען — און זעהט אַלץ אָט אַ יענע וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען...

VI.

נאָך דער „חופּה־וועטשערע“.

די „חופּה־וועטשערע“ האָט זיך שוין לאַנג געענדיגט, עס איז שוין נאָך אַלע „וויוואַטען“, נאָך דעם „דרשה־געשאַנק“, נאָך דעם „כשר־טאַנץ“ — דער עולם הוליעט, יעדער דינגט אַ טאַנץ, מע האָפּט אַ פריילינכם; רב יאָנטעל דער שוחט נעהט אַ „קאַזאַקעל“, און אַקעגען איהם צעלאָזט זיך מיט גרויס קוראַזש די מחותנת׳טע אַליין מיט איהר גראָבען בויך, מחילה, און דער גאַנצער עולם פּליעסקעט־אונטער רב יאָנטל׳ען, וואָס זעהט גאָר נים, אַז ער טאַנצט מיט אַ נקבה און מאַכט „פּריסיאַדקעס“, ווי אַ חוואַט, און אַקעגען איהם העצקעט זיך די מחותנת׳טע מיט די הענד „פּאַדבאָקאָם“ און שמייכעלט צו רב יאָנטל׳ען מיט אַ ברייטען שמייכעל איבער׳ן גאַנצען ברייטען פּנים, ווי די לבנה אין האַלבען חודש... שפּעטער ווערד נאָך פריילינכער. מע טאַנצט שוין, מחילה, אין איינע תחתונים. אייזיק־נפתלי שטעהט שוין אָהן אַ קאַפּאָטע, מיט די ברייטע ווייסע אַרבעל. מע האָט איהם לאַנג געשלאָגען, ביז ער האָט מסכים געווען אויסצוטהון די קאַפּאָטע, און אויפ׳ן קאָפּ האָט איהם עמיצער אָנגערוקט אַ קאַפּעליש ביז דער נאָז — און אַלע לאַכען פון איהם מיט פער׳שכור׳טע אויגען, אַפילו זיין אייגענער זוהן משה־מענדעל (רחל׳עס מאַן) שלעפּט אויך דעם טאַטען פאַר איין אַרבעל „אין קאָהן אַריין“.

— פּולקעס, פּולקעס! — שרייט משה־מענדעל, שפּרינגט ביז דער סטעליע.

די כלי־זמר שפּיעלען שוין אַליין, אָהן סטעמפּעניו׳ן. צווישען דער דאָזיגער חברה איז געוואָרען גאָר הפקר. דאָס גאַנצע רעדעל פיהרט איינער פון די געשוואָלענע יונגען מיט די גרויסע צייהן, דער שוואַרצער קאָלטענעוואַטער רב שניאור־מאיר דער אונטער־האַלטער (סעקונדע) דרימעלט, רב יאָקעל קאָנטרבאַס שלאָפט. נאָר יונגוואַרג אַרבייטען אויף אַלע כלים, און מעהר פון אַלע האָרעוועט

נעבאך מעכטשי פייקלער: ער קאַכט אויפ׳ן פויק, ווי א גזלן; זיין
געל קעפעל האָט ער בעהאַלטען אין באַראַבאַן אריין, און מע זעהט
נאָר, ווי ער אַרבייט מיט די פלייצעס, צוטופּענדיג מיט די קרומע
פיסלעך. און סטעמפּעניו? סטעמפּעניו שאַרט זיך אַרום די יונגע
ווייבלעך, און נאָך מעהר — אַרום רחל׳ען.

— שוויגער, קומט לאָמיר געהן אַהיים! — זאָגט רחל׳ע צו
דוואָסי־מלכה׳ן, וואָס שטעהט און בעטראַכט אייזיק־נפתלי׳ן מיט די
ווייסע אַרבעל און מיט׳ן קאַפּעליש.

— קום, טאָכטער, קום! מאָרגען איז א מאַרק, דאַרף מען זיך
אָפּרוהען. זעה נאָר, ווי זיי האָבען זיך אביסעל צעהוליעט!

און דוואָסי־מלכה געהט מיט רחל׳ען אַהיים.

דער טונקעלער־בלויער הימעל ווערד אין איין זייט אביסעל
העלער, ליכטיגער. עס שאַריעט אויף טאָג. עס טהוט א קרעה איין
האָהן, און צעהן אַנדערע האָהנען ענטפערען איהם. ווייט־ווייט
לאָזט זיך הערען דאָס בילען פון א הונד. אַלע שטיבעלעך, אפילו
ביי די גויים, זענען נאָך צוגעמאַכט. נאָר ביי איין הערש־בער דעם
שוחט לייכט זיך: הערש־בער דער שוחט שטעהט־אויף א שעה פאַר
טאָג לערנען „פאַר זיך“.

— וואָס זאָגסט דו, רחל׳ע, אויף גנעסי׳ס טאָכטער, ווי זי האָט
זיך עס אביסעל אויסגעסטראַצעלט? ביזט א מבין אויף איהר?

נאָר רחל׳ע ענטפערט איהר ניט דערויף. רחל׳ע איז פערנומען
מיט איהרע אייגענע געדאַנקען. ווער ווייסט, וואָס און וועגען וועד־
מען זי טראַכט אצינד?...

— שוויגער! — זאָגט רחל׳ע פּלוצים. — אָט דאָס הער איך
דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען סטעמפּעניו׳ס שפּיעלען.

— געה שוין געה, קינד, נא דיר גאָר דאָס ערשטע מאָל! —
ענטפערט איהר די שוויגער. — נו, און ביי אייער גביר רב לייבצי
אברהם־הערש׳ס? און ביי רב נחמיה ביק? און ביי שרה בן־
ציונ׳ס? און ביי׳ם רבי׳ן אַליין?

— איך געדענק נישט, — ענטפערט רחל׳ע, — איך האָב נאָר געהערט — סטעמפּעניו, סטעמפּעניו, און געזעהען האָב איך איהם נים.

— נו, ס׳פאַרשטעהט זיך, ביזט נאָך דעמאָלט געוועזן... וואָס ביזט דו געווען? אַ פּיסקליא ביזט דו געווען, ווען סטעמפּעניו האָט געשפּיעלט אין סקווירע ביי׳ם רבי׳ן די חתונה. אַ חתונה איז דאָס געווען — אויף אַלע מיינע ליעבע, רבונו של עולם! אַ היבש שטיקעל חתונה! קאָנסט זיך מעלדען, אַז איך האָב דעמאָלט גע־טראָגען, סאַמע מיט יאָסעל׳ען האָב איך געטראָגען, און בין געווען, הייסט דאָס, און בין געווען, אַזוי גרויס, ווי אין זעכסטען... הא? ניין, אין אַכטען חודש טאַקי... וואוהין געהסט דו דאָס, רחל׳ע? אָט איז דאָך אונזער שטוב, און דו ביזט פאַרקראָכען גאָר צו גנע־סי׳ן, — ס׳אַ גראַם, חע־חע!

— זעהט נאָר! — ענטפערט רחל׳ע, אַרומקוקענדיג זיך אויף אַלע זייטען. — אַ שענע מעשה, כלעבען, חאַ־חאַ־חאַ!

און לאַכענדיג זענען די שוויעגער מיט דער שנור אַריינגעקומען צו זיך אהיים, זיך צולעגען אויף אַ פּאָר שעה אָפּרוהען, דען מאָרגען פריה שטעלט זיך אוים אַ גרויסער מאַרק אין מאַזעפעווקע, גלייך אַ גאַנצער יריד.

VII.

רחל׳ע קאָן נים אַנשלאָפען ווערען.

האָט איהר געהערט איין אומגליק? — רחל׳ע קאָן נים שלאָ־פען! זי קאַטשעט זיך אויף אַלע זייטען, זי דעקט זיך צו און דעקט זיך אָפּ — ניטאָ קיין שלאָף אויף איהר! וויפיעל זי פּלייסט זיך, אשטייגער, נישט צו טראַכטען וועגען איהם, וועגען סטעמפּעניו׳ן מיין איך, — און ער קריכט איהר אַלץ פאַר די אויגען, דער גוטער יאָהר ווייסט איהם וואָס און ווען! זי מאַכט־צו די אויגען שטאַרק־שטאַרק — און דערזעהט איהם מיט זיינע וואונדערשענע שוואַרצע

פייערדינגע אויגען, ווי זיי קוקען גלייך צו איהר, ווי זיי ווינקען צו איהר, ווי זיי רופען זי צו זיך... „אַ, ניט געדאַכט זאָל ער ווערען!... משה־מענדעל זאָל חאָטש זיין!“ — קלערט זי זיך. זי עפענט־אויף די אויגען און דערזעהט סטעמפעניו׳ן מיט׳ן פידעלע, און עס מאַהלט זיך איהר אויס, אַז זי הערט נאָך דאָס שענע זעלטענע שפיעלען... „אַך, אַ מין שפיעלען, נו, נו! ניט אומזיסט דער־צעהלט מען זיך אָן וועגען איהם אַזעלכע וואונדערליכע מעשיות“... און רחל׳ע דערמאַנט זיך אָן אַלע יענע שענע מעשיות, וואָס זי האָט זיך אָנגעהערט וועגען איהם נאָך בשעת זי איז געגאַנגען אין חדר זיך לערנען שרייבען צו מאָטעל שפרייז דעם מיידעלשען שרייבער, בשעת זיי זענען געזעסען אין סקווירע. אָט דאָרט האָט זי זיך דאָס אָנגעהערט פון איהרע חבר׳טעס מעשיות, ווי אַזוי סטעמפעניו האָט אַמאָל אָפגערעדט אַ כלה פון אַ חתן, און די כלה איז פאַר בזיון געשטאָרבען, און מע האָט געשטעלט אויף איהר אַ שוואַרצע חופה... ווי אַזוי סטעמפעניו האָט אַמאָל אָפגעטהאָן אַ מיידעל דערפאַר, וואָס זי האָט איהם אָנגערופען מיט׳ן נאָמען שאַרלאַטאַן... ווי אַזוי סטעמ־פעניו האָט אַמאָל געשפיעלט אַ חתונה ביי אַ גרויסען פריץ, אַ גראַף; ווי דעם גראַפ׳ס טאָכטער, די פאַניענקע, אַ זעלטענע שענ־הייט, האָט זיך אין איהם איינגעקאָכט און האָט געזאָגט: איין מאָל פאַר אַלע מאָל — דער טוידט זאָל איהר זיין און סטעמפעניו׳ן וויל זי... דער גראַף, אַז ער האָט דערהערט אַזאַ מעשה, האָט ער מיט איהם איינגע׳טענה׳ט, פריהער מיט בייזען, דערנאָך מיט גוטען, און לסוף האָט ער איהם צוגעזאָגט דריי דערפער, אַבי ער זאָל זיך איבערקעהרען און נעמען זיין טאָכטער, די פאַניענקע, פאַר אַ ווייב. נאָר סטעמפעניו האָט איהם געענטפערט אויף פראַנצויזיש (סטעמ־פעניו האָט געקענט דייטש און פראַנצויזיש), אַז ער מעג איהם אָנ־שיטען אַ פולע שטוב מיט רענדלעך, וועט ער ז י י ן רענדעל נישט אויסבייטען (און דערפאַר איז ער געווען ביי אַלע עהרליכע אידען, אפילו ביי׳ם רבי׳ן, אַזאַ חשוב). און די פאַניענקע, אַז זי האָט דאָס דערהערט, האָט זי זיך מיט׳ן אָנטהון אריינגעוואָרפען אין טייך

אריין... און נאָך פיעל וואונדערליכע מעשיות, וואָס עס נעמט־אָן א שרעק, נאָר אויסהערענדיג זיי...

נאָך האָט זיך רחל׳ע דערמאָנט, וואָס זי האָט געהערט פון איהרע חבר׳טעס, אַז סטעמפּעניו האָט אַזאַ מין פלעשעלע „ליעבע־טראָפּען“... „ליעבע — ליובקע, קאָך לאָקשען! — האָט זיך רחל׳ע געקלערט, דערמאָנט זיך אָן די אַלע שענע מעשיות. — נאַ דיר א גראָשען פאַר דער גאַנצער ליעבע! מיין משה־מענדעל, נישקשה, האָט מיך ליעב אָהן „ליעבע־טראָפּען“. און איך איהם? איך משה־מענדל׳ען?“...

און רחל׳ע קעהרט זיך איבער אויף דער אַנדערער זייט, מיט׳ן פּנים צו דער וואַנד, און טראַכט וועגען דעם גאַנץ שטאַרק. דאָס ערשטע מאָל איז איהר אַרויפגעקומען אויפ׳ן קאָפּ אַזאַ מחשבה: „אָט האָסט דו דיר די אַנדערע טעג יום־טוב! וואָס עפּיס מיצקע־דרינען ליעב־שמיעב? פיינט געוויס ניט!“...

און באמת טאַקי, פאַר וואָס זאָל זי איהם פיינט האָבען? משה־מענדעל איז, חלילה, ניט קיין מיאוסער יונגערמאַן, אביסעל פון דער נייער וועלט, די פּאות פערשאַרט אַרונטער, לייענט א בלאַט, מאַכט שען קידוש, האָט ליעב צו זאָגען א ווערטעל, מיט יונגעלייט א שטיף טהון — גאָר א פיינער יונגערמאַן. אמת, צו איהר, צום ווייב, איז ער נאָך אביסעל ווילד, רעדט מיט איהר קיינמאָל נישט קיין צוויי גאַנצע ווערטער, עפּיס נאָר מיט א ווערטעל און מיט א דרעה־זיך־אויס אָדער אין בית־המדרש, אָדער אין מאַרק. ער זאָל זיך עס א מאָל, אויף א ציקאַוועסט, אַנידערזעצען מיט׳ן ווייב, ווי ביי לייטען פיהרט זיך, רעדען, שמועסען, גלאַט אַזוי, — דאָס ניין, א ווילדע ציעג!

אוי, ניט דאָס האָט רחל׳ע געמיינט כלה׳וויין! רחל׳ע, אַז זי איז א כלה געוואָרען, האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז אַלע זענען איהר מקנא אויף איהר חתן; אַז אַזאַ משה־מענדעל (אַך, איז ער געווען שען חתנ׳וויין!) איז נאָר דאָ איינער ביי גאָט און דער אַנדערער ביי איהר — און זי וועט דאָס זיין איינע א גליקליכע...

און צום סוף? צום סוף זעהט זי, אז איהרע אלע חבר'טעם לעבען טאקי א גוטען טאג: די איז ערגיץ מיט איהר מאן אין א גרויסער שטאדט און שרייבט פון דארט אזעלכע בריוולעך, וואס עס לאזט זיך אוים די וועלט, און יענע איז שוין אליין א בעל־הבית'טע; אפילו חנה־מירעל, וואס האט חתונה געהאט פאר איין אלמן מיט פינף קינדער און וואס האט אזוי איינגעלעגט די וועלט, איז אויך גליקליך. און זי? און רחל'ע?... אך, ניטא וואס צו רעדען. א גאנצע וואך זיץ פערשפארט, ווי איין עוף אין א שטייג: עס, טרינק און שלאף! דער שוועהר און שוויעגער לאזען ניט אטהעמען: טאג און נאכט נאר רחל'ע און רחל'ע! און משה־מענדעל מיט זיינע גענג, מיט זיינע ווערטלעך, גלייך ווי זי וואלט געווען ביי איהם א וויים איך וואס... שא! אן קלאפט עמיצער אין דער טיר. דאס קעהר אודאי זיין משה־מענדעל. די שוויעגער געהט איהם עפענען.

— משה־מענדעל!

— הא, וואס?

— ס'איז דו, משה־מענדעל? — פרעגט איהם די מוטער.

— נו, א טענצעל, ימח שמו, בררררר... — ענטפערט איהר דער זוהן.

— וואס לעפעטשעסט דו, משה־מענדעל? — זאגט ווידער צו איהם די מוטער. — טהו זיך אוים און לעג זיך שלאפען.

— ימח שמו, גוט געטרונקען, בערעל־מנשה, חא־חא־חא!

— גאט איז מיט דיר, משה־מענדעל! וואס פלאפעלסט דו? — זאגט צו איהם דוואסי־מלכה, אויסרייבענדיג א שוועבעלע.

— איהר הערט דען ניט, שוויעגער, אז ער איז שכור־לוט? — זאגט צו איהר רחל'ע. — צינדט איהם דארט אן א ליכט, זייט מוחל, ער וועט זיך ברעכען רוק און לענד.

— חיללל... נאך א גלעזעל, ימח שמו!...

מיט די ראזינע האלבע ווערטער פאלט משה־מענדעל אנידער ביי זיך אין בעט און ווערד גיך אנשלאפען מיט א שרעקליך חראַ־

פעריי. דוואָסי־מלכה ווערד אויך אנשלאָפען. די קליינע קינדער שלאָפען שוין לאַנג. עס סווישטשעט און עס פייפט אין אלע ווינ־קעלעך. אלע שלאָפען געשמאַק אינ׳ם דאָזיגען שטיבעל, נאָר איין רחל׳ע קאָן נים אנשלאָפען ווערען, חאָטש נעם טהו זיך אָן א מעשה — ניטאָ קיין שלאָף!... די לבנה שיינט־אריין דורך א פענסטער, און א לאַנגע ווייסע פאַסמע פון איהר ליכטיגקייט פאַלט אויפ׳ן בעטעל, אויף וועלכען משה־מענדעל ליגט צעוואָרפען מיט׳ן פנים אַרויף, דאָס מויל אָפען, די אויגען פערגלאָצט, דער האַלז פערריסען, און א קנאָפּ, א שאַרפער קנאָפּ, שמעקט־ארוים פונ׳ם גאָרגעל, אז עס איז א מיאוסע זאַך צו קוקען.

רחל׳ע וויל נישט קוקען — און קוקט פאַרט; קיינמאָל האָט איהר משה־מענדעל נישט אויסגעוויזען אזוי העסליך, ווי אצינד, ווי אין דער דאָזיגער נאַכט. און, נישט ווילענדיג, האָט זי איהם פערגלייכט מיט איין אנדערען, מיט א יענעם ימח־שמו׳ניק סטעמ־פעניו... און דאָס איז דער אייגענער משה־מענדעל, וואָס פריהער? וואָס אמאָל, בשעת התנ׳אייז, מיט זיין שען ווייס פנימ׳על, מיט זיין זיס שמייכעלע, מיט זיינע פריילי־כע אויגעלעך, מיט זיין גלייך שטעלטעל, מיט זיין גענגעל און מיט אלע זיינע בנעימות׳דיגע פאַ־סטעמקעס, מיט זיינע קלוגע גלייכווערטלעך? אָט דאָס איז יענער משה־מענדעל?...

און דאָ האָט איהם רחל׳ע, נים ווילענדיג, ווידער א מאָל פערגלייכט מיט איין אנדערען, מיט סטעמפעניו׳ן...

אוועקט, אוועקט, פינסטערע מחשבות, פון א אידישער טאָכטער!

VIII.

צום „שלייער־וואָרמעס“.

אויף מאָרגען, אז חיענע די שמש׳טע איז געקומען צו דוואָסי־מלכה׳ן זאָגען, אז די מחותנת׳טע מיט׳ן חתן, מיט דער כלה, מיט

אלע מחותנים האָבען געלאָזט בעטען צום שלייער־וואַרמעס, איז שוין רחל'ע געווען אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן נאָך דער לעצ־טער מאָדע פון רב דוד מעכאַניק דעם זשענסקי שניידער: אַ בלוי זיידען מלבוש, הימעל־קאָליר, מיט ווייסע קרוזשעווקעס און מיט גאַנץ ברייטע אַרבעל, ווי מע האָט דעמאָלט געטראָגען אין מאַזע־פּעווקע, וואו די מאָדע האָט פערשפּעטיגט אויף עטליכע יאָהר; אויפ'ן קאָפּ אַ בלוי זיידען טיכעל, אַזשורנע אַרבייט, אַזוי, אַז מע האָט געקאָנט אַרויסזעהן דעם גאַנצען שלייער מיט די צעפּ... נאָר פּרעמדע צעפּ; די אייגענע בלאָנדע האָר זענען שוין ביי רחל'ען פון לאַנג בעהאַלטען, פערבאָרגען אויף תמיד, אויף אייביג! עט־ליכע שנירעלעך פּערעל אויפ'ן האַלז, אויפ'ן ווייסען, אויפ'ן שענעם האַלז, אַ גרויסע גאָלדענע קייט, אַ בראָש, בראַסליעטען, פינגערלעך, אויהערינגלעך — די גאַנצע אידישע ציערונג, דער גאַנצער אידי־שער מאַיאָנטעק.

איין אויסגעשלייערטע איז רחל'ע געזעסען ביי זיך אין חדר, וואו משה־מענדעל איז נאָך געלעגען אין דער נעכטיגער פּאָזע, מיט'ן נאָרגעל אַרויף און מיט איין אָפען מויל, און האָט געהאַלטען אין איין חראָפּען.

„אַך, וואָס פאַר אַ גרויסער חילוק עס איז צווישען די צוויי משה־מענדלען, דאָס הייסט, צווישען משה־מענדעל דעם חתן און משה־מענדעל דעם מאַן: יענער משה־מענדעל איז עפּיס געווען מיט אַזוי פיעל חן, זיינע אויגען האָבען געלייכט, ווי הבדלות, זיין קול איז געווען צוקער־זיס, זיינע אַלע פּאָסטעמקעס זענען געווען אַזוי אַנגענעהם, אַזוי ליעבליך! און דער משה־מענדעל? עפּיס אַזוי משונה־לאַנג און שמאָל און סאָטולעוואַטע, און אַ געל בערדעל שיט זיך איהם. פון וואַנען האָט זיך צו איהם גענומען אַזאַ צאַ־פּען־בערדעל?

און נישט ווילענדיג, שטעלט זי זיך פאָר אַלץ אָט אַ יענעם כל־בו'ניק, וואָס האָט זי אַ גאַנצע נאַכט ניט געלאָזט שלאָפען — אַ ריינער אומגליק! „איך בין אַליין שולדיג — קלערט זיך רחל'ע —

איך בין אליין שולדיג: פלוצים נא דיר גאָר אזא שלים־מזל, א סטעמפעניו! ווער שטעלט זיך דאָס אָפּ פלוצים רעדען מיט א כלי־זמר? פּע, בזיונות! און וואָס וואָלט מען געקאָנט אויף מיר זאָגען, ווען מע זאָל מיך זעהן שטעהן און רעדען מיט איהם? א מערכה, וואָס ס'איז געווען אזא געפּילדער. און וואָס וואָלט משה־מענדעל געזאָגט?"...

און מיט א שמייכעל איז רחל'ע צוגעגאַנגען צו משה־מענדעל'ס בעט און האָט זיך איינגעבויגען איבער זיין קאָפּ און האָט איהם אָנגערופען ביי'ם נאָמען. משה־מענדעל האָט אויפגעעפענט די גרויע אויגען און האָט לאַנג געקוקט און האָט ניט פערשטאַנען וואָס ער זעהט פאר זיך.

— משה־מענדעל! — האָט איהם רחל'ע געזאָגט, אָנגעבויגען זיך אינגאַנצען צו איהם. — משה־מענדעל! דו דערקענסט מיך ניט, צי וואָס? קוק איהם אָן, ווי ער באַטראַכט מיך אביסעל! איך בין דיר, אפנים, געפעלען אין שלייער?

— אי, לאָז צורוה, וויל שלאָפען!... — און מיט די ווערטער דרעהט זיך משה־מענדעל אוים מיט'ן פּנים צו דער וואַנד און לאָזט־אַרויס א משונה־ווילד חראַפּעריי.

— די מחותנת'טע און חתן־כלה און אלע מחותנים האָבען גע־לאָזט בעטען אייך מיט אייער שוויעגער און מיט אייער כאַן אויפ'ן „שלייער־וואַרמעס".

אזוי רופט־אויס חיענע די שמש'טע, אריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין דער טיר אריין, נאָר דערזעהען, ווי רחל'ע שטעהט איבער'ן מאַנ'ס צוקאָפּענס, טהוט זי זיך א וואָרף צוריק.

* * *

רחל'ע האָט געטראָפען די כלה נאָך ניט קיין אויסגעשלייערטע. ביידע חבר'טעס האָבען זיך צעקושט, און עס איז צווישען זיי גיך פערבונדען געוואָרען א גאַנץ וואַרעמער שמועס, ווי עס דאַרף צו זיין צווישען צוויי יונגע ווייבלעך.

דער עולם האָט זיך געקליבען ביסלעכווייז, און די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס האָבען בעדעקט די טישען מיט כל־טוב: מיט לעקאַך און מיט איינגעמאַכטס, מיט קומיש־ברויט און מיט מאַנדעל־בייגעלעך און מיט שטרודלען אַלערליי. די נעכטיגע שמשים מיט די נעכטיגע אָרעמע לייט זענען שוין אויך דאָ. דער מחותן, חיים־בנציון, לויפט־ארום איין אויסגעצוואָגענער, מיט א סאַמעטען קאַש־קעטעל, און די מחותנת׳טע איז שוין הייזעריג, ווי די וואַנד; דאָך הערט זי ניט אויף צו פּאַראַדקעווען, טרייבט דעם אהער און דעם אהין און שרייט מיט די לעצטע כחות:

— איהר ווילט מיך אומגליקליך מאַכען, שונאי־ציון! איהר נעמט און שטעלט־אַוועק א בעקען מיט טאָרט און מיט איינגעמאַכטס דאָרט, וואו עס דאַרף גאָר שטעהן דאָס פלעשעל בראָנפען מיט די גלעזלעך, וואונד איז מיר און וועה איז מיר! גערה צעריים זיך! נאָ דיר א חתונה! קאָסט א גרודע גאָלד, און צום סוף — נאָ דיר! אפילו די כלי־זמר זענען נאָך אויך ניטאָ! טאַקי נאָר א מעשה קומט זיך אָנצוטהון און געננוג!

— שאַ, לאָז זיין שטיל! — שרייט חיים־בנציון דער מחותן. — וואָס פילדערסטו דו אַזוי? מע ווערד פון דיר ניט גליקליך! זי טהוט גאָרניט און שרייט! וואָס שרייסטו דו וואָס? א נאָווינע ביי דיר א קינד חתונה מאַכען? דאָס ערשטע מאָל, צי וואָס? קוק זי אָן, זי חריפעט אזש! צענויפגערופען געסט מיט קרובים א גאַנצע שטאָדט און לויפט־ארום און שרייט! טאָמער ווייסט דו וואָס?

— ווער שרייט, משוגענער כהן? ווער שרייט?

— איך ווייס ווער סע שרייט? אדרבה, זאָג שוין אליין!

— איך שריי ניט; סע דו שרייסט.

— איך שריי שוין? אזוי? גאָר פאַרקעהרט?

— אָט שרייסטו דו דאָך, חיים־בנציון, וואָס איז דאָס דיר אָנגעקומען אזעלכס?

— א גוטער מאָרגען זאָל קומען אויפ'ן מחותן מיט דער מחותנת'טע, אויפ'ן חתן מיט דער כלה, אויף אַלע מחותנים פון בײדע צדדים און אויף אַלע ליעבע פרײנד, וויוואַט — גאַנץ פײן אויסגעשפּיעלט!

מיט דעם הילכינגען אויסרוף פון חייקעל ברחן האָבען זיך די כלי־זמר גענומען צו די כלים, און די חתונה איז געוואָרען ווידער א חתונה! דער עולם האָט זיך גענומען אויסווישען די הענד אין די פּאָלעס, פערקאַטשען די אַרבעל, און ערשט נאָכדעם זיך וואַשען, געזעצט זיך צום טיש פּראָווען דעם „שלייער־וואַרמעס" — און דאָ האָט זיך סטעמפּעניו גענומען דאָס פיעדעלע און האָט איבער־אַ־נייעס געמאַכט אַלע נעכטיגע קונצען נאָך מיט עטליכע צוזעצלעך און מיט א צוויי־דריי נייע שטיקלעך, פון וועלכע דער עולם האָט געגאַפט אויף די נענעל און איז געווען אויסער זיך. אַלע אויגען האָבען געקוקט אויף איהם, אויף סטעמפּעניו'ן; נאָר איין רחל'ע האָט נישט געקוקט אין יענעם ווינקעל — און דאָך האָט זי איהם געזעהען, און דאָך האָט זי געפיהלט, אז ער קוקט אויף איהר... ערשט דעמאָלט, אז סטעמפּעניו האָט דאָס פיעדעלע אוועקגעלעגט, און צווישען עולם איז געוואָרען א הו־האַ, — ערשט דעמאָלט האָט רחל'ע אויפגעהויבען איהרע בלויע אויגען און האָט דערזעהן... סטעמפּעניו'ן.

— וואָס זאָגט איהר אויף איהם? — האָט זיך צו איהר גע־ווענדט די כלה, וואָס האָט ביז אהער געשוויגען.

— אויף וועמען? — האָט זי רחל'ע געפרעגט בתמימות.

— אויף סטעמפּעניו'ן; א שענער כל־בו'ניק?...

רחל'ע האָט איהר גאָרנישט געענטפערט דערויף. זי האָט דער־פיהלט, אז די פאַרב קומט איהר צו אין פנים אריין. די כלה האָט דאָס בעמערקט און האָט זי א פרעג געטהאָן:

— ס'איז אייך הייס, רחל'ע? איאַ, ס'איז אייך הייס?

— יאָ, הייס, שרעקליך הייס! איך וועל ארויסגעהן אויף א מינוט אין דרויסען זיך אָפּקיהלען. — האָט איהר רחל'ע געענטפערט

און איז ארויסגעגאנגען פונ׳ם טיש, בעגעגענט זיך אויף יעדען טריט מיט א סארווער אדער א סארווערקע, וואס האבען איהר אפגעטרא־טען דעם וועג מיט גרויס כבוד, נישט אזוי צוליעב איהר, ווי צוליעב איהר זיידען מלבוש. נאר נישט אזוי גיך האט זי געטראפען צו דער טיר, דען, ערשטענס, האט זי בעדארפט דורכשפארען זיך דורך די כלי־זמר, וואס האבען זי בעטראכט „מיט אויגען“ און האבען זיך דורכגעווארפען אויף זייער לשון: „קליווע יאלדאווקע, מע דארף טירען מיט צוזעניכע“... און אז זי האט זיך בעגעגענט מיט סטעמ־פעניו׳ס אויגען, האט זי דערפיהלט עפיס א מין הארצקלאפעניש, וואס זי האט נאך ביז אהער קיינמאל נישט געפיהלט; דערפון איז זי געווארען נאך רויטער און האט דערפיהלט א שרעקליכע היץ אין פנים, ווי א מענש, וואס געהט אויף א שרפה סאמע ביי׳ם רעכטען פייער. צו די צרות האט זי זיך נאך גערארפט בעגעגענען מיט׳ן מחותן רב חיים־בנציון, שוין כמעט ביי דער טיר, און דא האט זיך אנגעהויבען א נייע חתונה: רב חיים־בנציון איז געווען א איד א חסיד און האט געציטערט פאר א נקבה שרעקליך. אז ער האט זיך בעגעגענט פלוצים מיט רחל׳ען, האט זיך רב חיים־בנציון בעדארפט, איינגענטליך, א ווארף טהון צוריק, ווי דער שטייגער איז. נאר, מעשה שטן, האט ער זיך גאר א נעם געטהאן רעכטס, און אזוי ווי זי, רחל׳ע, איז אויך נעגאנגען רעכטס, איז אפגעגאנגען א האר, זיי זאלען זיך צעבוצקען. לכן איז רב חיים־בנציון געפאלען אויף איין עצה און האט זיך באלד א חאפ געטהאן לינקס; צום אומגליק, איז זי אויך געפאלען אויף דער זעלבער עצה און האט אויך גענומען לינקס. דא האט רב חיים־בנציון באלד פערשטאנען, אז מע דארף זיך ראפטאם א לאז טהון טאקי נאר רעכטס, נאר ביז ער האט זיך א ריהר געטהאן, איז איהם שוין רחל׳ע געשטאנען אקעגען, ווי אויף צו־להכעיס — און גאט ווייסט ביז וואנען זיי וואלטען אזוי אוועק־געטאנצט, ווען אויף זייער גליק זאל ניט געווען אנגעקומען די היי־זעריגע מחותנת׳טע און ניט שטעלען זיך אויס׳טענה׳ן מיט׳ן מחותן, אויף זייער געוועהנליכען שטייגער, און דערווייל האט זיך רחל׳ע

ארויסגעחאפּט אין דרויסען ארויס, אביסעל אָפּקיהלען זיך פון דער שרעליכער היץ.

IX.

רחל׳עס ביאָגראפיע און חיה־עטעל׳ס ראָמאַן.

אין דרויסען איז אָבער געווען נאָך הייסער. עס איז געווען א תמוז׳דיגער טאָג. די זון האָט געהאלטען אין מיטען הימעל און האָט געסמאַלעט און געבראָטען גאָר אָהן רחמנות. אויף די הילצערנע און שטרויענע דעכער פון די מאזעפּעווקער הייזער האָט זיך דער אָפּשיין פון דער זון צעגאָסען מיט טויזענדער פאסען, וואָס ציטערען און שוועבען, ווי די חוואַליעס פונ׳ם טייך; הדר־יונגלעך רופען דאָס אָן: „די שכינה רוהט".

אקעגען רחל׳ען שטעהט דער מארק: ער איז ברייט און פוסט. די קלייטען מיט די רויטע פארטיכלעך זענען אָפען, און די ווייבער זיצען אויף פיערעקעכיגע בענקלעך און ארבייטען א זאָק מיט א שרעקליכער געשווינדקייט. ביי דער זייט שטעהען מולטערלעך מיט יאגעדעס, מיט קיכלעך און מיט קאָרזשיקלעך, און א ציעג גנבה׳ט זיך אונטער און האָט חשק צו מאכען א שטיקעל אומגליק, נאָר מע דערלאָזט זי נים. ווייט־ווייט געהען א פּאָר אָכסען מיט א גרויסער פוהר סנאָפּעס קאָרן; די פוהר מאכט־אָן א מורא׳דיגען פּאָראָך ארום זיך, און הינטען געהט־נאָך א קליין שייגעצעל מיט א גרויס ווארעם היטעל, מיט א טאָרבע, מיט א לאנגער בייטש און באָרפיס, און א גרויסער הונד לויפט איהם נאָך מיט איין ארויסגעשטעלטער צונג.

רחל׳ע שטעהט און בעטראכט דאָס גאנצע וואָכעדיגע אויסזיכט און פערגלייכט דאָס מיט איהר בלוי־זיידען מלבוש, הימעל־קאָליר, און מיט די פּערעלעך, בראַסליעטען, אויהערינגלעך, פינגערלעך — און זי פיהלט, אז זי איז עפּיס גאָר ווילד־פרעמד מיט דעם דאָזיגען

בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור, עפּיס ניט אַהין, ניט אַהער, ניט מאַרק־אידינע, ניט גראַפינע — גלאַט אַ אידיש קינד, אַ אידישע טאָכטער, פּטור פון אַלץ. אָט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט זיך קעסט ביי די שווערער־און־שוויגער, טהוט נישט קיין האַנד אין קאַלטען וואַסער, און דער מאַן איז אָדער אין בית־מדרש, אָדער אין מאַרק, געהט־אַרום מיט׳ן שטעקעלע און זאָגט ווערטלעך.

אציגד, שטעהענדיג אָט דאָ, נאָהענט צו דער נאַטור, האָט זי זיך כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען גענומען רעכט בעטראַכטען, ווער זי איז, און עס איז איהר אַרויפגעקומען אויפ׳ן זינען אַ נייע מחשבה, אַז עס פעהלט איהר עפּיס. וואָס — ווייסט זי נישט, נאָר עפּיס פעהלט איהר, עפּיס געהט איהר אָפּ...

רחל׳ע איז געוועז אַ פּשוט אידיש ווייבעל אָהן אויבערקעפּלעך, אָהן שפּיצלעך. מיט איינעם וואָרט — דאָס, וואָס מע רופט־אָן ביי אונז אַ א י ד י ש ע ט אָ כ ט ע ר. געוואַכסען צווישען אַ סך קינדער, איז זי ביי פאָטער און מוטער אין סקווירע געווען ניט אַזאַ אַנטיק: „וויים איך, אַ מיידעל, לאָז זי זיך וואַכסען גע־זונטערהייד“... און בכדי זי זאָל זיך ניט אַרומבלאָנקעווען פאַר די אויגען און עס זאָל זיין ווינציגער מיט אַ קינד אין שטוב, האָט מען זי אָפּגעשיקט גלייך מיט אַלע איהרע ברידערלעך אין חדר אריין. נאָכדעם, אַז זי איז שוין אַביסעל אונטערגעוואַכסען, האָט מען זי אָפּגעגעבען לערנען זיך שרייבען צו מ אָ ט ע ל ש פּ ר י י ז, דעם „מיידעלשען שרייבער“. דאָרט, ביי מאָטעל שפּרייז, דעם „מיי־דעלשען שרייבער“, האָט זיך רחל׳ע געהאַט, געוועהנליך, איהרע חבר׳טעס, קליינע און גרויסע מיידלעך, נאָר מעהר האָט זי ליעב געהאַט צו שאַרען זיך אַרום די עלטערע מיידלעך, פון וועלכע זי האָט ליעב געהאַט צו הערען מעשיות, שענע וואונדערליכע מעשיות. די מיידלעך וויעדער האָבען ליעב געהאַט רחל׳ען פאַר איהר זינגען, פאַר איהר שען זינגען.

— זינג אונז, רחל׳ע, הארצעניו! זינג, נישקשה, אציגד איז ניטאָ קיין יונגלעך.

פאַר יונגלעך און פאַר עלטערע האָט זיך רחל'ע געשעמט צו זינגען, בפרט נאָך פאַר גרויסע יונגלעך האָבען איהר די חבר'טעס אליין געזאָגט, אז ס'איז נים שען, מע טאָר נים...

— נו, זינג שוין, רחל'ע. קוק זי אָן, מע דאַרף זי בעטען.

און רחל'ע פאָלגט די גרויסע מיידלעך און פערציהט אויף איהר דינער, ווייכער שטימע א ליעדעל, א אידיש ליעדעל.

אויפ'ן בארג שטעהט א טויב,
און טהוט זיך טרויעריג ברומען,
ערגיץ האָב איך א ליעבען פריינד —
און קאָן צו איהם נישט קומען...

רחל'ע זינגט דאָס דאָזיגע ליעבע ליעדעל מיט גרויס געפיהל, גלייך ווי זי וואָלט פערשטאַנען דאָס וואָרט „ליעבע". יענע אָבער, איך מיין די עלטערע מיידלעך, האָבען דאָס, אפנים, יאָ פערשטאַנען, מחמת זיי פלעגען זיך דערביי פערזאָרגען, זיפצען, און אמאָל לאָזען א טרער אויך...

מעהר פון אלע האָט ליעב געהאַט צו הערען די דאָזיגע ליעדעלעך, וואָס רחל'ע האָט געזונגען פאַר איהרע חבר'טעס, איינע פון זיי מיט'ן נאָמען חיה־עטעל, זעהר א שען מיידעל, א יתומה. חיה־עטעל איז געווען איינע פון א סך מיידלעך. איהר ביאָגראַפיע איז די ביאָגראַפיע פון פיעלע אידישע מעכטער און קאָן דערצעהלט ווערען אזוי קורץ און אזוי גיך, ווי מאַכען א ברכה „שהכל נהיה בדברו". אָט האָט איהר זי אינגאַנצען:

אמאָל (נישט זעהר לאַנג) זענען געווען צוויי ברידער אין דער שטאָדט סקווירע, איינער האָט געהייסען אהרן און דער אַנדערער האָט געהייסען לייב. אהרן איז יונג געשטאָרבען און נאָך איהם איז נאָכגעשטאָרבען זיין ווייב, און עס איז פון זיי איבערגעבליבען א טאָכטער חיה־עטעל. האָט זיך אויף איהר דערבאַרעמט דער פעטער לייב און האָט זי צוגענומען צו זיך מיט איהר ירושה. דער פעטער לייב האָט זיך אפילו מיט דער יתומה נישט אזוי שען בע־

גאנגען, די גאַנצע ירושה האָט ער זיך צוגענומען (אַ דריי טויזענד קערבלעך, זאָגט מען), און איהר, דער יתומה, האָט ער געגעבען, מחילה, אַ פייג, און האָט זי חתונה געמאַכט פאַר אַ חניאָק, אַ כלב שבכלבים, וואָס איז איהר דערגאַנגגען די יאָהרען, און חיה־עטעל איז יונג, צו צוויי און צוואַנציג יאָהר, געגאַנגגען פון דער וועלט.

אָט מיט דער חיה־עטעל איז אונזער רחל׳ע געווען אַ לייבליכע חבר׳טע, און זיי האָבען זיךביידע זעהר ליעב געהאַט. און אָט מיט דער חיה־עטעל איז אמאָל געזעסען רחל׳ע שבת בייטאָג ביי׳ם פענ־סטער, גאַנץ פיין אויסגעקעמט און אָנגעטהאָן שבת׳דיג, ווי עס גע־הער צו זיין. ווי דער שטייגער איז, האָט רחל׳ע געזונגגען איהרע לידעלעך, און חיה־עטעל האָט געהערט. רחל׳ע האָט געזונגגען:

אוי, דו פאַהרסט אוועק,
אוי, דו פאַהרסט אוועק,
און מיך לאָזט דו איבער!...

— רחל׳ע, הארצעניו, נשמה׳ניו! — זאָגט חיה־עטעל. — זינג דאָס נאָך אַ מאָל!

— איבערזינגגען דאָס נאָך אַ מאָל? — פרעגט זי רחל׳ע פער־וואונדערט. — נו, איך קאָן דאָס דיר אָנהויבען נאָך אַ מאָל פון אָנהויב:

אוי, דו פאַהרסט אוועק,
אוי, דו פאַהרסט אוועק,
און מיך לאָזט דו אי־אי־בער!...

פּלוצים דערזעהט רחל׳ע, ווי חיה־עטעל די יתומה ליגט מיט׳ן פּנים אויף דער האנד און איהר קאָפּ מיט די פּלייצעס וואַרפען זיך. רחל׳ע בלייבט שטיל און הערט, ווי חיה־עטעל חליפּעט.

— גאָט איז מיט דיר, חיה־עטעל, דו וויינסט? וואָס עפּיס אין מיטען דרינען געוויינט? זאָג מיר, וואָס איז דיר, חיה־עטעל, אַזעלכעס געשעהן? פּלוצים גאָר, נאַ דיר אַ געוויין!

— אוי, רחל׳ע! — ענטפערט זי איהר מיט א געוויין. — אוי, רחל׳ע, דאָס ליעדעל, דאָס ליעדעל דיינס!

— דאָס ליעדעל? וואָס זשע איז דאָרט אזעלכעס? וואָס דאַרף מען וויינען דערויף?

— אוי, רחל׳ע, פרעג מיך נישט, פרעג נישט קיין פאַרבימערט האַרץ! א פייער ברענט אין מיר! עס ברענט אין מיר א העליש פייער אָט דאָ, זעהסט דו, אָט דאָ־אָ!

און חיה־עטעל ווייזט איהר אָן ביי זיך אויפ׳ן האַרצען. רחל׳ע קוקט אויף איהר פערוואונדערט און צעמישט.

— וואָס קוקסט דו אויף מיר אזוי, רחל׳ע? דו פאַרשטעהסט ניט, דו קאָנסט ניט פיהלען וואָס מיר איז; מיין האַרץ איז מיר אזוי שווער, איך בין אזוי עלענד, אזוי פאַרוויסט, איך טראָג אזעלכע מכות, אז איך מוז דיר אַלסדינג דערצעהלען — אַלסדינג!

און חיה־עטעל דערצעהלט רחל׳ען א גאַנצע געשיכטע, א טרויעריגע מעשה, אפילו א געוועהנליכע, וואָס טרעפט זיך גאַנץ אָפט ביי אידען, נאָר זעהר א טרויעריגע מעשה, ווי אזוי איהר פעטער לייב האָט זיך מיט איהר מיאוס בעגאַנגען, און צומיינסטען — זי, די מרשעת, די מוהמע, און וועגן ניט דעם פעטער לייב׳ס יונגער זוהן בנימין, וואָלט זי שוין לאַנג אַנטלאָפען אין דער וועלט אריין, אָדער אין טייך אריינגעוואָרפען זיך. אָט דער בנימין איז געוועזן איהר איינציגע נחמה אויף דער וועלט; מיט איהם איז זי דאָס אויפגעוואַכסען אינאיינעם; ער איז צו איהר געוועזן ווי א ברודער, ווי איין אייגענער ברודער — און צום סוף איז ער אַוועקגעפאָהרען, האָט זי איבערגעלאָזט אויף צרות, ווי א פרעמדער, גאָר ווי א ווילד־פרעמדער.

— איך פאַרשטעה ניט, חיה־עטעל, וואָס באַדאַרף מען דאָ אזוי איינלעגען די וועלט, ווען אפילו איין אייגענער ברודער פאָהרט־אַוועק, בפרט נאָך ניט קיין אייגענער!

— אוי, רחל׳ע, דו ווייסט נישט, ווי היימיש ער איז מיר געוועזן, ווי איינגעבאַקען אין האַרצען, טאַקי נאָר ווי איין אייגענער, נאָך

מעהר ווי איין איינענער, זאָג איך דיר! אז איך האָב געזעהן פאַר זיך בנימינ'ען, איז מיר געווען א ליכט אין די אויגען, און אז ער איז אוועקגעפאָהרען...

— בנימין האָט דאָך געמוזט אוועקפאָהרען, חיה־עטעל, ער האָט דאָך חתונה געהאַט.

— אוי, רחל'ע־קרוין, זאָג עס מיר ניט, איך קאָן דאָס ניט הערען! דאָס וואָרט „חתונה־געהאַט" נעמט ביי מיר ארוים מיין גאַנץ חיות! ווען איך דערהער, אז מע זאָגט: „בנימין האָט חתונה געהאַט", עקט זיך מיר דאָס לעבען. דו ווייסט דאָס ניט, רחל'ע, הלואי זאָלסט דו דערפון נישט וויסען אייביג... וואָס קוקסט דו אויף מיר אזוי? בנימין האָט מיר צוגעזאָגט, געשוואָרען, אז ער וועט מיך נעמען.

— נו, למאי זשע האָט ער דיך ניט גענומען, חיה־עטעל?

— דו פרעגסט, ווי א קינד, רחל'ע. מסתמא איז מיר ניט באַשערט. מסתמא איז דאָר איהר מזל.

— ער האָט דאָך דיר אָבער געשוואָרען, אז ער וועט דיך יאָ נעמען.

— נו, מילא, האָט ער געשוואָרען! ער האָט זיך אלץ געקליבען זאָגען דעם פעטער, אָפּגעלעגט פון טאָג אויף טאָג: ער האָט מורא געהאַט פאַר איהם (דו קענסט דאָך מיין פעטער לייב), ביז ער איז א חתן געוואָרען פאַר איהר. און אז איך האָב געמאַכט מיט איהם א שמועס מכח דעם, האָט ער מיר געזאָגט, אז ביז דער חתונה איז נאָך ווייט, ער וועט נאָך קאָנען רעדען — און אזוי זענען אוועקגע־גאַנגען די טעג מיט די יאָהרען, ביז ס'איז געקומען די צייט, אָט א יענע פינסטערע צייט, אויף מיין שלים־מזל... איך בין אליין געווען ביי דער חופה, איך האָב אלסדינג געזעהן מיט מיינע אויגען, אלסדינג, ווי אזוי ער האָט איהר אָנגעטהאָן דאָס פינגערעל, געזאָגט וואָס מע באַדאַרף... דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען, און בנימין האָט אראָפּגעלאָזט די אויגען אויף דער ערד, ער זאָל

מיך ניט זעהן — נאָר איך ווייס, אז ער האָט מיך געזעהן... אך, רחל׳ע, ווי אזוי לעב איך? ווי אזוי האַלט איך דאָס אוים?

— ווי באַלד אזוי, חיה־עטעל, איז דאָך בנימין א גרויסער ליגנער און איז ניט ווערטה, וואָס די ערד טראָגט איהם.

— ניין, זאָג דאָס ניט, רחל׳ע, דו קענסט ניט בנימינ׳ען; דו ווייסט ניט, וואָס פאר א דימענט דאָס איז, וואָס פאר א טייער הארץ ער האָט!... דאָס איז ער אינגאַנצען שולדיג, דער פעטער לייב, דער רוצח, מיין טאַטענ׳ס בלוט זאָל איהם נאָר אָקעגען קומען, רבונו של עולם!

— איך זעה ארוים, חיה־עטעל, אז ער טהוט דיר, אפנים, גוט באַנג.

— באַנג, זאָגסט דו? איך שטארב, איך געה־אוים מיט די כחות — און זי זאָגט גאָר באַנג־שמאַנג!

— נו, און זי, חיה־עטעל, זי איז עפּים א שען ווייבעל?

— ווער זי?

— זי, בנימינ׳ס ווייב מיין איך.

ביי די ווערטער האָט רחל׳ע דערזעהן, ווי חיה־עטעל ווערד רויט און נאָכדעם בלייך, אַלערליי פארבען. רחל׳ע האָט נאָך נישט געקאָנט פערשטעהן, פאר וואָס חיה־עטעל וויל איהר דערויף ניט ענטפערען; נאָר פיהלען האָט זי געפיהלט, אז נאָך א מאָל איבער־פרעגען זי דארף מען ניט. „מסתמא פאסט איהר ניט, אז זי מאַכט א שווייג; מסתמא טהוט איהר וועה, אז זי וויל דערפון ניט רעדען“...

אין א צייט ארום האָט זיך רחל׳ע בעגעגענט מיט חיה־עטל׳ען אויף א חתונה, טאַקי ביי חיה־עטל׳ען אויף דער חתונה. חיה־עטעל איז געווען א כלה, ווי אַלע כלות; געזעסען, ווי א כלה דארף זיצען, געשוויגען, געגאַנגען צו דער חופּה, אויף מאָרגען אויסגעשלייערט זיך, געווען אפילו בלייכליך אויפ׳ן פּנים, אביסעל ווי פערטראַכט,

נישט פריילין... נאָר נישקשה, עס מאַכט ניט אויס: אַ כלה דאַרף אַזוי זיין. וואָס זשע? טאַנצען זאָל זי געהן?...

ווער ווייסט, וואָס ביי חיה־עטל׳ען איז געווען אויף דער מחשבה, אויפ׳ן האַרצען? דאָס האַרץ פון אַ אידישער טאָכטער איז אַ סוד, אַ גרויסער סוד. אַ קאַסטען, אַ פערשלאָסענער קאַסטען, און דערצו פאַסט טאַקי ניט פאַר קיין מאַנסביל אריינצוקוקען אהין — עס איז עפּיס נישט קיין דרך־ארץ...

X.

און ווייטער. אַ מאָל רחל׳ע.

אויף דער שאלה: „וואָס טהוט זיך ביי חיה־עטל׳ען אינווענינג אין האַרצען?“ — אויף דער שאלה האָט זיך רחל׳ע פערטראַכט ביי חיה־עטל׳ען אויף דער חתונה. רחל׳ע האָט וועגען דעם מיט קיינעם נישט גערעדט; דאָך האָט זי פערשטאַנען מיט׳ן שכל און אביסעל געפיהלט מיט׳ן האַרצען, אַז חיה־עטל׳ען דאַרף אצינד זיין ניט אין בעסטען, זיצענדיג מיט איהר בעשערטען, אַ ווילד־פרעמדען בחור, און ווען איהר אייגענער בנימין איז דאָרט ערגיץ מיט זיין ווייב... רחל׳ען האָט זיך אפילו שטאַרק געגלוסט אַ פרעג טהון אצינד חיה־עטל׳ען, וואָס הערט זיך מיט בנימינ׳ען, וואָס מאַכט ער, צי שרייבט ער בריוולעך? נאָר, צוגעגאַנגען נאָהענט צו חיה־עטל׳ען און אריינגעקוקט איהר אין איהר בלייך פּנים אריין און דערהערט, ווי זי זיפצט גאַנץ אָפּטליך, — האָט איהר דאָס האַרץ נישט פערטראָגען צו רעדען מיט איהר פון אַזעלכע זאַכען.

מיר קאָנען דענקען, אַז דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען, וואָס זי, רחל׳ע, האָט זיך פערטראַכט וועגען אַזעלכע ענינים. עס קאָן זיין, אַז איין רעכטער פּאַקט פונ׳ם לעבען זאָל אַרויסרופען אַ סך מעהר מחשבות און אויפוועקען אַ סך מעהר געפיהלען, ווי צעהן גוטע ביכער. אמת, רחל׳ע איז געווען אַ פּשוט אידיש מיידעל, אָהן חכמות, נאָר קיין נאַריש מיידעל איז זי נים

געווען; פאַר וואָס זשע זאָל זי נישט בענעמען אַ זאַך מיט איהר איינגענעם געבאָרענעם שכל? אמת, רחל׳ע האָט נישט געוואוסט פון קיין העלדען, פון קיין ראָמאַנען, אָבער אַ ריין הארץ, אַ ריין אידיש הארץ האָט זי געהאַט; פאַר וואָס זשע זאָל זי נים פיהלען קיין פרעמדע צרות, נישט פערשטעהן קיין פרעמדע יסורים? אין דעם פרט, קאָן מען זאָגען, איז רחל׳ע מיט אַ מאָל עלטער געוואָרען אויף עטליכע יאָהר, אַ דאַנק חיה־עטל׳ען מיט איהר אידישען ראָמאַן.

אין יענער צייט איז שוין רחל׳ע אויך געווען אַ כלה, און פון איהר חתן משה־מענדל׳ען האָט זי זיך אָנגעהערט אזעלכע שבחים מיט אַזוי פיעל מעלות, אַז זי האָט געקוקט אויף זיך, ווי אויף איינע אַ גליקליכע אין דער וועלט.

— קיין עין־הרע, אזא גליק! — האָט זי געהערט פון אַלע זייטען.

— אַ שמאַלץ־גרוב! איין אָנקומעניש! רב אייזיק־נפתלי איז אַ איד אַ בעל־הבית, דער פיינסטער פון אַלע מאַזעפּעווקער בעלי־בתים, און האָט איין זוהן, איין־איינציגען זוהן, און נאָך וואָס פאַר אַ זוהן. נו, אַ מזל!

און באמת איז משה־מענדעל טאַקי געווען אַ פיין בחור׳על און האָט געקאָנט געפּעלען יעדען: אַ וואָהלס, אַ לעבעדיגס, אַ גמרא־קעפּעל, אַ שענער בעל־תנ״ך, דערצו נאָך אַ כתבא־רבה אויף עטליכע הענד, אַזוי, אַז מיט זיינע כתבים האָט זיך גאַנץ מאַזעפּעווקע ארום־געטראָגען, און אפילו מאָטעל שפּרייז אליין, דער „מיידעלשער שרייבער“ אין סקווירע, האָט אָנגעזאָמעלט זיין רויטע נאָז מיט אַ פּאָר שפּאַקולען, האָט עטליכע מאָל בעטראַכט דעם חתנ׳ס כתב, ווי איין עכטער מבין, און האָט מודה געווען, אַז דער חתן האָט אַ גאָלדען הענטעל, און אַז ער וועט זיך מיט דער צייט אויסשרייבען די האַנד, וועט ער, אם ירצה השם, קאָנען שרייבען.

נערעדט האָט רחל׳ע מיט איהר חתן זעהר ווינציג, דען וואו איז ער געווען און וואו איז זי געווען? פון מאַזעפּעווקע קיין סקווירע איז גאַנץ ווייטליך, און געזעהען האָבען זיי זיך בסך־הכל איין מאָל,

אי דאָס — נאָר אַ צוויי שעה, אי דאָס — פאַר אַ גאַנצען מנין אידען, אי דאָס — איז דער חתן געווען אין איין חדר און די כלה — אינ'ם אַנדערען חדר. דערפאַר אָבער האָבען זיי זיך איבערגעשריי־בען מיט בריוולעך כמעט אַלע וואָך, אַ קיילעכיג יאָהר כסדרה, ביז דער חתונה. אמת, אין דעם איבערשרייבעכטס — וואָס דאַרף מען דאָ לייקענען? — האָט מאָטעל שפּרייז געהאַט אַ גרויסען חלק, דען אַזוי ווי דעם חתן'ס בריוולעך זענען געווען געשריבען אין דריי שפּראַך: העברעאיש, רוסיש און דייטש, דערום האָט מאָטעל שפּרייז געמוזט זעהן, אַז זי, די כלה, זאָל אויך עפּיס ניט פערשעמט ווערען. און בכדי צו בעווייזען בעשיינפּערליך, אַז פון מאָטעל שפּרייז'ס חדר געהען ניט אַרויס קיין מיידלעך גלאַט אַזוי, ווי ביי אַנדערע שרייבערס, האָט ער זיך געפּלייסט, אַז אין דער כלה'ס בריוולעך זאָל זיין צוגעזעצט נאָך פראַנצויזיש אויך, דאָס הייסט, פראַנצויזישע אותיות, אין וועלכע מאָטעל שפּרייז איז געווען נאָר אַ גרויסער בקי. בכלל קאָן מען זאָגען, אַז אַ גאַנץ יאָהר כסדר האָבען זיך חתן־כלה געשפּיעלט אין כתבים, און נאָר דעמאָלט האָבען זיי אויפגעהערט דאָס דאָזיגע שפּיעל, ווען מען האָט זיך שוין אָנגעהויבען רעכט גרייטען צו דער חתונה.

די חתונה איז אָפּגעלאָפּען, ווי אַלע אידישע חתונות; אַביסעל האָט כלה'ס צד ניט יוצא געווען, נישט לייטיש זיך אויסגעשטעלט, גאַנץ אידישליך... און אַביסעל האָט זיך חתנ'ס צד געבלאָזען, גע־ווערטעלט און שטילערהייד אָנגערופען דעם מחותן מיט'ן נאָמען „דבר־אחר", ווי ער האָט דאָס אָרענטליך פערדיענט. נאָר גאָר־נישט, עס מאַכט ניט אוים: מע מאַכט, ווי דער שטייגער, אַ כוסה, מע בעט זיך איבער, די כלה נעזעגענט זיך אָפּ מיט אַלע איהרע ליעבע, מע בעגלייט זי ביז אַרויס דער שטאָדט, מע קושט זיך, מע וויינט, מע פּטר'ט אַרויס אַ טאָבטער — און מע פיהרט זי אַוועק אַהין, צו די שוועהר־און־שוויעגער אויף קעסט.

XI.

און ווידער א מאל רחל'ע.

דאָרט, ביי שוועהר־און־שוויעגער, האָט זיך אָנגעהויבען פאר רחל'ען א נייע וועלט. ווי א שנור, און איין־איינציגע שנור, און א געראָטענע שנור, האָבען זי אלע גיך ליעב געקריגען און מע האָט זי אָפּגעהיט, געפּאַנקעוועט, געבלאָזען דאָס אָרט פאר איהר. און ווער שמועסט די שוויעגער, דוואָסי־מלכה, וואָס האָט קוים דערלעבט אזא נחת, האָט פּשוט דאָס לעבען אוועקגעלעגט צוליעב איהר: נאָר „רחל'ע און רחל'ע!“ וואו ערגיץ א פעט שטיקעל פלייש, א מאר־בעדיג ביינדעל, א געשמאַקע זאַך — אלץ רחל'ען. גאַנץ פריה, רחל'ע האָט נאָר־וואָס געעפענט די אויגען — אהא, דאָס קריגעל ציקאָריע שטעהט שוין אויפ'ן טיש, און דוואָסי־מלכה, וואָס איז, אייגענטליך, א פערנומענע, א מארק־אידינע, דרעהט זיך אָרום און זעהט, אז די שנור זאָל האָבען אלץ צו דער צייט.

— וואָס דאַרפט איהר זיך מטריח זיין, שוויעגער?

— נישקשה, טרינק, רחל'ע, עס, רחל'ע!

איין אנדערס מאָל זעהט רחל'ע, ווי די שוויעגער לויפט פון מארק אָהן א נשמה און פאַלט־אריין אין קיך מיט קולי־קולות אויף די מענשען, שעלט און קאָרעניעט, גלייך ווי מע וואָלט זי דאָרט געקוילעט.

— וואָס איז, שוויעגער? — פרעגט זי רחל'ע.

— איך האָב געמיינט, דו ביזט שוין לאַנג אויפגעשטאַנען, און די מילך שטעהט און זידט און זידט — זידען זאָל, רבונו של עולם, מיין מויד'ס פּאַרע — און איך לויף, איך וויים וואו איך בין אין דער וועלט? אין קלייט איז, קיין עין־הרע, איין ענגשאַפט — מע זאָל נאָר באהיט ווערען, און ער, מיין דאַליע, שטעהט די הענט פאַרלעגט ארונטער, ווי א מחותן! איך בעט איהם רחמים: נעם טראָג־אוועק אהיים אָט א צוויי פרישע ביינעל! טאָמער ווילסט דו עסען — עס, רחל'ע, גוטע ביינעל, איך קויף תמיד ביי לייציכען

בייגעל. איך וועל ביי קיין אנדער אידינע ניט נעמען, מע זאָל מיר אָנשיטען אַ פולע שטוב מיט גאָלד — גאָט מעג איהר טאַקי העלפען! וויפיעל זי קומט נעבאך אָפּ פון איהר מאַן דעם שכור! ווי אַזוי טראָגט די ערד אויף זיך אַזאַ נפש — פאַרשטעה איך נישט, נאָר אַ בזיון דאָרט דעם טאַטען אויף יענער וועלט... יאָ, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? משטיינס געזאָגט, דער קאָפּ איז מיר אַזוי פאַרשלאָגען... שאַ, אָן געהט זי שוין, די יפהפיה. מויד! וואו ביזט דו שוין געוועזן, מויד?

און דאָ געהט אוועק אַ נייע צעטעל פון קללות מיט גוואַלדען פאַר דער מילך פון רחל'עס וועגען, פאַר דער ציקאָריע פון רחל'עס וועגען, פאַר דעם אָנבייסען פון רחל'עס וועגען — הכלל, מיט רחל'ען האַלט אין איין קאָכען די גאַנצע שטוב. אפילו דער שוועהר, וואָס איז תמיד געווען פערנומען מיט זיך און מיט זיינע געשעפטען, האָט אויך שטענדיג נאָכגעקוקט נאָך איהר, נאָכגעפרעגט אויף איהר.

דאָס גאַנצע ארומפאַדקעווען מיט'ן ארומטאַנצען ארום איהר איז רחל'ען, אייגענטליך, געווען אביסעל פריקרע, טאַקי אריבער דער טבע; און דעם אמת מוז מען זאָגען, אַז רחל'ע איז געווען אַ סך ווינציגער צוגעלאָזט צו זיי, אַלס זיי צו איהר.

אַז מיר זאָגען „זיי", מיינען מיר דאָס די שוועהר־און־שוויעגער, און משה־מענדל'ען, דעם רעכטען פאַרשוין, וואַרפען מיר ארויס פון צעטעל, וואָרום צווישען דעם יונגען פאָרפאָלק איז געווען אַזעלכע מחזקות, וואָס מע קאָן זיי נישט אָנרופען ניט גוט, ניט שלעכט. זיי, דאָס פאָרפאָלק, האָבען צווישען זיך קיין סך נישט גערעדט, און טאַקי נישט געקאָנט רעדען: אַזאַ יונגערמאַן, ווי משה־מענדעל, וועט זיך ניט נעמען אַנידערזעצען אין מיטען בייטאָג אין דער היים רעדען מיט'ן ווייב, און אויף דער נאַכט, קוים זענען זיי שוין יאָ געבליבען אַ מינוט אליין, האָט דאָס אָבער טאַקי מעהר נישט גע־דויערט, ווי איין רגע: באַלד איז געקומען אָדער רב אייזיק־נפתלי און האָט אריינגעקוקט צו די קינדער, אָדער עס האָט אָנגעטראָגען

דוואָסי־מלכה׳ן מיט אַ קרינגעל, מיט אַ טעפּעל, מיט אַ גלאָז, אָדער מיט אַ שאָל.

— אָט נעם אויף אַ ציקאָוועסט, רחל׳ע, און פאַרזוך אָט דעם איינגעמאַכטס.

— וועה איז מיר! איך האָב דאָך שוין אַ מאָל הונדערט פאַרזוכט אָט דעם איינגעמאַכטס, שוויגער!

— ס׳אַ גראַם! געה שוין געה, קינד, וואָס דו רעדסט! אָט דעם איינגעמאַכטס האָסט דו נאָך אפילו נישט אָנגעקוקט אין די אויגען.

און רחל׳ע נעמט ווידער אַ מאָל פערזוכען דעם איינגעמאַכטס, וואָס קריכט איהר שוין פון האַלז.

— אַ דונער איז מיר, רחל׳ע, ביזט דאָך פאַרחליאַנעט געוואָרען! טהו אַ קוק אביסעל, ווי אַ מענטש עסט! פון וואָס דו לעבסט — ווייס איך נישט. כלעבען, מע וועט דיך דערזעהן עמיצער פון סקווירע, וועט מען דאָס מיך אַ קאָפּ אָנ׳עלטען. אַ שענע שוויגער — אַ געשוויר איהר אין דער לעבער! — וועט מען זאָגען. — פיין אויסגעהאָרעוועט אַ שנור — אַ שטריק איהר אויפ׳ן האַלז! וועה איז מיר, עס חאַטש עפּיס פון יוצא וועגען!

— לאָזט מיך, איך בעט אייך, צורוה, שוויגער! איך בין זאַט, הלואי ביז מיין לעבען.

— נו, טהו מיר צוליעב, טאָכטער! מע טהוט צוליעב אַ מאָל אַ שוויגער אויך; עלעהיי איך בין אַ מאַמע. נעם חאַטש איין פּיצעל און טהו מיר נישט אָן קיין יסורים!

און רחל׳ע ווארגט זיך מיט נאָך אַ שטיקעל און מיט נאָך אַ שטיקעל, און עס ווערד איהר נמאס אזא לעבען, חאַטש זי ווייסט גאַנץ גוט, אז מע איז איהר געטריי, איבערגעגעבען ביז לעצט, און לאָז זי זאָגען, אז זי וויל דאָס טעלערעל פונ׳ם הימעל, בעקומט זי דאָס: וואָס הייסט, ס׳איז אַ תירוץ? רחל׳ע וויל — דאַרף עס זיין! נאָר אַ מענש איז ניט קיין אָכס, ניט קיין גאַנז, וואָס זאָל צופריעדען זיין נאָר מיט גוט האָרעווען. אַ מענש קאָן ווינציג־וואָס

הנאה האָבען, אַז מע זאָל איהם נאָכגעהן כסדר, אומעדום, פיס־טריט, אָפּבלאָזען יעדען אָרט, וואו ער שטעלט אַ פוס, צעהלען זיינע טריט, אכטונג געבען אויף יעדען ביסען, אויף יעדען שלונג, הענגען איבער איהם, ווען ער זיצט, זיצען איבער איהם, ווען ער שלאָפט — מיט איינעם וואָרט, מע זאָל האַלטען זיין לעבען אינ־גאַנצען אין פרעמדע הענד און איהם ניט איבערלאָזען גאָרנישט...

אין אַזאַ טרויעריגער לאַגע האָט זיך געפונען רחל'ע אין יענער צייט, וואָס עס קומט־פאָר די דאָזיגע געשיכטע. רחל'ע האָט נישט געהאַט אפילו פאר ווען זיך צו קלאָגען. איהרע פאָטער און מוטער האָבען זי געהאַלטען פאר איינע אַ גליקליכע, און זייערע בריעף צו איהר זענען תמיד געווען פול מיט נחת, מיט תענוג און מיט ברכות צו גאָט ברוך־הוא, וואָס ער האָט זיי אַזוי בעגליקט. און איהרע בריעף צו זיי זענען אויך געווען אָנגעפילט מיט „ברכה והצלחה", מיט „נחת און פערגעניגען", מיט „ברוך־השם" און מיט „הלואי אויף ווייטער ניט ערגער", און האָבען זיך שטענדיג אויס־געלאָזט מיט „גליק און פריידען" און „פרייליכע הערצער אָמן סלה".

טיעף אין הארצען האָט זי געטראָגען אַ פערדראָס אויף משה־מענדל'ען, וואָי ער האָט זיך געהאַלטען ווייטליך פון איהר און עפּיס אַזוי ווי העכער פון איהר, עפּיס ניט איהר גלייכען, ווי דער שטייגער איז פון אַ אידישען יונגענמאַנטשיק אַ תכשיט; ער קאָן זיך ניט אראָפּלאָזען אַזוי נידעריג צום ווייב, עס קומט ביי איהם אויס עפּיס נישט גלאַט, זעהר פּריקרע... אינווענינג אין הארצען אָבער האָט זי משה־מענדעל גאָר נישט פיינט געהאַט; פערקעהרט, ער איז איהר געווען געטריי, זעהר געטריי, טאַקי מיט איין אמת, גאַנץ בתמימות. איינמאָל איז רחל'ע עפּיס חרוב געוואָרען און איז געלעגען אַ פּאָר טאָג צו בעט; דעמאָלט איז משה־מענדעל נישט אָפּגעטראָטען פון איהר די גאַנצע צייט, געזיפצט, געהאַט יסורים, אויסגעגאַנגען באמת מיט אַלע כחות.

— אַ צער־בעלי־חיים! — האָט ער געזאָגט צו דער מוטער און אויף זיינע אויגען זענען געווען טרערען. — מע דאַרף רופען דעם

רופא אָדער דעם פעלדשער. איך קאָן דאָס גאָר נישט צוזעהן, ווי זי ליגט נעבאך אין א העליש פייער — א צער־בעלי־חיים!

אויפ׳ן דריטען טאָג איז רחל׳ען גרינגער געוואָרען. משה־מענ־דעל איז דאָך ניט אָפּגעטרעטען פון איהר, און אָט דאָ, זיצענדיג ביי איהר צוקאָפּענס, האָט משה־מענדעל געהאַט א גוטע געלעגענ־הייט אביסעל צו פערברענגען און שמועסען מיט זיין שענער ליע־בער רחל׳ען. דערצו האָבען זייביידע חשק געהאַט — מע מוז דעם אמת זאָגען. משה־מענדעל האָט זיך צוגעזעצט צו איהר גאַנץ נאָהענט, אזוי נאָהענט, אז איהר שענער קאָפּ, וואָס איז געווען נאָר האַלב צוגעדעקט מיט א ווייס טיכעלע, איז געווען כמעט ביי איהם אויף די הענד... רחל׳ע האָט אויפגעהויבען איהרע בלויע אויגען אויף משה־מענדל׳ען און האָט געוואָרט, טאָמער וועט ער איהר עפּיס זאָגען. משה־מענדעל האָט אראָפּגעלאָזט די אויגען אראָפּ. נאָר אז זי האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום פענסטער, האָט ער אויף איהר געקוקט, און אז זי האָט אויף איהם א קוק געטהאָן, האָט ער אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום פענסטער. און אזוי האָבען זיי זיך איבערגעוואָרפען מיט אויגען א היבש שטיקעל צייט אָהן ווערטער. אינ׳ם גאַנצען יאָהר נאָך דער חתונה האָט דאָס דאָזיגע פּאָרפאָלק געהאַט אצינד א געלעגענהייט צו שמועסען צווישען זיך, נאָר זיי האָבען זיך נישט געקאָנט איינשטעלען און האָבען נישט געוואוסט, ווי אָנצוהויבען עפּיס א שמועס. רחל׳ע, אלס ווייבעל, האָט געהאַט רעכט צו וואַרטען, ביז ער וועט עפּיס זאָגען, און ער, משה־מענדעל, אלס פיינער יונגערמאַן, האָט געוואַרט, ביז זי וועט עפּיס זאָגען — און דערווייל האָבען זיי ביידע געשוויגען, דורכוואָרפענדיג זיך מיט די אויגען.

— וואָס איז, משה־מענדעל?

— וואָס „וואָס איז“?

— וואָס קוקסט דו?

— ווער קוקט?

— דו קוקסט.

— איך קוק?

— ווער דען קוקט?...

רחל'ע דרעהט זיך אוים מיט דעם פנים צו דער וואנד, און משה־מענדעל נעמט דאָס בערדעל אין די צייהן אריין און קוקט אויף רחל'ען לאַנג־לאַנג און זיפצט, ביז זי דרעהט־אוים דעם קאָפּ צו איהם און חאַפּט איהם, ווי ער קוקט אויף איהר און זיפצט.

— וואָס איז, משה־מענדעל?

— וואָס „וואָס איז"?

— וואָס זיפצסט דו אזוי?

— ווער זיפצט?

— דו זיפצסט.

— איך זיפץ?

— ווען דען זיפצט?...

און דאָס פּאַרפּאַלק ווערד ווידער אנשווייגען. משה־מענדעל רוקט זיך צו נאָך נעהענטער, הוסט זיך אוים און וויל עפּיס אָנ־הויבען צו רעדען.

— הערסט דו, רחל'ע, איך מיין עס אקעגען דעם, וואָס דו זאָגסט...

פּלוצים עפענט זיך די טיר און דוואָסי־מלכה לויפט אריין מיט א ליאַרם:

— וואָס זשע? איך האָב נישט געוואוסט פריהער, אז די אינדיקעס וועלען צעברעכען וואו ס'איז דאָ ערגיץ א שאָל אָדער א טעלער? אינדיקעס האָט זיך איהם פארגלוסט אין מיטען דריי־נען!... וואָס מאכסט דו עפּים, רחל'ע? דו ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מיר דאכט, אז ביי דיר איז די „סיניע" (קרחת); איך זעה, אז ס'איז ביי דיר א מין „סיניע". איך האָב דיר גע־זאָגט — שטעה נים אין דרויסען אָהן א שאַל! שטעה נים אין דרויסען אָהן א שאַל! איך האָב ווידער געשיקט צו יקותיאל דעם רופא. אייזיק־נפתלי אליין איז זיך חורכגעגאנגען צו יקותיאל'ען.

— למאי, שוויגער? עס וועט איבערגעהן; עס איז ביי מיר אזא איבערגאנג.

— ביי דיר איז אלסדינג איין איבערגאנג. א שען איבערגאנג! געה שוין געה, קינד, וואס דו רעדסט! מע דארף זיך אביסעל צוזעצען...

און דוואסי־מלכה רוקט זיך צו א בענקעל צום בעט און זעצט זיך אנידער.

— ווייסט דו וואס, מאמע? — רופט זיך אן פלוצים משה־מענדעל. — ווייסט דו וואס? דו געה בעסער אין קלייט אריין און איך וועל שוין זיצען אט דא.

און זיינע אויגען האבען זיך בעגעגענט מיט רחל'עס אויגען, און ער האט איבערגעלייענט אין זיי: „אוי, האסט דו, משה־מענדעל, צוגעטראפען!"...

— וויים איך וואס דו רעדסט! — ענטפערט איהם דוואסי־מלכה און רוקט זיך צו נאך נעהענטער צום בעט. — נא דיר נאר אין קלייט! וואס האב איך דארט אנגעווארען? די גרויסע פדיונות די היינטיגע, משטיינס געזאגט! איך פארגין זיי אלע מיינע שונאים מיט'ן גאנצען הארצען!... געה דו בעסער, משה־מענדעל, צו מיר אין ספאלנע און לעג זיך צו אויף'ן טאטענ'ס בעטעל שלאפען. דו ביזט דאך א גאנצע נאכט ניט געשלאפען!

און אט אזוי לעבט זיך אפ דאס גליקליכע, נאר דאס נעפענ־טעמטע פארפאלק, אויף אלעם גרייטען, נאר אהן א פרייער מינוט, אונטער דער בעשטענדינער אפעקע פון גוטע פאטער־און־מוטער, פון געטרייע שוועהר־און־שוויגער — און נישט דער מאן און נישט דאס ווייב מאכען דערפון איין עסק; נישט ער און נישט זי זענען דאס מזכיר איינס פאר'ן אנדערען. נאר משה־מענדל'ען איז נאך ווי עס איז: ער קוקט־אריין אין א ספר, מישט זיך אריין אין דעם פאטער'ס געשעפטען, האט זיך זיינע יונגעלייט, מיט וועלכע ער טהוט אמאל א שטיעף אין שוהל אדער אין מארק; מיט איינעם וואָרט, משה־מענדעל לעבט ווי עס איז.

רחל׳ע אָבער לעבט גאָרניט: זי עסט און טרינקט, פערזוכט צוואַנציג מאָל א טאָג דער שוויעגער׳ס איינגעמאַכטס, טהוט נישט קיין האַנד אין קאַלט וואסער, געהט זיך נישט צענויף מיט קיינעם, מחמת רב אייזיק־נפתלי׳ס שנור קאָן זיך נישט צענויפקומען „אַבי־מיט־וועמען“, און „אבי־ווער“ וועט זיך נישט צענויפקומען מיט אייזיק־נפתלי׳ס שנור, וואָרום דער אבי־ווער האַלט זיך פיעל לייטישער און רייכער און שענער פון אייזיק־נפתלי׳ן, און אייזיק־נפתלי האַלט זיך לייטישער און רייכער פון אַלע מאַזעפּעווקער בעלי־בתים — און אַזוי ציהט זיך רחל׳ע איהרע יאָהר און טעג, ווי אין געפּעננעניש: ווידער געגעסען, ווידער געשלאָפען, וויעדער דאָס קריגעל קאַווע, ווידער די ליעבע שוויעגער מיט׳ן איינגעמאַכטס, און אַזוי ווייטער, א גאַנץ יאָהר כסדר.

XII.

רחל׳ע זינגט ליעדלעך.

אָט אין דער לאַנגע האָט זיך געפונען אונזער רחל׳ע אין יענער צייט, ווען מיר האָבען זי געזעהן ביי חיים־בנציונ׳ס טאָכטער אויף דער חתונה, צום שלייער־וואַרמעס, שטעהענדיג אין דרויסען ביי דער טיר און בעטראַכטענדיג דעם מאַזעפּעווקער מאַרק מיט די קלייטען, מיט די סעדיכעס, מיט דעם וואָגען, מיט די אומגעלומפּערטע אָכסען און מיט׳ן שיינעצעל מיט דעם גרויסען היטעל.

אָט אין דער לאַנגע האָט זיך געפונען אונזער שענע רחל׳ע אין יענער צייט, ווען זי האָט צום ערשטען מאָל דערהערט דאָס זעלטענע שפּיעלען פונ׳ם געוויסען סטעמפּעניו.

הערען שפּיעלען האָט רחל׳ע ליעב געהאַט — אוי, האָט זי דאָס ליעב געהאַט! כלי־זמר איז פון תמיד אָן געוועזען ביי איהר דאָס חיות; האָט זי געהערט ערגיץ זינגען אָדער שפּיעלען א נייעס, האָט זי דאָס תיכף איבערגענומען און איבערגעזונגען אויף איהר שענער, גלאַטער שטימע. דערפון האָבען איהרע עלטערען געגוג

אָנגעקוועלט און געזאָגט: „אַ מאַנסבילשער קאָפּ אויף איהר; אַ מערכה, וואָס זי איז געבאָרען געוואָרען אַ נקבה, ווען ניט — וואָלט זי געסמאַלעט אַ וועלט“...

עס ווייזט אויס, אַז איהרע עלטערען האָבען דוקא יאָ פערשטאַנען, אַז עס ליגט אין זייער טאָכטער עפּיס אַ כח, עפּיס אַזאַ מין זאַך, וואָס מיר אין היינטיגע צייטען רופען־אָן טאַלאַנט; נאָר זיי, רחל'עס עלטערען, אין יענער צייט, האָט זיך אויסגעוויזען, אַז דער כח איהרער פון איבערנעמען אַ זאַך און איבערזיינגען דאָס — ליגט ביי איהר אין קאָפּ, ווייל זי האָט אַ מאַנסבילשען קאָפּ. דער קאָפּ שפּיעלט ביי אונז, אידען, די גרעסטע ראָלע, מעהר אַלס אַלע צוויי־הונדערט־אַכט־און־פערציג אברים. אַ קאָפּ, אַ קעפּעלע! — אָט דאָס איז ביי אונז דער עיקר אַנטיק. נאָר ווי אַזוי די מעשה איז, ביז פופצעהן־זעכצעהן יאָהר האָט רחל'ע געזונגען, ווי אַ פריי פויגעלע: וואו ערגיץ אַ חזנ'יש שטיקעל, אַ „נקדישך“, אַ „כבקרת“, אַזוי אויך אַ חסיד'ישער ניגון, כלי־זמר־שטיק אַלערליי, — האָט רחל'ע אויסגעזונגען אויף איהר ציכטיג קול, וואָס איז געווען אַ מחיה נפשות צו הערען. נאָר קוים איז זי אַ כלה געוואָרען, אַזוי האָט איהר די מאַמע געזאָגט:

— פע, גענוג, טאָכטער, דיר צו טערעלייקען. וועסט קומען צום שוועהר־און־שוויעגער אויף קעסט און וועסט זיך גאָר פּלוצים אַנידערזעצען ברימבלען — אַ שענעם פּנים פאַר לייטען!

רחל'ע, פערשטעהט זיך, האָט פערשטאַנען, אַז ס'איז ניט לייטיש, האָט זי געפאָלגט און האָט אויפגעהערט צו זינגען... נאָר לחלוטין אויפהערען צו זינגען האָט זי ניט אויפגעהערט, דען עס פלעגט זיך ביי איהר אַליין, אָהן איהר ווילען, ארויסחאַפּען אַ געזאַנג, פון רגילות, אפנים, און וואָס איז זי שולדיג, אַז עס זינגט זיך פאַרט?... אַז מע זעהט, פון וואַנען דאָס וואַסער לויפט, קאָן מען דאָס נאָך פערשטעלען, אָבער אַז מע זעהט ניט, מע ווייסט ניט, פון וואַנען עס נעמט זיך — וואָס קאָן מען טהון?... ניט נאָר כלה'וויז, אפילו שוין נאָך דער חתונה האָט זיך איהר עטליכע מאָל

געמאַכט, אַז זי האָט זיך נאָר פֿערגעסען, וואָס זי איז, און האָט זיך צעזונגען, ווי אַמאָל, צעלאָזט נאָר אויפ׳ן אַלטען שטייגער, ווי מיידעלווייז. רחל׳ע האָט גאָר פֿערגעסען, אַז די שוויעגער איז דאָ אין שטוב און הערט יעדעס וואָרט, ווי אַזוי זי זינגט:

אוי, אָט דאָרט, אָט דאָרט,
אוי, אויף יענעם אָרט
שטעהען טייבעלעך צוויי — צוויי!
זיי שמועסען זיך, זיי קושען זיך...
נאָר וואָס פֿאַר אַ טענה האָבען זיי?
זיי קושען זיך און שמועסען זיך...

— אוי, אַ דונער איז מיר! נאַ דיר נאָך! — האָט רחל׳ע אויסגעשריגען און האָט זיך אַ חאַפּ געטהאָן, דערזעהען פּלוצים די שוויעגער.

— נישקשה, נישקשה, ווייס איך! — האָט זי די שוויעגער בערוהיגט און האָט זיך געמאַכט תמ׳עוואַטע, שמאַרענדיג מיט דער נאָז און אריינקוקענדיג אין אַ סלאָי איינגעמאַכטס. — זעהסט דו, רחל׳ע, איך האָב מורא, אַז די אַגרעסען אונזערע זאָלען ניט אָנהויבען צוקערען; איך האָב שוין פֿאַר־אַ־יאָהרען געהאַט אַזאַ פּסק: העכער אַ האַלבער פֿוד איינגעמאַכטס איז פֿאַרפֿאַלען געוואָרען אָט אַזוי...

און ווער רעדט, פֿאַר משה־מענדל׳ען וואָלט זי ניט געזונגען פֿאַר קיין געלד: עס קומט אויס עפּיס משונה־נאַריש און זעהר פּריקרע — נעמען עפּענען אַ מויל פֿאַר׳ן מאַן אין די אויגען און זינגען... עס קאָן זיין, אַז משה־מענדעל וואָלט זיך ניט אָפּגעזאָגט און וואָלט אפשר אַ גרויסער בעלן געווען דערויף. ער האָט זי געהערט אַ פּאָר מאָל אַ זינג טהון און ווייסט, אַז איהר קול איז צוקערזיס. נאָר וואָס פֿאַר אַ פּנים וואָלט ער געהאַט פֿאַר זיך אַליין, אַז ער זאָל זיך פּלוצים אַנידערזעצען אין דער היים — הערען דאָס ווייב זינגען ליעדלעך? אַ שענע עובדא פֿאַר אַ לייטישען יונגען־

מאַנטשיק! עס זאָל זיך מאַכען על פּי מקרה זי הערען — כּהיכּי־תּיתי... און עס פלעגט זיך אַמאָל מאַכען, נאָר זעהר זעלטען; רעמאָלט פלעגט משה־מענדעל בלייבען שטעהן, זיך גוט אָנהערען און נאָכדעם געבען אַ הוסט, צו בעווייזען, אַז ער קומט כּלומרשט ערשט אָן, און זיך אריינקומען אין שטוב אריין כלא ידע...

אָט אזוי האָט זיך אָפּגעלעבט רחל'ע אַ קיילעכיג יאָהר, איינע אליין, צווישען גוטע געטרייע לייט, איבערגעגעבענע ביז לעצט. און מע קאָן ניט זאָגען, אַז ס'איז איהר געווען גוט, און מע קאָן ניט זאָגען, אַז ס'איז איהר געווען שלעכט. זי האָט זיך געפּיהלט צווישען אייגענע פרעמדע, צווישען אייגענע עלענד, צווישען גוטע, טרייע — פערלאָזט. זיצענדיג אזוי פערזאָרגט איבער איין ארבייט, איין אויסנייהעכטס, פלעגט זיך רחל'ע, ווי איהר שטייגער איז, אונטערזינגען, און פּלוצים פלעגט זי אָננעמען אַ הארצקלעמעניש און עס האָט זי געצויגען אהין, דאָרט, וואו זי האָט פערבראַכט איהרע קינדער־יאָהרען.

געפלויגען, געפלויגען
די גילדענע פויגעל
איבער אַלע ים'ען;
לאָזט זשע געריסען,
גילדענע פויגעל,
מיין ליעבער, הארציגער מאַמען!
געפלויגען, געפלויגען
די גילדענע פויגעל
איבער אַלע טייכען;
לאָזט זשע געריסען,
גילדענע פויגעל,
מיין ליעבען, הארציגען טאַטען...

דוואָסי־מלכה האָט ליעב געהאַט גאַנץ אָפט אונטער'גנבה'נען זיך אויף די שפּיץ־פינגער און אונטערהערען זיך ווענען וואָס זינגט די שנור.

— וואָס איז דיר, רחל׳ע, דו בענגסט אהיים?
— אַך, ניין, שוויעגער! גלאַט אַזוי... — ענטפערט רחל׳ע שטייבלענדיג און ווישט־אויס די טרערען.

XIII.

רחל׳ע האָט שוין דאָס גוטע ברייוועל.

מיר האָבען איבערגעלאָזט רחל׳ען בשעת דעם „שלייער־וואַר־מעס“ שטעהן ביי דער טיר און קוקען אויפ׳ן גרויסען מארק־פּלאַץ פון דער שטאָדט מאַזעפּעווקע, פערטיעפט אין איהרע מחשבות, פון וועלכע מיר האָבען אויבען געשמועסט. די מחשבות איהרע זענען אָבער גיך איבערגעריסען געוואָרען דורך אונזער וואָהלען יונג — סטעמפּעניו׳ן.

דער ראָזינגער פיינער בחור, וואָס האָט געוואָרפען איין אויג אויף רחל׳ען, האָט גוט בעמערקט, ווי זי איז ארויסגעגאנגען פונ׳ם טיש, האָט ער אביסעל צוגעוואַרט און איז אויך ארויסגעגאנגען, און האָט זיך געשטעלט אין דרויסען ביי דער טיר, און האָט תיכף פערבונדען מיט רחל׳ען אַ שמועס וועגען זיין שטאָדט מאַזעפּעווקע און וועגען איהר שטאָדט סקווירע, וועלכע ער האָט גוט געקענט מיט אַלע בריקלעך, מיט אַלע איהרע אַנטיקלעך, אויסגעטונקען, ווי מע זאָגט; און פון דער שטאָדט יעהופּעץ האָט ער מיט איהר גע־רעדט; ער האָט געהערט, אַז זי איז אַמאָל געוועזן אין יעהופּעץ. רחל׳ע האָט איהם געענטפערט איין וואָרט איבער צעהן.

— וואָס איז די מעשה — האָט זי סטעמפּעניו אַ פרעג גע־טהאָן — וואָס איז די מעשה, וואָס מע זעהט אייך קיינמאָל ניט געהן אויפ׳ן שפּאַציער, ניט שבת, ניט יום־טוב? איהר זענט שוין דאָ כמעט אַ יאָהר, העכער אַ יאָהר, און מע זעהט אייך נאָך ניט

אויף דער באַרדיטשעווער גאַס! און פאַרקלויבען האָט איהר זיך אַזוי ווייט, אין עק שטאָדט, און איך האָב גאָר ניט געוואוסט, אַז איהר זענט היע... ערשט נעכטען בין איך געוואָהר געוואָרען, ווען איך האָב אייך דערזעהן... איך האָב נאָך נעכטען געוואָלט מיט אייך אַביסעל רעדען, קאָן מען ניט... איהר ווייסט דען נישט אונ־זערע אידישע שטעדטלעך? באַלד הויבט מען אָן צו רעדען, מע נעמט אין די מיילער אַריין... געהט זיך דורך, פאָלגט מיך, שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעווער גאַס... דאָרט איז די גאַנצע שטאָדט... למען השם, הערט איהר? למען השם, שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעווער גאַס!

רחל'ע האָט איהם קיין צייט ניט געהאַט צו ענטפערען, דען איהר געטרייע שוויעגער דוואָסי־מלכה האָט בעמערקט, אַז די שנור איז ניטאָ ביי'ם טיש, איז זי געלאָפען זי זוכען, און אַז זי האָט זי געטראָפען שטעהן אין דרויסען ביי דער טיר מיט סטעמפעניו'ן, האָט זי זיך אין פלוג אַביסעלע פערוואונדערט: „וואָס עפּיס אין מיטען דרינען אָט דאָ מיט איהם?" נאָר סטעמפעניו, וואָס איז בכלל געווען אַ מזיק און אַ גרויסער בריה אין אַזעלכע ענינים, האָט זיך תיכף גענומען צו דוואָסי־מלכה'ן מיט די דאָזיגע ווערטער:

— מיר שמועסען דאָ מכח דער חתונה, מכח דעם רבינ'ס חתונה אין סקווירע... אייער שנור איז נאָך דעמאָלט געווען אַ קינד, ווען איך האָב געשפּיעלט אויף דעם רבינ'ס חתונה. זי געדענקט ניט דעם רבינ'ס חתונה...

— עס פאַרשטעהט זיך, ווי קומט צו איהר דאָס געדענקען? — האָט איהם דוואָסי־מלכה געענטפערט. — איך געדענק אָבער גוט. איך בין דעמאָלט געווען מיט מיין מאַן, און האָבען געגעכטיגט אין פעלד, — אַזאַ איין ענגשאַפט איז דעמאָלט געווען אין שטעדטעל.

— וואָס ווייסט איהר דאָס ענגשאַפט דעמאָלט! איך וועל אייך דערצעהלען שענערס... — האָט איהר סטעמפעניו געענטפערט און האָט פערבונדען מיט דוואָסי־מלכה'ן אַ לאַנגען שמועס מכח פיעל פערשיעדענע ענינים, און אַזוי האָט ער זיך מיט איהר פער־

רעדט, און רחל׳ע האָט זיך דערוווייל אַרויסגעדרעהט און איז אַריינ־געקומען צוריק אין שטוב אַריין צו דער כלה. מיר האָבען נאָך אויבען געזאָגט, אַז סטעמפעניו האָט געקאָנט רעדען; מיר דאַר־פען דערצעהלען נאָך אַ מעלה פון איהם, היינו: אויף צו רעדען מיט אַלטע ווייבער, פלאַפלען, פעררעדען זיי די צייהן, ווען מע בעדאַרף, האָט מען איהם אויך ניט בעדאַרפט פיקען די צונג; ער האָט געקאָנט די מלאכה גוט. „אַ געלערענטע מכשפה — זאָגט די וועלט — איז ערגער, ווי אַ געבאָרענע“. סטעמפעניו איז אין זיין אַרבייט געוועזען אַ חריף; ער איז דורכגעגאַנגען אַ גוטען חדר, ווי מיר וועלען זעהן ווייטער.

„אַ העזה אַביסעל! — האָט זיך רחל׳ע געטראַכט אין האַרצען.— זאָגען מיר, אַז איך זאָל, למען השם, זיין שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעווער גאַס! למען השם? אַנדערש וויל ער ניט? אַ השנה אַביסעל! דאָס קאָן נאָר אַ כלי־זמר!“...

מיט אַזעלכע בייזע מחשבות איז רחל׳ע געקומען צוריק פון דער חתונה, און אַז עס איז געקומען דער ליעבער שבת־קודש, אַז דער שוועהר און די שוויעגער און אויך משה־מענדעל האָבען זיך געלעגט רוהען און קלויבען אַביסעל עונג־שבת פונ׳ם זיסען שלאָף, פון וועלכען אידען האַלטען גאָר אַ וועלט פון כמה וכמה יאָהרען, — רעמאָלט האָט זיך רחל׳ע, ווי איהר שטייגער איז, געזעצט איינע אַליין ביי׳ם פענסטער און האָט געקוקט אויף דער גאַס אַרויס, צו־ברומענדיג זיך אַ ליעדעלע אונטער דער נאָז. דאָרט, אויף דער גאַס, האָט זי דערזעהן, ווי אַלע שבת, אויסגעצוואָגענע מיידלעך, מיט רויטע און מיט בלויע סטיינגעלעך אין די צעפּ, מיט רויטע, געלע, גרינע, מאָדנע קליידלעך און מיט הענטשקעלעך און מיט נייע גלאַנ־צענדיגע שיך אויף סקריפּקעס. דאָס געהען זיי אַהין, „אויפ׳ן שפּאַ־ציער“, אויף דער באַרדיטשעווער גאַס. דאָרט וועלען זיי וועזען, איינע די אַנדערע, זייערע רויטע, בלויע סטיינגעלעך, מיט זייערע רויטע, געלע, גרינע קליידלעך. דאָרט וועלען זיי חאַפּען אַ קוק פון דער ווייטענס, פערבייגעהענדיג, ווי דער מנהג איז ביי אונז, אויף

די בחורים׳לעך, אויף די שענע בחורים׳לעך מיט די קאַרטענע קאַ־פּאָטקעלעך, מיט די לאַנגע הויזלעך און מיט די גלאַנצענדיגע דאַש־קעס (קאָזיראָקלעך) פון די שבת׳דיגע קאַרטוזלעך. דאָרט וועלען זיי מיט גרויס צניעות אַראָפּלאָזען די אויגען, און די בעקלעך וועלען ביי זיי ווערען רויטליך פאַר חרפּה, און די הערצלעך... מיט איינעם וואָרט, דאָרט וועט זיין חי־נעלעבט!

רחל׳ע ווייסט דאָס גאַנץ גוט. פאַר וואָס זאָל זי דאָס ניט ווי־סען? זי איז דאָך אויך אַמאָל געווען אַ מיידעל מיט רויטע און בלויע סטייננעלעך אין די צעפּ, און האָט אויך געשפּאַציערט מיט אַ סך מיידלעך שבת בייטאָג אויף דער גאַס. אָבער איצט?

רחל׳ע קוקט זיך אַרום. אַלע שלאָפען און חראָפּען געשמאַק. אַלע! נאָר זי אַליין זיצט דאָ, ווי צווישען טוידטע, ווי צווישען אמת׳ע מתים. זי שפּאַרט אָן איהר קאָפּ אויף די הענד און פער־טראַכט זיך און דערמאַנט זיך איין אַלט ליעדעלע, וואָס זי האָט געזונגען אַמאָל, מיידעלווייז:

איינע אַליין,
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען,
נאָר צו זיך אַליין.
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען...

— גוט שבת!...

רחל׳ע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און האָט דערזעהן... סטעמפּעניו׳ן.

— אַ גוט־שבת! זאָג איך.

„וואָס איז דאָס?! ווי קומט ער אהער?“ — האָט רחל׳ע גע־וואָלט פרעגען און אָפּטרעטען פונ׳ם פענסטער.

— גוט שבת, גוט יאָהר! — האָט זי איהם געענטפערט און איז געוואָרען רויט, ווי אַ צוויק.

— איהר האָט מיך ניט געפאָלגט און זענט נישט אַרויסגע־גאַנגען אויף דער באַרדיטשעווער גאַס? איך האָב אויף אייך אומ־זיסט אַרויסגעקוקט... איך האָב... איך בין... נאָט לייענט!...

און סטעמפעניו האָט איבערגעגעבען רחל'ען אַ צענויפגעלעג־טען בויגען פּאַפּיער און איז גיך פערשוואונדען געוואָרען פון איהרע אויגען.

רחל'ע האָט לאַנג, לאַנג געהאַלטען דעם בויגען פּאַפּיער אין איהרע הענד, ניט געוואוסט, וואָס צו טהון דערמיט, און ניט פער־שטאַנען, וואָס דאָס בעדייט, „מיט וואָס עסט מען דאָס?"... אַז די ערשטע איבעררראַשונג איז איבערגעגאַנגען, האָט זי צענומען אַ גרוי־סען בויגען נאָטען־פּאַפּיער און האָט דערזעהן גרויסע אותיות, אויף פּשוט אידיש געשריבען, מיט אַ סך גרייזען.

„מיין ליבשטיר איינגיל פין הומיל ווען איח האָב דיין
„לעחטיק שטאַלד דערזוהין איז מער געוואָרין לעחטיק אָן
„מיינעביידה עייגין אין אַ לעחטיק פּיאַר טיט מיין הארץ
„פּרעגין פין גריית ליבשעווט צי דיר מיין נעשאָמע וואָת דייי־
„נע הומיל עייגין האָבין מעה מיד דיין שיין לעחטיק שטאַלד
„צי זעה גוצווינגען פין דער אורשטיר שאָ ביסד מיין לייבין פין
„מיין לייבין פין מיין הארץ מיין זיילי אין טי ניט שלאָפען אין
„חאָלים דיך זייהין אָן דיר דאָח די לעחטיקי זין פינסטיר אין
„מיינע עייגין אָב דעח ליב ווי מיין זיס לייבין אין השטאַרב
„מיד אָלי עייוועריס דעח טאָמיד זייהין פאַר מייני עייגין
„אין דעח טאָמיד ליבין אין מיד דיר טאָמיד לייבין דען דעח
„אויף אימער ליבענדיר וואָת גייט אוית נאָח דייני טרייט אין
„טיט דעח פין ווייטין קישין דייני שייני עייגין

סטעמפּעניו".

XIV.

פון דער „בת־מלכה“ צוריק צום „בן־מלך“.

לאָמיר איבערלאָזען די „בת־מלכה“ און זיך אומקעהרען צום „בן־מלך“. מיר װעלען פערבויגען רחל׳ען און שמועסען מכח סטעמפעניו׳ן.

אמת, דאָס דאָזיגע בריװעל פון סטעמפעניו׳ן, װאָס איז אויבען געקאָפּירט אות באות, איז נישט אזוי קונציג, נאָר װאָס קאָן מען העלפען? סטעמפעניו איז אודאי געװען אַ העלד, אַ שענער יונגאַטש, אַ ימח־שמו׳ניק אַ גוטער, נאָר קיין שרייבער איז ער נים געװען. געהט מאַכט עפּים! זיין פאָטער, עליו השלום, בערעל באַס, אַז ער האָט דערזעהן, װי סטעמפּעניו האָט חשק צו שפּיעלען און לערנען װיל ער נים קיין װאָרט, האָטש בראָט איהם, האָטש ברען איהם, האָט ער איהם גיך גענומען צו דער מלאכה און האָט איהם פריהער אויסגעפּרובט אויף אַלע כלים, ביז ער איז געבליבען שטעהן מיט דער פיעדעל, און בערעל באַס, װאָס האָט געהאַט חוץ סטעמפּעניו׳ן נאָך קינדער מוזיקאַנטען, האָט געזאָגט בפירוש, אַז אין איהם, אין סטעמפּעניו׳ן, געפינט זיך איין אָדער פונ׳ם זיידען, רב שמואל׳קע טראָמייט (װאָס האָט זיך פערזענליך געקענט מיט׳ן גרויסען פיעדלער פּ אַ גאַ נ י נ י), אזוי, אַז צו צװעלף יאָהר האָט שוין סטעמפּעניו געקאָנט „בעזעצען“ אַ כלה און טאַקי אָפּשפּיעלען אַ גאַנצע חתונה. דערפאַר האָט איהם בערעל באַס בעסער ליעב געהאַט פון אַלע קינדער, װאָס זענען געגאַנגען ביי איהם אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען, אָדער פּשוט נאַקעט און באָרפיס. און האָטש בערעל באַס איז געװען אַ שטרענגער קאָמאַנדיר און פלעגט שלעפּען סטעמפּעניו׳ן פאַר׳ן אויהער, אָדער אזוי הרג׳ענען, שלאָגען, ממית׳ען, ברעכען די ביינער, דאָך איז סטעמפּעניו געװען ביי איהם דער אַנטיק, אַ ציערונג, אַ גאַנצער מאַיאָנטעק אויף דער עלטער. בערעל האָט אַלעמען אָנגעװיזען אויף סטעמפּעניו׳ן און האָט געזאָגט מיט

גדלות, האלב אויף כלי־זמר־לשון: „זעהט איהר, ממזרים, אָט דער פּימיוקעל וועט מיר געבען פּאַפּע אויף דער עלטער. נישקשה, איך מעג זיך אויף איהם פאַרלאָזען“.

דעם אַלטען בערעל באַס איז אָבער ניט בעשערט געווען אויף דער עלטער צו זעהן ביי זיך זיין געליעבטען זוהן. סטעמפּעניו האָט זיך צו פופצעהן יאָהר אַוועקגעלאָזט, מיט אַ דרייערעל אין ביימעלע און מיט איין אַלטער, צעבראָכענער פיעדעל אונטער'ן פּאָדעלעק, וואַנדערען אויף דער וועלט. ער האָט זיך אויסגעוואַלגערט וואו איהר ווילט, אין אַ סך שטעדט און שטעדטלעך, צווישען פיעל פער־שיעדענע קאָמפּאַניעס כלי־זמר. מעהר ווי אַ האַלב יאָהר האָט זיך סטעמפעניו ניט געקאָנט האַלטען אויף איין אָרט. עס האָט איהם אַלץ געצויגען ווייטער און ווייטער: פון מאַזעפעווקע קיין סטעפּעווקע, פון סטעפּעווקע קיין קאָרעץ, פון קאָרעץ קיין באַלטע, פון באַלטע קיין אַלט־קאָנסטאַנטין און פון דאָרטען קיין באַרדי־טשעוו, און אַזוי ווייטער און ווייטער, ביז אַדעס. און פון אַדעס האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט צוריק — ווידער וואַנדערען איבער קליינע שטעדטלעך, וואו מע קאָן זיך לאָזען הערען, האָבען אַ נאָ־מען, זיך קונה שם זיין. און עס איז טאַקי אַזוי געווען: אין יעדען אָרט, וואוהין סטעמפעניו איז געקומען, האָט מען שוין געהערט פון איהם פריהער. אידען האָבען געהערט, אַז עס פאָהרט ארום אויף דער וועלט אַ געוויסער סטעמפעניו, וואָס מיט זיין שפּיעלען לאָזט זיך אויס די וועלט. דעריבער איז גרינג צו פערשטעהן דעם רעש, וואָס עס איז געוואָרען אין יעדער שטאָדט, וואוהין סטעמפעניו איז געקומען מיט זיין קאַפּעליע. דען סטעמפעניו, פערשטעהט איהר, האָט צו אַכצעהן יאָהר שוין געהאַט איין אייגענע קאָמפּאַניע, און איז ארומגעפאָהרען און האָט געשפּיעלט נאָר אויף געוויסע, רייכע חתונות, און אַזוי מיט דער צייט האָט סטעמפעניו אַוועקגעלעגט אַלע אַנדערע קאָמפּאַניעס, ווי, למשל, די „ק א נ א ט א פ ע ר כ ל י ־ ז מ ר“, וואָס האָבען אויך געננוג גע'שמ'ט, די „ס מ י ־ ל ע ר“, די „ו ו י נ י צ ע ר“, די „ש א ר א ג ר א ד ע ר“ און

נאָך פיעל בעריהמטע קאָמפּאַניעס, וואָס האָבען זיך געלאָזט הערען אויף דער וועלט.

עס פערשטעהט זיך, אַז קיין גוטע פריינד האָט זיך סטעמפּעניו ניט געקויפט, דערפאַר, וואָס ער האָט אַרויסגעריסען דעם בעסטען ביסען פון די כלי־זמר׳ס מויל, און מע פלעגט אָנווינשעווען גענוג צרות מיט שלעק אויף זיין קאָפּ. נאָר אין די אויגען האָט מען איהם געח׳נפ׳עט, און אין הארצען האָט מען אויך געהאָט גענוג אָפּשיי פאַר איהם. יעדער כלי־זמר האָט געוואוסט אינוועניג, ביי זיך אין הארצען, אַז קוים נעמט סטעמפּעניו דאָס פּיעדעלע אין האַנד אריין, אַזוי מעגען שוין אַלע כלי־זמר זיך לעגען שלאָפען.

די חברה כלי־זמר, דארפט איהר וויסען, האָבען פון תמיד אָן ליעב גוזמאות. ביי זיי געפינט איהר ספּורי־מעשיות, וואונדערליכע ערצעהלונגען, לעגענדעס אָהן אַ שיעור. אויף סטעמפּעניו׳ן האָבען זיי דערצעהלט אין יעדען אָרט שרעקליכע גוזמאות, און אויף זיין פּיעדעלע האָט מען געזאָגט, אַז עס וואַכסט פון פּאַגאַניני׳ן אַליין. אַז מע האָט דערהערט, אַז סטעמפּעניו דאַרף אָנקומען מיט זיין „קאַפּעליע“, האָבען איהם די שטאָדט־כלי־זמר, געוועהנליך, גענוג אָנגעשאָלטען, און ווער שמועסט זייערע ווייבער האָבען פּשוט גע־רעגענט מיט קללות, מע זאָל גאָר בעהים ווערען.

— אַ גאַנץ קיילעכיג יאָהר, מע דאַרט, מע קוואַרט, מע באָרגט מע משכונ׳ט, מע עסט פון זיך די הויט. וואָס איז? ראש־חודש אלול וועט זיין אַ חתונה ביי׳ם נגיד. צום סוף קומט אַ רוח, אַ שלים־מזל פון אַלדי שווארצע יאָהר, אַ סטעמפּעניו, און רייסט־אַרויס דעם ביסען פון די צייהן, פּאַרחאַפּט זאָל ער נאָר ווערען!...

נאָר קיין אמת׳ע שונאים האָט זיך סטעמפּעניו ניט געקויפט אין ערגיץ. ער איז געווען אַ גוט ברודערעל ביז גאָר: אָפּגעשפּיעלט די חתונה, האָט ער זיך צענויפגעקאָמפּאַניעט מיט דער חברה שטאָדט־כלי־זמר און געלאָזט מאַכען אַ וואַרעמעס מיט דער ברייטער האַנד, נישט נעקאַרגט קיין שנאַפּס, פּיין אונטערגעלעבט, זיך שען צעצאָהלט, און פאַר׳ן אוועקפאָהרען צעטיילט דעם קליינוואַרג

מתנות. מיט איינעם וואָרט, ער האָט זיך אויסגעשטעלט מעשה־מענש, נאָר לייטיש.

— הערט איהר? — האָבען די כלי־זמר׳קעס נאָכדעם גערעדט צווישען זיך. — הערט איהר? אַ אידישע נשמה טאָר מען ניט שאַצען.

נאָר מעהר ווי ביי אַלע האָט סטעמפעניו געפונען חן אין די שווארצע אָדער בלויע אויגען פון די כלי־זמר׳ס טעכטער, די מיידלעך, צו וועלכע ער האָט זיך אומעדום גע׳שדכנ׳ט. און ווען עד האָט געשוואָרען דעם כלי־זמר׳ס טאָכטער, אַז ער איז אין איהר איינגעליעבט ביז לעצט, האָט איהר איהם געמעגט גלויבען: בשעת מעשה איז ער באמת געווען אין איהר איינגעליעבט (צום מיינסטען, זענען ביי די כלי־זמר שענע טעכטער), נאָר קוים איז סטעמפעניו אריבערגעפאָהרען איבער דער ראָגאטקע, אזוי איז זיין ליעבע פערשוואונדען געוואָרען מיט׳ן ווינד און מיט׳ן רויך. און געקומען אין דער צווייטער שטאָדט, האָט ער זיך ווידער באלד איינגעליעבט אין אַ דאָרטיגען כלי־זמר׳ס טאָכטער; ווידער געשוואָרען, געהאַפט די ערד, אַז ער ליעבט זי, אַז ער עקט זיך, געשענקט מתנות, אָפגעזעגענט זיך, אוועקגעפאָהרען — און ווידער די איינענע מעשה...

מע קאָן ניט זאָגען, אַז אזעלכע ליעבעס האָבען זיך אויסגעלאָזט תמיד אָהן אַ וויכטען סוף, — געוועהנליך, פאַר איהר, פאַר דער כלה... דאָס איז אמת, אַז פיעל פון זיינע געליעבטע האָבען גיך פערגעסען אין סטעמפעניו׳ן מיט זיין געביין און האָבען התונה געהאַט פאַר אַנדערע כלי־זמר. נאָר עטליכע, זעהר איינגעשפּאַרטע מיידלעך, האָבען זיך אזוי איינגעגלויבט אין דעם דאָזיגען ימח־שמו׳ניק, אַז ער וועט קומען, ניט היינט — איז מאָרגען, נים מאָרגען — איז איבערמאָרגען, ביז זיי האָבען אָנגעהויבען צו טריקענען און אויסגעהן, ווי אַ ליכט. אין דער צייט, ווען סטעמפעניו האָט ערגיץ בסוד, אין אַ פינסטער הייזעל, זיך געקושט מיט אַ כלי־זמר׳ס טאָכטער, אין דער אייגענער מינוט איז געלעגען נישט איינע פון

זיינע כלות מיט'ן פנים אראפ, בעוויינענדיג זייער פינסטער מזל, וואס זייער „געליעבטער האט זיי פערגעסען, פערלאזט און טהוט זיי גאר ניט דערמאנען“...

אט אזעלכע אומגליקליכע כלות האט סטעמפעניו געלאזט כמעט אין יעדער שטאדט, וואו ער איז דורכגעפאהרען מיט זיין קאמ־פאניע. נאר ניט שטענדיג גילט די הצלחה; עס מאכט זיך אמאל — מע טרעפט אן אויף א שלאק, האט מען דעמאלט צו זינגען און צו זאגען. סטעמפעניו'ן האט געטראפען איין אומגליק, וואס ער האט זיך גאר אויף אזעלכעס ניט געריכט: ער האט געמוזט חתונה האבען, חאטש עס האט זיך איהם שטארק ניט געוואלט חתונה האבען!

XV.

סטעמפעניו פערשלייערט זיך גאר אומגעריכט.

ויהי היום איז סטעמפעניו געקומען מיט זיין קאפעליע קיין מאזעפעווקע און האט אפגעשפיעלט דריי חתונות מיט א מאל, בשותפות מיט די שטאדט־כלי־זמר, וואס זענען צוגעשטאנען צו איהם מיט חזקה־טענות און האבען איהם פערשווארען, אז באם לאו, וועט איהם חברה ברעכען דיביינער. און זיי וואלטען עס זעהר שען מקיים געווען, ווען סטעמפעניו, וואס האט געהאט בכלל א גוט הארץ, זאל ניט געווען מרוצה ווערען אויף שותפות.

אזוי ווי פון איין חתונה ביז דער אנדערער האט געדויערט א פאר טאג, און סטעמפעניו האט דערווייל ניט געהאט וואס צו טהון, האט ער זיך דערווייל בעקענט מיט ישעיה'קע דעם פיעדלער'ס טאכטער, א פיין מיידעל פון א יאהר צוויי און צוואנציג, א שווארצע און א גראבע, און ער האט זיך אין איהר רעכט איינ־געליעבט, ווי דער שטייגער איז ביי איהם געווען: געקושט, גע־האלזט, געליובעט, געקויפט מתנות, קוצעניר־מוצעניו, גאר מעשה־

חתן, און אז עס איז געקומען די צייט פון אוועקפאָהרען, האָט איהם דאָס שווארצע מיידעל (פריידעל האָט מען זי גערופען) געזאָגט, אז ער זאָל ניט מאַכען קיין שהיות און שרייבען תנאים, ווי דער מנהג איז. סטעמפעניו, וואָס איז דערצו נאָך נישט געוואָהנט גע־וואָרען, האָט זיך אביסעל געקווינקעלט, געדרעהט מיט דער צונג אהין — אהער, נאָר עס האָט איהם נישט געהאָלפען קיין רבונו־של־עולם. פריידעל איז געווען א מיידעל א קאָזאַק און האָט איהם גענומען אין די הענד אריין גאָר קיין מעשה נים, אזוי, אז ער האָט זיך ניט געקאָנט אויסדרעהען פון איהר, און עס איז געווען דאָס קנס־מאָל אין א מזל'דיגער שעה. חברה כלי־זמר האָבען לכבוד דעם געריהמטען חתן געמאַכט א היבשען קנאַק, און ביי'ם פיעדלער אין שטוב איז געווען ששון ושמחה דריי טאָג כסדר, ביז דער ליעבער חתן מיט אלע ליעבע געסט זענען זיך אוועקגעפאָהרען אין דער אנ־דערער שטאָדט, אין דער דריטער, און אזוי ווייטער.

געוועהנליך, האָט סטעמפעניו באַלד פערגעסען אין דער גאַנ־צער חתונה מיט די תנאים, מיט דעם שווארצען מיידעל, מיט אלע מיט איין אנדער, און האָט זיך געטהאָן זיינס, דאָס הייסט, גע־פיהרט זיינע ליעבעס אין אלע שטעדט, ווי ער איז געוואָהנט גע־ווען. און אזוי איז ער זיך געפאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט מיט זיין קאַפּעליע — חתונות שפּיעלען, און האָט זיך געלעבט א גוטען טאָג. נאָר פּלוצים... עס איז ניטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! אלץ איז ביז א צייט. אויף סטעמפעניו'ן איז אויך גע־קומען די צייט. א בייזער שלאַק האָט איהם געטראָפען און א צרה. א משולחת האָט זיך אויף זיינע יונגע יאָהרען גענומען! הערט איין אומגליק:

געשפּיעלט אזוי איינמאָל א חתונה אין א קליין שטעדטעל, ערגיץ אין מאַלאָראָסיע, און געהאַלטען סאַמע אין מיטען א ליעבע מיט הערשקע דעם פּלייטער'ס טאָכטער (א גאַנץ שען מיידעל), און סטעמפעניו האָט איהר צוגעזאָגט, אז ער וועט זי געוויס נעמען, — איז אריינגעקומען מעבטשי פּייקלער מיט'ן שלעפעריגען פנים און

האָט אַ וואונק געטהאָן אויף סטעמפּעניו'ן און אַ מורקע געטהאָן אונטער דער נאָז אויף כלי־זמר־לשון:

— געהט, סטעמפּעניו, דאָרט אין הויז וואַרט אויף אייך אַ שעכטעל.

— אַ מיידעל? וואָסער אַ מיידעל?

— אַ שוואַרץ מיידעל מיט גרינע אויגען.

און סטעמפּעניו האָט זיך געלאָזט אין הויז אריין און האָט דערזעהן דאָס שוואַרצע מיידעל, ישעיה'קע דעם פיעדלער'ס טאָכ־טער, זיין כלה פריידעל!

— וואָס קוקסט דו מיך אָן, סטעמפּעניו? האָסט מיך נישט דערקענט? איאָ? זעה נאָר, ווי ער פינטעלט מיט די אויגען און קוקט זיך צו! דאָס בין איך, סטעמפּעניו, איך, פריידעל, דיין כלה פריידעל, ישעיה'קע דעם פיעדלער'ס טאָכטער.

— האַ? איך וויים, וואָס דען? איך וויים נים? איך וויים! איך וויים! נאָר ווי קומסט דו אַהער? פון וואַנען?

— ווי קום איך אַהער? מיט די פיס, סטעמפּעניו, מיט די פיס. קוים דערפרעגט אַהער, צו הערשקע דעם פּלייטיסט. פון וואַנען, פרעגסט דו? פון דער היים קום איך אָן.

— נו, וואָס הערט זיך? ווען ביזט דו פון דער היים?

— וואָס זאָל זיך הערען, סטעמפּעניו? נימאָ קיין נייעס. ווען בין איך פון דער היים? פון דער היים בין איך, אפּנים, אַזוי גרויס, ווי אַ וואָך זעכס אָדער זיעבען. מיר זענען אויסגעווען וואו דו ווילסט. וואוהין מיר קומען צו פאָהרען, זאָגט מען אונז: גע־ווען און אוועקגעפאָהרען ווייטער. קוים, קוים מיט צרות געטראָפען אויפ'ן אמת'ען וועג... נו, וואָס מאַכסט דו עפּיס, סטעמפּעניו?

— האַ? איך? גאָרניט! וואָס זאָל איך מאַכען? קום, פריי־דעל, וואָס שטעהען מיר דאָ? — האָט ער צו איהר געזאָגט, דער־זעהען, אַז חברה כלי־זמר הויבען זיך אָן קלויבען אַרום זיי און בעטראַכטען דאָס שוואַרצע מיידעל מיט די גרויסע שוואַרצע צעפּ און מיט די גרינע אויגען.

— פון מיינעטוועגען, לאָמיר גיהן, — האָט איהם פריידעל געענטפערט.

און סטעמפעניו האָט געחאַפּט אויף זיך דעם אויבערראָק מיט'ן שטעקעלע אין דער האַנד און האָט זיך געמאַכט אַ שפּאַציער מיט פריידעל דער שוואַרצער איבער דער שטאָדט. סטעמפעניו האָט זיך אַרומגעקוקט, צי קיינער הערט ניט זייער שמועס, און האָט זיך געווענדעט צו איהר שוין מיט מעהר שטאַרקייט:

— זאָג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס הייסט דאָס?

— וואָס הייסט „וואָס הייסט דאָס"?

— אָט דאָס, וואָס דו ביזט אהער געקומען.

— ס'אַ גראַם! קוק איהם אָן, קלאָמפּערשט ווייסט ער ניט, מאַכט זיך געַ'פּגר'ט.

— הערסט דו, פריידעל? — האָט איהר סטעמפּעניו שוין מיט הארץ געזאָגט. — הערסט דו, פריידעל? איך האָב פיינט, אז מע מאַכט מיט מיר אַזעלכע מחזקות! איך פרעג דיך, וואָס טהוסט דו דאָ, און דו טרייבסט מיט מיר קאַטאָוועסלעך?

פריידעל האָט אַ גלאַנץ געטהאָן מיט'ן פייערעל פון איהרע גרויּ־נע אויגען אויף סטעמפּעניו'ן, און פערוואָרפען מיט די הענד איהרע לאַנגע שוואַרצע צעפּ אַרונטער, האָט זי זיך געווענדעט צו סטעמ־פעניו'ן אויך ערנסט:

— וואָס איך טהו דאָ, ווילסט דו וויסען? איך בין געקומען צו דיר, סטעמפּעניו! האָסט אונז ביי'ם קנס־מאָל געזאָגט, אז נישט מעהר ווי אין צוויי וואָכען אַרום שרייבסט דו אונז אַריין אַ בריוועל מכח דער חתונה אָפּשטעלען; מיר האָבען געוואַרט און געוואַרט העכער צוויי חדשים און האָבען דערזעהן, אז פון דיר איז ניטאָ קיין שום ידיעה, האָבען מיר זיך מיישב געווען און האָ־בען זיך נעלאָזט אויף דער וועלט צו זוכען דעם נעכטיגען טאָג, און אַזוי זענען מיר אויסגעווען וואו די וועלט האָט איין עק, ביז קוים, קוים מיט צרות, גאָט האָט אונז געהאָלפען און מיר...

— זאָג מיר נאָר, פריידעל, ווער זענען די „מיר“? עפּיס זאָגסט דו אַלץ מ י ר זענען געפאָהרען, מ י ר זענען געקומען...

— מירביידע. דאָס הייסט: איך און מיין מאַמע.

— דיין מאַמע?! — האָט סטעמפּעניו אויסגעשריגען און האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ דערשלאָגענער. — דיין מאַמע? וואָס האָט זי דאָ צו טהון?

— שאַ, וואָס שרייסט דו אַזוי, סטעמפּעניו? וואָס דען, אַליין האָסט דו געמיינט? אַ מיידעל פאָהרט ניט אַליין. אַ שענע זאַך, כלעבען!

— יאָ, אָבער וואָס קעהר זי זיך אָן מיט מיר, די מאַמע דיי־נע? — האָט זי סטעמפּעניו געפרעגט, אומקעהרענדיג זיך צוריק מיט איהר.

— אַ מחותנת׳טע, סטעמפּעניו, אַ מחותנת׳טע קעהר זי זיך מיט דיר אָן, און שפּעטער וועט זי זיך דיר אָנקעהרען אַ שוויעגער.

— דו מיינסט טאַקי, אפנים, איין אמת, פריידעל, חתונה האָ־בען פאַר מיר?

— נו, און דו, סטעמפּעניו, מיינסט דאָס אויף קאַטאָוועס?

— נאַרישקייטען!

— פאַר וואָס נאַרישקייטען?

— אָט אַזוי. איך האָב עס אפילו נישט אין זינען אין דער לינקער פּיאַטע.

פריידעל איז געבליבען שטעהן אַ מינוט און האָט אַ קוק גע־טהאָן סטעמפּעניו׳ן אין די אויגען אריין. נאָכדעם האָט זי זיך ארומגעקוקט אויף אַלע זייטען און האָט זיך שטילערהייד גע־ווענדט צו סטעמפּעניו׳ן מיט די ווערטער:

— הער נאָר אויס, סטעמפּעניו! מיין ניט, אַז דו האָסט אָנ־געטראָפען אויף אַ ניונקעלע, וואָס ווייסט ניט, ווער עס האָט זי געשלייערט. איך קען דיך גאַנץ גוט, סטעמפּעניו! איך וויים, אַז דו ביזט אַ היבשער שאַרלאַטאַן, האָסט ליעב כלות אַלע וואָך אַ נייע. נאָר עס מאַכט ניט אוים, אַלץ ביז אַ צייט, נישקשה... ביזט

א גוטער בטבע, האָסט א ווייך האַרץ, ביזט א פּאַרשוין איינער צווישען צעהן טויזענד, שפּיעלסט אויסגעצייכענט אויפ'ן פּיעדעל און קאָנסט געבען א ווייב ברויט, — דערפאַר וויל איך דיך, און דערפאַר וועל איך פאַר דיר חתונה האָבען, און טאַקי גיך! און דאָס, וואָס דו שפּאַרסט זיך, איז אומזיסט, אַרויסגעוואָרפען דיין טרחה, סטעמפּעניו, גלויב מיר, בויג זיך אָן צו מיר אהער, איך וועל דיר זאָגען א סוד...

און פריידעל די שוואַרצע האָט איינגערוימט סטעמפּעניו'ן א סוד אין אויהער, און סטעמפּעניו איז פערציטערט געוואָרען מיט אַלע אברים. ער איז געבליבען שטעהן, ווי א לעהמענער גולם, אין מיטען וועג, נישט געקאָנט עפענען קיין מויל א וואָרט אויסצורעדען. און דאָ איז אָנגעקומען מעכטשי פּייקלער מיט דעם רויטען קאָפּ און האָט איהם געזאָגט, אז מע רופט איהם צום נגיד פון'ם שטעדטעל בעשטעלען א חתונה. סטעמפּעניו האָט זיך מיט א וואונק אָפּגעזעגענט מיט פריידל'ען און האָט אויסגערעדט מיט א זיפץ:

— מיר וועלען זיך נאָך זעהן, פריידעל!

— ס'א שאלה אביסעל, אויב מיר וועלען זיך זעהן! — האָט איהם פריידעל געענטפערט און האָט זיך גאַנץ צופריעדען אָפּגעשיידט פון איהר ליעבען חתן סטעמפּעניו.

די אַלע, וואָס האָבען אין יענער צייט געזעהן סטעמפּעניו'ן אויף דער חתונה, האָבען זיך שטאַרק פערוואונדערט אויף זיין בלאַס פּנים מיט זיין אָפּגעלאָזטקייט: גאָר ניט דער סטעמפּעניו, וואָס פריהער, א שענערען לעגט מען אין אין דער ערד אריין! עס איז אָפּגענומען געוואָרען זיין פריילליכקייט מיט זיין ברען, ווי מיט די הענד. יאָ, סטעמפּעניו האָט געפיהלט, אז דאָס איז איין עק צו זיין זיס לעבען פון א פריי פויגעלע, אז דאָס נעמט ער אויף זיך א יאָך אויפ'ן האַלז אויף תמיד, אויף אייביג. אדיע, ליכטיגער זומער־אָבענד מיט א ווייטען שפּאַציער הינטער דער שטאָדט מיט'ן כלי־

זמר׳ס טעכטערל! אדיע, לאנגע שמעקענדיגע צעפּ, צעלאָזטע האָר, גרויסע קאָרע אויגען! אדיע, זילבערנע לבנה!...

אמת, סטעמפּעניו האָט זיך נאָך אביסעל געאַמפּערט, געוואָרפען, ווי אַ פיש אין דער נעץ, מיט די לעצטע כוחות, געפּרובט אַלע מיטלען, נאָר עס האָט איהם געהאָלפען, ווי אַ טוידטען באַנקעס. פריידעל מיט איהר מוטער זענען געשטאַנען אקעגען איהם, ווי אָט יענע מתים, וואָס קומען צו אונז ביינאַכט אין חלום און שלעפּען אונז צום בית־דין של מעלה אָפּגעבען דין וחשבון... און איבערהויפּט האָט ער געציטערט פאַר איהר, פאַר דער מחותנת׳טע, וואָס האָט צענויפגעשנירעוועט דאָס שווארצע פּיסקעלע, ווי מיט אַ בענדעלע, נאָר דאָס פּנים האָט איהר אַזוי געפייערט, אַז זי איז געוועזן גרייט אַלע מינוט אַרויפּחאַפּען זיך אויף סטעמפּעניו׳ן, ווי אַ ווילדע קאַץ, און אַרויסרייסען איהם ביידע אויגען, ווען נים פריידעל, וואָס האָט זי די גאַנצע צייט איינגעהאַלטען.

— טשעפּע נים, מאַמע, וועסט נאָך קאַלי מאַכען. דו קוק נאָר און שווייג, דו היט איהם נאָר די טריט, ער זאָל זיך נים אויסרייסען פון אונזערע הענט. עס וועט זיין רעכט, מאַמע, סטעמפּעניו איז מיינער, ער איז מיינער!...

XVI.

שמשון הגבור ביי דלילה׳ן אויפ׳ן שויס.

פריידעל האָט זיך פער׳עקשנ׳ט און האָט אויסגעפיהרט איהרס: זי האָט חתונה געהאַט פאַר סטעמפּעניו׳ן כדת משה וישראל און האָט איהם גיך אַריינגענומען אין די לאַפּקעס אריין גאָר אויף איין אַנדער אופן. אביסעל האָט איהר צוגעהאָלפען די מאַמע איהרע, וואָס זי האָט קוים דערלעבט דעם נחת צו ווערען אַ שוויגער, און סטעמפּעניו האָט פערזוכט דעם טעם פון גיהנם און האָט זיך נישט גענאַרט. דאָס פּאָר־פאָלק איז אַריבערגעפאָהרען קיין מאַזעפּעווקע,

און סטעמפעניו האָט זיך דאָ בעזעצט מיט זיין קאָמפּאַניע, ווי אַ שטענדיגער, אויף איין אָרט.

— שוין, אוים, אוים אָרומשלעפּען זיך! גענוג, סטעמפעניו, גע־רייזט איבער דער וועלט, גענוג! — אַזוי האָט פריידעל געזאָגט צו איהר מאַן, וואָס איז אינגאַנצען געווען איהרער, און וואָס זי האָט געוואָלט האָט זי מיט איהם אויסגעפיהרט, און דוקא מיט גוטען.

נאָך דער חתונה האָט זיך אָנגעהויבען ביי סטעמפעניו'ן אַ ניי לעבען, גאָר אַ שפּאָגעל־ניי לעבען. גייציג איז ביי זיך סטעמפעניו געווען נאָר בחור'ווייז; קוים אָבער האָט ער נאָר חתונה געהאַט און איז אריין צו פריידל'ען אין די הענד, אַזוי האָט ער אָנגעוואָ־רען אינגאַנצען זיין שטאַרקייט, אינגאַנצען זיין מוטה, דעם גאַנ־צען גלאַנץ. ביי זיך אין שטוב האָט סטעמפעניו ניט געהאַט קיין ברעקעל דעה.

— דו האָב אין זינען דיינס, דיין עסק איז די קאַפּעליע מיט די חתונות, צו וואָס טויג דיר געלט, נאַרעלע? — אַזוי האָט צו איהם פריידעל געזאָגט, צוגענומען ביי איהם וואו ער האָט פערדיענט ערגיץ אַ גראָשען.

אויף געלד איז פריידעל געווען זעהר זשעדנע. זי איז אויסגע־וואַכסען ביי זעהר אָרעמע עלטערען און האָט כמעט קיינמאָל ניט געזעהען קיין גראָשען אין די אויגען. מיידעלווייז פלעגט איהר אָנקומען אַ סטיינגעלע אָדער אַ קעמעלע זעהר שווער, מיט ביטערע טרערען. ביז פופצעהן יאָהר איז פריידעל געגאַנגען באָרפים, גע־ווען אַ ניאַנקע דער מוטער ביי די קלענערע קינדער, געחאַפּט קלעפּ גענוג אי פון דער מוטער, אי פון דעם פאָטער, ישעיה'קע דעם פיער־לער, וואָס האָט ליעב געהאַט דעם טרונק. געגעסען האָט זי קרחת, מלובש איז זי געווען, ווי עס איז אָנגעשטאַנען צו די באָרפיסע פיס, און נאָר פורים פלעגט איהר אריינפאַלען עטליכע קאָפּיקעס פונ'ם שלח־מנות, וואָס זי פלעגט טראָגען אין פרעמדע הייזער; די עט־ליכע גראָשען פלעגט זי בעהאַלטען ווייט־ווייט אין בוזעם, בכדי די מאַמע זאָל ביי איהר ניט אויסנאַרען, און אַזוי פלעגט זי שלאָפען

מיט׳ן ביסעל מינץ ביז פּסח, און אויף יום־טוב קויפן זיך פאַר דעם אַ סטיינגעלע אָדער אַ קעמעלע. און אַזוי איז פריידעל גע־וואַקסן ביז אַכצעהן יאָהר, ביז זי איז פּלוצים אויסגעוואַקסן אַ הויכע, אַ שענע, אַ געזונדע מויד — אַ כלה־מויד! אַז פריידעל איז אַ כלה געוואָרען פאַר סטעמפּעניו׳ן, האָט זי אַליין ניט געוואוסט וואָס פאַר אַ גליק עס האָט זי געטראָפען. נאָר די מאַמע, וואָס האָט דאָס דוקא יאָ פערשטאַנען, האָט מיט איהר וועגען דעם גע־נוג איינגע׳טענה׳ט, אַז זי זאָל וויסען, אַז איהר חתן איז אַ גאָלד־שפּינער, נאָר אַ גרויסער שאַרלאַטאַן, וואָס דאָס קערבעל איז ביי איהם אַ ממזר, לכן זאָל זי זיך ניט לאָזען שפּייען אין דער קאַשע און זאָל האָבען ביי איהם אַ דעה אין אַלץ, אַזוי ווי זי, די מאַמע, האָט אַ דעה ביי׳ם טאַטען, ישעיה׳קע דעם פּיעדלער...

אַז פריידעל האָט חתונה געהאַט פאַר סטעמפּעניו׳ן, האָט זי ניט פערגעסען, וואָס די מאַמע האָט איהר אָנגעזאָגט, און האָט ביסלעכווייז, מיט שכל, אָנגעהויבען לעהרנען מיט׳ן מאַן הלכות „ווייב“, אַז אַ ווייב דאַרף וויסען אַלץ, וואָס ביי׳ם מאַן טהוט זיך, אַז אַ ווייב איז ניט קיין פרעמדע, אַז אַ אידישע טאָכטער איז ניט קיין „פּאָליובאָווניצע“, — ניין, עס איז זיין בלוט און פלייש, זי איז ער און ער איז זי. הכלל, ער דאַרף וויסען, ער דאַרף פּיהלען, אַז ער האָט אַ ווייב...

אַז פריידעל איז געוואָרען אַליין אַ בעל־הבית׳טע פאַר זיך און האָט דערזעהן אַלע מאָל אַ ניי קערבעל, וואָס סטעמפּעניו פער־דיענט אַזוי אָפט, האָט זי זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף די קערבלעך, ווי אַ הונגעריגער, אַז ער דערזעהט עפּיס אַ מאכל. נאָר עס איז איהר אָבער דאָס געלד ניט איינגעגאַנגען. פריידעל האָט זיך אַליין געזאָרגט, טאָמער וועט מאָרגען ניט זיין, טאָמער וועט דער מאַן שפּעטער חלילה ניט פערדיענען, האָט זי זיך געמאַכט איין קניפּעל און דאָס אַנדערע, און האָט אָנגעהויבען צו קלויבען אַ גראָשען צו אַ גראָשען.

— וואָס פראַטעסט דו אַזוי? — האָט זי סטעמפעניו געפרעגט, בעמערקט איהרע תנועות.

— וועסט אַלץ וועלען וויסען, וועסט דו גיך אַלט ווערען. לאָז דיך ניט אהרען, סטעמפעניו! — האָט איהם פריידעל געענטפערט מיט אַ שמייכעלע, און האָט זיך געטהאָן איהרס, אָפּגעשפּאָרט, אָפּגעריסען פונ׳ם מארק, פונ׳ם קלייטעל און פון דער יאַטקע, מיט׳ן וואָרמעס אויסגעקומען, ווי מיט קרעפּעל־פלייש, אָפּטמאָל ניט דער־געסען, ניט דערטרונקען, און זיך אַלץ צענויפגעשלאָגען אַ קערבעל אום אַ קערבעל. ביסלעכווייז, אַז עס האָט זיך צענויפגעשלאָגען היבשע עטליכע גילדען, האָט זי אָנגעהויבען צו מאַכען הלואות אויף אַ משכון און נעמען פּראָצענט; דאָס ערשטע מאָל גלאַט אַזוי, דורך אַ צופאַל, וואָס אַ שכנה האָט ביי איהר געבעטען אַ גמילות־חסד און פריידעל האָט איהר אַ טובה געטהאָן — פאַר וואָס דען ניט? — און נאָכדעם, אַז פריידעל האָט דערזעהן, אַז דאָס געלד וואַכסט גאָר, אַז פון איין קערבעל ווערד מיט דער צייט צוויי, האָט זי אָנגע־הויבען מיט איהר ביסעל קאַפּיטאַל צו מאַכען עסקים, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי איז געוואָרען פּשוט אַ „וואָכערניצע“ מיט אַלע חן־גריבעלעך פון דער דאָזיגער פּראָפעסיע, מיט וועלכער אַ גרויסער טייל פון אונזערע נגידים, צווישען אונז רעדענדיג, פערנעמען זיך און האָבען דאָס גאָר ניט פיינט...

מערקווירדיג! ווי קומט עס צו פריידלען אַזאַ חשק צו קלוי־בען געלד? נישט ביי איהר טאַטען, ישעיה׳קע פיעדלער, נישט ביי קיינעם פון אַלע בעקאַנטע כלי־זמר, האָט זי דאָס געקאָנט זעהן. וואו וועט איהר דען געפינען אַ גלייכען צו דער חברה כלי־זמר, מע זאָל זיך אַזוי נישט אומקוקען אויף קיין גראָשען, עס זאָל אַזוי זיין אַ קערבעל הפקר, פּשוט ווי די בלאָטע? די אידישע כלי־זמר — און ווער שמועסט אין יענע יאָהרען — קאָן מען גלייכען צו אַ מין ציגיינער, אַ בעזונדער פאָלק, מיט אַ בעזונדערען זשאַרגאָן, מיט גאָר בעזונדערע נענג; די דאָזיגע חברה האָט שטענדיג געלעבט אַ גוטע שעה, תמיד איז געווען פורים, פריילין, לעבעדיג, תמיד גע־

רימפּעלט, געווערטעלט זיך, געשטיפּט, נעארבייט, דוך לוסטיג גע־מאכט, איבערגעקעהרט וועלטען, געשמועסט מכח פרייליכע זאַ־כען... געקומען אהיים צום ווייב, געטריבען קאַטאָוועס, געחלעפּ־טשעט טייגלעך מיט פאַסאָלים, אָדער גאָר געגעסען מכות, נאָר פרייליך, מיט א טענצעל, מיט א ליצנות, הונגעריג זיך געלעגט שלאָ־פען, אויף מאָרגען געבאָרגט, געליהען, די קישעלעך פערזעצט, נאָכ־דעם אויסגעקויפט און ווידער א מאָל דאָס אייגענע. די כלי־זמר'־שע טעכטער זענען אויך געווען, מיינסטענס, לופטיגע פרייליכע נשמות; זייער לעבען, אזוי ווי די האָר זייערע, איז נישט געווען פערדעקט מיט קיין שלייער... מיט איינעם וואָרט, ביי די כלי־זמר איז געוועזען א גן־עדן, מיט אלע מעלות און חסרונות פון א גן־עדן... היינט אין אזא גן־עדן ווען מען קאָן ארויף אויף דער מחשבה צו זאָרגען — וואָס וועט זיין מאָרגען?

פריידעל'ס טאַטע, פערשטעהט זיך, איז אויך ניט געווען קיין פערוויינטע נשמה. ישעיה'קע פיעדלער איז זיך געווען א רעכטער קבצן, נאָר א לעבעדיגער, א פרייליכער קבצן, און אז ער האָט פער־דיענט דאָס קערבעל, האָט ער דאָס נאָר גיך פערלעבט, טאַקי, ווי מע זאָגט, אין איין אָטהעם. און זי, פריידעל'ס מאַמע, האָט אויך ליעב געהאַט צו לעבען, דאָס הייסט, גוט עסען. עס איז כמעט קיין העמד נישט געווען אויפ'ן לייב, נאָר געגעסען האָט מען כל זמן ס'איז נאָך געווען א שטיקעל קישעלע צו פערזעצען. „דאָס גאַנצע דאָבערע־מזל געהט אין דער קישקע אריין", „ווי זאָגט מען: בעסער דעם בעקער איידער דעם „רופא", „וואָס זשע דען איז דעם מענט־שענס לעבען?" — אזוי פלעגט זאָגען פריידעל'ס מאַמע, וואָס איז, אייגענטליך, געווען אפילו צווישען כלי־זמר'קעס א אויסברענגערין.

ווי־זשע קומט עס פאַרט צו פריידל'ען אזא גוסט? פון וואַנען נעמט זיך צו איהר אזא קארגשאפט? עס קאָן זיין, אז די דאָזיגע מעלה איז געקומען צו איהר מחמת זשערנאַסט, מחמת זי איז תמיד געווען ביי די עלטערען הונגעריג אויף א גראָשען. אָדער ס'איז אפשר געווען ביי איהר נאָר א טבע־זאַך: עפּיס על־פּי טעות איז

א קאַרגע נשמה מגולגל געוואָרען אין דער כּלי־זמר׳שער משפּחה און עס איז אויסגעוואַכסען אַזאַ פריידעל.

ווי די זאַך איז שוין, נאָר פריידעל האָט געמאַכט משונה תּנועות, געשוויצט און געפּינעט, ווען זי האָט נאָר גערעדט אַפילו מכּח געלד.

אויף איהר דאַליע האָבען איהר מקנא געווען אַלע כּלי־זמר׳קעס. „אָט אַ מזל!“ — האָבען אויף איהר אַלע אין איין קול געזאָגט.

נאָר אין איין זאַך האָט גאָט פריידל׳ען פערזעהן: ער האָט איהר קיין קינדער ניט געגעבען. און ווער ווייסט, עס קאָן זיין, אויך דעריבער איז זי געווען אַזוי אָפּגעגעבען מיט לייב און לעבען צום געלד, ווייל דאָס בעסטע פערגעניגען, פערגעניגען פון קינדער, איז פאַר איהר געווען פערבאָרגען. בּכלל זעהט מען, אַז די ווייבער, וואָס גאָט האָט זיי נישט געבענשט מיט קינדער, זענען מיינסטענס בייזע ווייבער; עפּים פעהלט זיי די גוטסקייט, די ווייכקייט פון דעם דאָזיגען מין; אַזעלכע ווייבער קאָנען ליעב האָבען נאָר זיך אַליין.

פריידעל איז געווען פּונקט אַזאַ סחורה. נאָר מע קאָן ניט זאָ־גען, אַז זי האָט איהם, סטעמפּעניו׳ן, פיינט געהאַט: פאַר וואָס קומט דאָס איהם? אַ פּאַרשוין, אַ בילד, אַ זעלטענהייט, אַ שפּיע־לער איינער צווישען טויזענד און (אָט דאָס איז דער עיקר!) אַ פערדיענער, אַ גאָלדשפּינער!

— מיין סטעמפּעניו — האָט זיך פריידעל בעריהמט פאַר איהרע בעקאַנטע ווייבער — מיין סטעמפּעניו, אַז ער טהוט אַ פיהר מיט׳ן סמיק איבער׳ן פידעל — איז אַ קערבעל, צוויי פיהר — איז צוויי קערבלעך, דריי פיהר — איז דריי קערבלעך. פאַרשטעהט איהר מיך?

אין דעם ענין פון „קערבעל“ איז סטעמפּעניו געווען פּונקט דער היפּך: דאָס קערבעל האָט ביי איהם ניט געשפּיעלט קיין ראָלע. אָט האָט ער אָפּגעשפּיעלט אַ חתונה און אָנגעשטאָפּט פולע קעשענעס מיט געלד, און אָט — פּו־פּאַ, ניטאָ אַ שילינגער! האָט

ער געהאַט — האָט ער געגעבן, געטיילט, אַנטליהען; האָט ער ניט געהאַט — האָט ער געליהען ביי יענעם. אין דעם אופן איז סטעמפעניו געווען איין אַרטיסט. זיין עסק איז געווען נאָר די „קאַפּעליע“ — אויסשטעלן עפּיס אַ נייע זאַך, פונאַנדערשפּיעלען איין אָפּער־שטיק, בעשטעלן אַ חתונה און אָפּשפּיעלען זי, ווי גאָט האָט געבאָטען, אידען זאָלען לעקען די פינגער, ניט גלאַט ריפּ־סקריפּ.

סטעמפעניו האָט ליעב געהאַט מעהר פון אַלץ אין דער וועלט צוויי זאַכען: זיך און דאָס פיעדעלע. מיט זיך האָט ער געהאַט צו טהון כמעט שטענדיג, זיך געפּוצט, געשטשאָגעלט, געגרייזעלט די האָר, מיט איינעם וואָרט — זיך „גע'בחור'ט“, ווי פריידעל האָט דאָס מיט אַ שטאָך גערופען, און דעמאָלט האָט ער פערגעסען אין דעם פיעדעלע; האָט ער אָבער גענומען דאָס פיעדעלע, האָט ער פערגעסען אין זיך און אין דער גאַנצער וועלט. אז עס איז אָנגע־פאַלען אויף איהם אַ „מרה־שחורה“, האָט ער זיך גענומען דאָס פיעדעלע, פערקייטעלט די טיר און האָט געקאָנט אָוועקשפּיעלען דריי שעה כסדר אייגענע פאַנטאַזיעס; וואָס עס איז איהם אַרויף אויף דער מחשבה, דאָס האָט ער געשפּיעלט. אָט האָט ער זיך צעגאָסען מיט אַ קלאָג, אַזוי יאָמערליך, אַזוי טרויעריג, אַלע מאָל שטילער און שטילער, און אָט האָט ער זיך פּלוצים צעבייזערט און איז אוועק אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, ביז עס האָט זיך ווידער אָנגעהויבען אַרויסחאַפּען ווי אַ זיפץ פונ׳ם טיעפען האַרצען, און דאָס פייער איז איהם אביסעל אָפּגעטראָטען, אָפּגעגאַנגען דער כעס, און ווייכע מעלאָדיעס, ליעבע זיסע געזאַנגען, וואָס ווייטער אַלץ טרויעריגער, האָבען זיך ווידער ווי געגאָסען אָהן איין עק, און נאָכ־דעם ווידער אַ ביסעל לעבעדיגער, פריילייכער... אמת, דאָס איז גע־ווען נישט אָפּט, ניט אַלע מאָל האָט זיך איהם געשפּיעלט; נאָר קוים האָט ער זיך צעשפּיעלט, איז געווען אונמעגליך איהם אָפּ־צורייסען. סטעמפעניו'ס פאַנטאַזיע האָט זיך צעקאָכט און געזעצט, ווי פון אַ קוואַל, וואָס ווייטער מיט מעהר פרישקייט.

א מענש מיט געפיהל, מיט א נשמה, האָט זיך אין אזעלכע מי־נוטען זאָט נישט געקאָנט אָנהערען די דאָזיגע פרייע מוזיק, וואָס לאָזט זיך גאָר ניט איבערגעבען אויף נאָטען, און עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז ער הערט א בקשה צום רבונו־של־עולם פון א פערביטערט האַרץ, עפּיס א מין תפלה צו זיין ליעבען נאָמען אויף רחמים, אויף לייטזעליגקייט, אזא מין תפלה, וואָס דאַרף און מוז אָנגענומען ווערען אויבען, דאָרט פאַר גאָט'ס שטוהל... מע דערצעהלט, אז דער ר י ז ש י נ ע ר האָט געהאַט איין אייגענעם אָרקעסטער, וואָס פלעגט שפּיעלען בשעת ער האָט אָפּגעגעבען א שבת צו דעם וואָס לעבט אייביג. אוּדאי איז דאָס א געדאַנק דוקא פון א גרויסען מענשען, א השגה גאָר פון א הויכער פּאָעטישער נשמה.

— קיילע די גראָבע, מיינע צרות אויף איהר קאָפּ, האָט מיר אָפּגעבראַכט דאָס פּראָצענט פאַר יענער וואָך; און פאַר הייַנטי־גער וואָך, זאָגט זי, לאָז זיין נאָך שבת!

מיט אזא מין געשפּרעך, למשל, האָט פריידעל מכבד געווען סטעמפּעניו'ן, ווען ער פלעגט אַרויסגעהן נאָכ'ן שפּיעלען פון זיין חדר'על, אביסעל צוגעפלאַמט, מיט א גלאַנץ אין זיינע שוואַרצע אויגען. דאָס איז געווען דאָס פייערעל פון זיינע אויגען, וואָס האָט אזוי נעצויגען צו זיך. דאָס פייערעל פלעגט זיך בעווייזען זעלטען, און בעגעגענט זיך מיט פריידעל'ס אויגעלעך, האָט זיך דאָס פיי־ערעל גיך בעהאַלטען, פערשוואונדען געוואָרען.

אז סטעמפּעניו האָט אָפּגעשפּיעלט א חתונה און איז געקומען אַהיים, פלעגט איהם פריידעל בעגעגענען מיט א שמייכעלע, זיך לאַשטשען, ווי א קעצעלע:

— צו וואָס טויג דיר געלט, סטעמפּעניו? — פלעגט איהם פריידעל זאָגען און אויסטרייסלען איהם אַלע קעשענעס. — אויף וואָס דאַרפסט דו געלט? וואָס פעהלט דיר? האָסט אַלסדינג, וואָס דו דאַרפסט, ביזט ניט הונגעריג, חלילה, און נאַקעט געהסט דו אויך ניט, און אַז דו דאַרפסט אזוי עטליכע גראָשען, געב איך דיר

דען ניט? געב עס בעסער אָפּ מיר, נשמה מיינע, ביי מיר וועט דאָס זיין גאַנץ. געב שוין. געב!

און סטעמפּעניו שטעהט, ווי אַ בעשטראָפט קינד און פריידעל טהוט מיט איהם, וואָס זי וויל. ער איז אײַנגאַנצען ביי דער ראָ־זיגער שוואַרצער פריידל׳ען אין די הענד. אך, וואָס איז דאָס מיט דיר געשעהן, סטעמפּעניו? אַזאַ גאַרנישט, ווי פריידעל, זאָל דיר טאַנצען אויפ׳ן קאָפּ, און דו לאָזט זיך פיהרען ביי דער נאָז, פונקט ווי שמשון הגבור ביי זיין געליעבטער דלילה אויפ׳ן שויס?... פע, סטעמפּעניו, אַ בזיון, כלעבען!

XVII.

סטעמפּעניו ריהרט נאָך מיט איין אבר.

אַ רחמנות אויף סטעמפּעניו׳ן!...

נאָר עס איז ניט אַזוי די מעשה, ווי איהר מיינט. לעגט ניט אַזוי דעם רחמנות אויף אונער העלד. אַז סטעמפּעניו האָט ניט געהאַט קיין גרויסע דעה ביי זיך אין דער היים און איז געוועזן עפּיס נאָר מעשה אידינע, האָט ער אָבער דערפאַר זיך געהאַט זיין וועלטעל, זיין אייגענע וועלט, וואָס האָט זיך שוין מיט פריידל׳ען ניט אָנגעקעהרט לחלוטין. דאָרט, אין זיין וועלטעל, איז זיך סטעמ־פּעניו געוועזן אַ פריץ פאַר זיך און איז געוועזן, ווי מיר וועלען באַלד זעהן, גאַנץ צופריעדען.

קודם כל איז ביי איהם אַוועקגעגאַנגען אַ האַלבער טאָג אויף „רעפּעטיציע“, דאָס הייסט, אויף איבערשפּיעלען מיט דער גאַנצער חברה כלי־זמר אַלע נייע שטיק, דערביי טרייבען אַביסעל קאַטאָ־וועס, אויסהערען דעם בדחנ׳ס ווערטלעך און לאַכען פון מעכטשי פייקלער, וואָס דער בדחן האָט אויף איהם ליעב געהאַט צו ווערט־לען זיך, און נאָכדעם גלאַט דערצעהלען מעשיות פון דער אָדער יענער חתונה. וואָרום יעדע חתונה ביי אידען האָט זיך איהר מעשה: דאָ האָט זיך דער חתן איינגעשפּאַרט, חאָטש גיב איהם

א קרענק, אין וויל נישט געהן צו דער חופה, ביז מע וועט איהם אָט דאָ אויפ'ן אָרט ניט אָפּצאָהלען דעם נדן אחת ואחת. „קלאָפּ און צעהל"; דאָרט האָט די כלה גע'חלש'ט פאר גרויס געוויין און מע האָט זי קוים אָפּגעמינטערט (און דערביי זאָגט אָפּ דער בדחן אביסעל ליצנות); אין א דריטען אָרט האָט זיך געטראָפען נאָך א שענערע מעשה: נאָך דער וועטשערע, אז ס'איז געקומען די צייט, וואָס מע דאַרף טאַנצען... און חברה שיסט־אויס א געלעכטער, ווי פון א הארמאַט.

— וואָס איז ביי אייך פאר אזא געלעכטער דאָרט? זעה נאָר, ווי מע ראַהאַטשעט זיך! — שרייט פריידעל פון איהר חדר.

— לאָז דיך ניט אהרען! — ענטפערט איהר סטעמפעניו מיט גדלות. — אין אונזערע ענינים זאָלסט דו זיך ניט מישען, האָב איך דיר שוין הונדערט מאָל געזאָגט!

און סטעמפעניו'ן ווייזט זיך אויס אין דער מינוט, אז ער איז דאָ א בעל־הבית, א גאַנצער סולטאַן ביי זיך.

די איבעריגע צייט האָט סטעמפעניו פערבראַכט אויף אָנטהון זיך, אויספוצען זיך, די מלבושים און די שטיוועל, זיי זאָלען גלאַנ־צען, ווי א שפּיעגעל, פערקעמען זיך גאַנץ שיקאָזנע, אונטערבויגען זיך די שענע שווארצע לאָקען, אויסגלעטען די ווייסע מאַנישקע פון דעם העמד, און נאָכדעם האָט ער זיך גענומען דאָס שטעקעלע אין דער האַנד, א שטעקעלע מיט א גאָלקע, אויסגעשניצט א פייג פון עלפענביין, און מיט א ברייטען שווארצען קאַשקעט אויפ'ן קאָפּ מיט א גלאַנצענדיגען קאָזיראָק, אַנגערוקט ביז די אויגען. דעם קאָפּ פעררייסען אַרויף, אזוי, אז די לאָקענס ליגען צעוואָרפען אויף די אַכסלען, געהט זיך סטעמפעניו און שפּאַציערט איבער דער שטאָדט. דאָרט האָט ער זיך שוין זיינע בעקאַנטע, מיט וועלכע ער בעגעגענט זיך, און געהענדיג פערביי די קלייטען, גריסט ער די יונגע ווייבלעך, די קרעמערקעס. די ווייבלעך ווערען רויטליך; זיי דערמאַנען זיך, אז זיי זענען אמאָל געוועזן מיידלעך און דעמאָלט

זענען זיי מיט סטעמפעניו׳ן געווען בעקענט... דעמאָלט איז געווען א וועלט... און היינט? ווער האָט דאָס היינט אין זינען?...

דאָך געפינען זיך נאָך אזעלכע יונגע ווייבלעך, און איבער־הויפּט מיידלעך, וואָס שטעהען־אוועק מיט סטעמפּעניו׳ן אין דרוי־סען ביי דער טיר א היבשע צייט; מע רעדט, מע שמועסט פון דעם און פון יענעם, מע לאַכט...

אודאי געהען אזעלכע זאכען ניט אָפּ גלאַט; דאָס דערזעהט א שכנה און טראָגט עס אָפּ גיך דער אנדערער, דער דריטער, און אזוי הויבט זיך אָן א רעדעניש, און צו אידישער מיילער אז מע האַפּט זיך אריין, נאַרט מען זיך ניט...

— וואָס איז שוין ווידער, סטעמפּעניו, פאַר א רעדעריי אין שטאָדט? שוין ווידער א מעשה?

— וואָס פאַר א מעשה, פריידעל?

— דיינע מעשיות... ער פרעגט נאָך! וואו צוויי, איז ער דער דריטער! די גאַנצע שטאָדט האָט מיט אונז צו טהון.

— איך וויים ניט וואָס דו ווילסט האָבען פון מיר, פריידעל.

— וואָס איך וויל האָבען? איך וויל, זאָלסט אוועקוואַרפען דיינע אמאָליגע גענג... שוין צייט! וואו ערגיץ א ווייבעל אָדער א מיידעל אין שטאָדט, דאַרף ער מיט איהר זיין בעקאַנט, און אוועק־שטעלען זיך מיט איהר אויף דריי זייגער שעה — ער קאָן זיך גאָר ניט אָנרעדען און גענוג!

— א? דו קעהרסט אודאַי מיינען, וואָס איך האָב גערעדט מיט אסתר אברהם־יענקעל׳ס?

— נו, און אז מיט אסתר אברהם־יענקעל׳ס, איז וואָס? וואָס איז זי, א שמייליגע, צי וואָס?

— איך האָב דאָך געשמועסט מיט איהר מכח איין עסק.

— דיינע עסקים... איך קען דיך, סטעמפּעניו!

— זאָלסט דו מאַקי וויסען! אברהם־יענקעל׳ס האָט חשק ארויסצופיהרען די חתונה קיין יעהופּעץ, אזוי איז איהם אָנגעקו־מען דאָס משוגעת. נו, איך האָב דערזעהן אסתר׳ען, האָב איך מיט

איהר נעמאכט א שמועס וועגען דעם. איין עבירה, למאי זאל איך ארויסלאזען אזא חתונה פון די הענט?

— וואס איז איהם עפּיס ארויסגעפאלען יעהופּעץ, דעם משוגע׳־נעם כהן? — פרעגט פריידעל, און אין איהרע גרינגע אויגעלעך בעד־וויזט זיך אט א יענס פייערעל, וואס בעוויזט זיך ביי איהר שטענדיג, ווען זי דערשמעקט נאר געלד...

— פרעגסט קשיות אויף א משוגענעם? — ענטפערט איהר סטעמפעניו, געהט־ארויס טרוקען פון דער דאזיגער מעשה.

און אזוי ווערד צעריבען די מעשה, יענע מעשה און אלע מעשיות. סטעמפעניו איז א גרויסער בריה און ווייסט, מיט וואס מע קאן פריידל׳ען נעמען.

אין דער פרעמד, אז סטעמפעניו איז אויסגעפאהרען מיט זיין קאפעליע אין דער פרעמד, האט איהם, געוועהנליך, נאך מעהר גע־גאלטען. דארט איז ביי איהם געוועזען, ווי זאגט מען, א כשר׳ער טאפ מיט א כשר׳ען לעפעל, און אז סטעמפעניו איז געקומען ערגיץ אין א שטעדטעל שפּיעלען א חתונה, האט זיך איהם שוין ניט גע־גלוסט אוועקצופאהרען. דארט זענען געוועזען מעשיות מיט מעשיות, פרייליכע און טרויעריגע נאר אהן א שיעור. הכלל, דאס איז זיך געווען ביי סטעמפעניו׳ן א בעזונדערע וועלט, זיין איינען וועלטעל, וואוהין ער האט פריידל׳ען ניט ארייננעלאזט בשום אופן, כאטש זי האט דערויף זעהר חשק געהאט. זי האט אפילו שוין געפּרובט אונטערקויפען מעכטשי פייקלער, נאר עס איז נישט געגאנגען. דא, אין זיין וועלטעל, איז סטעמפעניו געווען גאר איין אנדער מענש. א גרויסער אונטערשיעד פון יענעם סטעמפעניו׳ן, וואס איז געווען ביי פריידל׳ען אין שטוב...

XVIII.

סטעמפעניו הויבט אָן זיך איינצוליעבען.

אינ׳ם דאָזיגען וועלטעל האָט ביי איהם איצט רחל׳ע אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע, די גרעסטע ראָלע אין זיין לעבען. מע מעג איהם גלויבען, אַז זיין בריוועל צו איהר, וואָס מיר האָבען אויבען געזעהען, איז געווען געשריבען גאַנץ ערנסט, מיט איין אמת, דען ער האָט זיך אין רחל׳ען איינגעליעבט פון דער ערשטער שעה, וואָס ער האָט זי דערזעהען ביי חיים־בנציונ׳ס אויף דער חתונה. נישט באַלד האָט סטעמפעניו איהר דאָס בריוועלע אָנגעשריבען. עס האָט געדויערט עטליכע טעג, ביז דאָס פייערעל, וואָס רחל׳עס בלויע אויגען האָבען אָנגעצונדען אין זיין הארצען, האָט זיך רעכט צעברענט, צעפלאַקערט, אַזוי, אַז ער האָט זיך שוין מעהר ניט געקאָנט איינהאַלטען, האָט ער זיך פערשלאָסען ביי זיך אין חדר׳על, און דאָרט, וואו ער האָט געשריבען די נאָטען, און טאַקי מיט דער אייגענער פען און אויף דעם זעלבען פאַפּיער מיט די פאַסען, אויף וועלכע ער האָט געשריבען זיינע נאָטען, האָט ער אויך דאָס געוויסע בריוועלע געשריבען.

סטעמפעניו האָט אַביסעל געשוויצט אויפ׳ן בריוועל. דאָס שרייבען איז איהם אָנגעקומען שווערליך. ער האָט זיך נישט געלערענט שרייבען אין ערגיץ, נאָר פון זיך אַליין. אַודאי איז קיין חידוש ניט, וואָס ער איז געווען שטומפּיג אויף דער פען.

עטליכע טאָג האָט סטעמפעניו ארומגעטראָגען דאָס בריוועל ביי זיך און האָט נישט געקאָנט געפינען קיין מיטעל איבערצוגעבען עס רחל׳ען. מעכטשי פּייקלער איז געווען אַ גוטער שליח אויף אַזעלכע בריוועלעך נאָר אין דער פרעמד, אָבער דאָ, וואו עס געפינט זיך אַ פריידעל, איז מעכטשי אויך אַ געפעהרליכער בריעפטרעגער. סטעמפעניו האָט קוים דערלעבט שבת, האָט זיך אויסגעפּוצט, ווי אַ מזיד, אָנגעטהאָן אַ הויכען קאַפּעליש נאָך דער לעצטער דע־מאָלטינער מאָדע, און איז אַרויסגעגאַנגען אויף באַרדיטשעווער גאַס,

ווי אלע שבת, צו מאכען א שפאציערגאנג, נערעכענט, אז מסתמא וועט רחל'ע אויך זיין דארט. נאר אומזיסט: אלע ווייבלעך, אלע מיידלעך דרעהען זיך ארום, האפען א קוק אויף סטעמפעניו'ן, טהוען א שמייכעל און ווערען רויטליך — אלע זענען דא, נאר איין רחל'ע איז ניטא! דאס אנגעשריבענע בריוועלע האט איהם נישט געלאזט רוהען. עס האט איהם געצויגען צו איהר וואס ווייטער אלץ שטארקער.

„מע דארף זיך פרובען דורכגעהן אהין, אויף יענער גאס, וואו רב אייזיק־נפתלי וואהנט, טאמער וועל איך זי בעגעגענען"... — אזוי האט זיך סטעמפעניו געטראכט און איז אזוי פאוואלינקע צו־געגאנגען צום פענסטער, וואו רחל'ע איז געזעסען פערטיעפט אין איהרע געדאנקען און האט זיך געזונגען דאס בעקאנטע ליערעל:

איינע אליין,
עלענד, ווי א שטיין,
איך האב צו קיינעם צו רעדען,
נאר צו זיך אליין.
עלענד, ווי א שטיין,
איך האב צו קיינעם צו רעדען...

תחילת, אז זי האט דערהערט פלוצים דעם „גוט־שבת" און דערזעהן פאר זיך שטעהן סטעמפעניו'ן, האט זיך איהר אויסגע־דאכט, אז דאס איז א מין חלום (זי האט סטעמפעניו'ן שוין עט־ליכע מאל געזעהען אין חלום...). נאר אז זי האט צענומען דאס שטיקעל נאטען־פאפיער און האט איבערגעלייענט סטעמפעניו'ס בריוועלע, האט זי זיך אויפגעהויבען פונ'ם ארט, א קוק געטהאן אין פענסטער און געזאגט צו זיך אליין:

— זיין גליק, וואס ער איז אוועקגעגאנגען: איך וואלט איהם אפגעשפיעלט... נא דיר גאר א סטעמפעניו!...

זי האט געהאפט דאס בריוועל און האט דאס געוואלט ארויס־שמיצען דורך דעם פענסטער אין דרויסען ארויס, נאר זי האט זיך

פערהאַפּט, האָט דאָס נאָך אַ מאָל איבערגעלייענט, צעגויפנעקאָטשעט, ווי מע קאָטשעט צענויף אַ מגילה, און אַריינגעלעגט צו זיך אין קעשענע אַריין.

רחל׳עס כעס איז געוואָרען אַלע מאָל גרעסער און שטאַרקער, און איהר האָט זיך געוואָלט נאָר זעהן איהם אַליין, און פרעגען איהם אונטער פיער אויגען: וואָס הייסט דאָס? ווי אַזוי רופט מען דאָס? מיט וואָס פאַר אַ העזה שרייבט ער איהר אַזאַ קוויטעלע? ווער איז ער און ווער איז זי?... זי האָט גענומען צו־קלערען מיטלען, ווי אַזוי בעגעגענט מען זיך מיט איהם ערגיץ אין אַזאַ אָרט, וואו קיינער זאָל נים קאָנען הערען וואָס זיי וועלען צווישען זיך רעדען, און איז געפאַלען אויף אַ המצאה.

XIX.

אַ בייטש קאַרעלען ביי פריידעל סטעמפּעניו׳ס.

— הערט איהר, שוויגער, ווען עס זאָל נישט קאָסטען טייער, וואָלט איך אַ בעלנ׳טע געווען אויף אַ בייטש קאַרעלען, גוטע שווערע קאַרעלען.

— נו, איך האָב דאָך דיר שוין וויפיעל מאָל געזאָגט: געה זיך דורך צו פריידעל סטעמפּעניו׳ס, וועסט דו דיר אויסקלויבען וואָס דיין הארץ גלוסט. אויב דו ווילסט, קום מיט מיר באַלד. צוליעב מיר וועט זי דיר אָפּגעבען נים טייער.

אונזער שווארצע פריידעל, וואָס האָט זיך פערנומען מיט פּראָצענט און מיט משכונות, מיינסטענס קאַרעלען, האָט ביסלעכווייז, אַזוי, אויף אַ געלעכטער, אָנגעהויבען אונטערצוהאַנדלען מיט דער דאָזיגער סחורה, וואָס זי האָט געהאַט ביז גאַנץ ביליג אָפּצוקויפען ביי איהרע בעלי־חובות און נאָכדעם דאָס אַראָפּברענגען אויך ביליגער, ווי אַלע קאַראַלניצעס (ווייבער וואָס האַנדלען מיט קאַרעלען), אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי האָט טאַקי אָנגעהויבען דער־

מיט צו האנדלען אויף איין אמת מיט אלע באַרדיטשעווער און מיט אלע בראָדער. גאַנץ מאַזעפּעווקע האָט שוין געוואוסט, אַז אַ רעכטע בייטש קאַרעלען קריגט מען ביי פריידל'ען, ביי פריידעל סטעמפּעניו'ס.

אַ וואונדערליכע זאַך! ווי קומט צו פריידל'ען אַזאַ פעהיגקייט צום מסחר, אַזאַ בענעמונג מיט די קונים, אַזוי קאָנען איינרעדען? אַז דוואָסי־מלכה מיט דער שנור זענען אַריינגעקומען צו איהר אין שטוב אריין, האָט זיי פריידעל אָפּגעגעבען אַ ברייטען ברוך־הבא:

— סקאַצעל קומט! וואָס מאַכט איהר, דוואָסי־מלכה? איהר ווייסט, אַז איך האָב שוין אויף אייך איין אויג פון לאַנג אָן?

— וואָס זשע איז אַזעלכעס, פריידעל?

— וואָס איז, פרעגט איהר? שוין אַ יאָהר, אַז איהר האָט געבראַכט אַזאַ ציערונג צו זיך אין שטוב אריין — און גאָרניט! איהר זאָלט דאָס אַמאָל אַריינגעהן מיט אייער שנור זיך אויסקלויבען עפּיס אַזעלכעס, וואָס איהר פּאַסט. פע, כלעבען, דוואָסי־מלכה, עס איז אַזש מיר אַ בזיון!

— איהר זענט אוראי גערעכט, פריידעל־סערדצע, נאָר וואָס בין איך שולדיג, זאָגט שוין אליין, אַז מיין שנור וויל נים קיין קאַרעלען, וויפיעל איך בעט זי?

— נאַט אייך גאָר אַ נייעס! וואָס הייסט, זי וויל נים? דאָס איז ביי אייך וויל מען נים; ביי מיר, נישקשה, וויל מען!

און פריידעל האָט אין דער גיך געעפענט אַ גאַנץ גרויסען קאַסטען, גרין געפאַרבט, און האָט אָנגעהויבען אַרויסציהען פון דאָרטען איין בינטעל קאַרעלען נאָכ'ן אַנדערען און פאָרלעגען פאַר די קונים, מיט פיעל פערשיעדענע דבורים דערביי און מיט וויגשענישען, גאָר ווי אַ רעכטע סוחר'טע.

— זעהט איהר, דוואָסי־מלכה, אַז איהר זאָלט מיך פאָלגען, וואָלט איך אייער שנור געהייסען נעמען אָט די בייטש קאַרעלען, איך זאָל אַזוי ריין זיין פון שלעכטס מיט אייך אינאיינעם, ווי מע דאַרף נאָר האָבען נאָך אַזאַ בייטש קאַרעלען „אָרליאַנער" פּערעל!

איהר טהום זיי נאָר אָן, זייט מוחל, אויפ׳ן האַלז, אַט אַזוי אַ — אַזאַ יאָהר זאָל איך האָבען, ווי זיי פּאַסען אייך צו אייער ווייסען האַלז! טראָגט זיי געזונטערהייד און לאָז גאָט געבען, אַז אייער שוויעגער זאָל אייך קאָנען קויפען איבער אַ יאָהר אין דער צייט חאָמש אַזעלכע גרויסע פּערעל עפּיס אַ פינף שנירלעך. אַך, ווי זיי קליידען אייך צום פּנים! זאָגט שוין איהר, דוואָסי־מלכה, איהר זענט דאָך יאָ אַ מבינ׳טע אויף קאָרעלען, לאָם איך האָבען אַזאַ יאָהר, רבונו של עולם!

ביי די ווערטער האָט פריידעל ארויסגעחאַפּט אַ שפּיגעלע פונ׳ם קאַסטען און האָט זיך געשטעלט אַקעגען רחל׳ען, און די גרינע אויגעלעך האָבען געבלישטשעט ביי פריידל׳ען פאַר גרויס נחת, און אַ שוויים איז איהר אַרויסגעטראָטען פון פיעל רעדעניש מיט שבועות און מיט ווינשעניש.

— און אייער סטעמפּעניו טהוט זיך זיינס? — האָט איהר דוואָסי־מלכה געזאָגט, אָנגעוויזען מיט׳ן פינגער אויף דעם חדר, פון וואַנען עס האָבען זיך געלאָזט הערען זעלטענע זיסע קולות.

— יאָ, ער שפּיעלט דאָרטען, — האָט פריידעל געענטפערט און האָט גענומען בעווייזען נאָך אַנדערע מינים קאָרעלען, אַזוינע און אַזוינע, און דערווייל האָט זיך צווישען פריידל׳ען מיט דוואָסי־מלכה׳ן פערקניפּט אַ לאַנגער שמועס, ווי עס געהער צו זיין צווישען צוויי קרעמערקעס, אַז מע צערעדט זיך ווערען געשעפטס.

רחל׳ע איז געזעסען אין אַ זייט און האָט דעם שמועס פון דער שוויעגער מיט פריידל׳ען נישט געהערט. רחל׳ע האָט געהערט איין אַנדער שמועס, איין אַנדער קול, גאָר אַנדערע ווערטער, וואָס האָבען זיך געלאָזט הערען פון סטעמפּעניו׳ס פיעדעלע, אַזעלכע ווערטער, וואָס זענען איהר געגאַנגען גלייך אין הארצען אריין, און זי איז ערשט דעמאָלט אויפגעשטאַנען פונ׳ם אָרט, אַז דאָס פיעדעלע האָט אויפגעהערט צו שפּיעלען און סטעמפּעניו האָט זיך בעוויזען אויף דער טהיר. זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט און זיי זענען ביידע רויט געוואָרען, ווי פייער... סטעמפּעניו איז געבליבען שטעהן

ביי דער טיר, ניט אהין, ניט אהער. און רחל'ע האָט געקוקט אויף איהם, געזאָגט בשעת מעשה דער שוויעגער, אז עס איז שוין צייט צו געהן אהיים. דוואָסי־מלכה האָט זיך א חאַפּ געטהאָן מיט א ברעך אין די הענד:

— אוי, א דונער איז מיר! זעהט נאָר, ווי מיר האָבען זיך פאַררעדט! נו, וואָס וועט איהר ביי מיר נעמען, פריידעל, פאַר די קאָרעלען? ביי מיר טאָרט איהר ניט נעמען טייער, פריידעל. מיט מיר דאַרפט איהר האַנדלען אויף נאמנות!

— אויף ריינע נאמנות! הערט איהר, דוואָסי־מלכה, איך זאָל זיך דערווערגען מיט'ן ערשטען ביסען, אויב איך זאָג אייך א ליגען! סאָסי האָט מיר געטיקעט פאַר די קאָרעלען אכצעהן קערבלעך, איך זאָל אזוי זיין געזונט, רבונו של עולם, מיט מיין מאַן! נאָר גאָר־ניט. איך בין זיך מיישב — סאָסי איז סאָסי, און איהר זענט דוואָסי־מלכה. איך געב אייך זיי אָפּ פאַר פופצעהן קערבלעך, און איך זאָל עס ניט פאַרמאָגען אויף מיין אייגענס, אויב איך פאַר־דיען דערביי עפּיס, גאָטעניו!

— פופצעהן יאָק פופצעהן, צוועלף וועל איך אייך געבען, פריידעל. צוועלף קערבלעך מזומן געלט.

— אוי, געזונט זאָל איהר מיר זיין, דוואָסי־מלכה, דינגט זיך נישט! — האָט פריידעל אויסגעשריגען מיט גרוים היץ און האָט אָנגענומען דוואָסי־מלכה'ן פאַר ביידע הענד אויף דעם אופן, ווי צוויי ווייבער נעמען זיך פאַר די הענד בשעת זיי געהען טאַנצען א פריילינכס.

אין דער מינוט האָבען זיך דערווייל רחל'ע מיט סטעמפעניו'ן געקאָנט בחפזון איבערוואַרפען מיט א פּאָר ווערטער.

— איך האָב אייך געוואָלט עפּיס זאָגען, סטעמפעניו.

— איך האָב אייך אויך געוואָלט זאָגען, רחל'ע.

— איהר האָט מיר שוין געזאָגט.

— ווען?

— אינ'ם בריוועל.

— נאָך ווינציג.

— שוין צו־פיעל.

— ניין, קיין הונדערט־חלק אפילו.

— איהר האָט א טעות.

— איך שווער אייך ביי מיין לעבען, איך שטארב! וואו קאָן איך זיך מיט אייך זעהען?

— איך ווייס ניט, וואו מיר קאָנען זיך זעהען.

— סיידען פארנאכט?

— וואו?

— אויף דער מאָנאסטירסקער גאס.

— ווען?

— שבת־צו־נאכטס. איהר וועט ארויסגעהן פון יענער זייט צום מאָנאסטירסקען גאָרטען.

— איך קאָן ניט, איך וויל ניט.

— איהר מוזט, רחל'ע. איך בעט אייך, געהט־ארויס אויף איין מינוט! זייט דאָרטען, איך וועל שוין ווארטען, שבת־צו־נאכטס, למען השם, רחל'ע...

— איך וועל ניט זיין.

— איהר וועט זיין, רחל'ע, איהר וועט זיין!...

— נו, טאָכטער, — האָט זיך אָנגערופען דוואָסי־מלכה, — קום, לאָמיר געהן אהיים. קוים אויסגעדונגען פאר פערצעהן קאָר־בען. אָ, איך האָב גאָר ניט געוואוסט, פריידעל, אז איהר זענט אזא בריה א סוחר'טע!

— ע, דוואָסי־מלכה לעבען, געזונט זאָלט איהר מיר זיין, איהר קאָנט זיך גוט דינגען, נישקשה, א גוטען טאָג, געהט געזונט! טראָגט געזונט! פארניצט געזונט! צערייסט געזונט!

— אויף קוליעס זאָל זי געהן, ווי זי האָט דאָס מיר אויסגע־קאָכט דאָס וואסער! — האָט פריידעל געזאָגט צו סטעמפעניו'ן,

צוגעמאכט נאָך זיי די טיר. — און זי, די שנור, די ווייסע טע־
לעצע, זיצט זיך און שווייגט. עס פּאַסט איהר אַזוי די קאַרעלען,
ווי אַ חזיר פּאַטשערקעס...

XX.

נאָך אַ מאָל קאַרעלען.

אַז רחל'ע איז געקומען אַהיים מיט דער בייטש קאַרעלען, האָט זי די שוויעגער צוגעפיהרט צום שוועהר מיט אַזאַ גליקליכען שמייכעל, גלייך ווי זי וואָלט דאָ געוואונען מי יודע וואָס.

— וואָס זאָגסט דו, אייזיק־נפתלי, אויף די קאַרעלען? אַ מציאה, טאַקי אַ כשר'ע מציאה!

אייזיק־נפתלי איז צוגעגאַנגען נאָהענט צו רחל'ען, האָט זיך שטאַרק איינגעקוקט, ווי אַ רעכטער מבין, האָט אַ שמאַרע געטהאָן מיט דער נאָז און אַ פרעג געטהאָן:

— וואָס האָסט דו באַצאָהלט פאַר זיי, וויפיעל?

— נו, טרעף, ביזט דאָך עפּיס אַ סוחר. נו, אדרבה, טרעף? — האָט איהם דוואָסי־מלכה געזאָגט מיט אַ שמייכעלע.

— איך ווייס ניט, צי טייער, צי וואָלוועל?

— אַז איך זאָג דיר אַ מציאה, שוטה, אַ מציאה, ווי ביי אַ גנב! מאָהל דיר, איך האָב זיך געגוג אָנגעהאַריקעט, אויסגעקאָכט דאָס וואסער מיט דער דאָזיגער מאַכליאַרקע, די כלי־זמר'קע, אַ סיפּע איהר אין פּנים! נו־נו, זי קאָן זיך גוט דינגען, איין אמת'ע סעדיכע! דער רוח ווייסט זי, וואו און ווען זי האָט זיך עס אַזוי אויסגעלערענט! אַ פּיסקעלע ביי איהר — טאַקי נאָר אויף שרייפ־לעך, פּעך און שוועבעל אויס איהר מויל, און אַז זי רעדט מיט אַ קונה, פּינעט זי, ווי אַ העכט, אַ מיתה משונה זאָל אויף איהר קומען, אויף דער סטעמפּעניוכע!... נו, וואָס שווייגסט דו, אייזיק־נפתלי? זאָג שוין, לאָמיר הערען דיין מבינות, וואָס, אַשטייגער, דאַרפען קאָסטען אָט די קאַרעלען?

— אָט די קאַרעלען וואָס דאַרפען קאָסטען? — האָט אייזיק־נפתלי געענטפערט, אָנגענומען זיך ביי דער באָרד. — אָט די קאַרעלען דאַרפען קאָסטען אַזוי גרויס, אַזוי גרויס, — שאַ נאַר, לאָם איך דיר זאָגען אַקוראַט, איך זאָל מיך נים אָפּנאַרען, — אַ מציאה, זאָגסט דו, אַ מציאה? אויב זיי זענען אַ מציאה, האָסט דו באַדאַרפט פאַר זיי באַצאָהלען נישט ווינציגער ווי זעכסטהאַלבען קערבלעך, נאָר ווערטה זענען זיי אַלע זיעבען.

— לאָקש!!! — האָט דוואָסי־מלכה אויסגעשאָסען, ווי פון אַ האַרמאַט, און אייזיק־נפתלי האָט אַזש אַ ציטער געטהאָן און אָפּגעטראָטען אין אַ זיים. — לאָקש איינער! בהמה בצורת פערד! אַזאַ בייטש קאַרעלען — זעכסטהאַלבען קערבלעך?! משוגענע לעמעשקע! אַ שטומער וואָלט דאָך עס נים אויסגערעדט אין אַ יאָהר! האָסט אויגען, צי ניין? נאַ, קוק זיך צו, דו אָפּגעריסענער נאַר!

און דוואָסי־מלכה האָט אָנגענומען רחל'ען פאַר אַ האַנד, האָט זי צוגעפיהרט צום שוועהר, איהר אויפגעהויבען דעם קאָפּ און באַוויזען אייזיק־נפתלי'ן די מציאה, געשאָטען מיט שטעכווערטלעך און מים קללות. אייזיק־נפתלי נעבאָך האָט געשמאָרעט מיט דער נאָז, געפינטעלט מיט די אויגען און מורא געהאַט שוין אויסרעדען אַ וואָרט. ביז גאָט האָט זיך אויף איהם דערבאַרעמט און ס'איז אָנגעקומען משה־מענדעל מיט'ן שטעקעלע פונ'ם מאַרק — האָט שוין משה־מענדעל גענומען שאַצען די קאַרעלען ביי רחל'ען אויפ'ן שענעם, ווייסען האַלז, און האָט געטראָפען, אַז זיי דאַרפען קאָסטען, בלי גוזמא, אַ דרייערעל... דאָ האָט זיך דוואָסי־מלכה אַזוי צעפלאַמט, אַז זי האָט זיך אַזש צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, פאַר גרויס דאַסאַדע, וואָס קיינער האָט נישט פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ גרויסע מציאה זי האָט געהאַנדעלט, און אפשר פאַר האַרצוועהטיג, וואָס סטעמפעניוכע האָט זי אַזוי גראָב אָפּגענאַרט.

— דיך אַ סוחר! — האָט זי געזאָגט צו משה־מענדל'ען. — פונקט אַזאַ מבין, ווי דער טאַטע זיינער! וואָס עפּיס אַ דרייערעל, זוהנאַ? פאַר וואָס נים ווייניגער?

— דערפאַר, וואָס זיי זענען מעהר ניט ווערטה, דערפאַר, וואָס די קאַרעלען זענען זעהר פּשוט'ע קאַרעלען. איך האָב אויך געזעהן אַמאָל קאַרעלען, מאַמע. לאָז זיך דיר דאַכטען, אַז איך האָב שוין געזעהן אַמאָל אַ רעכטע בייטש קאַרעלען...

דעם גאַנצען טאָג האָבען זיך אַלע דריי געקריעגט און געיאַרעט פאַר די קאַרעלען.

— ער זאָל מיר בעסער געבען מיט אַ פּיסטויל אין הארצען, — האָט דוואָסי־מלכה גע'טענה'ט — וואָלט ביי מיר פיעל מעהר ניחא געוועזן, איידער הערען פון איהם דאָס וואָרט „זעכסטהאַלבען"! מילא, לאָז זיין די מאַכליארקע, די חלירע זאָל זי באַקומען היינ־טיגען טאָג, האָט מיך אָפּגענאַרט (מיך האָט נאָך קיינער ניט אָפּ־גענאַרט!), — מילא, האָפּט זי דער שוואַרץ־פינסטער־ביטער יאָהר מיט איהר סטעמפעניו'ן אינאיינעם! אָבער צו וואָס טויג נאָך זאַלצען יענעם אויף די וואונדען און אַרויספאָהרען מיט אַ מקח „זעכסטהאַלבען"? נאַ דיר גאָר „זעכסטהאַלבען"! זעכסטהאַלבען טויט מכות איהר אויפ'ן לייב און זעכסטהאַלבען קדחת'ען איהר אין דער לעבער! איך וועל, מאָהל דיר, ביי איהר מיין געלט, מיין בלוט, אַרויסרייסען, ווי ביי אַ הונט פון די צייהן, מאָהל דיר! אָבער פאַרגינען זיך זאָגען „זעכסטהאַלבען"?!

די גאַנצע סצענע איז אונזער רחל'ען אַזוי נמאס געוואָרען, אַז זי האָט די קאַרעלען פאַר'ן שלאָף אויסגעטהאָן און בעהאַלטען ביי זיך טיעף־טיעף אין קאַסטען, מיט דער דעה, אַז זי זאָל זיי שוין מעהר ניט אָנטהון ווייל זי וועט לעבען. מעהר פון אַלץ האָט אונזער רחל'ען פערדראָסען, וואָס משה־מענדעל האָט זיך פערנומען אָפּקריעגען מיט דער מוטער פאַר די קאַרעלען און איז אַפילו נישט צוגעגאַנגען צו איהר, ווי עס דאַרף צו זיין, ווי עס פיהרט זיך, זאָגען „פאַרנייע געזונט". מע האָט זי דעם גאַנצען טאָג אַרומגעפיהרט פאַר ייי הענד, געקוקט אויף איהרע קאַרעלען, פונקט ווי מע בעטראַכט

א קוה; איטליכער איז צוגעגאנגען און האָט איהר אויפגעהויבען דעם קאָפּ, געטאַפּט די קאַרעלען — און אַן איהר האָט מען גאָר פערגעסען... רחל'ע, וואָס איז במבע נים געווען קיין בייזע, קיין בעסנ'טע, האָט דעם גאַנצען טאָג געפייערט אויף אַלעמען, און נאָך מעהר אויף משה־מענדל'ען. דער דאָזיגער הברה־מאַן האָט זיך גאַנץ פיין אָפּגעגעסען מיטאָג און איז זיך אַוועק אין בית־מדרש אריין. און אַזוי ווי עס איז געווען יענעם אָבענד אין בית־המדרש אַ שמי־קעל שמחה, אַ סיום, לכן איז שוין משה־מענדעל איבערגעבליבען דאָרט פון נאָך מעריב ביז'ן ווייסען טאָג אריין, ווי ער פלעגט עס טהון גאַנץ אָפטליך.

רחל'ע איז גאָר איננאַנצען געווען לאַ־עליכם'דיג, שטאַרק צע־קאָכט. דאָס פנים האָט איהר געפלאַמט, ווי אַ העליש פייער, דער קאָפּ האָט איהר געטרישטשעט און אין די אויהערען האָט איהר געקלונגען און געפייפט. זי האָט גאָר ניט געוואוסט, וואָס מיט איהר טהוט זיך... קיין וועטשערע האָט זי ניט געקאָנט עסען. געוועהנליך, האָט איהר דוואָס־מלכה געגוג געפּיקט אין קאָפּ אריין, פאַר וואָס זי עסט ניט, פאַר וואָס זי טרינקט ניט — נאָר אומזיסט: רחל'ע איז אַוועק מיט רויטע אויגען צו זיך, האָט זיך גיך אויס־געטהאָן, אריינגעלעגט אין בעט אריין, און פון איהרע אויגען האָבען זיך מיט אַ מאָל אַ גאָס געטהאָן טרערען, — ווארעמע, הייסע טרע־רען, און אַ סך, אַ סך.

XXI.

אַ שווערע נאַכט.

וואָס האָט רחל'ע געוויינט? זי האָט אַליין נישט געוואוסט, וואָס זי וויינט, און האָט אפילו נישט געפיהלט, אַז זי וויינט. דאָס האַרץ איז איהר שוין פון אַ צייט געווען שווער, זעהר שווער, נאָר פּלוצים האָט זיך עס צעוויקעט, צעגאָסען און אויסגעגאָסען זיך דורך טרערען. רחל'ע האָט געפיהלט, ווי מיר האָבען שוין אויבען גע־

זאָגט, אַז זי איז עלענד, אַז עס נעהמט איהר עפּיס אָפּ, אַז עס פעהלט איהר עפּיס, נאָר וואָס פעהלט איהר — דאָס האָט זי ניט געוואוסט און ניט געקאָנט וויסען. רחל'ע האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז איהרע עלטערען האָבען זי חתונה געמאַכט און האָבען זי גע'פּטר'ט. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" איז שוין געניג אויף צו פיהלען, ווי ווייט מע ווערד אָפּגעריסען: קינדער פון עלטערען און עלטערען פון קינדער. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" קומט־אויס זעהר אָפּט צו הערען ביי אונז, אידען, כמעט אין יעדער משפחה. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" איז אַ גרויסער בזיון, אַ בעלעדיגונג פאַר אונזער גאַנצער אומה, וואָס פיינט זיך אוים מיט איהר באַרעמהערציגקייט... מעהר פון אַלע איז איהר דערגאַנגען משה־מענדעל מיט זיינע גענג, מיט זיין פיהרעכטס קעגען איהר. רחל'ע האָט פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ ראָלע זי שפּיעלט מיט איהר שענקייט און מיט איהר גוטסקייט, מיט איהר עהרליכקייט און מיט איהר געטריישאַפט ביי איהר מאַן דעם תכשיט. רחל'ע האָט אַרויסגעזעהן, וואָס זי איז ביי איהם...

ועל כולם איז רחל'ע גלאַט געווען צעשרויפט, צערודערט און פערטומעלט די לעצטע צייט. אַ קליינינגקייט, וואָס זי האָט איבער־געטראָגען פון סטעמפעניו'ן? רחל'ע, די פרומע רחל'ע, וואָס האָט ניט דורכגעלאָזט אויף איהר לעבען קיין האָר פון אידישקייט, נישט איבערגעטראָטען קיין מינדסטען דין פון די אַלע דינים, וואָס זענען שייך צו דער אידינע, — רחל'ע, אַ אידיש ווייבעל פון טייטש־חומש, האָט אין זינען אַ פרעמדען, בעקומט פון איהם בריוולעך, בעגעגענט זיך מיט איהם — און גאָרנישט! אדרבה, זי פיהלט, ווי עס ציהט זי צו איהם, נישט מיט עפּיס אַ שלעכטער מחשבה, חלילה! נאָר גלאַט אַזוי, זעהען איהם און הערען, ווי ער שפּיעלט אויפ'ן פיעדעל.

אַך, זיין שפּיעלען, זיין שפּיעלען! רחל'ע וואָלט אייביג ניט בעגעסען, ניט געשלאָפען נאָר הערען סטעמפעניו'ן, הערען איהם און... זעהען איהם!' זיינע אויגען. אַז זיי קוקען, וואַרעמען זיי, גלעטען זיי, ניעזשען זיי... אַך, זיינע אויגען!

רחל'ע האָפּט זיך אָן מיט ביידע הענד פאַר'ן קאָפּ און הערט זיך צו, ווי די שלייפען קלאַפּען, ווי דאָס הארץ קלאַפּט, און די נשמה ציהט, ציהט. זי ווייסט ניט, וואָס מיט איהר טהוט זיך. זי דעקט זיך איבער מיט דער קאָלדרע איבער'ן קאָפּ און דערזעהט איהר אמאָליגע חבר'טע, חיה־עטעל, עליה השלום. רחל'ע דערמאַנט זיך אָן יענער מעשה פון חיה־עטל'ען מיט בנימינ'ען, און עס געהט איהר איבער א פראָסט איבער'ן לייב. זי דעקט פון זיך אָפּ די קאָלדרע און דערהערט פלוצים זעהר א בעקאַנט געזאַנג, א בעקאַנט שפּיעלען פון א בעקאַנט פיעדעלע. רחל'ע האָט געמיינט, אז עס ווייזט זיך איהר אויס, נאָר ווייטער־ווייטער האָט זי אַלץ נעהענטער געהערט דאָס שפּיעלען, וואָס מע שפּיעלט, געוועהנליך, ביי'ם אָפּ־פיהרען פון דער חתונה די מחותנים אהיים. רחל'ע האָט שוין דערהערט און דערקענט אקוראַט, וואָס מע שפּיעלט; רחל'ע האָט אויך ־ערקענט סטעמפּעניו'ס פערגעהן זיך אויפ'ן פיעדעל, און עס איז זוין פאַר איהר ניט געווען קיין ספק, אַז דאָס פיהרט־אָפּ סטעמ־פעניו די מחותנים אהיים נאָך דער חופּה־וועטשערע. נאָר ווי קומט ער אהער? אויף דער גאַס איז היינט נישט געווען קיין חופּה און דאָ זענען נישטאָ קיין מחותנים! וואָס קאָן דאָס בעדייטען? די פּויק מיט די טאַצען לאָזען זיך אָבער הערען אַלץ נעהענטער און נעהענטער. די גאַנצע חברה שפּיעלען געשמאַק; נאָר מעהר פון אַלץ לאָזט זיך הערען סטעמפּעניו'ס פיעדעלע, וואָס פערדעקט מיט'ן זיסען שפּיעלען, מיט דעם ווייכען געזאַנג אַלע אַנדערע כלים.

רחל'ע קאָן ניט איינליגען. זי שפּרינגט־אַראָפּ פון'ם בעט, געהט־צו צום פענסטער, עפענט עס אויף און בויגט זיך איבער העכער האַלב אין דרויסען אַרויס.

רחל'ע האָט שוין לאַנג אַזאַ נאַכט נישט געזעהען. די לבנה שפּאַציערט אין מיטען הימעל, און אַרום איהר האָבען זיך אויסגע־שאָטען אַלפי אלפים שטערען — בריליאַנטען, וואָס שעמערירען אין די אויגען. די לופט איז וואַרעם, גרינג און פריש. קיין שום ווינ־טעל, אַזוי, אַז די הויכע טאָפּאָלים, וואָס זעהען זיך פון'ם גרויסען

מאנאסטירסקען גארטען, שטעהען אויסגעצויגען, ווי סאלדאטען אויף דער וואך. קיין בלעטעל ריהרט זיך נישט. נאר זעלטען־זעלטען טהוט עס א טראג פונ'ם מאנאסטירסקען גארטען א שענעם ריח פון שמעקענדיגע גראזען, ווי בשמים, וואס איז אין מאזע־פעווקע שטארק אנגעלענט, מחמת בייטאג הערט זיך דארט איין אנדער ריח...

צו דער דאזיגער אויסגעצייכענטער נאכט פאסט אקוראט אונ־זער רחל'ע די שענע, — די שענע, די ריינע, די עהרליכע רחל'ע מיט איהר גרויסען ווייסען האלז, אויף וועלכען עס ליגען צעשאטען איהרע רייכע בלאנדע האר (אך, רחל'ע האט דען געקאנט אין אזא צייט נערענקען, אז די לבנה און דער מחבר פונ'ם ראמאן קאנען זעהען איהרע אייגענע האר?). איהרע אויגען זענען געווען נים ווינציגער בלוי און לויטער, ווי דער בלויער לויטערער הימעל, און איהר שען ליכטיג פנים איז נים געווען מיאוס'ער פון דער שענער ליכטיגער נאכט. נאר רחל'ע האט ווינציג־וואס געטראכט וועגען דעם: איהר קאפ איז געווען דארטען, וואו עס האט זיך געהערט דאס זעלטענע שפיעלען, און איהר הארץ איז געווען דארט, וואו סטעמפעניו'ס פיעדעלע.

די בלי־זמר שפיעלען עפיס אזוי טרויעריג, גלייך ווי זיי וואלטען את־ערשט עמיצען בעהאלטען, אין דער ערד אריינגעלעגט. ביי אונז א שמחה בעוויזט זיך ארוים דורך א געוויין, און מחמת גרויס פרייד מיט פערגעניגען פערגיסען מיר טרערען... נאך אומעטיגער וויזט־אוים דאס שפיעלען אים האלבע נאכט, ווען די גאנצע וועלט האלט אין איין שלאפען, נאר איין ביסעל אידען זענען זיך משמח מיט א וויינענדינס, געהענדיג צוריק פון דער חופה־וועטשערע מיט אראפ־געלאזטע קעפ: וואס איז? מע האט גע'פטר'ט א קינד, פערשטעהט איהר מיך, פערזארגט, הייסט דאס, ברוך השם, — נו, מהכתיתי... אין דער דאזיגער שטילער שענער זומער־נאכט הערט זיך סטעמ־פעניו'ס פיעדעלע נאך מעהר, ווי אלע מאל; עס קלעהמט דאס הארץ, ציהט די נשמה, נעמט־ארוים דאס חיות — און רחל'ע

שטעהט א האלב־נאקעטע ביי'ם פענסטער און הערט זיך צו. זי וויל אנטלויפען פון דאנען, צומאכען דאס פענסטער און אנטלויפען, נאר עס האלט זי צו, ווי מיט אייזענס, ווי א מאגניט ציהט עס זי. זי קוקט זיך איין און הערט זיך צו אזוי ערנסט, גלייך ווי זי וואלט הערען נים זיין פיערעלע, גלייך ווי זי וואלט הערען, ווי ער רעדט צו איהר, ווי ער טענה'ט, ווי ער בעט, ווי ער וויינט... און נים נאר רחל'ע אליין הערט זיך איין אין די דאזיגע שענע מעלאדיען פון סטעמפעניו'ס פיערעלע אין דער דאזיגער ליכטיגער זומער־נאכט: די לבנה מיט די שטערען, די ווייכע, פרישע לופט, די גאנצע נאטור מיט אלע איהרע בעשעפענישען האבען ווי אויפגעוואכט פון זייער דרימלען, זיך אויפגעשטעלט אויף א רגע'לע, בכדי צו הערען, וואס איז דאס פאר א מין געזאנג אים האלבע נאכט? וואס איז דאס פאר קולות אים האלבע נאכט? דער נאכט־משורר, דער פערשפע־טיגטער סאלאוויי אינ'ם מאנאסטירסקען גארטען, דערהערט אזא מין מוזיק, האט זיך געפרובירט פערקאטשען אויפ'ן העלזעל, בע־ווייזען זיינע שטיקלעך, ווי זיין שטייגער איז; נאר עס איז איהם אצינד, אין סוף תמוז, נישט געראטען איבערשטשעגאליאיען סטעמ־פעניו'ס פיערעלע, מחמת באלד נאך וועסנע האט ער נעבאך, ווי אלע מאל, אנגעוואהרען די כלי, און פון זיין זיס קול איז איהם נאר געבליבען א קוויטש, ווי ביי א חזן נאך ימים נוראים, להבדיל... דער האהן, דער שרייער, דערהערט דאס שפיעלען פון די כלי־זמר און גערעכענט, אז ס'איז שוין טאג, איז אראפ פון דער סידעלע, האט א פאטש געטהאן מיט די פליגעל, האט געזאגט דעם פסוק, אויסגעלאזט דעם געוועהנליכען „קוקוריקו" מיט א „מונח־אתנחתא" און איז זיך אוועק צוריק אין זיין רוה אריין א ברוגז'ער, וואס מע האט איהם מטריח געווען אומזיסט און אומנישט... אפילו די הינד, די כלבים, פון ווייטענס, פון דער מאנאסטירסקער גאס, דערהערט די אידישע כלי־זמר אין מיטען נאכט, האבען אנגעהויבען לכתחילה, ווי זייער מנהג איז, צו בילען און צו וואיען, און זענען אויך אנ־שוויגען געווארען, געזוכט זיך איין ארט וואו צו לעגען זיך אפרוהען.

אויף די קוה, דוואָסי־מלכה׳ס בורע בהמה ביי דער שטוב, האָט אויפגעהערט צו מעלה־גרה׳ן, האָט אויפגעשטעלט די אויהערען, ארויסגעלאָזט פונ׳ם בויך אַ טיפען קרעכץ, ווי אַ זינדיגער מענש. און דעם שכנ׳ס צוויי ציעגען האָבען זיך פון גרויס התפּעלות מיט אַ מאָל אויפגעהויבען פון דער ערד, זיך געביטען מיט די ערטער, בעוויזען דערווייל איינס דאָס אנדערע, אַז זיי האָבען הערנער. הכלל, אלץ האָט אויפגעלעבט, בעוויזען, אַז עס הערט דאָס שפּיע־לען אין דער דאָזיגער שטילער, ליכטיגער, וואַרעמער כישוף׳דיגער זומער־נאַכט.

אין דער זעלבער צייט איז אויך אונזער עהרליכע רחל׳ע גע־שטאַנען ביי׳ם פענסטער, ווי צוגעקאָוועט מיט אייזענס. זי שטעהט, ווי שטאַרק פערוואונדערט, ריהרט זיך נים מיט קיין אבר, ווי צו־געשרויפט, און ווייסט גאָר נים אויף וואָס פאַר אַ וועלט זי איז. „נו, אַ נאַכט! אי, אַ נאַכט! טאַטעניו!"... זי שטעהט און הערט זיך איין מיט אלע חושים. זי שלינגט די פרישע לופט מיט׳ן פולען מויל. זי איז איגגאַנצען פער׳כישופ׳ט. זי קוקט אין בלויען הימעל אריין און דערמאַנט זיך אָן יענע זומער־נעכט, ווען זי פלעגט מיי־דעלווייז זיצען אין דער היים אויף דער פריזבע (זאַוואַלענקע), קר־קען־ארויף, אויף די ווייסע פאַסען, געשפּיעלט בשעת מעשה אין צייכענס (מיילעשקעס) און געזונגען דאָס בעקאַנטע ליעדעל:

> די לבנה שיינט אין מיטען דער נאַכט,
> און פערעלע זיצט ביי דער טיר,
> זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז שוין פערטראַכט —
> אוי, אַ וועהטיג איז איהר!
> זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז דאָך פערטראַכט —
> אוי, אַ וועהטיג איז איהר!...

דאָס ליעדעל האָט זי דעמאָלט געזונגען, נאָר זי האָט דאָס נים פערשטאַנען; אצינד פערשטעהט זי דאָס יאָ, אפילו נישט איג־

גאַנצען, דאָך פֿערשטעהט זי דאָס, זי פֿיהלט עס. זי פֿיהלט, אַז עס ציהט זי עפּיס אַהין, אין דרויסען אַרויס, אויף דער פֿרייער לופֿט. זי פֿיהלט, אַז ס׳איז איהר דאָ ענג, הייס און נמאס, נמאס!... רחל׳ע דערמאַנט זיך נאָך אַ ליעדעל פֿון יענע ליעדלעך, וואָס זי פֿלעגט זינגען מיידעלווייז, זומער־לעבען, אין דרויסען ביי דער טיר.

בײ׳ם ברעג וואַסער טהו איך שטעהן,
און קאָן צו דיר ניט קומען;
אוי, פֿון ווייטענס רופֿסט דו מיך —
איך קאָן אָבער נישט שווימען!
אוי, פֿון ווייטענס רופֿסט דו מיך —
איך קאָן צו דיר ניט שווימען!...

„פֿון ווייטענס?“ — ער איז דאָך שוין גאָר נאָהענט! אָט איז ער, סטעמפּעניו, מיט זיין פֿיעדעלע, מיט זיינע לאַנגע האָר, מיט זיינע שוואַרצע, ברענענדיגע פֿייערדיגע אויגען, וואָס קוקען אויף איהר תמיד און וואַרעמען זי מיט זייער גלאַנץ, מיט זייער פֿייער. און עס ווילט זיך איהר אין דער מינוט אייביג שטעהן נאָהענט נעבען איהם, שטעהן און אייביג הערען זיין שפּיעלען, און אייביג זעהן זיינע שענע אויגען... נאָר איין זאַך קאָן רחל׳ע נישט פֿערשטעהן: ווי קומט ער אַהער, סטעמפּעניו, אים האַלבע נאַכט, מיט זיין פֿיעדעלע?

ווי אַרום קומט אַהער סטעמפּעניו מיט די מחותנים? — אָט דאָס האָט זי בשום אופֿן נישט געקאָנט פֿערשטעהן, וויפֿיעל זי האָט זיך ניט געבראָכען דעם מוח. רחל׳ע האָט זיך דערמאָנט, אַז ערגיץ אויף דער שוהלגאַס איז היינט געוועזן אַ חופּה. ווי זשע קומען אַהער די מחותנים? ערשט דערמאָלט האָט זי פֿערשטאַנען דעם סוד, אַז זי האָט דערזעהען שוין גאָר נאָהענט, טאַקי כמעט נעבען זייער שטוב, די כלי־זמר מיט די מחותנים. ערשט דערמאָלט האָט זי געטראָפֿען דאָס רעטעניש, אַז זי האָט דערזעהען, ווי סטעמ־

פעניו האָט זיך פּונקט נעבען זייער שטוב, גראָדע אַקעגען איהר פענסטער, אָפּגעשטעלט און האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען נאָך מיט מעהר פרישקייט, מיט מעהר חשק. ערשט דעמאָלט האָט רחל׳ע פערשטאַנען, וואָס סטעמפּעניו האָט דאָ אויפגעטהאָן: ער האָט גע־שלעפּט מיט זיך די גאַנצע חברה, אַלע מחותנים מיט׳ן גאַנצען עולם, פון דער צעהנטער גאַס אהער, פאַרביי זייער שטוב, און צוליעב וועמען? — לכתחילה איז דאָס איהר אפילו געוועזען זעהר אנגענעהם, און דאָס הארץ האָט זיך איהר אזוי געפריידט, אַז עס איז שיער נישט ארויסגעשפּרונגען פון דער ברוסט. און נישט ווילענדיג, האָט זיך רחל׳ע צעלאַכט צו זיך אַליין מיט אזא פרייליך געלעכטער, אַז זי האָט זיך איבערגעשראָקען פאַר איהר קול, האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיך, ווי זי שטעהט דאָ האַלב־נאַקעט, מיט׳ן האַלז אין דרויסען, מיט די אייגענע האָר, — און איז געשווינד אָפּגעשפּרונגען פונ׳ם פענסטער, אין דער ניך עס צוגעמאַכט, און האָט זיך אריינגעוואָרפען אין בעט אריין.

„ווער איז מיר, וואונד איז מיר! — האָט זיך רחל׳ע גע־טראַכט. — צו וואָס מע קאָן קומען, אַז מע בעקלערט זיך ניט פריהער, וואו מען איז אין דער וועלט! שטעלען זיך אין מיטען נאַכט אַ נאַקעטע אין פענסטער פאַר אזאַ־נ־עולם מאַנסבילען; אין זינען האָבען אזעלכע פוסטע נארישע זאַכען, ארומגעהן מיט אזעלכע מיאוס׳ע מחשבות וועגען אַ סטעמפּעניו... און סטעמפּעניו — מע דאַרף זיין אַ בעלן פיהרען אַ גאַנצע עדה אידען איבער צעהן גאַ־סען — צוליעב וואָס? צוליעב וועמען? מע דאַרף האָבען, פון דעסטוועגען, איין עזות אזעלכעס צו טהון! פון וואַנען נעמט זיך עס ביי איהם אזאַ...? איך מוז עס איהם פרעגען. מע דאַרף זעהן, ס׳זאָל האָבען אמאָל אַ סוף. ער וויל מיך אומגליקליך מאַכען!... איין מאָל פאַר אַלע מאָל, מע דאַרף זיך מיט איהם אויסשמועסען, ווי זאָגט מען: „בעסער דער ערשטער רוגז“... ער דערצעהלט דיר אַ מעשה: „ליעב־שמיעב“! גאַנץ לייטיש, כלעבען... שבת־צו־נאַכטס, זאָגט ער, אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס, דאָרט וועט ער

מיר שוין קלאָר מאַכען איננאַנצען זיין סיין... איך וואָלט שוין געהרען, דעם ליעבער שבת־צו־נאַכטס זאָל שוין קומען גיכער, לאָם מיר שוין הערען וואָס און ווען? איך וועל געווים ארויסגעהן, וואָס האָב איך מורא? פאַר ווען? מורא דאַרף מען האָבען נאָר פאַר גאָט!... עס איז דיר נאָר איין אָנשיקעניש, איין אָפּגעטהאָנענע זאַך, און געגוג!... נים אומזיסט דערצעהלט מען זיך אָן אזוי פיעל מעשיות... נאָר וואָס האָט ער צו מיר? צו מיינע יונגע יאָהרען?... און ווער איז שולדיג, ווען נים איך אליין? מע טאָר נים ווייזען יענעם קיין ווענ... משה־מענדעל זאָל אצינד זיין, וואָלט איך איהם אלסדינג דערצעהלט. נאָר וואו איז ער? ער הערט מיך זעהר? וואָס געהט דאָס איהם אָן, וואָס איך מוטשע מיך, ווי איינער פאַר'ן טוידט?... אָך, מע דאַרף לייענען קריאת־שמע. נישט גוט, אז מע לייענט נישט קיין קריאת־שמע!"...

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי"...

רחל'ע בעהאַלט זיך טיעף־טיעף אין די קישענס אריין, דעקט זיך איבער שטארק מיט דער קאָלדרע, זי זאָל נישט הערען דאָס שפּיעלען פון די כלי־זמר, און לייענט קריאת־שמע אויף אַ קול: „לישועתך קויתי ד'"... נאָר דורכ'ן פענסטער גנבה'נען זיך אריין די זיסע געזאַנגען פון סטעמפּעניו'ס פּיעדעלע, וואָס ווערען אַלע מינוט שטילער, זעלטענער און ווייטער. און רחל'ע לייענט קריאת־שמע:

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי"...

און סטעמפּעניו'ס פּיעדעלע קוים־קוים וואָס עס הערט זיך שוין פון ווייטען, און די לעצטע קולות ווערען ווי פערשטאַרבען. און

רחל'עס אויגען ווערען ביסלעכווייז צוגעשלאָסען, און איהרע ליפּען שעפּטשען נאָך, קוים־קוים וואָס מע הערט:

„לישועתך . . . .
קויתי . . . . לישועתך
. . . . קויתי . . . “

און רחל'ע ווערד אנשלאָפען.

* * *

רחל'ע ווערד אנשלאָפען, און עס חלומ'ט זיך איהר, אז סטעמ־פעניו טהוט איהר אָן א בייטש קארעלען... אין איין זייט שטעהט דער שוועהר אין טלית־ותפילין, און פריידעל שלאָגט איהם, פּאטשט איהם אויף וואָס די וועלט שטעהט... משה־מענדעל איז טוידט־שכור, פאָהרט רייטענדיג אויף א קאָטשערע, מאכט משוגענע העויות, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן א בייטש קארעלען... אין דער אנדערער זייט שטעהט חיה־עטעל, אָנגעטהאָן שבת'דיג, אויס־געציערט, ווי א בת־מלכה, שמייכעלט אזוי פריינדליך, אזוי ליעב־ליך, און צינדעט־אָן א סך ליכט.

„וואָס טהוסט דו, חיה־עטעל? — פרעגט זי רחל'ע. — למאי צינדסט דו אָן אזוי פיעל ליכט?“

„וואָס פאַר א שאלה? — ענטפערט איהר חיה־עטעל מיט א געלעכטער. — עס איז דאָך ערב שבת: שוין צייט ליכט בענ־טשען!“...

רחל'ע קוקט אויף די ליכט, ווי העל זיי ברענען און זיי לייכטען, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן א בייטש קארעלען... ער שטעהט נעבען איהר אזוי נאָהענט, אז זי הערט, ווי ער אָטהעמט. ער שטעהט און קוקט איהר גלייך אין די אויגען אריין און ווארעמט זי מיט זיין קוקען אויף איהר. רחל'ע קוועלט, לאכט און זינגט, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן א בייטש קארעלען...

פּלוצים ווערען די ליכט פערלאָשען. חיה־עטעל און אַלץ ארום און אַרום ווערד פערשוואונדען. עס ווערד פינסטער־חושך און שטאַרק קאַלט, ווי אין אַ קעלער, ווי אין אַ קבר... דער ווינד בלאָזט און פייפט, און עס הערט זיך אַ געזאַנג, אַ טרויעריג געזאַנג: עס הערט זיך, ווי אַ פּיעדעל שפּיעלט, שוין ווידער אַ בעקאַנט פּיע־דעלע, סטעמפּעניו'ס פּיעדעלע. סטעמפּעניו אַליין איז שוין ניטאָ, נאָר זיין פּיעדעלע לאָזט זיך הערען, אָבער אזוי טרויעריג, אזוי אומעטיג, ווי דער נוסח פון „נעילה". און עס הערט זיך עפּיס, ווי עמיצער וויינט, חליפּעט. דאָס וויינט חיה־עטעל אויף איהרע יונגע יאָהרען, וואָס זענען איבערגעלאָפּען, ווי אַ חלום, אויף איהר ליעבהאַרציגען בנימינ'ען, וואָס ער האָט זי פערביטען אויף איין אַנדערע, פערגעסען חיה־עטל'ען, פערגעסען...

„אוי, מאַמעניו!" — שריים־אויס רחל'ע און חאַפּט זיך אויף, קעהרט זיך איבער אויף דער אַנדערער זייט, ווערד אנשלאָפען און זעהט ווידער אַלערליי חלומות. אַ גאַנצע נאַכט פּלאָנטעט זיך איהר, און עס דאַכט זיך איהר, אַז זי פּיהלט, ווי סטעמפּעניו שטעהט נעבען איהר און טהוט איהר אָן אַ בייטש קאַרעלען... נאָכדעם קומט ווידער חיה־עטעל מיט שוואַרצע ליכט, וויינט, טרויערט, לייענט אויף אַ קול תחינות פון מענה־לשון: „אַלמעכטיגער פאָטער אין הימעל, דו שטאַרקער גאָט! הערר איבער אַלע הערען, דו מלך איבער אַלע מלכים, וואָס פון אייביג ביז אייביג ביזט דו נאָר גאָט! צו דיר זאָל קומען און פון דיר זאָל בעוויליגט ווערען אונזער היים געבעט. דו זאָלסט פערנעמען די תפלות פון די ריינע נשמות, וואָס טהוען שטעהן פאַר דיין כסא־הכבוד און בעטען רחמים פון פאַר דיר פאַר אונז, און פאַר די לעבעדיגע, וואָס אויף דער ערד, וואָס זענען פול מיט זינד, ווי אַ מילגראָם, און די אָבות אבותינו..."

חיה־עטעל זאָגט די תחינות הויך. זי וויינט, זי יאָמערט, זי קלאָגט — און ווערד פערשוואונדען.

XXII

עס ציגדט זיך אָן א פייער.

אין דער שטאָדט מאַזעפּעווקע איז דאָ א מאָנאַסטיר. וואָס איז געבויט, ווי מע דערצעהלט, נאָך פון מאַזעפּע'ן. א הויכע, א ווייסע געמויערטע וואַנד רינגעלט ארום דעם מאָנאַסטיר פון אַלע פיער זייטען און פערנעמט דריי חלקים פון דער שטאָדט. אין איהר, אין דער וואַנד, פון איין זייט געפינען זיך די געוועלבען (די גרעס־טע קלייטען), פון דער אַנדערער זייט — טיעפע קעלערס, וואו עס איז אמאָל געוועזן בעהאַלטען, ווי מע זאָגט, דאָס גאַנצע געוועהר (כלי־זין) פון די היידאַמאַקעס, און אצינד לעגט מען דאָרט אָפּ עפּעל און אַנדערע מינים סחורות. די דריטע וואַנד איז בעוואַכסען מיט דערנער און בעשיצט מיט די הויכע טאָפּאָלים און אַנדערע בוימער, וואָס געפינען זיך פון יענער זייט וואַנד אינ'ם גרויסען מאָנאַסטירסקען גאָרטען. די פיערטע וואַנד איז הויל און גלאַט, אין פיעל ערטער אָפּגעקאַלופּעט און אָפּגעפּאַלען די לעהם מיט די ציגעל, אזוי אז עס בעט זיך פעררעכטען שוין לאַנגע יאָהרען. אַקעגען געפינען זיך הייזער מיט הייזעלעך, הויפען מיט הויפעלעך, אידישע און גויישע, און די שמאָלע גאַס, וואָס איז צווישען דער הויכער מאָנאַסטירסקער וואַנד און צווישען די הייזלעך, ווערד אָנ־גערופען די מאָנאַסטירסקע גאַס.

דאָרט, אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס, אין ווינקעל, וואו עס הויבען זיך אָן די בוימער, איז פאָרגעקומען דאָס ערשטע זעהעניש פון אונזערע ליעבענדע — רחל'ע און סטעמפּעניו.

די לעזער, וואָס זענען געוואָהנט געוואָרען צו די „העכסט־אינ־טערעסאַנטע ראָמאַנען“, האָבען נעבאַך גענוג אָנגעליטען זיך ביז אָהער פונ'ם דאָזיגען ראָמאַן, וואָס ס'איז נישטאָ אין איהם קיין שום ריהרענדיגע סצענעס און טרעפּעגישען. קיינער שיסט זיך

ניט, קיינער סמ׳ט זיך ניט. מע בענגענט זיך נים מיט קיין גראפּעז און מיט מאַרקיזען. מע זעהט זיך אַלץ מיט פּראַסטע מענשלעך, מיט כלי־זמר גאָר און מיט געוועהנליכע אידישע ווייב־לעך. די דאָזיגע לעזער קוקען שוין אודאי אַרוים אויף דעם שבת־צו־נאַכטס; זיי וואַרטען אויף אַ ציקאַווע־פּיקאַנטע סצענע אויף דער מאָנאָסטירסקער גאַס... איך מוז אָבער פאָראויס זאָגען, אַז זייער אַרויסקוקען איז אומזיסט: קיין שום ציקאַווע־פּיקאַנטע סצענעס וועט דאָ נישט זיין, וואָרום אונזער רחל׳ע איז געקומען אהער נישט חלילה ווי אַ בעל־עבירה׳ניצע, נישט ווי איין אויסגע־לאַסענע וואָס לויפט זיך קושען אין דער פינסטער מיט איהר ליעבענדען... חס ושלום! רחל׳ע האָט נאָר געוואָלט פרעגען ביי איהם, ווי אַזוי האָט ער, סטעמפּעניו כלי־זמר, געהאַט אַ העזה, אַזאַ עזות, צו שרייבען איהר רב אייזיק־נפתלי׳ס שנור, משה־מענדעל׳ס ווייב, אַ בריוועל, און נאָך אַזאַ בריוועל? !...

„איך מוז דאָס איהם פירהאַלטען! — האָט זי געטראַכט. — איך מוז דאָס איהם זאָגען איין מאָל פאַר אַלע מאָל! ווי זאָגט מען: „עס איז בעסער דער ערשטער רוגז“...

דער דאָזיגער געדאַנק איז איהר ניט געקומען פּלוצים. רחל׳ע האָט געהאַט צייט אַ גאַנצע וואָך, און נאָך מעהר — דעם גאַנצען טאָג שבת. אויף צו קלערען וועגען דעם, און אוי־וועה, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אינ׳ם דאָזיגען איינעם טאָג! וואָס פאַר אַ שרעק־ליכע מלחמה האָט זי אויסגעהאַלטען מיט׳ן יצר־הרע... ניין, דאָס וואָרט „יצר־הרע“ פּאַסט לחלוטין נישט אהער: ווי קומט דאָס צו איהר, צו אַזאַ אידיש ווייבעל, צו אַזאַ עהרליך ווייבעל, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלעזען קיין ראָמאַנען און האָט נישט געוואוסט פון קיין ליעבעס, חוץ די מעשה מיט איהר חבר׳טע חיה־עטעל, עליה השלום, וואָס מיר האָבען וועגען איהר אויבען געשמועסט. — ווי קומט דאָס צו איהר יצר־הרע, ליעבע? — נאַרישקייטען! זי זאָל חאָטש זיין אַ מיידעל, איז עפּים אַנדערש. פאָרט, ווי זאָגט מען, אַ פריי פויגעלע, נישט צוגעדעקט דעם קאָפּ, אַ מענשעל פאַר זיך.

אָבער א ווייבעל, און אַ פרום ווייבעל פון שענעם גראַד, פון הוילע יחוס! זי איז געווען אויף זיך אליין להרוג ולאבד, פלאָם־פייער, און האָט זיך קיין אָרט ניט געקאָנט געפינען. אָט האָט זי זיך צו־געלענט ביי זיך אויפ׳ן בעט, אָט האָט דאָס זי אויפגעטראָגען, ווי איינעם, וואָס ליגט אויף אַ היציגער שלאַפקייט, עס ווערד איהם „מלאַסנע" אויפ׳ן הארצען און עס נודעט איהם ארויס די נשמה, — ער וואָלט נאָר געלאָפען אין דער וועלט אריין... רחל׳ע חאַפּט זיך אויף און נעמט זיך גאָר צום טייטש?חומש. זי עפענט? אויף די סדרה „וישלח", און — מערקווירדיג! איהרע אויגען שטעלען זיך אָפּ אויפ׳ן פסוק: „ו ת צ א ד י נ ה ב ת ל א ה, איז דינה די טאָכטער פון לאה ארויסגעגאנגען זעהן די טעכטער פונ׳ם לאַנד, האָט זי שכם דער זוהן פון חמור גענומען מיט גוואלד. ו ת ד ב ק נ פ ש ו ב ד י נ ה, און שכם האָט זיך בעהעפט אין דינה. דער בחיי שרייבט: שכם האָט איהר איינגערעדט..."

אזוי האָט רחל׳ע אריינגעקוקט אין איהר טייטש־חומש, וואָס די שוויגער האָט איהר געשענקט נאָך בשעת זי איז געווען אַ כלה, און ביסלעכווייז האָט זי אָנגעהויבען צו פערגעסען, אז זי זיצט איבער׳ן טייטש־חומש, און איהרע געדאַנקען האָבען זי פערטראָגען אהין, צו סטעמפעניו׳ן, אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס, אונטער די בוימער. וואו ער האָט איהר צוגעזאָגט ווארטען — און ער וועט אודאי דאַרטען ווארטען... נאָר קוים איז סטעמפעניו געקומען איהר אויף דער מחשבה, אזוי האָט עס זי געצויגען צו איהם, ווי אַ מאַגניט, און זי האָט נישט פערשטאַנען וואָס דאָס איז.

„איך וואָלט איהם נאָר געוואָלט פרעגען, וואָס האָט ער צו מיר און וואָס וויל ער פון מיין לעבען האָבען?"...

און דאַ דערמאַנט זיך רחל׳ע אין איהר חבר׳טע חיה־עטעל, עליה השלום, ווי זי האָט נעבאך געליטען איבער איהר בנימינ׳ען... נאָר חיה־עטעל איז אָבער געווען בנימינ׳ס איין אייגענע און איז געווען אַ מיידעל; אָבער זי, רחל׳ע, איז דאָך איין „אשת־איש" (אוי־אוי, וואָס פאַר אַ הארב וואָרט דאָס איז פאַר אַ אידישער

טאַכטער!). און ער — ווער איז ער? אַ כלי־זמר! וואָס קערט ער זיך מיט איהר אָן? וואָס פאַר אַ שמעלקע איז ער מיט איהר, וואָס ער שרייבט צו איהר בריוולעך? אַ פּאַטעפּאַלנאָסט פון אַ כלי־זמר׳וק, אַ העזה אַביסעל פון אַ יונגאַטש!

„די וועלט זאָל זיך קעהרען — האָט זי ביי זיך אָפּגעפּסק׳עט — די וועלט זאָל זיך קעהרען, מוז איך דאָס איהם זאָגען! וואָס האָב איך מורא פאַר איהם? איך וועל זיך זעהן מיט איהם, איך וועל דאַרטען זיין. נישקשה, קיינער וועט מיך נישט זעהן. איך וועל זיך אַרויסכאַפּען אויף אַ מינוט, ס׳איז נישט ווייט, אָט באַלד אָט דאָ אַקעגען“...

און רחל׳ע קוקט דורך דעם אָפענעם פענסטער אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס אַרוים און זעהט די בוימער, די הויכע טאָפּאָלים, ווי זיי שטעהען שטאָלץ, און זי הערט די פויגעל, ווי שען זיי זינגען פונ׳ם גאָרטען אַרוים. און איהרע מחשבות טראָגען זיך אינגאַנצען איבער אהין, וואו שפּעטער מיט אַ שעה, אָדער נאָך ווינציגער, וועט זי זיך זעהן מיט איהם און וועט רעדען מיט איהם אויג אויף אויג. און זי פיהלט, ווי דאָס האַרץ הויבט איהר אָן צו קלאַפּען און צו צאַפּלען, און (דעם אמת, דעם אמת מוז מען זאָגען!) עס איז איהר גרוים די מינוטען — זי וואָלט שוין געהרען, עס זאָל שוין זיין נאַכט. דער שוועהר מיט׳ן מאַן וועלען קומען פון שוהל און וועלען אָפּמאַכען הבדלה, די שוויעגער וועט זיך נעמען איבערטהון און ליאַרעמען מכח דעם סאַמאָוואר און מכח דעם באָרשט צו דער מלוה־מלכה — און אָט דעמאָלט וועט זי חאַפּען אויף זיך די שאַל און אַרויסגעהן פּאַמעליך, אויף דער טיר, אַביסעל אויף דער גאַס, אַזוי, מעשה שפּאַציערע, — ווער וועט זיך דאָס אַרומקוקען אויף איהר? ביז זי וועט קומען אהין, וואו... אַך, עס ציטערט אויף איהר דאָס לייב, די בעקלעך פלאַמען איהר, און דאָס האַרץ — אוי, דאָס האַרץ! עס פאַלט איהר אָקערשט נישט אַרוים, און וואָס ווייטער ציהט דאָס זי אַלץ מעהר אהין, אַזוי, אַז זי האָט שוין מעהר קיין זאַך נישט אין זינען. זי זעהט פאַר זיך קיין זאַך נישט, נאָר די בוימער פונ׳ם

מאָנאַסטירסקען גאָרטען, נאָר סטעמפעניו'ן מיט זיינע פלאַם־פייער־
דיגע אויגען. זי הערט קיין זאַך נישט, אַ חוץ דאָס שענע זינגען
פון די פויגעל, וואָס דאָרט אין גאָרטען, און דאָס געטליכע שפּיע־
לען — סטעמפעניו'ס. אין דער מינוט איז רחל'ע איינגאַנצען איבער־
געגעבען צו איין געדאַנק — אהין, צו סטעמפעניו'ן, מיט סטעמ־
פעניו'ן, און קיין זאַך אין דער וועלט איז נישט אימשטאַנד זי
איינצוהאַלטען אין דער דאָזיגער צייט...

XXIII.

דאָס פייער ברענט און ווערד באַלד פערלאָשען.

און סטעמפעניו, קוים איז געוואָרען נאַכט, אַזוי האָט ער די
חברה כלי־זמר ארויסגע'משלח'ט אויף אַ „זמירות",* האָט קלאָמ־
פערשט גענומען דאָס פיעדעלע אונטער'ן אָרעם, בכדי פריידעל זאָל
מיינען, אַז ער איז אויך אויף דער חתונה. נאָר ארויסגעגאַנגען פון
שטוב, האָט ער דאָס פיעדעלע איבערגעגעבען מעכטשי'ן, און אליין
האָט עם איהם אוועקגעטראָגען אין דער מאָנאַסטירסקער גאַס אריין,
און ארומגעגאַנגען הין און צוריק אונטער דעם שאָטען פון די בוי־
מער, האָט ער זיך אַלע מינוט אָפּגעשטעלט, געקוקט אהין, פון וואַ־
נען עס האָט בעדאַרפט אָנקומען רחל'ע די שענע. אַז זי וועט
זיין — דאָס איז פאַר איהם קיין ספק ניט געוועזן. דאָס האַרץ האָט
איהם געזאָגט, אַז יאָ. ער האָט עס גוט ארויסגעזעהן נאָך איהרע

---

* דעם שבת־צו־נאַכטס, וואָס פאַר דער חופּה, קלויבען זיך צענויף מיידלעך
צו דער כלה טאַנצען — און דאָס הייסט „זמירות"; אין אַנדערע ערטער הייסט
עס גלאַט „שבת־צו־נאַכטס".

אויגען דעמאָלט, אַז זיי האָבען זיך געזעהן ביי פריידל'ען בעת מעסטען די קאָרעלען.

און סטעמפעניו האָט נישט געהאַט קיין טעות: עס איז ניט אוועקגעגאַנגען קיין פּופּצעהן מינוט, האָט ער דערזעהען פון יענער זייט גאַס שוועבט איינע מיט אַ ווייס טיכעל אויפ'ן קאָפּ. זי געהט געשווינד און קוקט זיך אַרום אין אַלע זייטען. דאָס ווייסע טיכעל איז איהר אָנגערוקט ביז כמעט איבער די אויגען, און עס ציטערען איהר די הענד, די צייהן אין מויל, דאָס האַרץ אין דער ברוסט און דאָס גאַנצע לייב. זי קוקט זיך גוט איין, זי בלייבט שטעהן, זי דערזעהט סטעמפעניו'ן און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט די ווערטער:

— מיט וואָס פאַר אַ העזה, פרעג איך אייך...

— זאָג מיר ניט „איהר", רחל'ע, זאָג מיר „דו"... — האָט איהר סטעמפעניו געענטפערט און האָט זי אָנגענומען ביי ביידע הענד און האָט איהר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגען אַריין. רחל'ע האָט דערזעהן אין זיינע אויגען פּונקט דעם זעלבען גלאַנץ פון די שטערען, וואָס האָבען אַראָפּגעקוקט אין דער דאָזיגער שענער זו־מער־נאַכט פון'ם טונקעל־בלויען הימעל... אַלע מאַזעפּעווקער אידען האָבען אָפּגעמאַכט הבדלה און האָבען געזונגען, ווי דער שטייגער איז, די „אליהו'ס", געזיפּצט און געטראַכט, געדאַרט דעם מוח אויף דער וויסטער פּרנסה, זיך געווינשעוועט דעם זכות פון יענעם חסיד, וואָס האָט געטראָפען דאָס גליק צו בעגעגענען זיך מיט אליהו הנביא און אָפּגעבען איהם שלום און אָפּנעמען ביי איהם שלום. די מאַזעפּעווקער ווייבער וואַרפען־אַראָפּ די שלייערס פון'ם קאָפּ, טהוען־אויס די שבת'דיגע קליידער, די ציערונג, און נעמען זיך צו דער וואָכעדיגער אַרבייט. מיט איינעם וואָרט, מאַזעפּעווקע איז פערנומען אַרויסצובעגלייטען דעם ליעבען שבת־קודש — און קיינעם קומט גאָר ניט אויף די געדאַנקען, אַז אין דער צייט שטעהט רחל'ע דוואָסי־מלכה'ס שנור מיט סטעמפעניו דעם כלי־זמר אויף דער מאָ־נאַסטירסקער גאַס און האָבען צווישען זיך אַ שמועס מכח עפּיס

גאַרנישט קיין אידישע זאַכען... נאָר דער בלויער הימעל, די העלע שטערען, וואָס זוקען־אַראָפּ מיט זייער גלאַנץ, נאָר די הויכע מאָנאַס־טירסקע טאָפּאָלים, נאָר די נאַכט־פויגלען אינ׳ם גרויסען מאָנאַס־טירסקען גאָרטען, וואָס רופען זיך איבער אויף זייער לשון, — נאָר זיי הערען און זעהן דאָס אַלץ צו; נאָר זיי ווייסען, אַז אין דער דאָזיגער שענער צויבערליכער נאַכט, אונטער די מאָנאַסטירסקע בוימער, אויף דער גוישער גאַס, און אָט דאָ נעבען סטעמפּעניו׳ן, האָט זיך רחל׳ע געפונען אין אַזאַ מין נייער לאַגע, אַז זי האָט זיך גאָר פערגעסען, ווער זי איז און וואָס זי איז. דאָ, אויף דער שענער פרעכטיגער נאַטור, האָט זיך רחל׳ע געפיהלט אַזוי, ווי נאָך קיינ־מאָל ניט אין איהר לעבען. דער פּחד, וואָס איז אויף איהר געפאַ־לען בשעת זי איז אַהער געגאַנגען, האָט פּלוצים אָפּגעטראָטען פון איהר, און עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז עס זענען ביי איהר אויסגעוואַכסען פליגעל און זי איז פריי, ווי אַ פויגעלע, און קאָן פליהען, פליהען... סטעמפּעניו האָט זיך צוגערוקט צו איהר נעהענ־טער און האָט אַנידערגעלעגט זיינע הענד ביי איהר אויף די אַכסלען. רחל׳ע האָט אַ ציטער געטהאָן. זי האָט געוואָלט אָפּטרעטען פון איהם, נאָר זי האָט דאָס ניט געטהאָן. זי האָט נאָר אַ קוק געטהאָן אויף סטעמפּעניו׳ן, און פון איהרע ליכטיגע בלויע אויגען האָבען אַראָפּגערונען צוויי טרערען.

— וואָס וויינסט דו, רחל׳ע? — האָט סטעמפּעניו אַ פרעג גע־טהאָן, אָפּווישענדיג איהר די טרערען מיט זיינע הענד.

— אַך, סטעמפּעניו, עס איז מיר אַזוי גוט אָט דאָ, נעבען... אייך... נעבען... דיר, סטעמפּעניו! פאַר וואָס בין איך... פאַר וואָס בין איך ניט...

— מיינע, ווילסט דו זאָגען? ביזט מיינע, רחל׳ע, ביזט מיינע!

— וואָס הייסט, איך בין דיינע, סטעמפּעניו? ווי אַזוי קאָן דאָס זיין?

— דו ביזט מיינע, פאַרשטעהסט דו מיך, האַרץ מיינס, ווייל איך בין דיינער אויף תמיד, אויף אייביג, ביז׳ן פינסטערען גרוב, ביז׳ן קבר אַריין בין איך דיינער, לעבען מיינס!

— בנימין האָט אויך אַזוי געזאָגט, האָט זיך געשוואָרען — און צום סוף...

— וואָסער בנימין? — האָט זי סטעמפעניו פערוואונדערט אַ פרעג געטהאָן, געקוקט רחל׳ען אין די אויגען אַריין, ווי מע קוקט אויף אַ קליין קינד, ווען עס זאָגט אַ ווילדע נאַרישקייט. — פון וואָס פאַר אַ בנימין רעדסט דו, נשמה מיינע?

— בנימין, חיה־עטעל׳ס געשוועסטער־קינד. מיין חבר׳טע חיה־עטעל די יתומה האָט געהאַט אַ געשוועסטער־קינד, וואָס האָט גע־הייסען בנימין, האָבען זיי אָפּגערעדט פון לאַנג, אַז זיי זאָלען זיך נעמען; ער האָט איהר צוגעזאָגט, געשוואָרען ביי זיינע הייליגע נאַמנות — און צום סוף... אַך, האָט זי געהאַט אַ מיאוס׳ען סוף, חיה־עטעל נעבאַך, זי איז שוין לאַנג געשטאָרבען, עליה־השלום, לאָז זי מיר מוחל זיין... נאָר בנימין איז ביי איהר געווען דאָס חיות, זי איז אויסגעגאַנגען נאָך זיינע טריט. זי האָט דאָס מיר אַליין דער־צעהלט... זי שטעהט מיר פאַר די אויגען, און עס ווייזט זיך מיר אויס, אַז אָט זיצט זי ביי׳ם פענסטער, איך זינגט איהר ליעדלעך, און זי וויינט און זאָגט אַלץ: „אַי, גלויב זיי נים, מע טאָר זיי נים גלויבען, די מאַנסבילען!“...

רחל׳ע דערצעהלט פון איהר חבר׳טע חיה־עטעל די יתומה, און סטעמפעניו קושט רחל׳ען די הענד, גלעט זי, האַלזט זי, קוקט איהר אין די אויגען אַריין — און רחל׳ע דערצעהלט אַלץ פון חיה־עטל׳ען, ווי אַזוי זי איז שטילערהייד אויסגעגאַנגען, ווי אַ ליכט, נאָך איהר ליעבען טייערען בנימינ׳ען...

חיה־עטעל איז שוין געווען פון עטליכע יאָהר טוידט, נאָר רחל׳ע האָט זי גוט געדענקט. חיה־עטעל איז איהר אָפטמאָל גע־קומען צו חלום. אַצינד האָט זיך איהר אויסגעדאַכט, אַז חיה־עטעל שטעהט פון יענער זייט וואַנד, אָנגעטהאָן אין תכריכים, און קוקט־

אריבער אהער און ווינקט צו איהר, אָנווייזענדיג איהר אויף סטעמ־פעניו'ן און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי איינער רעדט: „וואָס טהוסט דו דאָ?"...

— צו וואָס טויג עס דיר, רחל'ע מיין לעבען, צו וואָס טויג דיר רעדען, דערמאַנען אזעלכע זאכען, און נאָך אקעגען נאכט? טהו בעסער א קוק אויף מיר מיט דיינע שענע ליכטיגע אויגען, וואָס לייכטען און בלישטשען, ווי צוויי שענע בריליאַנ...

סטעמפעניו האָט נאָך ניט אויסגערעדט דאָס לעצטע וואָרט, האָט זיך רחל'ע ארויסגעריסען פון זיינע הענד מיט אזא שטאַר־קייט, אז סטעמפעניו האָט זיך איבערגעשראָקען פאַר איהר.

— גאָט איז מיט דיר, רחל'ע, וואָס איז דיר אזוינס געשעהן?

ער האָט זי געוואָלט האַפּען וויעדער א מאָל, נאָר זי האָט זיך ניט געלאָזט. זי האָט געציטערט און געשעפּטשעט: „דו זעהסט? אָן איז זי!... אָן שטעהט זי!... אָן קוקט זי אהער, אהער"...

— ווער שטעהט? וואו שטעהט? וואָס רעדסט דו דאָס, רחל'ע? נשמה מי ָנע, קום צו מיר, נאָ דיר א האַנד...

— אי! לאָז מיך, לאָז מיך, סטעמפּעניו, לאָזט מיך! איהר זעהט, אָן שטעהט עפּיס א ווייס? אָך, ס'איז זי, ס'איז חיה־עטעל! חיה־עטעל!... אוי, לאָזט מיך, לאָזט מיך!... מיט וואָס פאַר א העזה פרעג איך אייך... א גוטע נאכט! א גוטע...

און רחל'ע איז פערשוואונדען געוואָרען אינ'ם שאָטען פון די בוימער. סטעמפעניו האָט נאָר געקאָנט זעהן, ווי צוויי עקען פון דער ווייסער שאַל, וואָס האָבען זיך צעלאָזט פונ'ם ווינד, האָבען אויסגעוויזען, ווי צוויי ווייסע פליגעל. אָט אזוי ווערד אנטרונען א גוטער מלאך, אָט אזוי ווערד פערשוואונדען א גוטער חלום...

אָ, אידישע טאָכטער! אָט דאָ האָסט דו זיך בעוויזען מיט דיין עהרליכקייט, מיט אינגאַנצען דיין ריינקייט. אָ, אידישע פרוי! אָט דאָ האָסט דו זיך בעוויזען מיט דיין גאַנצער געטריישאַפט, מיט דיין גאַנצער איבערגעבענהייט!...

נעקומען אהיים, האָט רחל'ע געוואָלט פאר אלע אויסזאָגען, אויסשרייען, וואו זי איז געווען און מיט וועמען זי האָט זיך געזעהן. נאָר זי האָט געטראָפּען דאָס גאַנצע הויזגעזינד זיצען ארום טיש מיט נאָך עטליכע געסט ביי א גרויסען סאַמאָוואר, פּערטיעפּט אין א וויכטיגען שמועס פון געשעפט, ווי דער שטייגער איז שבת־צו־נאכטס ביי אידען צענויפּקלויבען זיך ערגיץ, און נאָך דעם גאַנצען מעת־לעת, וואָס מע האָט גערוהט, שמועסען אביסעל וועגען מסחר, וועגען מאָרגענדיגען יריד, און גלאט אזוי וועגען וועלט־זאכען.

— איך וועל זיך ניט „טאשען".* — האָט געזאָגט א גראָב אידעל, א שניט־קרעמער. — לאָז דאָס געהן אין דער ערד אריין! איך בין קלאָר אין די ירי־ים גאַנץ גענוג! נאָר גריזאָטע מיט האַרצ־וועהטיג קאָן מען פון אזעלכע ירידים ־אָבען!

— פאר וואָס? — רופט זיך אָן דוואָסי־מלכה, האַלטענדיג די הענד צענויפגעלעגט אונטער'ן האַרצען. — איך וויים ניט פאר וואָס, רב יודעל, איהר זענט אזוי ברוגז אויפ'ן יריד? פאַראַכטאָגען האָב איך ביי אייך געזעהן, קיין עין־הרע, א שפע, אויף אלע אידען געזאָגט געוואָרען! איהר האָט, דאכט זיך, א גאַנצען טאָג געלייזט געלט?

— ביי דיר הייסט אלסדינג געלייזט געלט! — האָט זיך אָפּגערופען אייזיק־נפתלי, נישט קוקענדיג אויפ'ן ווייב און ווארפענדיג אויף ביינדלעך פון די „שטשאָטעס".

— און איך וואָלט זיך געוואונשען נים קיין ערגערען יריד, ווי פאַראַכטאָגען זונטאָג. — האָט זיך אָנגערופען משה־מענדעל, געקוקט אין די חשבונות אריין. — וואָס דאַרף מען דאָ לייקענען, פאַרשטעה איך נים?

---

* „טאשען" הייסט אויף קרעמער־לשון — זיך שטעלען אויפ'ן יריד מיט א קראָם.

— אָט דאָס איז טאַקי די מעשה, — זאָגט יודעל — אַז איהר ווילט ניט גלויבען יענעם. ביי אייך, אַז מע דערזעהט צעהן ערלים געהען זיך צענויף און מע צעטראָגט מיר שיער די קראָם, הייסט דאָס שוין געלייזט געלט, און מע פאַרגינט שוין נישט.

— ווייסט איהר וואָס, רב יודעל? — רופט זיך אָן אַ יונגער־מאַן, אַ קאַסאַקער אויף ביידע אויגען. — לאָמיר אָוועקוואַרפען דעם יריד, עס איז נאָך דאָ מאָרגען אַ גוטער טאָג, און מע וועט זיך נאָך מיט איהם גוט אָנעסען; לאָמיר בעסער שמועסען פון עפּיס אַנדערש.

און דער עולם הויבט אָן צו שמועסען וועגען וועלט־זאַכען, וועגען אתרוגים, וועגען בית־המדרש־ענינים, געוועהנליך, אויך וועגען מלחמה. אַלע רעדען, אַלע רויכערען, דער סאַמאָוואַר זידט און פּאַרעט און די שטוב איז פול מיט רויך. אין אויווען הייצט זיך: עס קאָכט זיך אַ באָרשט מיט געגזענע פריידקעס צו דער מלוה־מלכה.

— וואו ביזט דו געווען, רחל'ע? — האָט זיך דוואָסי־מלכה געווענדט צו דער שנור.

— אָט דאָ... אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס...

— ווי אַזוי איז אין דרויסען? שען? גאָט זאָל העלפען, עס זאָל חאָטש האַלטען ביז נאָך אַלע ירידים... וואָס איז דיר, טאָכטער, דער קאָפּ טהוט דיר וועה. וואָס דו ביזט אַזוי בלייך? טאָמער וואָלסט דו זיך אַביסעל צוגעלעגט ביי זיך אויפ'ן בעט?

ביי די ווערטער האָבען זיך אַלע אומגעדרעהט און אַ קוק געטהאָן אויף רחל'עס בלייך פּנים און האָבען אַלע אין איין קול בעשלאָסען, אַז זי איז פערטשאַדעט געוואָרען פונ'ם סאַמאָוואַר. רחל'ע איז אָוועקגעגאַנגען צו זיך אין חדר אריין זיך צולעגען אויפ'ן בעט. און דאָ האָט דער עולם געמאַכט אַ שמועס וועגען טשאַד, וואָס אַ משאַד, אַזאַ קלייניגקייט, אַ נאַלע גאָרניט, דאַכט זיך, — וואָס, משטיינס געזאָגט? אַ רויך! — קאָן קוילען אַ מענשען אויף טויט. און איינער האָט דערצעהלט, אַז ביי זיין זיידען עליו השלום איז אַמאָל שיער דאָס גאַנצע הויזגעזינד פון דער וועלט נישט געגאַנגען

פון א טשאַד. דער אַנדערער האָט דערצעהלט נאָך א שענערע מעשה, ווי אַזוי ביי זיין פעטער האָט זיך דאָס גאַנצע הויזגעזינד שיער געסמ'ט פון א מין פיש, וואָס הייסט „מאַרינקע“. אַזוי, אַז מע האָט זיי קוים מציל געווען פונ'ם טוידט. דער דריטער האָט דער־צעהלט אויך זעהר א שענע מעשה פון א לץ, פון א דאָמאָוויק, פון א עולם־התוהו'ניק... אַזוי לאַנג, ביז מען איז אַרויף אויף דעם טוידט.

— וואָס מע זאָל ניט רעדען, אויפ'ן טוידט מוז מען דאָך אַדורכ־קומען! — האָט זיך אָנגערופען איינער.

— אליהו הנביא, מע דאַרף א קוק טהון, אליהו התשבי, וואָס טהוט עפּיס מיין פּלונית'טע? אליהו הגלעדי... — האָט זיך משה־מענדעל פּלוצים שטיל א זאָג געטהאָן, צוגעזונגען די אליהו'ס פון שבת־צו־נאַכטס. ער איז אויפגעשטאַנען פון טיש און איז גע־גאַנגען געוואָהר ווערען צו רחל'ען.

XXIV.

ר ח ל ' ע ק ע ה ר ט ז י ך א ו ם א ו י פ ' ן ג ל י י כ ע ן ו ו ע ג .

— גוואַלד, אידען, ראַטעוועט! — האָט דער עולם דערהערט א קול פונ'ם זייטיגען חדר, און אַלע האָבען זיך געלאָזט לויפען אַהין, אין חדר אַריין, וואו רחל'ע איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ'ן בעט, דעם קאָפּ פערוואָרפען אַרויף, און נעבען איהר איז געשטאַ־נען משה־מענדעל האַלב־טוידט.

— וואָס איז? ווער איז? גע'חלש'ט? וואַסער! גיכער!

— וואַסער! וואַסער! — האָבען אַלע אידען געשריגען און קיינער האָט זיך נישט גערירט פונ'ם אָרט.

— אוי, אַ מכה דער מאַמען! — האָט דוואָסי־מלכה אויסגע־שריגען און האָט געבראַכט אַ קוואָרט וואַסער, אָנגענומען אין מויל אַריין און בעשפּריצט רחל׳ען דאָס פּנים, וואָס איז געווען טוידט, ווי די וואַנד.

— לאָז מען רופען דעם דאָקטאָר! — האָט משה־מענדעל גע־שריגען ניט מיט זיין קול.

— דעם דאָקטאָר! דעם דאָקטאָר! — האָבען ווידער אַלע אידען געשריגען, געקוקט איינער אויפ׳ן אַנדערען.

— מע באַדאַרף איהר בינדען די הענד מיט אַ פּאַטשיילע און קוועטשען די נאָז!

— די נאָז! די נאָז! — האָבען אַלע אידען געשריגען און גע־שטאַנען אויף איין אָרט.

— אָט אַזוי, דוואָסי־מלכה, שטאַרקער, שטאַרקער! — האָבעי די געסט אונטערגעגעבען חשק דער בעל־הבית׳טע, וואָס האָט גע־אַרבייט מיט אַלע כלים: געריבען, געקוועטשט, געגאָסען וואַסער־געריסען די אויגען — אַזוי לאַנג, ביז מע האָט די פאַר׳חלש׳טע רחל׳ע אָפּגעמינטערט און אויפגעזעצט. רחל׳ע האָט זיך אַרומגע־קוקט אויף אַלע זייטען, ווי אַ פערשלאָפענע, און האָט געפרעגט: „וואו בין איך? עס איז מיר הייס, הייס!"...

— צעגעהט זיך אביסעל, עולם! צעגעהט זיך! — האָט דוואָ־סי־מלכה געזאָגט און האָט משלח געווען דעם גאַנצען עולם אין זאַל אַריין און איז אַליין מיט משה־מענדל׳ען איבערגעבליבען נעבען רחל׳ען, וואָס האָט ניט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג פון משה־מענדל׳ען.

— וואָס איז דיר, טאָכטער, געשעהן? — האָט די שוויגער געפרעגט.

— וואָס איז דיר, רחל׳ע? — האָט זי משה־מענדעל געפרעגט, איינגעבויגען זיך שטאַרק איבער איהר קאָפּ.

— לאָז די מאַמע אַרויסגעהן פון דאַנען, — האָט איהם רחל׳ע געענטפערט שטילערהייד.

— מאמע, נעה, זײַ מוחל, אַרויס פון דאַנען, — האָט איהר משה־מענדעל געזאָגט. ער האָט בעגלייט די מוטער פונ׳ם חדר און צוגעגאַנגען צוריק צו רחל׳עס בעט.

— זאָג מיר, וואָס איז דיר? — האָט זיך צו איהר משה־מענ־דעל געווענדעט דאָס ערשטע מאָל מיט גרויס ליעבשאַפט.

— אוי, משה־מענדעל, שווער מיר, אַז דו וועסט קיינעם ניט זאָגען... שווער מיר, אַז צווישען אונז וועט דאָס בלייבען... זאָג מיר צו, אַז דו וועסט מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך אָקעגען דיר... ווען ניט חיה־עטעל, עליה השלום, זאָל מיך דערמאַנען... אַך, ווען ניט חיה־עטעל... אַך, משה־מענדעל, טייערער מיינער!

— באַטראַכט זיך, רחל׳ע, וואָס דו זאָגסט. דו רעדסט פון היץ! וואָסער חיה־עטעל?

— מיינע אַ חבר׳טע, חיה־עטעל, עליה השלום, חיה־עטעל די יתומה, זי איז שוין לאַנג אויף דער אמת׳ער וועלט! זי איז מיר שוין עטליכע מאָל געקומען צו חלום. נאָר היינט, נאָר איצט... אַך, משה־מענדעל, בויג זיך צו מיר צו נאָהענט, נאָהענט... אָט אַזוי... איך האָב מורא... איך האָב חרטה... אוי, איך האָב חרטה!

און רחל׳ע האָט זיך וואָס וויטער אַלס נעהענטער צוגערוקט צו משה־מענדל׳ען ביז זי איז איינגאַנצען געלעגען ביי איהם אויף די הענד. אין חדר איז געווען פינסטער. נאָר איין ליכטיגער פּאַס האָט זיך אַריינגעצויגען דורך דער טיר פון זאַל, און רחל׳ע מיט משה־מענדל׳ען האָבען קוים־קוים געקאָנט זעהן איינס דאָס אַנדערע. זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט, און אַ פייערעל האָט זיך אין זייי אָנגעצונדען, אָט דאָס פייערעל, וואָס איהר קאָנט זעהן נאָר ביי די גליקליכע געליעבטע צום ערשטען מאָל, ווען דאָס הארץ רעדט, נישט דאָס מויל, ווען מיט די אויגען שמועסט מען זיך דורך, נים מיט׳ן מויל.

— זאָג מיר, משה־מענדעל געטרייהער, בין איך טאַקי ביי דיר אַזוי טייער?

— א שאלה אביסעל? — ענטפערט איהר משה־מענדעל. — ביזט ביי מיר איינגעבאקען אין הארצען, ווי א... איך ווייס אליין נים וואס...

אויף איין אנדער אופן האט משה־מענדעל נים געקאנט ארויס־זאגען זיין ליעבע צו רחל׳ען. נאר מע מעג איהם גלויבען, אז ער האט עס געמיינט מיט׳ן גאנצען הארצען, אזוי ערנסט (און אפשר נאך ערנסטער), ווי דער פיינער בחור, וואס האט פיעל מעהר שטאף אויף ארויסצוגעבען זיינע געפיהלען דורך ווערטער.

נאר לאמיר זיי לאזען, דאס גליקליכע פארפאלק, אט דא אינ׳ם האלב־פינסטערען חדר, וואו אין א יאהר ארום נאך דער חתונה האבען זיי דאס ערשטע מאל געהאט די געלעגענהייט אויסצורעדען זיך אביסעל דאס הארץ איינער פאר דעם אנדערען, זיצען ווי די טייבעלעך. דאס, וואס איז א גאנץ קיילעכיג יאהר געווען פער־בארגען טיעף אין הארצען, איז פלוצים ארויסגעשוואומען ארויף, ווי בוימעל אויפ׳ן וואסער.

* * *

אבי רחל׳ען איז געווארען אביסעל גרינגער, זיצט זיך משה־מענדעל נעבען איהר און זינגט זיך שטילערהייד, אונטער דער נאז, די „אליהו׳ס“, ווי פריהער:

— אליהו הנביא... אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און רחל׳ע רופט זיך אן צו איהם:

— איך האב צו דיר א בקשה, משה־מענדעל, זאג, איך וועל ביי דיר פועל׳ען, צי ניין?

— דהיינו? וואסער א בקשה? זאג, רחל׳ע, וועסט אלץ ביי מיר פועל׳ען. אפילו דאס טעלערעל פונ׳ם הימעל וועסט דו ביי מיר פועל׳ען.

— גענוג שוין, משה־מענדעל, צו זיצען אויף קעסט. קיין בית־המדרש׳ניק ביזט דו נים, עטליכע קערבלעך האבען מיר, ראנקען

גאָט, — לאָמיר אַרויספאָהרען אין אַ גרויסער שטאָדט אַריין, קיין יעהופּעץ. דאָרטען, צווישען מיינע פריינד, מיין משפחה, און מיט דיר — וועט מיר זיין גוט ווי די וועלט. מיר וועלען שוין זיין אליין. גענוג שוין עסען קעסט, כלעבען, ס'איז מיר שוין אַזוי נמאס, אַזוי טריף, אַז סע געהט מיר ניט איין נאַרנים... מיר זענען דאָ צווישען דייניגע עפּים ווי פרעמדע, ווי ווילד־פרעמדע...

משה־מענדעל בלייבט זיצען און בעטראַכט אַביסעל רחל'ען פערוואונדערט. נאָכדעם צעשאָקעלט ער זיך, ווי פריהער, און זינגט זיך ווייטער די אליהו'ס.

— אָך, זעהר פיין, איש זעף, פון מיינעטוועגען? אליהו הנביא... אפילו נאָך־שבת'דיגע וואָך!

— אַלסדינג פיהר איך ביי דיר אויס, משה־מענדעל, אַלס־דינג! — זאָגט צו איהם רחל'ע מיט גרויס ליעבשאַפט. — איאַ? מיר וועלען זיך זיצען אליין, איך וועל מיר זיין אַ בעל־הבית'טע און וועל דיך אָפּהיטען, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פון'ם אויג... אָך, משה־מענדעל, ביזט אַזאַ צעטראָגענער, אַז מע הערט פון דיר קיינ־מאָל קיין גוט וואָרט! נאָר היינט ביזט דו עפּים גאָר אַנדערש, גאָר אַנדערש...

— אליהו הנביא... — זינגט משה־מענדעל שטילערהייד. — אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און דאָרט, אין זאַל, צווישען די מאַנסבילען, געהט איין אַנדער שמועס: דער עולם פאַלט אויף פערשיעדענע המצאות, פאַר וואָס האָט דאָס אייזיק־נפתלי'ס שנור פּלוצים געקאָנט חלש'ען? איינער זאָגט, אַז דאָס איז פון אַ גוט אויג; דער אַנדערער דרינגט פער־קעהרט, אַז ס'איז אַ מין ווינטעל געחאַפּט; און דער דריטער, אַ בעטאָגטער איד, וואָס האָט שוין אויסגעגעבענע קינדער, זאָגט זיך זיין המצאה:

— פאָלגט זשע מיך, איך האָב אליין דריי שניר, בין איך שוין קלאָר אין דעם ענין; איך זאָג אייך, ס'איז „פאָסטעוועקעס". אייזיק־נפתלי, גרייט זיך אויף אַ לעקאַך־און־בראָנפען, אָדער אַ ברית...

דוואָסי־מלכה, מזל־טוב אייך! אייער שנור — נו־נו, מהכתיתי!...
וואָס שעהמט איהר זיך דאָ אזוי, דוואָסי־מלכה? נישקשה, ס'איז
אַ אידישע זאַך...

דוואָסי־מלכה שמעלצט זיך פון גרויס פערגעניגען; זי קוקט
שוין לאַנג דערויף ארויס.

— נו־נו! — זאָגט זי כלומרשט מיט אַ בייזער. — געהט שוין
געהט מיט אייערע קאַטאָוועסלעך! מע דאַרף בעסער אַ קוק טהון,
וואָס הערט זיך מיט'ן באָרשט? עפּיס גערויערט ער היינט ביי
איהר מעהר ווי אַלע שבת־צו־נאַכטס!...

XXV.

אין אַ יאָהר ארום.

„אַ שטילע וועטשערע!" — זאָגט דער לעזער, אפּנים, שטאַרק
ניט צופריעדען, מחמת ער איז דערצויגען געוואָרען אויף יענע
„העכסט־אינטערעסאַנטע" ראָמאַנען, וואו מע הענגט זיך און מע
טרינקט זיך, וואו מע סמ'ט זיך און מע שיסט זיך, אָדער וואו פון
אַ מלמד ווערד אַ גראַף, פון אַ דיענסטמיידעל — אַ בת־מלכה, און
פון אַ בעהעלפער — אַ פּיפּערנאָטער... וואָס זאָל איך טהון, אז ביי
אונז איז נישטאָ קיין גראַפען מיט קיין בת־מלכה'ס? ביי אונז
זענען פּארהאַן פּראָסטע אידען, פּראָסטע ווייבלעך, אידישע טעכ־
טער און אידישע כלי־זמר... נאָר צו וואָס טויג דאָס פערענטפערען
זיך? אצינד מעג שוין דער לעזער זאָגען וואָס ער וויל; קוים
האָב איך איהם שוין צונעפיהרט ביז אהער, וועט ער שוין געהן
מיט מיר ווייטער און וועט וועלען וויסען דעם סוף, וואָס האָט זיך
אויסגעלאָזט מיט רחל'ען? וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט סטעמ־
פעניו'ן?

מיר לאָזען איבער אַ גאַנץ יאָהר (וואָס איז אַ יאָהר אינ'ם מענ־
שענ'ס לעבען?) און מיר קומען צו אייזיק־נפתלי'ן שבת־צו־נאַכטס

אויף מלוה־מלכה און טרעפען דאַרטען די אייגענע פּאַרשוינען, וואָס פאַר א יאָהרען, און הערען די זעלבע שמועסען, וואָס פאַר א יאָה־רען, נישט געמינערט א האָר. מע רעדט אזוי לאַנג וועגען ירידֹ, פרנסה, פדיון, קינדער, — ביז מע קומט אַרויף אויף משה־מענדל'ען מיט רחל'ען, וואָס זיצען איצט אין יעהופּעץ.

— ווייז נאָר אהער, דוואָסי־מלכה, דאָס בריוועל, וואָס די קינ־דער שרייבען פון יעהופּעץ? — רופט זיך אָן אייזיק־נפתלי צום ווייב. — נאָט, לייענט, רב יודעל.

— לאָז ער לייענען! — זאָגט יודעל, אָנווייזענדיג אויפ'ן קאַ־סאַקען יונגענמאַן.

דער קאַסאַקער נעמט דאָס בריוועל און לייענט עס, ווי א וואַ־סער:

„שלום וכל טוב סלה לאהובי אָבי החכם המפורסם המופלג מופלא מוהר"ר אייזיק־נפתלי ב"ר משה יוסף ז"ל, ולאמי הצנועה החסידה והמפורסמת אשת חיל כאסתר וכאביגיל כש"ת מרת דוואָ־סי־מלכה בת משה־מענדעל ז"ל, עם כל ב"ב שלום...

„כזוהר השמש בערפלי חושך בתכלת הרקיע, שם בעליונים בגבהי שחקים מבין מחרכי אור יקרות וקפאון למוהר..."

— ניין! — שרייען אלע. — ניין, נים דאָס! דאָס איז גלאַט אזוי, ווייס איך, מליצה, יונגעלשע זאכען. זייערע נאַרישקייטען! לייענט ווייטער, אויף יענער זייט.

דער קאַסאַקער קעהרט־איבער דאָס בריוועל און לייענט:

„און אודות, וואָס דו פרעגסט מיך, אָבי היקר, איך זאָל דיר שרייבען מכח פרנסה והמסחרים דפה יעהופּעץ, בין איך דיר מודיע..."

— אָ, אָט דאָס מיינט דער פּסוק! — זאָגט דער עולם צופריע־דען. — לייענט, לייענט ווייטער!

„...בין איך דיר מודיע, אז ביותר געהט דאָ אָן שניט־סחורה, גם צעלניק, רק צעלניק נישט אזוי, כמו שניט־סחורה. גם באַקאַליע איז גם כן נים שלעכט, נישט ערגער ווי אצליכם במאַזעפּעווקע.

וואָל־צייג איז דאָ ביוקר, טאַקי מיט גאָלד גלייך. צוקער, קמח וקלייען איז דאָ גם כן אַ מסחר, עס געהט לזאַגראַניצע, און אידען פערדיענען דערביי אַ שען קערבעל. הכלל, יעהופעץ איז איין ארץ מבורכת, די שטאָדט גופא איז מורא׳דיג גרויס, ס׳איז כדאי זי אָנצוקוקען. עס איז כלל איין אנדער וועלט בפה יעהופעץ, איהר קאָנט בפה בעגעגענען אזא אידען, וואָס איהר וועט אין לעבען ניט זאָגען, אז ס׳איז אַ איד. גם איז דאָ אַ מסחר פאַפּיער. פּה איז אַלס־דינג אַ מסחר. און אידען דרעהן זיך דאָ אויף דער בערזע, קויפען און פערקויפען אַלערליי אַקציעס, און מעקלערם פערדינען געלד לרוב. גם זוגתי מרת רחל׳ע לאָזט אייך אַלעמען גריסען גאָר פריינד־ליך. זי שרייבט אייך בעצמה. יעזור השי״ת, מיר זאָלען הערען פון אייך גם כן בשורות טובות — אָמן. גם אודיעכם, אז הקליים, וואָס איך האָב נעדונגען, איז אין סאַמע פראָנט באַלעכסנדראָווסקי אולי־צאַ, און הפדיון איז, ברוך השם, גאָר ניט שלעכט. זוגתי מרת רחל׳ע שתחיה האָט זיך שוין אויסגעלערענט די מלאכה און קאָן שוין רעדען עם הקונה. רק על ירידים איינקויפען פאָהר איך בעצמי, איך האָב קרעדיט אצל הסוחרים במאָסקווע ובלאָדז. מיט מאָסקווע איז נים שלעכט צו האַנדלען, מאָסקווע פערקויפט על סאָוועסט און האָט ליעב אַ אידישען קונה. אפילו אז עס מאַכט זיך איין אַנ־זעץ, האַלט מאָסקווע אונטער און לאָזט ניט פאַלען. דירות איז פה ביוקר גדול. פאַר צוויי אַלקערם מיט אַ קיך צאָהל איך דאָ הונד׳ערט פינף און זיעבעציג רובעל אַ משך, חוץ האָלץ און וואַסער, און דאָ איז אַלסדינג טייער מיט גאָלד גלייך. און צום מיינסטענס פערנעמען זיך דאָ אידען מיט מעקלעריי און אידישע מעקלערם זענען בפה פאַרהאַן לרוב, און אַ איד האָט דערפון אַ קערבעל בכבוד. הכלל, יעהופעץ איז אַ מקום פרנסה. געב גאָט געזונד און שטאַר־קייט און צו הערען דאָס נעמליכע פון אייך, ווי עס ווינשט אייך

ממני בנכם דורש שלומכם והצלחתכם כל הימים משה־מענדעל בלא״א מוהר״ר אייזיק־נפתלי ממאַזעפּעווקע.

גריסען לדודי היקר ולדודתי היקרה עכב״ב.

גריסען להנגיד ר׳ יודעל עכב״ב.
גריסען להנגיד ר׳ שמחה הערש עכב״ב.
גריסען להנגיד ר׳ דובער עכב״ב.
גריסען להנגידה מרת סטיסי־ביילע עכב״ב.
גם בני יוסף נ״י גריסט אייך אלעמען גאר פריינדליך.

הנ״ל.

„אויך איך לאז גריסען מיין האכגעשעצטען שוועהר און מיי־נער ליעבער שוויעגער, לעבט וואהל! איך מעלד אייך פון מיין געזונט, געב גאט אויף ווייטער ניט ערגער. אויך מיין יוסעלע לאזט אייך גריסען און דאנקט דער שוויעגער לעבען פאר׳ן העמדעל פיעל מאל. ער זאגט אייך צו דערפאר, אז גאט וועט שענקען דאס לעבען און ער וועט, אם ירצה השם, אין דריי־פיער יאהר ארום אנהויבען צו געהן אין חדר, וועט ער, אם ירצה השם, לערנען מיט חשק און וועט זיין, אם ירצה השם, איין עהרליכער איד, געב גאט מיט לאנגע יאהר, אמן. שוויעגער לעבען, אויב איהר קאנט אצינד אויסארבייטען פון יוסעלע׳ס וועגען א יארמעלקעלע מיט א פאר שי־כעלעך פון בליטשקע, וואלט איך אייך זעהר גענאנקט, מחמת איך בין זעהר פערנומען אין געשעפט, און קיין אם וויל איך ניט צונעמען צו יוסעלע׳ן, עס איז נישט כדאי. איך האב נאר געדונגען א מיי־דעל און צאהל איהר פיער קערבלעך אויף מיין גאנג, וויענט זי מיר דאס קינד און טרייבט די קוה אין טשערעדע — איהר וואלט גע־דארפט זעהן וואס פאר א קוה איך האב געקויפט! זי גיט גאנצע פיער קווארט מילך, זעהר טייערע מילך, און איך האב, ברוך־השם, פון איהר קעז און פוטער. נאר משה־מענדעל לעבען האט פלוצים פיינט בעקומען מילכיגס. שטראפט איהם אוים, איך בעט אייך, ער היט זיך כלל נישט אפ! יוסעלע רייסט זיך איצט אויף א קול, ער וויל נעבאך עסען, מיר זאל זיין פאר איהם! איך שלים מיין בריעף און לאז גריסען אלע אונזערע פריינד און ליעבע פריינד־נאר הערצליך, און בעט אפשרייבען ענטפער, למען השם, און פער־

בלייב אייער גליקווינשענדע און איבערגעבענסטע שוויעגער־טאָכ־טער כ ל ת כ ם ר ח ל“.

— נו ? — זאָגט בערעל דער גראָבער. — הלואי אויף מיינע קינ־דער געזאָגט געוואָרען נישט ערגער !

— איהר זינדיגט, דוואָסי־מלכה, איהר זינדיגט ! — זאָגט יוד־דעל. — בלעבען, איהר זינדיגט !

— אודאי, א דאנק זיין ליעבען נאָמען, וואָס ס׳איז זיי, קיין עין־הרע, גוט. נאָר זי טהוט מיר באנג — איך קאָן זי ניט פאר־געסען, רב יודעל, איך קאָן זי ניט פארגעסען !

און דוואָסי־מלכה רעכענט־אויס יודל׳ען אלע מעלות פון איהר שנור מיט אלע איהרע פּאָסטעמקעס און בעווייזט איהם, פאר וואָס זי קאָן זי נישט פערגעסען. דער גאנצער עולם רעדט, שמועסט מכח יעהופעץ און מכח יעהופעצער מסחרים. נאָכדעם נעמט מען צו קאפעלעך, מע טרינקט לחיים, האלטענדיג דאָס קעלישעקעל אין דער האנד גאנץ לאנג, און מע ווינשעוועט איינער דעם אנדערען אלראָס גוט׳ס, און אויף דעם כלל ישראל בשורות טובות מיט ישועות ונחמות. ביז דער באָרשט קומט ארויף אויפ׳ן טיש און צעשפרייט א מחיה׳דיגען ריח איבער דער גאנצער שטוב, און דער עולם ווערד פריילִיך. מע פעררעדט זיך און מע פערגעסט זיך אָן משה־טענדל׳ען, מיט רחל׳ען, מיט דער שטאָדט יעהופעץ און מיט אלע מיט איין אנדער.

XXVI.

ס ט ע מ פ ע נ י ו פ ע ר ז ו כ ט ד ע ם א מ ת ׳ ע ן ט ע ם פ ו ן ג י ה נ ם .

נאָר איין מענש קאָן נים פערגעסען די שענע רחל׳ע. דער לעזער שטויסט זיך, אז דאָ שמועסט מען מכח סטעמ־פעניו׳ן.

יאָ, מכה סטעמפּעניו'ן שמועסט מען. ווער איז אימשטאַנד איבערצוטראָגן זיינע גרויסע יסורים? ווער קאָן פיהלען זיין מאַרך און פערשטעהן זיין גרויס פּערדראָס?

„סטייטש, פּערדראָס! סטייטש, דאָסאַדע! — טראַכט זיך סטעמפּעניו. — אַפילו ניט מזכיר געווען, נישט איבערגעקעהרט די צונג, קיין צוויי צעבראָכענע ווערטער נישט אויפגעשריבען, האָטש פון יוצא ווענען: נאַ, וויים האָטש, אז איך פאָהר אוועק — פע, בזיונות!"...

סטעמפּעניו'ן האָט זיך נאָך אַזעלכעס קיינמאָל ניט געטראָפען, האָטש טרעפען האָבען זיך איהם געטראָפען פערשיעדענע טרעפעניששען, און אַמאָל — נאָך זעהר מיאוסע, מיט אַ בייזען סוף, ווי מיר האָבען שוין אויבען דערמאָנט. נאָר אַזאַ שלאַק, אַזאַ מפּלת, ווי מיט רחל'ען, האָט זיך איהם אַפילו ניט גע'חלומ'ט. סטעמפּעניו, וואָס איז געווען אַזאַ חשוב ביי'ם רבי'ן אין הויף, אז אַפילו דעם רבינ'ס טעכטער האָבען מיט איהם געטריבען קאַטאָוועס, סטעמפּעניו, וואָס אַפילו די גראַפינע ברעזשעזשקאַ מיט אַלע „פאַנעס" זענען געווען נאָך איהם די כפרה, ארויסגעשיקט נאָך איהם די קאַרעטע, גערעדט מיט איהם אויף פראַנצויזיש, — הכלל, סטעמפּעניו זאָל האָבען אַזאַ נאָז, און נאָך אַזוי מיאוס, פון אַ פּשוט אידיש ווייבעל!

— זי מהומ מיר הארציג באַנג! — האָט זיך סטעמפּעניו מודה געווען פאַר זיין קאָמפּאַניע כלי־זמר. — זי מהומ מיר הארציג באַנג, אָט דאָס ווייבעל, און איך וואָלט איהר נאָכגעפאָהרען ביז יעהופּעץ, ווען ניט... ווען ניט... — סטעמפּעניו קוקט זיך ארום אויף אַלע זייטען, און חברה ווייסען שוין, וועמען ער זוכט דאָ מיט די אויגען.

די גאַנצע חברה כלי־זמר האָבען ליעב געהאַט סטעמפּעניו'ן, ווי דאָס לעבען, און זענען קאַפּאַבל צו געהן פון זיינעטוועגען אין פייער און אין וואַסער. און ווי ליעב זיי האָבען געהאַט סטעמפּעניו'ן, אַזוי האָבען זיי פיינט געהאַט פריידל'ען. זיי האָבען זי

נישט געקאָנט אָנקוקען פֿאַר איהר קאָרנשאַפט, פֿאַר איהר זשערנע־קייט צום געלד און פֿאַר אַלע איהרע מיאוסע תנועות.

— כל־זמן ער איז געווען אַ בחור, — האָבען חברה געשמועסט צווישען זיך, — איז אַ סמאַליער[1] געווען ביי איהם הפקר. און מע האָט זיך געקאָנט אַרום איהם פֿאַזשיווען, אַמאָל חאַפּען אויף אייביג אַ גמילות־חסד אַ סטראָמערעל[2], צי אַ שפּענערעל[3], און אַמאָל אַזוי אַ מתנה. אַצינד, זינט די מרשעת, ימח־שמה, האָט איהם צוגענומען צו זיך אין די לאַפּקעס אריין, פֿגר׳ט ער אַליין נאָך אַ גראָשען, חאַטש הענג איהם אויף. ניטאָ אַמאָליגע יאָהרען מיט די אַמאָליגע וועטשערעס ביי סטעמפּעניו׳ן, מיט די אַרומפּאָה־רעבצען! היינט ליג אין דער קרענק, דאַר און קוואַר און ווער גע־שוואָלען ווי אַ באַרג פֿאַר הונגער. דאָס גאַנצע יאָהר זיץ אָהן אַ שטיקעל קרעל[4] און קוק־אַרויס אויפ׳ן ראש־חודש אלול! זאָלסט זאָגען, זי זאָל עס פֿון יוצא וועגען מכבד זיין אַ גאַש־בראַט מיט אַ גלעזעל טיי, רופֿען אַמאָל פֿון דרך־ארץ וועגען עסען — עסען זאָלען ווערעם איהר לייב!

— גלויבט מיר, עס מאַכען זיך איצט אָפּט צייטען, ווען עס דאַקאַרעט זיך בעריען[5], אַז ס׳איז אַ שרעק. נאָר זי זאָל מיר אַני־דערלעגען גאָלד, וואָלט איך ביי אַזאַ שלאַק נישט פֿאַרזוכט קיין שטיקעל קרעל.

— ווי אַזוי לעבט ער מיט איהר, מיט אַזאַ יאַשטשערקע, מיט אַזאַ נבלה? איך וואָלט שוין לאַנג אַזעלכעס גע׳סמ׳ט אָדער גע־האַנגען, צו אַלדי שוואַרצע יאָהר. ווי איהר זעהט מיך לעבען!

— אי, סטעמפּעניו, סטעמפּעניו, ליגסט דו נעבאַך אין דער ערד, ווי אַ באַרג, און באַקסט בייגעל!...

---

[1] סמאַליער — קערבעל. — [2] סטראָמערעל — דרייערעל. — [3] שפּענערעל — פֿינפֿערעל. — [4] קרעל — ברויט. — [5] דאַקאַרעט זיך בעריען — עס ווילט זיך אַסען.

אַט אַזוי שמועסען זיך אויס ווענגען סטעמפּעניו׳ן זיין קאָמ־פּאַניע כלי־זמר, וואָס זעהען זיינע צרות, פיהלען זיינע וועהטיגען, חאָטש ער רעדט מיט זיי ניט ווענגען דעם.

אַז פריידעל איז אין מארק, אָדער זי איז פערנומען מיט איהרע משכונות און מיט איהרע קונים, איז נאָך ווי עס איז: סטעמפּעניו איז מכבד די חברה מיט פּאַפּיראָסען, מע זיצט, מע לצ׳עוועט, מע דערצעהלט מעשיות פון אמאל און מע רייבט די פּאַפּיראָסען אויף וואָס די וועלט שטעהט. נאָר אָט קומט־אריין פריידעל, ווערד אַלעמען קאַלעמוטנע אויפ׳ן הארצען, און חברה הויבט זיך אָן ארויסרוקען איינציגווייז.

— זעהט נאָר זעהט, ווי מע האָט דאָ אָנגעקורעט, ווי אין א קרעטשמע! — זאָגט פריידעל, שמאָרענדיג מיט דער נאָז און קו־קענדיג אויף דעם פּעקעל טאבאק, וואָס טאָגט שוין. — נאָר גע־רויכערט, נאָר געקורעט און גענוג! עס טהוט מיר שוין וועה מיין קאָפּ פון אייערע ציגארען, איהר וועט מיך קראַנק מאכען! דו מיינסט, סטעמפּעניו, ס׳איז א מעלה, וואָס דו רויכערסט אַזוי פיעל? פאָלג מיך, סטעמפּעניו. הער־אויף צו רויכערען, נשמה מיינע! גלויב מיר, עס שאַדט דיר צום געזונט.

— וואָס טויג דיר, פריידעל, געזונט־געשמונט? זאָג בעסער, אַז דו זשאַלעוועסט מיר א גילדען אויף פּאַפּיראָסען — און גענוג. צו וואָס טויג דיר אָנשטעלען?

— וואָס זאָגסט דו אויף זיין טאָטען? נאַ דיר גאָר אָנשטע־לען! איך מיין זיין טובה, און ער קומט דיר מיט זיינע אָנשטעלען! נאַ דיר נאָך, טאָמער איז קאַרג צום שענעם פריהמאָרגען, וואָס איך האָב היינט געהאַט, זיך אָנגעהאַריקעט, אויסגעקאָכט דאָס וואַסער, אָפּגעגעסען דאָס הארץ, נישט געלייזט א גראָשען, און דערצו נאָך געזידעלט געוואָרען. ווי א דיענסט, ערגער ווי א דיענסט, געשוואַרצט דאָס פּנים, געמאַכט מיט בלאָטע גלייך — און סחורה ליגט און פוילט...

— איך וואָלט אַ בעלן זיין וויסען, פריידעל־סערדצע, וואָס פראַטעסט דו אַזוי? וואָס קאַרגסט דו? די קינדער דיינע האָבען דיך באַפאַלען?

— קוק איהם נאָר אָן אַביסעל, איך בעט דיך, אַ נעבאַכעל! ער וויסט נישט, מע דאַרף איהם פיקען די צונג דאַרף מען איהם. איך זאָג דיר! מסתמא טראַג איך דאָך דאָס אָפּ דער מאַמע מייר־נער. — איאָ, סטעמפעניו? אָדער איך עס דאָס אַליין אויף, אַזאַ פרעסערין, אַ זויפערין, ווי דיין ווייב איז, מע זאָל גאָר באַהיט און באַוואָהרענט ווערען, — איאָ, סטעמפעניו? אַנו, קוק מיר גלייך אין די אויגען אריין, סטעמפעניו, איאָ?

— איך זאָג דען, אַז דו עסט־אויף? אדרבה, איך זאָג פאַר־קעהרט. איך זאָג...

— דו זאָגסט, דו זאָגסט — איך וויים וואָס דו זאָגסט! דו האָסט נאָך צו זאָגען, איאָ, סטעמפעניו? דו דאַרפסט נאָך האָבען טענות צו נאָם, וואָס האָט דיר צוגעשיקט אַזאַ אויסברענגערין, ווי איך, וואָס איך קאָן דיר מאַכען פון אַ גראָשען צוויי און דיך אין זינען האָבען טאָג ווי נאַכט. אדרבה, זאָג, וואָס פעהלט דיר, וואָס געהט דיר אָפּ? דו שווייגסט? איך וואָלט נאָר געוואָלט וויסען, וואו וואָלסט דו שוין אַצינד אָנגעשפּאַרט מיט דיין פיע־דעלע, ווען דו זאָלסט מיך ניט האָבען, סטעמפעניו, פאַר אַ ווייב?

— או — וואַ!

— זאָלסט דו טאַקי וויסען, אַז „או — וואַ!" עס ווייזט־אויס, אַז דו האָסט פאַרגעסען, וואָס פאַר אַ פּנים דו האָסט געהאַט צו דער חתונה — אָהן אַ העמד אויפ'ן לייב, קיין גאַנצע פּאָר זאָקען, קיין קישעלע, קיין ציבעלע, קיין לייב און לעבען, און פאַרדיענט האָסט דו שטיקער גאָלד — וואו איז דאָס אהינגעקומען?

— אָט פליה איך דיר אָפּגעבען דין וחשבון פון מיינע פאַר־דיענסטען בחור'ווייז.

— אַ! אָט דאָס איז דאָך די מעשה מיט דיר, סטעמפעניו! דו קאָנסט ניט ליידען, אַז מע זאָגט דיר דעם ריינעם אמת, און

האָסט נאָך טענות צו יענעם, דערפֿאַר, וואָס יענער שלאָגט זיך קאָפּ אין וואַנט פֿאַר דיר, האָרעוועט, קריכט אין דער ערד, פֿאַרגינט זיך נים קיין שטיקעל ברויט אויף צו עסען, פּאַראַומערט זיך דאָס לעבען, און אַלץ צוליעב וועמען? צוליעב איהם! אַלץ פֿון זיינעטוועגען, טאָמער ווייסט דו, פֿאַר וואָסערע מעשים טובים? ער וועט מסתמא שטעלען אַ גילדענע מצבה נאָך מיין קאָפּ — אַז אָך און וועה איז מיר...

— וואָס האָב איך דיר געטהאָן? און ווער טשעפּעט דיך?

— וואָס זאָלסט דו מיר טהון? האָסט מיר גענוג געטהאָן! האָסט מיר פֿאַרוויסט מיין וועלט! האָסט גענומען אַ יונג קינד, אַ מיידעל אַ ניונקעלע, און האָסט מיט דיין צינגעלע מיך איבער־גערעדט, צוגעזאָגט גאָלדענע בערג, אָפּגעלינגנערט פֿונ׳ם קאָפּ ביז די פּיס. וואָס וואָלט מיר שלעכט געווען, איך זאָל דיך נישט געוועזן קענען? איך וואָלט מיר אָפּגעזוכט מיין גלייכען און וואָלט נישט געוועזן סטעמפּעניו׳ס ווייב — אַ גליק האָט מיך געטראָפֿען!

— נו, אפשר האָסט דו חרטה אויפ׳ן שידוך, פֿריידעל? ס׳איז דאָ אַ רב אין מאַזעפּעווקע, און אַ טייך, און מע קאָן שרייבען גט...

— אַ־אַ־אַ? אָט דאָס איז דיין מיין? קוים אַ מאָל זיך אויס־געקוועטשט! דו מיינסט, איך וויים נים, אַז דו קוקסט דערויף אַרוים? דו ווילסט פֿון מיר פּטור ווערען! איך וויים, סטעמפּעניו, איך וויים, מיך ווערסט דו נים נאַרען! איך בין דיר גרוים אין די אויגען! נאָר פֿאַר וואָס קומט דאָס מיר, סטעמפּעניו? איך פֿרעג דיך, אדרבה, זאָג מיר, פֿאַר וואָס קומט דאָס מיר? לאָם איך אויך וויסען!

— עט! — ענטפֿערט איהר סטעמפּעניו, טהוט אַ מאַך מיט דער האנד, געהט־אַוועק צו זיך אין חדר אַריין און נעמט זיך אַראָפּ דאָס פֿידעלע פֿון דער וואַנד.

דאָס פֿידעלע — דאָס איז אינגאַנצען זיין טרייסט, זיין איינ־ציגער חבר אויף דער וועלט. מיט׳ן פֿידעלע קאָן ער פֿערגעסען זיינע יסורים, דערמאַנען זיין יוגענד, זיין פֿרייהייט, וואָס ער האָט

אַנגעוואָרען אויף אייביג, אויף אייביג! פיעל פערשיעדענע פאַר־שוינען רופט איהם אַרוים דאָס געזאַנג פון זיין פיעדעלע; פיעל שענע, ליכטיגע, פרייליכע בילדער פון אַמאָל שטעלען זיך איהם פאָר, ווען ער הויבט־אָן צו שפּיעלען; זיי בעווייזען זיך — און אַנטלויפען!...

צווישען די אַלע אַמאָליגע בילדער ריהרט איהם אָן מעהר פון אַלע איין בילד, וואָס ער קאָן גאָר נישט פערגעסען: דאָס שענע ליעבע בילד פון רחל'ען מיט איהר ליכטיג פּנים, מיט איהרע בלויע אויגען, מיט די לאַנגע ברעמען, מיט איהר ווייסען האַלז און מיט איהר זים, גוט שמייכעלע, פאַר וועלכעס ער איז גרייט אַלץ, אַלץ אוועקצוגעבען!

סטעמפּעניו שפּיעלט און שפּיעלט; ער שפּיעלט לאַנג, כדי דער שאָטען פון רחל'ען זאָל ניט פערשוואונדען ווערען, ווי תמיד. ער וויל חאָטש זעהן איהר שאָטען. די מחשבה אפילו וועגען רחל'ען איז ביי איהם טייער, זעהר טייער.

* * *

אין יענער צייט האָט סטעמפּעניו געשפּיעלט אַזוי, ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געשפּיעלט. אין יענער צייט, קאָן מע זאָגען, האָט ער געגרויכט אין זיין שפּיעלען ביז דער העכסטער מדרגה. וואָר עס האָט איהם אין יענער צייט נישט געהערט שפּיעלען, דער האָט נאָך קיין גוטס נישט געהערט.

אַזוי קוועלען מיר אָן, ווען דאָס פויגעלע זינגט זיך אין שטיי־געלע: עס חלומ'ט זיך דעם פויגעלע גרינע בלעטלעך, בליהענדיגע קווייטען, פרייע לופט, אַ פרייע וועלט, איין אָפענע וועלט, אַ גרויסע ברייטע וועלט, און עס בעקומט חשק צו זינגען, אויסצוגיסען דאָס ביטערע הארץ — און עס זינגט, עס וויינט, עס צעגיסט זיך! און מיר קוועלען־אָן, קלויבען דערפון תענוג, האָבען אמת פערגעניגען.

— זי טהוט מיר האַרציג באַנג! — זאָגט סטעמפּעניו צום הונ־דערטען מאָל פאַר זיין קאָמפּאַניע כלי־זמר. — איך בענג נאָך איהר

באמת, ווי נאָך איין איינענער. איך וואָלט איהר נאָכגעפאָהרען ביז יעהופּעץ, ווען ניט...

און סטעמפּעניו קוקט זיך ארום אויף אַלע זייטען און דערזעהט פריידל'ען, ווי זי שטעהט און טענה'ט איבער אַ קונה'טע פון קאַ־רעלען, פון זיידענע טיכלעך און פון בליטשקע...

אונזער פריידעל האָט ביסלעכווייז איינגעפיהרט אַ גאַנצע קראָם ביי זיך אין שטוב און איז געוואָרען אַ רעכטע סוחר'טע, גלייך מיט אַלע מאָזעפּעווקער קרעמערקעס.

גאַנץ אָפּטליך קומט צו איהר צו־גאַסט איהר מוטער, צפּורה די גראָבע. זי זאָגט, אַז ישעיה'קע בענגט זעהר נאָך דער טאָכטער און שיקט זי געוואָהר ווערען, וואָס פריידעל מאַכט. נאָר פריידעל ווייסט, אַז ס'איז אַ ליגען; זי ווייסט גאַנץ גוט, אַז די מאַמע איז זשעדנע אין דער היים אַ שטיקעל ברויט, קומט זי אַהער אַביסעל זיך אָפּפּאַסטען און מאַכט זיך דאָ נאָר אַ גאַנצען קימפּעט.

— ווייסט דו וואָס, טאָכטער? מאַך אַזעלכע פּוטערבולקעס, ווי איך פלעג אַמאָל מאַכען, געפלאָכטענע און גוט אויסגעטריקענט. דאָס מיט ציקאָריע איז זעהר געזונט. און ווער עס קאָן פּאַרדייען מיט אַ סך פּוטער — איז גאָר גוט. און אויף אָנבייסען היים צו־פּרעגלען די פּלאָסטערען פון די גענז מיט אַ ציבעלקע. דער טאַטע, אויב דו געדענקסט, האָט דאָס ליעב פון תמיד אָן. געזונט, טאָכ־טער, זאָל מען זוכען אין שיסעל...

און צפּורה בעלעקט זיך אַזש און טראַכט־צו אַלע טאָג אַ נייעם אָנבייסען מיט אַ נייעם וואַרמעס מיט אַ מיטאָג און מיט אַ וועטשערע, — און מע קאָן נישט זאָגען, אַז פריידעל איז דערפון שטאַרק צופריעדען. די ערשטע וואָך טראָגט זי דאָס ווי עס איז איבער, נאָר אויף דער אַנדערער וואָך הויבט זי זיך אָן צו בלאָזען אויף דער מאַמע'ן, די מאַמע — אויף איהר, ביז מע צעאַמפּערט זיך און מע לאָזט־אויס דעם גאַנצען כעס צו סטעמפּעניו'ן, וואָס וויל זיך אריינמישען און מאַכען שלום צווישען ווייב מיט דער שוויגער.

— ס'איז נישט דיין עסק! — זאָגט צו איהם פריידעל. — דו האָב נאָר קיין יסורים ניט. איך וועל מיין מאַמען דיין ירושה ניט אוועקגעבען. זיי רוהיג, סטעמפעניו!

— א שענער געניידעם! — זאָגט די שוויעגער פון איהר זייט מיט א שמאָך. — איין אָכס האָט א לאַנגע צונג און קאָן קיין שופר ניט בלאָזען! ביי לייטען א שוויעגער האָט כבוד גלייך ווי איין איינענע מאַמע. ער זעהט, דאכט זיך, גאַנץ גוט, וואָס פאַר א כבוד איך האָב פון מיין טעכטערעל, ווי זאָגט מען: שנייץ די נאָז און שמיר דאָס פנים, — און ער זאָל עס איהר אפילו איבערקעהרען די צונג. אויך מיר א מאַן, משטיינס געזאָגט, אבי געדרימפעלט אויפ'ן פיעדעל. איך פאַרשטעה דאָס גאָר ניט, ווי אזוי ווערד דאָס איהם ניט נמאס, טאַטעניו! וואָס מיין טאָכטער נעמט זיך אזוי איבער — ווייס איך ניט: אז דאָס מזל געהט, קעלבט זיך איין אָכס אויך. מע האָט שוין געזעהן אזעלכע בריות, ווי דו! דיין שוועהר איז אַמאָל געוועזן אזא שענער פיעדלער, ווי דו, נאָר גאָר ניט, ווי זאָגט מען: א נייער בעזעם קעהרט ריין. צו אַלסדינג דאַרף מען האָבען מזל, און אז גאָט וויל, שיסט א בעזעם. ברוגז, סטעמפעניו, דאַרפסט דו אויף מיר ניט זיין, וואָס איך זאָג דיר דעם ריינעם אמת, און חאָטש יעדער הונט איז אודאי א בעל־הבית אויף זיין שוועל, נאָר קיין פרעמדע בין איך דיר ניט, פאַרט א שוויענער, און אז מע שפיעלט זיך מיט דער קאַץ, נעמט מען פאַר ליעב איהר קראַץ...

און צפורה שיט מיט ווערטלעך, ווי פון א זאַק, ווי איהר שטיינער איז, אז זי צערעדט זיך. נאָר סטעמפעניו הערט נישט אוים ביז'ן סוף: ער נעמט זיך צו דער פיעדעל, ווי תמיד, ווי אַלע מאָל, ווען ס'איז איהם שוין גוט אָנגעזאָלעט אויפ'ן הארצען — און דעמאָלט פערגעסט ער דאָס ווייב מיט דער שוויעגער מיט אַלע צרות. און עס שטעלט זיך איהם פאַר אַליז יענע רחל'ע מיט די בלויע אויגען...

„זי טהוט מיר הארציג, הארצעדיג באנג!" — טראכט זיך סטעמפעניו און קלערט אלץ תחבולות, ווי ארום קומט מען צו איהר, ווי אזוי און וואו קאן מען זי זעהן נאך א מאל...

פוסטע מחשבות! ער ווייסט ניט, אז זיין ליעדעל האט ער שוין אט באלד־באלד אפגעזונגען, אז זיין וועלטעל האט ער שוין במעט אפגעקומען: ער זעהט ניט, ווי זיינע שענע שווארצע לאַ־קענס ווערען וואס ווייטער שיטערער, ווי זיינע פייערדיגע אויגען ווערען־אן ביסלעכווייז דעם גלאנץ, אזוי ווי אויף זיין ווייסען שטערן לעגען זיך שוין קניימשען.

נארישער גבור! פערגעס זיך נישט. זעה, ווי ביי דער זייט שטעהט דיין דלילה, דיין ווייב פריידעל. די דאזיגע דלילה האט דיך פערוויעגט, פערשלעפערט ביי זיך אויפ'ן שוים, שטילערהייד אפגעשוירען דיינע לאנגע האר און צוגענומען ביי דיר דעם כח, אינגאנצען דיין כח, ווי יענע דלילה ביי שמשון הגבור... דיר איז געבליבען איצטער איין טרייסט אויף דער וועלט — די פיעדעל.

שפיעל, סטעמפעניו, שפיעל אויפ'ן פיעדעל! שפיעל, און מיר וועלען הארכען...